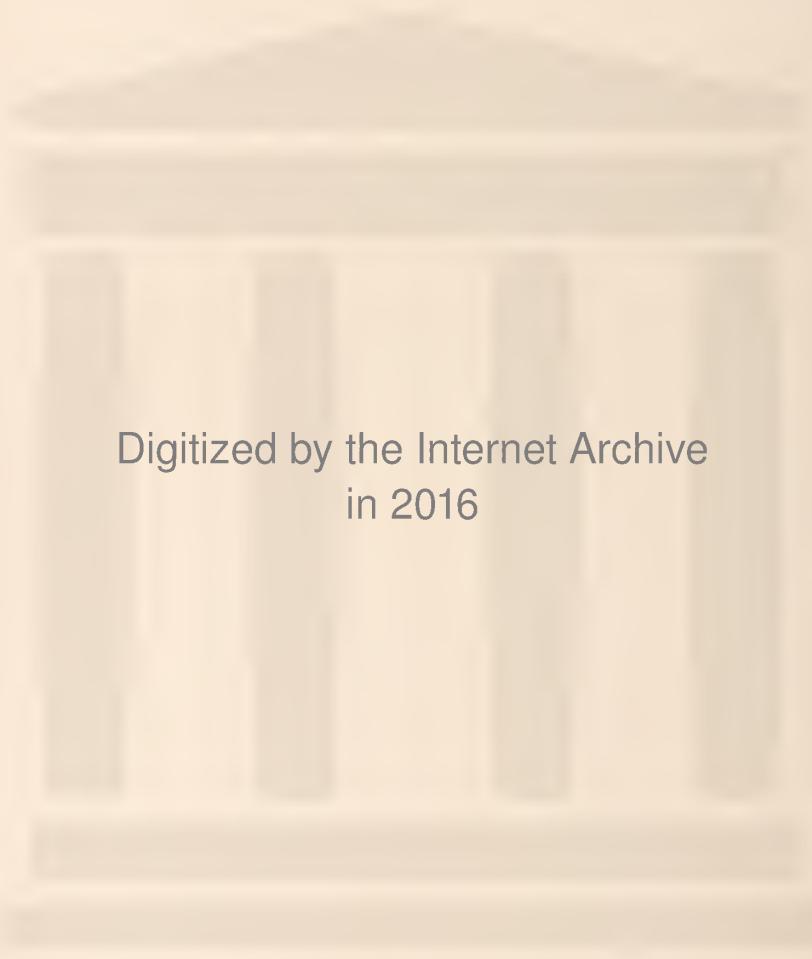

Division PK2971
Section H 33
v. 11

Digitized by the Internet Archive
in 2016

<https://archive.org/details/panchatantracoll00purn>

THE HARVARD ORIENTAL SERIES

VOLUME ELEVEN

HARVARD ORIENTAL SERIES

EDITED

WITH THE COÖPERATION OF VARIOUS SCHOLARS

BY

CHARLES ROCKWELL LANMAN

WALES PROFESSOR OF SANSKRIT IN HARVARD UNIVERSITY

Volume Eleven

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS

Published by Harvard University

1908

NOV 20 1911
13
HARVARD LIBRARY
CALIFORNIA

THE PANCHATANTRA

A Collection of Ancient Hindu Tales

IN THE RECENSION, CALLED PANCHAKHYANAKA, AND DATED 1199 A.D., OF
THE JAINA MONK, PURNAKHADRA

CRITICALLY EDITED IN THE ORIGINAL SANSKRIT

BY

DR. JOHANNES HERTEL

OBERLEHRER AM KOENIGLICHEN REAL-GYMNASIUM, DOEBELN, SAXONY

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS

Published by Harvard University

1908

The volumes of this Series may be had, in America, by addressing Messrs. GINN AND COMPANY, at New York or Chicago or San Francisco, or at the home-office, 29 Beacon Street, Boston, Mass.; in England, by addressing Messrs. GINN & Co., 9 St. Martin's Street, Leicester Square, London; and in Continental Europe, by addressing Mr. Otto Harrassowitz, Leipzig.—For the titles and descriptions and prices, see the List at the end of this volume.

PRINTED FROM TYPE AT THE
UNIVERSITY PRESS, OXFORD, ENGLAND
BY HORACE HART, M.A.
PRINTER TO THE UNIVERSITY

First edition, 1908, One Thousand Copies

TO
CHARLES HENRY TAWNEY
SOMETIME LIBRARIAN OF THE INDIA OFFICE, LONDON

AND TO HIS SUCCESSOR
FREDERICK WILLIAM THOMAS

THIS VOLUME IS DEDICATED
IN TOKEN OF THE SINCERE GRATITUDE OF
THE EDITOR

CONTENTS

	PAGE
PREFATORY AND RELATED MATTER	
Preface: by the Editor of this text	.
The Panchatantra in the study of Comparative Literature	.
The Panchatantra in India. <i>Tantrākhyāyika</i>	.
<i>Fūrnabhadra's recension</i>	.
Works planned to supplement this: Critical introduction	.
History of the Panchatantra in India and the West	.
Translation of this text	.
Genesis of this text-edition	.
Manuscripts on which it is based, and its critical aim	.
Acknowledgment of obligations	.
Hopes and plans for future work	.
	xiii
	xiii
	xiv
	xv
	xvii
 Notes on the externals of Indian books: by the Editor of this Series	
The occasion of these notes	.
Significance of Hindu conservatism	.
What are the externals of a book?	.
1. Material	.
2. Shape of the material	.
3. Way of keeping the leaves together	.
4. Printing	.
5. Styles and sizes of the characters	.
6. Distinction of verse from prose	.
7. Marginal words and numbers to facilitate reference	.
Devices used in this edition to facilitate reference	.
Emboxments indicated by wavy lines	.
8. Punctuation	.
Hyphenation of compounds	.
Punctuation in English	.
9. Spacing or division of words: its usefulness in English or Greek	.
Objections to word-division in Sanskrit: Böhtingk's protest	.
As to 'forestalling the reader's judgment'	.
As to 'spoiling the beginner' with too much help	.
Word-division useful to men taking only one year of Sanskrit	.
Word-division offends Hindu taste	.
Results of misdivision in spoken English &c. (<i>tawdry, adder, &c.</i>)	.
Word-division a real difficulty to the Hindus	.
Evidence of the <i>Pratiśākhyā</i>	.
	xix
	xix
	xx
	xx
	xxi
	xxii
	xxiii
	xxiv
	xxiv
	xxv
	xxvi
	xxvii
	xxvii
	xxviii
	xxix
	xxx
	xxx
	xxx
	xxx
	xxxi
	xxxi

	PAGE
Evidence of the Pada-pāṭha	xxxiv
Intentional ambiguities	xxxiv
Hindu devices for showing word-division	xxxiv
Trend of modern usage in respect of division	xxxv
Word-division in this volume: 1. by spacing	xxxvi
2. Word-division by use of virāma	xxxvi
Virāma in the manuscripts	xxxvii
Virāma before an initial vowel	xxxviii
Virama after sounds not permitted as finals in the pause	xxxviii
3. Word-division at points of crasis	xxxviii
Word-division and sandhi	xxxix
Illustrations of the results of non-division or misdivision :	xxxix
From the Rig-Veda : yuvórāvā, &c.	xxxix
From certain editions of an Upanishad	xli
From the Pada-pāṭha of the Atharva-Veda	xli
From the Taittirīya-Saṁhitā, i. 1. 1	xl ii
From the Taittirīya-Brāhmaṇa	xl iii
Misdivided words taken over into another text	xl iii
Illustration from the Tantrākhyāyika	xl iii
Word-division in Pāli	xl iv
Example from the Dhammapada	xl v
From the Jātaka: scholiast's perplexities	xl v
Proper names from misdivision: village of 'Varaka'	xl vi
A Hindu Ararat, 'Nāvaprabhraiśana'	xl vii
One of the 'hosts' of Māra: Arati or Rati	xl viii
Misdivision gives rise to 'ghost-words'	xl viii
Remarks on the collotype plates which follow	xl viii
Plates showing the writing of certain codices	
Plate I: facsimile of parts of codices Ψ and bh	<i>bound in just before page 1</i>
Plate II: facsimile of parts of codices bh and Ψ	<i>bound in just before page 1</i>
SANSKRIT TEXT OF PŪRNABHADRA'S RECENSION OF THE PANCHATANTRA	
Introduction	1
Book I. The estranging of friends	
Frame-story: The lion and the bull	3
Tale i: Ape and wedge	5
Frame-story continued	6
Tale ii: Jackal and drum	13
Frame-story continued	14
Tale iii: Merchant and king's sweep	17
Frame-story continued	21
Tale iv a: Monk and swindler	23

	PAGE
Tale iv b: Rams and jackal	25
Tale iv a continued	26
Tale iv c: Cuckold weaver, and tale iv a concluded	26
Frame-story continued	33
Tale v: Crows and serpent	35
{ Tale vi: Heron, fishes, and crab	36
Tale v concluded	39
Frame-story continued	40
Tale vii: Lion and hare	40
Frame-story continued	45
Tale viii: Weaver as Vishnu	46
Frame-story continued	57
Tale ix: Grateful beasts and thankless man	61
Frame-story continued	65
Tale x: Louse and flea	66
Frame-story continued	68
Tale xi: Blue jackal	68
Frame-story continued	70
Tale xii: Goose and owl	72
Frame-story continued	73
Tale xiii: Lion's retainers outwit camel	75
Frame-story continued	80
Tale xiv: Lion and wheelwright	81
Frame-story continued	82
Tale xv: Strand-bird and sea	83
{ Tale xvi: Two geese and tortoise	85
Tale xv continued	86
{ Tale xvii: Three fishes	86
Tale xv continued	87
{ Tale xviii: Sparrow's allies and elephant	89
Tale xv continued	92
{ Tale xix: Goose and fowler	92
Tale xv continued	93
{ Tale xx: Lion and ram	94
Tale xv concluded	94
Frame-story continued	96
Tale xxi: Jackal outwits camel and lion	97
Frame-story continued	99
Tale xxii: King, minister, and false monk	102
{ Tale xxiii: Maid weds a serpent	104
{ { Tale xxiv: Gods powerless against Death	106
{ Tale xxiii concluded	107

	PAGE
Tale xxii concluded	107
Frame-story continued	107
Tale xxv : Ape, glow-worm, and officious bird	108
Frame-story continued	108
Tale xxvi : Good-heart and Bad-heart	109
{ Tale xxvii : Heron, serpent, and mongoos	111
Tale xxvi concluded	112
Frame-story continued	113
Tale xxviii : How mice ate iron	114
Frame-story continued	116
Tale xxix : Good makes good, bad makes bad	117
Frame-story continued	118
Tale xxx a : Wise foe	118
Frame-story continued	121
Tale xxx b : Foolish friend	121
Frame-story concluded	123
 Book II. The winning of friends	
Frame-story : The dove, mouse, crow, tortoise, and deer	126
Tale i : Bird with two necks	127
Frame-story continued	127
Tale ii : Mouse and two monks	134
{ Tale iii : Hulled grain for unhulled	137
{ { Tale iv : Too greedy jackal	138
{ Tale iii concluded	139
Tale ii continued	140
{ Tale v : Mr. What-fate-ordains	147
Tale ii concluded	151
Frame-story continued	153
Tale vi : Weaver and Stingy and Bountiful	156
{ Tale vii : Jackal and bull's cod	159
Tale vi concluded	161
Frame-story continued	163
Tale viii : Mice rescue elephants	165
Frame-story continued	167
Tale ix : Deer's former captivity	168
Frame-story concluded	170
 Book III. The war of the crows and the owls	
Frame-story : The war of the crows and the owls	174
Tale i : Birds elect a king	180
{ Tale ii : Elephant and rabbit and moon	183

	PAGE
Tale i continued	187
{ Tale iii: Cat as judge between partridge and hare	188
Tale i concluded	192
Frame-story continued	193
Tale iv: Brahman, goat, and three rogues	194
Frame-story continued	195
Tale v: Serpent and ants	196
Frame-story continued	196
Tale vi: Gold-giving serpent	198
{ Tale vii: Gold-giving birds	199
Tale vi concluded	200
Frame-story continued	200
Tale viii: Self-sacrificing dove	200
Frame-story continued	205
Tale ix: Old man, young wife, and thief	205
Frame-story continued	206
Tale x: Ogre, thief, and Brahman	206
Frame-story continued	208
Tale xi: Prince with serpent in his belly	208
Frame-story continued	209
Tale xii: Cuckold wheelwright	210
Frame-story continued	212
Tale xiii: Mouse-maiden will wed a mouse	213
Frame-story continued	216
Tale xiv: Bird whose dung was gold	216
Frame-story continued	217
Tale xv: Lion and wary jackal	218
Frame-story continued	219
Tale xvi: Frogs ride a serpent	221
{ Tale xvii: Cuckold's revenge	223
Tale xvi concluded	224
Frame-story concluded	225
Book IV. The loss of one's gettings	
Frame-story: The ape and the crocodile	228
Tale i: Frog's revenge overleaps itself	231
Frame-story continued	236
Tale ii: Ass without heart and ears	236
Frame-story continued	240
Tale iii: Potter as warrior	240
{ Tale iv: Jackal nursed by lioness	241
Tale iii concluded	243
Frame-story continued	243

	PAGE
Tale v : How false wife rewards true love	244
Frame-story continued	246
Tale vi: Nanda and Vararuci as slaves of love	246
Frame-story continued	247
Tale vii: Ass in tiger-skin	247
Frame-story continued	248
Tale viii: Adulteress tricked by paramour	249
Frame-story continued	250
Tale ix: Ape and officious bird	251
Frame-story continued	252
Tale x: Jackal's four foes	252
Frame-story continued	255
Tale xi: Dog in exile	255
Frame-story concluded	256
Book V. The fruits of rashness	
Frame-story : The barber who killed the monks	257
Tale i: Brahmanee and faithful mongoos	259
{ Tale ii: Four treasure-seekers	261
Tale iii: Lion-makers	267
{ Tale ii continued	268
Tale iv: Thousand-wit, Hundred-wit, Single-wit	269
{ Tale ii continued	270
Tale v: Ass as singer	270
{ Tale ii continued	272
Tale vi: Two-headed weaver	273
{ Tale ii continued	275
Tale vii: Brahman builds air-castles	276
{ Tale ii continued	277
Tale viii: Ape's revenge	277
{ Tale ii continued	282
Tale ix: Ogre, thief, and ape	283
{ Tale ii continued	284
Tale x: Blind man, hunchback, and three-breasted princess	285
Tale xi: Ogre-ridden Brahman	285
Tale x concluded	286
{ Tale ii concluded	289
Colophon	289
Praśasti	289
A BRIEF GLOSSARY	291
Words or meanings not authenticated by Böhtlingk	291
Additions and corrections	296

PREFACE BY THE EDITOR OF THIS TEXT

The Panchatantra in the Study of Comparative Literature.—Under the title of *Pancha-tantra* there has been current in India for many centuries a collection of ancient Hindu popular tales, of which collection the name was made thoroughly familiar in the Occident some fifty years ago by that first great classic in the field of Comparative Literature, the *Pantschatantra: fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen* of Theodor Benfey (Leipzig, 1859). The stories are intended for the instruction of princes, and in the oldest form of this work they exclusively convey precepts for the clever conduct of life¹ which are of so great intrinsic value, and are couched in so attractive a form, that, in translations and in translations of translations, the collection has had an influence upon the literatures of Western Asia and of Mediaeval Europe which is quite without a parallel.

The Panchatantra in India. Tantrākhyāyika.—But not only in Europe and in Western Asia has the Panchatantra had a notable history; in its native India also the collection has existed as a collection for some twenty-one centuries, while the substance of the stories embodied in it is even older than that. It was my good fortune to discover the oldest known Sanskrit recension of the collection among the manuscripts loaned to me by the Deccan College Library of Poona. It is one of the Kashmirian MSS. got by Bühler, is written in the Śāradā character, and bears the title Tantrākhyāyika. This recension probably dates from about 200 B. C. Pandit Sahajabhaṭṭa, of Srinagar, discovered some more fragmentary MSS. of this fine old text. Together with the Poona MS. they form the basis of my forthcoming critical edition of the Tantrākhyāyika.² Of the multitudinous Indian recensions of the work, one of the most important is that which has commonly been called by Western scholars the ‘textus

¹ This will be shown in the Introduction to my German translation of the Tantrākhyāyika (Leipzig, B. G. Teubner).

² Cp. my papers: Über das Tantrākhyāyika, die Kaśmīrische Rezension des Pañcatantra. Mit dem Texte der Handschrift Decc. Coll. VIII, 145. Des XXII. Bandes der Abhandlungen der phil.-hist. Klasse der Kgl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften No. V. Leipzig, bei B. G. Teubner, 1904; and Eine zweite Rezension des Tantrākhyāyika (Zeitschr. d. Deutschen Morgenl. Gesellschaft, LIX, p. 1 ff.).

ornatior', but which is better designated by the name of its author, the Jaina monk Pūrnabhadra Sūri. It is dated 1199 A.D.

Pūrnabhadra's recension. Supplementary works.—The present volume is the *editio princeps* of the Sanskrit text of Pūrnabhadra's recension of the Panchatantra. It is my hope and purpose in due course to issue another volume containing a critical introduction to the present edition of Pūrnabhadra's text, with the complete variants of the best manuscripts, and with indexes of stanzas and of metres; and then a third giving a history of the Sanskrit Panchatantra in India, and of its offshoots in Western Asia and Europe, with résumés and parallels of the single tales. An English translation of Pūrnabhadra's text has been made by Mr. Paul Elmer More, now Associate Editor of *The (New York) Nation*, and formerly a pupil and assistant of Professor Lanman at Harvard.

Genesis of this text-edition.—The Sanskrit text of this edition was first constituted by my friend, Professor Richard Schmidt, of Halle. He based his text upon Kosegarten's MSS. A and K, comparing the Hamburg MSS. H and I for difficult passages. Schmidt's recension of the text is represented by his well-known German translation. My discovery of the fact that Kosegarten's edition of the 'textus simplicior' and his specimen of the 'textus ornatior' were wholly uncritical, and that the so-called 'textus ornatior' is based mainly on the 'textus simplicior' and on the above-mentioned Tantrākhyāyika, made it necessary to examine all the Panchatantra MSS. available. Accordingly, I took upon myself this task, examined carefully some ninety MSS., and succeeded in determining the relations between the different recensions of the Panchatantra, and in ascertaining which were the best MSS. of each. Thereupon Professor Schmidt relinquished to me the task of editing Pūrnabhadra's Sanskrit text, at the same time obliging me by taking upon himself the revision and publication of another Sanskrit text which we were to edit jointly, the Subhāṣita-saṃdoha of Amitagati.

Manuscripts on which this edition is based, and its critical aim.—The general principles of critical procedure by which the editor has been guided in the constitution of this text, and the reasons for relying mainly on the five MSS. which have been chosen to serve as its basis, will be given in the promised volume containing the critical introduction. Several provisional statements, however, must here be made. The MSS. A and K proved to be contaminated MSS. (K having suffered even more from revisers than A); and, as such, they were unusable for a critical edition, except by way of occasional reference. The codices upon which the present edition is actually based are the following:

bh = Deccan College x. 190, dated samvat 1468;

N = Deccan College x. 189, dated samvat 1855;

Ψ = Deccan College iv. 55;

P = Bhandarkar, Report 1897, No. 419, dated samvat 1537;

M = Deccan College iv. 54.

As will be proved in the critical introduction, codex N is a derivative of codex bh, and codices P and M are derivatives of codex Ψ. The manuscripts bh and Ψ are the most valuable of all the MSS. concerned. They are the reflexes of an archetype which was not wholly free from corruptions, but which differed very little from the text as written down by Pūrnabhadra himself.

The restoration of this archetype is accordingly the critical aim of my edition. Obvious blunders (and only such) I have indeed endeavoured to correct, and chiefly with the help of other manuscript materials;¹ but wherever I have deviated, even in trifles, from bh or Ψ (whose wording is nearly identical), I have indicated the fact by placing an asterisk before the corrected passage. Wherever no such star is placed in the text, the reader may infer that it contains the wording of either bh or Ψ. For further details, I beg to refer the reader to the critical introduction.

Acknowledgment of obligations.—There remains the most agreeable duty of acknowledging the aid I have received from various persons and institutions. This has been so generously and kindly given that I can only hope that my edition may prove to be of a scientific value and importance commensurate with the kind interest which these excellent men and liberal corporations have shown in its progress. Professor Richard Schmidt, of Halle, not only relinquished the joint-editorship (as explained above), but copied for me the greater part of MS. Bh (= Deccan College xiii. 68) and books ii and iii and iv of the Hamburg MSS. H and I, and turned over to me his printer's copy of the text, as well as his copies and collations of MSS. A and K.—Miss Emma Benfey, of Hamburg, daughter of the celebrated scholar, presented me with her father's collations of the Hamburg MSS. and of MS. K.—My beloved teacher, Geheimer Rat Professor Ernst Windisch of Leipzig, arranged for the publication of several of my Panchatantra treatises in the *Berichte* and *Abhandlungen* of the Royal Saxon Society of Sciences. He also secured for me from the funds of the Society certain appropriations which were of the utmost use and necessity in procuring manuscript and printed materials which were indispensable for the continuance of my investigations.—A like

¹ Of these may be mentioned the MSS. A, Bh (= Deccan College xiii. 68), and the Hamburg MSS. H and I of the *textus simplicior*.

service was done me by Geheimer Regierungsrat Professor Richard Pischel, of Berlin, upon whose recommendation the Royal Prussian Academy of Sciences voted to assign to me the income of the Bopp Foundation in 1904 and a part thereof in 1907.

To the Librarian of the India Office in London, Mr. Charles H. Tawney, and to his successor, Mr. Frederick W. Thomas; to Professor Ernst Leumann, of Strassburg; to Professor Sylvain Lévi, of Paris; to Geh. Regierungsrat Prof. Jacobi, of Bonn; to the late Professor C. Bendall, of Cambridge; to Dr. M. Aurel Stein, of the Indian Educational Service; to Professor Eugen Hultzsch, of Halle; to Professor Leo von Mańkowski, of Cracow; to the Government Epigraphist, V. Venkayya, of Ootacamund; to T. S. Kuppūswāmi Śāstri, of Tanjore; to Vakil Keshavlal Premchand, of Ahmedabad; to Mr. J. C. Chatterji, of Srinagar; and to Pandit Sahajabhatta, of Srinagar, I am greatly obliged for their help in providing me with manuscript materials, which, but for their aid, would not have been available for me.—The Hamburger Stadtbibliothek, the India Office Library, the Deccan College Library, the Libraries of Tanjore Palace, of Madras, Benares, and Khatmandu—these either lent to me the originals of their Panchatantra MSS. or provided me with copies of the same.

At the instance of the Editor of this Series, Professors Brugmann, Leskien, Sievers, and Windisch, members of the *Königlich Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften*, addressed a memorial to the *Königlich Sächsisches Ministerium des Kultus und öffentlichen Unterrichts*, with the request that the Editor of this text might be relieved of a part of his official duties until the close of these labours on the Panchatantra. The Royal Ministry assented to this request in the most generous and high-minded way, thus allowing me somewhat more of the leisure necessary for bringing these protracted and extensive investigations to an end. In this connexion my thanks are due to Geheimrat Professor Dr. Seeliger, to his Excellency Geh. Rat Dr. Waentig, to his Excellency the late Minister of State, Dr. v. Schlieben, and to his Excellency the Minister of State Dr. Beck. I here record my grateful sense of this kindness.

Last not least—as we Germans are wont to say—my heartfelt thanks are due to the honoured Editor of this Series, Professor Lanman. He has given ungrudgingly of his precious time to my undertaking; and, indeed, no one who has not worked with him will guess how considerable a share this editor has in the labour of preparing the volumes of the series. To him beginners in Sanskrit, for whom this edition is in part intended, owe the facilitation of their first progress by the division of the words which has been introduced into the text, and by the indication of the metres on the right-hand margin; while advanced scholars no less than beginners will

value his wording and arrangement of the head-lines, and his devices for distinguishing the frame-stories from emboxed stories, and the emboxments of the first degree from those of the second degree, and these from those of the third degree or even of the fourth.

During the week before the Long Vacation of 1906 I had the pleasure of working with Mr. Lanman in my own home. Together we there elaborated very carefully the general plan of the volumes which are to contain the critical introduction and the variants and the history. We have exchanged, before and since, very many painstaking letters concerning particulars which the general reader is not likely even to notice, but which I trust will prove to be of real advantage for the final result. I must, moreover, thank him for revising my English in respect of its style, for reading a proof of pages 1 to 80 of the text, and for making it possible for me to embody the reproductions of parts of certain MSS. in this volume, and, in a forthcoming one, text-specimens of various recensions printed in polychromy. Without these rather expensive additions I should not have been able to show so clearly (1) the mutual relations of the best MSS. of Pūrnabhadrā's recension, and (2) the relations subsisting between the very various recensions of the collection as a whole.

But I suspect that no public word which I can utter will touch Mr. Lanman more deeply than this, that he is a faithful executor of the intentions of his pupil and friend, the late Henry Clarke Warren, to whose enlightened and far-sighted generosity the science of Indology owes the possibility of publishing at a nominal price works which private commercial enterprise could rarely if ever undertake.

Hopes and plans for future work.—Two years ago I had abandoned the hope of carrying my studies in the history of this, one of the most celebrated works of Indian literature, to a natural and satisfactory termination. But now, since the *Königlich Sächsisches Ministerium des Kultus und öffentlichen Unterrichts* has granted me the leisure necessary for this purpose, I hope to publish the critical edition of the *Tantrākhyāyika*, and its German translation, in the course of 1909; and to conclude these studies by bringing out, after the critical introduction and variants mentioned above, the promised history of the *Panchatantra*, the printer's copy for which will, I trust, be ready by the beginning of 1910.

JOHANNES HERTEL.

Döbeln.

NOTES ON THE EXTERNALS OF INDIAN BOOKS

BY THE EDITOR OF THIS SERIES

The occasion of these notes.—It is not unlikely that the introduction of word-division into this text of Pūrṇabhadra may call forth strong expressions of disapproval from some of my colleagues. To meet such criticism was the primary object of these remarks. In preparing them, however, it appeared to me that a careful and well-illustrated statement of some of the defects of the Indian methods of handing down their texts, and of some of the innovations, ancient and modern, in these methods, would be in itself worth while, even if drawn out at greater length than the primary purpose of this discussion¹ might warrant. Granting provisionally, for the sake of the argument, that word-division is un-Indian, it should follow that, if we condemn word-division on this score, we ought also to condemn for a like reason various other departures from ancient Indian usage with respect to the externals of a book, departures, of which, however, not even the most conservative scholar seems likely to complain.

Significance of Hindu conservatism.—The fear of innovation as something un-Indian is not well warranted by fact. It is true that, say for the first eighteen centuries of our era, changes in the methods of making a book have, like everything else in India, been very slow. The Hindu has held to the old, not from a conscious feeling that it would be un-Indian to change, but rather from simple inertia or from failure to find out something better, or because the old suited his habits. By habits I mean habits of body, of education, of mind, and of temper. The bodily habit of squatting instead of sitting at a table makes bound books inconvenient; it is easier to hold a single leaf in thumb and finger than a heavy volume. The habit of learning a dictionary by heart makes alphabetic arrangement and all our Western contrivances for quick consultation

¹ Facts pertinent hereto are given, with ample references, by G. Bühler, *Indische Palaeographie*, pp. 88-95. See also R. L. Mitra's Report in Papers relating to the collection and preservation of the records of Ancient Sanskrit Literature, ed. by A. E. Gough, Calcutta, 1878, pp. 14-25. The Report sheds a flood of light on matters which over-zealous admirers of things Indian as such, would do well to know.

superfluous. The wonders of modern science have begotten in us a curiosity of mind so omnivorous that few of us, if any, are willing to devote long years exclusively to one subject, as were the old-time Hindus. And their general temper of mind inhibited them from being in a hurry or being vexed with things that we deem intolerably inconvenient. With this in mind, let us consider the history of some of these externals of a book.

What are the externals of a book?—They include everything but the composition of its text, namely (1) the material on which the characters are made ; (2) the shape of the material ; (3) the manner of keeping the leaves together ; (4) the method of making the characters, whether by hand, or by lithography, or by printing ; (5) the styles and sizes of the characters ; (6) the distinction of verse from prose ; (7) marginal words and numbers to facilitate the finding of any desired part ; (8) punctuation ; (9) the spacing or division of the words.

1. Material.—The Hindus have used for their writings (besides tablets of wood and copper and stone) the material that was most convenient : birch-bark in Kashmir, where birches grow ; palm leaves in the south, where palm trees grow. Palm leaves were displaced in great part by the introduction of admirably good paper.¹ And good paper is now in some quarters giving way to paper that is good-for-nothing. In this respect, as in others, the Hindus are (perhaps with many a sigh) participants of ‘modern progress’.

2. Shape of the material.—Palm-leaf MSS. were long and narrow, not for any mysterious reason, but because the nature and grain of the leaf necessitated that shape. The lines run lengthwise. For similar reasons, the birch-bark leaves were of a shape corresponding to our quartos, and the lines run across the page. When paper was substituted for palm leaves, the inconvenient form was no longer necessary, but was persistently retained, and for the same reason as the two buttons on the back of a coat for evening-dress, which buttons held up the sword-belt of a former generation. Even the birch-bark leaves of the old Bower MS. are cut to the shape of a palm-leaf MS.

The line of an American newspaper is about 6 cm. long ; that of the oblong Bombay edition of the Mahā-Bhārata of 1878 is about 33 cm. long. The eyes jump from the end of one newspaper line to the beginning of the next without conscious effort. It requires a distinct effort of the eye-muscles to direct the axes to the beginning of a new line when the jump is one of 33 cm. We need not ask an oculist why such long lines are tiresome. In the first printed Sanskrit texts (of Jones and Carey : see

¹ Mitra’s Report, p. 15.

below) the lines run across the page as in a European book, and this may now be said to be the prevailing fashion among the Hindus. Here again they are departing from what (in Southern India at least) was ancient usage. They are wise in so doing, and we may be sure that they do not take the trouble to console themselves with the fact that the birch-bark shape is a very old one.

3. Way of keeping the leaves together.—For palm leaves this was usually done by putting the MS. between two stiff covers, making holes in covers and leaves, and putting strings through them, which strings were then wound around the whole bundle. For paper MSS. it was or is done by wrapping the leaves in cloth or paper and tying them up. The cloth has a band sewed to the corner for tying. Both methods are extremely inconvenient, and wasteful of time. The latter invites neglect, and is on that account often an ineffectual one, as any one knows who has handled Indian MSS. and noticed how often occasional leaves are missing, especially at the beginning or end. Even if the leaves do not get lost, they get into disorder very easily.

It is impracticable to bind palm-leaf MSS. ; and extremely troublesome to bind paper MSS., because each single leaf has to be mounted before stitching. Even printed books are hard to bind when printed in folios or in the curious Indian six-paged ternions. Even if bound, the result (save in the case of small books) is inconvenient for the hand, because the ‘back’ of the books comes at the foot of the versos and head of the rectos ; and awkward for the eye, because the first line of the verso is apt to be too distant and the last line of the recto too near. As intimated, an old-time pandit actually prefers his books unbound. He is not given to ‘looking up references’. As he sits cross-legged, a single loose leaf is easy to hold ; while a heavy bound volume would be most unhandy for him, except as used on a desk or frame ; and these, although mentioned, for example, at Harshacharita (Bombay, 1892), p. 95, were probably not usual. A scribe sits on his haunches, with his knees for a table (cf. Mitra’s Report, p. 22).

To shelve such unbound MSS. so that they may be conveniently found and consulted is virtually impossible.¹ Six to twenty MSS. are often tied up in one cloth bundle. The great convenience of having the title lettered on the back of a book and of being able to take a single one from the shelf without further trouble cannot be duly appreciated until one has handled these bundles. The Sanskrit MSS. of the Berlin Library

¹ Cf. Mitra’s remarks on the ‘Accessibility’ (or rather, inaccessibility) of such MSS., p. 24.

and of the India Office Library are admirably bound, and no one objects. Were the libraries of European Sanskritists like those of the heads of the Tols of Bengal (Mitra, p. 21), the scientific output might well be meagre.

With the now very rapid increase in the production of Sanskrit books printed in India, the adoption of the European (or Kashmirian) form is becoming more and more nearly universal; and with this has come binding and the lettering of the backs. We ought to hail with gladness these departures from the ancient way.

4. Printing.—It was an Englishman, Charles Wilkins, the ‘Caxton of India’, who ‘with his own hands cut the punches and cast the types from which Halhed’s Bengali grammar was printed¹ at Hoogly in 1778’. It is only 116 years since the first Sanskrit book was printed. That was Sir William Jones’s edition of Kālidāsa’s Seasons,² issued in Bengali letters in 1792. Wilkins taught a native blacksmith, Panchanan, to cut punches and cast type, and, most opportunely, at the very time when Carey, the ‘Wyclif of the East’, at Serampore, ‘was in despair for a fount of the sacred Devanagari type¹ for his Sanskrit grammar.’ Panchanan made the fount, and he and his successors practised the art so skilfully that Serampore remained the principal type-foundry of the East down to 1860. The first Sanskrit book ever printed in Nāgarī letters was Carey’s Hitopadeśa of Serampore, 1803–4. Benares has produced many lithographed texts.

On the ‘Bombay side’ the case was similar. The first important press of Western India³ was started by the American Mission in 1816. A young Eurasian of that press, Thomas Graham, cut the first Marathi and Gujarati type. At this press were later employed also two young Hindu lads, one of whom, Jāvajī Dādājī, learned the art of printing from the Americans, and founded the Nirṇaya Sāgara Press, now carried on by his son Tukārām Jāvajī. The other, taught by Graham, is still living, and cuts all the beautiful Nirṇaya Sāgara type.

Printing in India is therefore modern, and essentially un-Indian in its origin; but no sane man would refuse a Sanskrit text because it was printed and insist on having one made by a Hindu scribe. The consideration of cost alone would utterly condemn such a preference. Meantime, Bombay and Poona and Calcutta are producing admirably printed Sanskrit texts; printed texts are beginning to come from such out-of-the-way places as Nagpore; and from Kumbhakonam, the ‘Oxford of Southern India’,

¹ George Smith’s Life of Wm. Carey, 2nd ed., London, 1887, p. 217. Cf. Life of H. T. Colebrooke, p. 227.

² For an account of it, see JAOS. 16, p. celiii.

³ Dr. Justin E. Abbott of Bombay writes me what follows.

they come in great numbers. Whether we like it or not, printing will ere long have ousted memorizing and copying as a means of handing down texts. In short, the ancient Hindus are no longer ancient ; like the rest of the world they too are moving on.

5. Styles and sizes of the characters.—In old times a Tanjore scribe would write in Grantha characters, and a Kashmirian in Śāradā. In any large collection of MSS. the variety of alphabets is very considerable, but the diversity due in part to the difference in individual handwriting, and in part to the difference of time, is of course vastly greater. As a source of difficulty, individual idiosyncracies of chirography, whether in Sanskrit or in English, need no comment. As for the difference in time, there lies before me a facsimile of the MS. of an ancient morality entitled Wisdom (Tudor Facsimile Texts, London, 1907). That MS. is only about 450 years old, and is excellent ; but it would be quite illegible, except after hours of study, to the average reader of to-day to whom English is vernacular. So greatly has the style of script changed. Now if every Occidental student of Indian antiquity had to have (what no Hindu has) an equal facility in reading his Sanskrit in Nāgari of various periods and districts, and in Grantha and Śāradā and other alphabets,¹ those who pursued the study far would be few indeed. The printing of Sanskrit works in India is on the whole prevailingly in Nāgari letters. That is, in a sense, un-Indian, as appears from this paragraph ; but it is a very great help to the general student to be rid of these embarrassing diversities.

It is common for ancient MSS. to make a distinction in the size of the letters between those used for the text and those used for the comment.² This is an excellent and genuinely Indian contrivance, and the best and most recent prints do not depart from it. They have even improved upon it, as in the new edition of the Brahma-Sūtras printed at the Nirṇaya Sāgara Press, in which the commented words are distinguished from the comment by the use of types of heavier and blacker face than that of the comment in which they are imbedded. The new Mahā-Bhāshya from the same press is a brilliant example of the usefulness and convenience of these distinctions. In this text of Pūrṇabhadra the small type is used to distinguish the frame-story from the rest of the text.

6. Distinction of verse from prose.—Verse is indeed sometimes separated from prose, even in ancient inscriptions : so by the danda or

¹ To say nothing of reading his Pāli (as he must) in Burmese, Cingalese, Kambodian, and Siamese letters.

² So in the MSS. of the *trivalli* form, Mitra, p. 20.

double danda in a Gupta inscription,¹ of 475–6 A.D.; and in metrical inscriptions of the fourth century the verses or half-verses often correspond to the lines.² But the usual method in a MS. is to write the verses like prose, and all of it continuously. Poley's *Fünf Upanishads* (Bonn, 1844), contains the Kāṭha, in mingled prose and verse; but the editor does not seem to have noticed that there were any verses. The difference, as a literary element, is so important that it should certainly be made clear to the eye. In the first drama registered by Gildemeister,³ the Mṛcchakaṭika, of Calcutta, 1829, the verses are printed in lines by themselves; and so in the Urvaśī, Mālatimādhava, Uttararāma, and Ratnāvalī (Calcutta, 1830–2); and the custom has now become as good as universal with the Hindu editors of plays. It may be called an innovation, and a helpful one.

7. Marginal words and numbers to facilitate reference.—As a rule, the MSS. are practically devoid of conveniences of this kind. Many MSS. have nothing but the number of the folio (not page). Many have, besides the number, an abbreviated form of the title of the work. Some MSS., as of the Mahā-Bhārata, put the name of a major division (parvan) on the margin. Such words or numbers are rarely a thoroughly practical and convenient help in finding a passage. Even the Hindu felt the lack of such help, and accordingly coloured the chapter colophons or important words with red ink. Since this procedure is not feasible in print, the oblong printed Mahā-Bhārata of Bombay, 1878, is inconvenient for reference, because it always takes more or less searching to find the chapter-number, unless one writes it (as I have done) with a crayon in the margin. The oblong edition of Bombay, 1889, is vastly more convenient, in that it gives the chapter-number in the margin, besides both the name and number of the parvan. In general, the most recent works of the Nirṇaya Sāgara Press are so practical and convenient in this regard as to leave nothing to be desired, and even to put some Occidental editors to shame.⁴

Devices used in this edition to facilitate reference, and for the convenience of the beginner.—An editor often forgets that the user of his book is not so familiar with it as is the editor. It may seem to him

¹ Cited by Bühler, p. 84; see CII. 3, p. 96. Cf. p. 108.

² Examples at CII. 3, pp. 20, 35.

³ Bibliothec. Sanskrit., p. 85.

⁴ Let any one who underrates the inconvenience here discussed, try to find a few passages in Röer's Upanishads; which have not even an indication of the chapter, save in the widely separated colophons.

like 'damnable iteration' to give the title of the work and the title and number of the major division thereof at the head of each pair of pages; but the man who uses the work only occasionally, is glad to find his place at a glance and without having to study prefatory explanations or a table of contents. In a work like the Panchatantra, it is important to devise English titles for each tale, so short that several may be put into one head-line; so well chosen as to suggest, if possible, the contents; and, in case of two or more tales with the same motif, so similar as to imply the similarity.¹ Moreover, the order of mention should always be the same.² It is Dr. Hertel's intention, in giving the variants, to refer to this text by page and line; hence the page-number and the number of every third line are given, and always on the right-hand side of the page. And in order that the beginner may the sooner learn the meters, the (abbreviated) names of all meters except ślokas are given in the margin.

Emboxments indicated by wavy lines.—It is the Hindu habit to embox³ one story within another, and a third within the second, and so on. To follow any given story through these interruptions is not always easy for a master, and is most difficult for a beginner who reads slowly. In this edition the frame-story is distinguished by small type; emboxments of the first degree by large type; emboxments of the second degree by large type and one vertical wavy line at the left-hand margin; emboxments of the third (or fourth⁴) degree by large type and two (or three) wavy lines. The general structure of the whole work appears also very plainly from the Table of Contents, in which I have tried to make the relation of frame-story to emboxments and of these to one another clear at a glance.

Thus tale xv of book I, Strand-bird and sea, runs over 14 pages (83–96) with five interruptions (tales xvi–xx). The text of tale xv is indicated at a glance by the large type and absence of wavy line. If one wishes to read it all and continuously, one has only to skip the passages marked with a wavy line. So tale xxii of book I, King, minister, and false monk, runs over 6 pages (102–107) with emboxments of the second and third degrees. Tale ii of book II, Mouse and two monks,

¹ Thus: I. xxv, Ape, glow-worm, and officious bird; IV. ix, Ape and officious bird. Again: III. vi, Gold-giving serpent; III. vii, Gold-giving birds; III. xiv, Bird whose dung was gold.

² Not 'Lion and ram' in head-line, and 'Ram and lion' in the Table of Contents.

³ We might say *interject* or *intercalate*. The unintended connotation of spuriousness goes with *interpolate*. The best word is *embox*; cf. *einschacheln* and *emboîter*.

⁴ As on p. 285.

runs over 20 pages (134–153), with six breaks, which, in the text as usually printed, seem complicated and confusing. The extreme simplicity and effectiveness of my device will, I hope, commend itself to all, and lead to its adoption in other texts of this kind.

8. Punctuation.—Single strokes are found, though seldom, even in the oldest times. Bühler gives a summary account of Indian punctuation at pages 84–85. What concerns us most is the fact that the methodical elaboration of a system was (in India, as elsewhere) the work of scholars; and that the more or less thorough carrying out of such a system depended (as with us) on the education and carefulness of the scribe. So far Bühler. We may add that it depends also on the Hindu habit of mind,¹ which does not demand consistency and freedom from ambiguity so imperiously as do our modern teachers of English writing. In prose, the Hindu scribes commonly separate the subordinate clause from the principal one, and subordinate clauses from one another. For these purposes they use the *danda* (and, in Kashmirian MSS., the *ardha-danda*) or else annul the sandhi. How false the Vedic sandhi at the end of *pādas a* and *c* really is appears from the example cited below, p. xxxix; cf. Wackernagel's Grammar, § 262.

In a passage to be cited below (p. xxix), Böhtlingk opposed (in 1875) the introduction of punctuation, but he seems to have changed his opinion, for in 1889 he brought out the Chāndogya and Br̥hadāraṇyaka Upanishads with free use of *danda* and *ardha-danda*, to say nothing of the valuable distinction of verse from prose and of the clear division into paragraphs, &c. In 1892 he discusses² the misleading punctuation marks used by the Hindus after each tenth part of a *kāṇḍikā* without regard to sense, and gives³ a most admirable example of truly helpful punctuation under the title ‘Probe einer rationellen Bearbeitung des Taittiriya-Brāhmaṇa’. Ten years later he says⁴ that the misleading marks very much increase the difficulty of a rapid understanding of the text. A rational punctuation, on the other hand, he adds, cannot be too warmly commended.

Dhūpakar and Bākre, in the new edition⁵ of the Brahma-Sūtras, have been wonderfully successful in aiding the quick reading of the comments of Śaṅkara and the rest. Besides the single and double stroke they use a not infrequent dash, single quotation marks to show the beginning and end of the multitudinous citations from the Upanishads, and parentheses to enclose the references to the latter. These marks are all in a style which

¹ Cf. pp. xix–xx, above.

³ Ibid., pp. 203–226.

⁵ Bombay, 1904, Nirṇaya Sāgara Press.

² Berichte der kgl. sächs. Gesell., pp. 200, 202.

⁴ ZDMG. 56. 116.

harmonizes so admirably with the Nāgarī letters that the effect is wholly congruous. We may say that the Hindus have already recognized the value of rational punctuation, have developed it, under Western influence, from its early rudimentary form to a far better one, and do practically employ it with other useful typographical devices. Dr. Hertel's text follows the general (but of course inconsistent) practice of the MSS. as to single and double dāṇḍa, and employs in addition the ardha-dāṇḍa of the MSS. of Kashmir.¹

Hyphenation of compounds.—Buddhaghosa, in book vii of the Visuddhi-magga, derives *Bhagavā* from *bhagga* as follows: Yasmā pana lobhadosamohaviparitamanasikāraahirikānottappakodhūpanāhamakkhapalāsaissāmacchariyamāyāsātheyyathambhasārambhamānātimānamadappa-mādatañhāavijjātividihākusalamūladuccaritasāmkilesamalavisamasaññāvitakkapapañcacatubbidhavipariyesāsavaganthaoghayogaagatitanñhūpādānapa-ñicacetokhilavinibandhanivaranābhinandanāchavivādamūlatanñhākāyasattā-nusayaatñthamicchattanavatañhāmūlakadasākulakammapathadvāsatñthidi-ñthigataatthasatatañhāvicaritappabhedaśabdarathapariñhākilesasatasaha-ssāni sañkhepato vā pañcakilesakkhandhaabbisañkhāradevaputtamaccumāre abhañji, tasmā bhaggattā etesai parissayānam Bhaggavā ti vattabbe Bhagavā ti vuccati. This is the most lengthy compound I have noted in the work (about 449 letters). I cannot believe that a division by hyphens would not be helpful. The Rangoon edition (p. 171²³) makes a halfway attempt at division without hyphens. It does so with hyphens at p. 392²⁴.

Punctuation in English.—The punctuation of modern English is held to be an indispensable aid to intelligibility, and its importance has been often illustrated. The words of the famous apology, 'I said he was a liar it is true and I am sorry for it,' if pointed so that the words 'it is true' have the force of a parenthetic concessive clause, form an *amende honorable*. If pointed so that the words 'it is true' make a declarative clause, they are only an aggravation of the original insult. De Vinne cites² the official print of a Congressional enactment specifying certain things as free of customs duty,—among them, 'fruit, seeds.' Congress had doubtless intended to say 'fruit-seeds', but the substitution of a comma for a hyphen cost the Government many thousands of dollars. 'Dancing girls' and 'dancing-girls' are very different. Ein wohlberechtigter Glaube is 'a well-justified belief'. Ein wohl berechtigter Glaube is 'a belief which is prob-

¹ In places where Dr. Hertel has introduced the *ardha-dāṇḍa*, his MSS. generally annul the sandhi, and very often, if not in most cases, use the single dāṇḍa.

² Correct Composition, p. 244.

ably justified'. As a version of *varavarṇinī*, 'fair-colored woman' is correct; while 'fair colored woman' is incorrect, and to an American most amusingly so. My children recently had the fun of puzzling me with some very easy English sentences. They need but little pointing; but for that little the need is great.

The teacher said that that that sentence contained was a pronoun
 It was and I said not or
 That that is that that is not is not.

The puzzles are puzzles only to the eye. The instant the sentences are intelligently spoken all uncleanness vanishes. But if they must be understood without the help of sentence-accent and its concomitants, to wit, by eye and not by ear, why should we deny the reader such help¹ as we can easily give?

9. Spacing or division of words.—Its usefulness in English or Greek.—Suitable punctuation is an immense help to us in understanding our English. Great as that help is, it is yet my deliberate opinion that the help which we get from the division of words in modern English is incalculably greater. Its value is seldom if ever thought of; in part because word-division is so wholly a matter of course, and in part because no one would think of proposing to deprive us of it. A newspaper that should do away with the spacing of words would speedily go into bankruptcy. For fifty years I have had better opportunities for learning English than for learning any other tongue. I am sure that I could divide most (but not all) of the words of an unspaced English book or newspaper, but I am absolutely unwilling to take the useless trouble. I want spacing, just as I want short lines, for convenience, comfort to the eyes, and saving of time. Oculist and psychologist give more technical reasons, but no better ones.

As I said, I could not divide and understand *all* the unspaced words, even in English, with certainty. Take the combination GODISNOWHERE. It may mean 'God is now here', or just the opposite, 'God is nowhere.' The ambiguity is absolute. The ambiguity of MANSLAUGHTER furnished the point for Lord Macaulay's amusing riddle (man's laughter: man-slaughter). A story widely current, and told (with much aptness and probably little truth) of my friend Professor A. V. W. Jackson, narrates

¹ It is indeed possible, by careful construction of sentences, so to frame a long and elaborate document that it shall be wholly unambiguous without punctuation. Thus the Bishop of London issued the Decree (of April 12, 1897) of the Consistorial Court of his See, authorizing the transfer of the Bradford MS. to the Commonwealth of Massachusetts, without one single comma or semicolon, and without a single period save one at the end. See Bradford's History 'Of Plimouth Plantation', Boston, 1901, pp. xxi-xxviii.

that he telegraphed from New York to Mrs. Jackson, 'Have gotten theatre tickets. Meet me at Grand Central Station,' and that she met him, not alone, as he expected, but with eight friends, since the operator had divided *gotten* as *got ten*. A pupil of mine, son of a German lawyer, used as a child to suppose that the *Erb-lässer* of the legal notices of his father's office was an *Er-blässer*, and connected it with *der Verblichene*. I remember misdividing Weber's *Erb-übel* (Ind. Stud., xvii. 208) as *Er-bübel* and pausing to wonder what it might mean.

Some one may say that these ambiguities are sporadic, and are more amusing than convincing. I reply: Even if we grant that there are few or no difficult cases, the settling of five hundred easy cases of word-division on each page of unspaced English would be a process, and, what is more, a process requiring much ill-spent effort of eye-muscles and mind.¹ The work would be pure loss with no countervailing gain. Ancient Greek manuscripts did not space the words; and yet I suspect that an editor who should print a text of Plato to-day without spacing (and perhaps with a host of mediaeval ligatures) would be adjudged to be of not quite sound mind. It is not clear that Greek studies have suffered by this departure from the usage of the MSS.

Objections to word-division in Sanskrit.—Böhtlingk's protest.—Dr. Hertel, speaking of a friend of both of us, a German professor, and his opinion on word-division in this text, said: 'Er sträubt sich mit Händen und Füssen dagegen.' The reason for that disapproval was not given; nor do I remember to have seen in print any decided protest against word-division save one. That was from Böhtlingk. In a note to his critical remarks on the *Kathā-sarit-sāgara*, in speaking of Brockhaus's edition, which is printed partly in Nāgari and partly in Roman letters, and everywhere with a free use of word-division, he says:² 'Man verwöhne nicht den Anfänger, schone das Auge des Geübteren und greife dem selbstständigen Urtheil desselben nicht vor. Mit anderen Worten: Man führe zum sogenannten leichteren Verständniss des Textes keine neuen, dem indischen Alphabet unbekannten, Werthzeichen ein, also auch keine Interpunction.' And so on.

¹ It may be remarked that, since the introduction of typesetting machines, mis-divisions of words in our daily newspapers have become much more common and are noticeably disturbing. With the modern key-board machines, alterations and proof-corrections are difficult and expensive. Misdivisions which used to be corrected easily in movable type, are allowed in linotype work to pass unrectified. On the proofs of Whitney's Atharva-Veda appeared 'O thou sand-eyed one' for 'thousand-eyed' (iv. 20. 5), and 'make yet his libation' for 'make ye this libation' (vi. 32. 1).

² *Mélanges Asiatiques*, vii. 539, St. Petersburg Acad., 1875.

As to ‘forestalling the reader’s judgment’.—It would have been an entirely proper consideration for some extremely youthful editor of a hard text about whose meaning he was not certain, that, in a case of doubt as to the right way of dividing an ambiguous combination, he should not prejudice the decision of a scholar so much his superior as Böhplingk. But this text is not solely for the most mature scholars. The attempt has here been made to kill two birds with one stone: first, to give to advanced scholars a really critical edition of a specific and identifiable recension of a famous work of literature; and secondly, to present it in such a way that, as a reading-book for beginners, it would be suitable in respect of form, as it is certainly most suitable in respect of contents. ‘To prejudice the judgment of the reader’—that is precisely what the legitimate duty of a competent editor is. It is his business to study the text until he finds out what it means, and then to print it so that others may comprehend it with much less trouble than he.

As to ‘spoiling the beginner’ with too much help.—(Man verwöhne nicht den Anfänger.) The strange alphabet, the variety of forms, the peculiarities of word and of sentence combination, the acquiring of a new vocabulary, all these difficulties confront the student at the very outset and simultaneously. The gravest of them is the quick division of the words. The two chief means of making that division are an ability to recognize the stems, and a ready familiarity with the inflexional endings that mark the points of division. Neither of these means is as yet at the beginner’s command. Is it ‘spoiling’ him to distribute the initial difficulties over the first few weeks of his course? My own practice is to make the beginner spend some eight or ten lessons in memorizing the principal paradigms and sandhi-rules, and then plunge at once into actual reading. To learn to swim one must plunge into the water. This text should help him to become more quickly familiar with the form and sound of very many separate vocables; and such familiarity is the best equipment for attacking books printed in the usual Hindu manner.

Word-division useful to men taking only one year of Sanskrit.—It may be granted that a man who has decided to give his life to the study and teaching of Sanskrit ought not to be frightened out of it by the hard beginning. But, except for men of inherited wealth, the opportunities for such a life are extremely few, so few that this class may be disregarded. On the other hand, there are very considerable classes of students—Hellenists, Latinists, Germanists, to mention no others—for whom it is highly desirable that they should pursue the study of Sanskrit for one

single year, without even an intention of continuing it further. It is pitiful to think how small is the amount of Sanskrit text usually read in a first-year course. With proper text-books and a judicious presentation of the initial difficulties, such students could easily and certainly read a very considerable amount of Sanskrit text in that single year, and quit the subject feeling that they had got a great deal out of it besides a little raw material for future studies in comparative grammar and the like. I have an increasingly high opinion of the value of Sanskrit as a disciplinary study. Quite a number of present or prospective lawyers have studied it under my instruction, and, as I hope, not without profit. Under the tremendous pressure of the 'new studies' (such as electrical engineering, experimental psychology, economics, and the like), the study of the ancient languages can never hold its own if we persist in making no concessions. It is folly here to say *tout ou rien*.

Word-division offends Hindu taste.—The objectors to word-division say that it spoils the edition for general circulation in India. That is true. It is strange that the Hindu should care so much about this item of the externals of a book, and be so regardless of many of the others. It seems like straining at a gnat and swallowing a camel. About four-fifths of Brockhaus's *Kathā-sarit-sāgara* is in Roman letters, and Jibānanda published the work with Somadeva's verses turned into prose. In speaking of these two performances, Durgāprasād and Parab, on page 3 of their edition, say that they have undertaken to print the work once more, because, although it had twice been printed, they felt that its characteristic form had been completely ruined: एवं वारद्वयं जातेऽपि मुद्रणे यन्यस्य खरूपहानिरेव संवृत्तेति पुनरधेतमुद्रणे वयस्युक्ताः। They doubtless had Brockhaus's *पदच्छेद* no less than his 'रोमनलिपि' in mind. Be that as it may, the Hindu taste is for us no cogent argument against word-division.

Results of misdivision in spoken English, &c.—I can best pave the way for an effective presentation of the results of misdivision in Sanskrit by giving examples in English of misdivision,¹ the results of which have become part and parcel of our language. The little daughter of a friend of mine had often heard, as part of a familiar church-hymn, the words 'The consecrated cross I'd bear, Till death shall set me free'. 'Father,' she asked, 'what is a consecrated cross-eyed bear?' In English, 'cross I'd bear' (= cross I would bear, crucem ferrem) and 'cross-eyed bear' (= ursus strabo) are phonetically identical. Such juvenile mistakes leave

¹ Or, what is the same thing, of miscombination.

no trace save good-natured smiles. Others, not different in essence, have become part of the great fabric of our mother tongue.¹

Thus *an ekename*, Icelandic *auka-nafn*, meant 'an added name' or 'name of addition' (Hamlet i. 4). Misdivision gave us, as early as the *Promptorium Parvulorum* (1440), *a neke name*, modern *nickname*. Similarly *an evet* (1552) or *ewt* gave us *a newt*: cf. 'Eye of newt and toe of frogge', Macbeth iv. 1. The Middle English *Awdry* (Anglo-Saxon *Æþeldryht*, modern Etheldred) is the name of a sainted woman, foundress of a monastery in the Isle of Ely. A fair, held on St. Awdry's day, was famous in Cambridgeshire, as was also the cheap and showy lace sold on such occasions. The two words of her name, *Saint* and *Awdry*, under the domination of a single accent, became a true unit, and were doubtless pronounced *Sntáwdry*, the accentless *ai* being lost and the *n* becoming syllabic.² A natural result of further composition, as with *fair* or *lace*, would be the dropping of the unaccented first syllable. While the historically correct division is *Snt-áwdry*, the phonetically natural one is *Sn-táwdry*; and the latter prevailed, as we see in the *tawdry-lace* of Spenser and Shakespero. Such is the story of the holy name, which, in the form *tawdry*, as a word for cheap and vulgar finery, has passed into modern English.

In *nickname*, *newt*, *tawdry*, the loss is from the prior to the latter element of a frequent combination. In *riding*, *adder*, *auger*, *umpire*, the reverse is the case. The Norwegian *tridj-ung* = Icelandic *þridj-ungr*, 'third part of a thing' (cf. AS. *feord-ing*, 'farthing'), is represented in Middle English by *triding* or *thridding*, used to designate the three districts (North, East, West) of the county of York. The combination *North thridding* (the double spirant not being pronounced double) would naturally become *Northriding*. Similarly *East triding*, *Eastriding*. The surviving spirant (mute) would naturally attach itself to the more familiar element of the compound, North (East), so that the second element would be felt as *riding*, and this is the form in which *thridding* or *triding* has now become part of our language. The cases of Middle English *a nadder* (German *Natter*), *a nauger* (AS. *nave-gār*), *a noumpere* (Old French *non-pair*) hardly need comment.

Dr. Hertel cites the proper name Naschmarkt, the designation, both popular and official, of a market in Leipzig, and originating in the combination *an Aschmarkt* (= *am Aschmarkt*); and forms like *σπικρούς*

¹ These have been treated most interestingly by Charles P. G. Scott, Transactions of the American Philological Association, vols. 23–25 (1892–4). For the examples that follow, see 23. 221; 224; 24. 103; 25. 88; 23. 255–272.

² As in *sicáin*, *bóat-swain*, pronounced *bósn*: cf. *sáil*, *tóp-sail*, pronounced *tópsl*.

originating in phrases like $\tau\circ\delta\varsigma \mu\kappa\rho\nu\varsigma$. In the Veda the *s* of *askṛta*, *sainskrta*, &c., is no survival of hoary antiquity; but rather the result of misapprehended forms¹ like *niś-kyta*. This is evident from the phrase *iśkartāram án-iśkṛtam*, RV. viii. 88 (99). 8, where the first word is a clearly intended antonym of the second, just as in verse 7, in the phrase *prahetāram áprahitam*. In like manner *sura* has become part of the Sanskrit vocabulary as antonym of the misdivided *asura*: cf. the pendants *Aditi* and *Diti*.

Word-division a real difficulty to the Hindus.—It is now clear, as I hope, that the dividing of unspaced English, if it were commonly so printed, would be an intolerable difficulty; and that correct division of frequent spoken English combinations has in fact often proved too difficult for English-speaking people. With greater reason, then, may the division of Sanskrit be deemed a legitimate embarrassment for an Occidental; especially if, as will appear, it was and is a real difficulty to the Hindus. To show that it was, I may cite the Pāṇiniya Śikṣā, which, in enumerating the factors of good recitation of the sacred texts, classes word-division² with agreeable tone, distinct rendering of the syllables, correct accent, &c. (*mādhuryam aksara-vyaktih pada-chedas tu susvaraḥ*). This is significant. To show that it is, I well remember how, in looking over a lot of manuscripts in India with a native scholar whose learning was highly esteemed in Europe, he paused and re-read attentively once or even twice a difficult passage before apprehending its import. I am convinced that he was indeed a ‘pucka pundit’; but, if any one doubts it, let us ask a Hindu scholar on whom no such imputation can rest, an ancient and most minutely learned one, the author of the Rig-Veda Prātiśākhya.

Evidence of the Prātiśākhya.—The author just mentioned says (at xiv. 28=821): The limit of the mistakes arising from the combination of vowels is not to be got at by number, nor yet [that] of the others [arising from the combination of consonants]. But from this treatise it is quite possible for a man of suitable endowments³ to learn all the ins and outs of the matter.

न दोषाणां स्वरसंयोगजानामन्तो गम्यः संख्याधेतरेषाम् ।
शक्यसु शास्त्रादधि साधु धर्मो युक्तेन वृत्त्वः प्रतिपञ्चमसात् ॥

The prior half of his statement no modern is likely to deny. As for the latter, the treatise itself presupposes the existence of the Pada-pāṭha of Śākalya; and the history of Vedic exegesis, from Śākalya’s time until now,

¹ Cf. Bloomfield, JAOS. 16, p. cxxvi; Hopkins, 17. 69, 182.

² Ind. Stud., iv. 270.

³ So Uvāča: JA., May, 1858, p. 376.

makes it clear that it is quite beyond the power of any treatise or of any authority to settle all the uncertainties of division of the Veda.

Evidence of the Pada-pāṭha.—This work is, as Geldner¹ remarks, the first great running commentary on the Rig-Veda. It is a commentary made without one word of explanation and by the simplest conceivable means, and is essentially a setting forth of the individual words of the text in uncombined form. This fact alone is the most striking evidence of the truth that the ancient Hindus realized the grave defects of their combined text as an unambiguous vehicle of thought.

Geldner calls² the Pada-pāṭha a ‘masterpiece of Vedic learning’, ‘without setting it up on the pedestal of infallibility.’ But, while emphasizing again and again³ the fineness of Śākalya’s understanding of Vedic thought and diction, even Geldner admits an occasional error,⁴ and declares that a thorough investigation of the Pada-pāṭha is a pressing necessity.¹ It is hard to believe that *samudréṇa síndhavo yádamānāḥ* (RV. iii. 36. 7 a) is not a miscombination of *samudré ná síndhavo yáda-mānāḥ* (vi. 19. 5 d); although it is quite possible (as Geldner might say) that Sāyaṇa is right in taking each of these texts at its face value. Pischel and Geldner hold that Roth went too far in oppugning Śākalya’s authority. The very fact of divergence of opinion among such eminent scholars is the best proof of the point which we are trying to make.

Intentional ambiguities.—Unintended ones have thus far been considered, but it is worth while to mention incidentally that the Hindus realized the possibilities of using Sanskrit for intentional ambiguities, skilfully devised for fun. To show the reader to what extreme lengths they go we refer to the *Rasika-rañjana*, ed. by R. Schmidt, Stuttgart, 1896. This is a poem on renunciation when divided in one way; in another, it is a poem on sensual love. Such things are *tours de force*, and hardly bear on our argument. For other instances, see Macdonell, Skt. Lit., p. 331; Orientalische Bibliographie, ix. 258; Stein’s *Rājataraṅginī*, Transl., i, p. 177. Many *kūṭāni* in Parab’s *Subhāṣita-ratna-bhāṇḍāgāra* (1886, p. 307) depend for their point on double possibilities of division.⁵ Professor Joseph Wright of Oxford calls my attention to the classical example in Ralph Roister Doister, act iii, scenes 4 and 5, Merygreeke’s letter to Dame Custance.

Hindu devices for showing word-division.—That the resolution of combinations is a real difficulty even to the Hindus is shown, not only by

¹ *Ved. Stud.*, iii. 144.

² *Ibid.*, iii. 144.

³ *Ibid.*, i. 267, *urā*; ii. 189, *simāḥ*; ii. 302, *ādhipatyam*.

⁴ *Ibid.*, i. 122, *kāre*, not *kārah*.

⁵ Cf. Hertel, WZKM. 22. 119 (*svar gatas, svarga-tas, &c.*).

Pada-pāthas and Prātiśākhyas, but also by the fact that they often mark the word-division in their MSS. Weber,¹ describing MS. no. 1558 of the Berlin Royal Library, says : Every word is separated from the others by a point, and the members of compounds by little strokes above the line. Pischel,² describing no. 234 of the Tübingen Library, says : It is extraordinarily correct, and has been carefully revised, often with marking of the division of the words. For a large part of a fine MS. of the Bhagavatīsūtra of the Harvard collection the words are divided by little vertical strokes, sometimes in coloured ink, above the line. The like is true of an old MS. of Sūtrakṛtāṅga-Dīpikā from Pāthan, with the (copied?) date 'Samvat 1583'. Dr. Hertel writes me that his Pūrnabhadra codex A very often separates the words by a daṇḍa, and that corresponding division is frequent in other MSS. used by him for this edition. Codex Ψ, one of his best MSS., regularly separates the words by little strokes over the line through 53 of its 102 leaves. In cases where an initial vowel is obscured by sandhi or otherwise, it often writes that initial over the line : thus

कथ॑मत् । कथ॑द्व्यास्या॒पार्ज्जन्करिष्यसि॑ । असा॑व॒ब्रवीत् । ता॑चेव॑ ।

As may be guessed from these examples, this Bengali fashion of writing the $\tilde{=}$ has often been the occasion of errors creeping into a text by misdivision.

Trend of modern usage in respect of division.—The very first Sanskrit work printed in Nāgarī was Carey's Hitopadeśa, Serampore, 1804, with an introduction by Colebrooke. That great scholar, in speaking (p. xv) of 'the peculiar difficulties of the language', said : 'To lessen one of those difficulties, which arises from the frequent permutation of letters at the beginning and close of words, the editor has marked, by a dot under the syllable, places where the elision of a letter is found, or any other permutation, that is not obvious.' So the Sāmkhya-pravacana-bhāṣya of Serampore, 1821. Coming to recent prints, Shankar Pandurang Pandit, in his four quarto volumes of the Atharva-Veda (1895–8), and in the second ed. of his Mālavikā, separates the words quite thoroughly. This he does by using virāma with utmost freedom (अयम् अस्मि॑ । तद् उक्तम् । सम्यग् आह॑ &c.), and by even disregarding the sandhi (सा अदिति॑ः । नः अस्माकम्॑ । &c.). This is no hastily considered scheme of a novice, for he had printed an elaborate edition of Raghuvanśa years before (1869–), with close adherence³

¹ Verzeichniss, ii. 151.

² Abh. d. Göttinger Gesell., 39. 10.

³ But he does not shrink from using ए at the end of an odd pāda.

to the traditional continuity of writing. No one will deny his great learning as judged by high native standards.

Pischel, in the preface to his Hemacandra (1876, p. xi), laments the necessity of printing the text in Roman letters. 'And yet,' he adds, 'this way of publishing Sanskrit works has the one advantage of making the comprehension more easy by the more frequent separation of the words.' His text shows very numerous violations of the rules of sandhi, but he is convinced that many of them go back to Hemacandra himself. Jacobi, Kalpasūtra, 1879, p. 29, says: 'The interpretation of Prākrit texts presenting numerous difficulties, I have thought it expedient to separate the parts of compounds.' In his Māhārāṣṭri Tales (1886, p. ix) he says: 'I have indicated the members of compounds by dots. . . . This will greatly facilitate the understanding of the text. The Hindus themselves, feeling the need of this help, occasionally separate the words by little strokes. It is the briefest kind of a *commentarius perpetuus*, and is, for simple texts, quite sufficient.'

Word-division in this volume.—1. By spacing.—The results of word-division may be considered under three heads, according as they are attained, (1) by simple spacing; (2) by free use of virāma; and (3) by use of a vertical stroke above the line or of an inverted v beneath it, to show the cuts between the members of compounds and the points at which erasis has taken place.—1. The Bombay MBh. of 1878 prints ii. 39.4a thus : स एव हि मया वधो भविष्यति न संश्यः. The same line in the ed. of 1889 is printed स एव हि मया वधो भविष्यति न संश्यः. Not even the most conservative object to this. Böhtlingk¹ lamented that Bhātavadekar had run together the words which he could have separated by simple spacing. So did the Hindu, and spaced them in the second edition.

2. Word-division by use of virāma.—No alphabet renders the sounds of a language with entire precision. Compare the beggarly outfit of half-a-dozen letters with which the English alphabet has to render the many vowels and diphthongs of spoken English. But the question whether we shall write तांपुचान् or तान् पुचान् is not even one of orthography (the pronunciation being the same in either case); it is simply a question of the habits of the scribes. These are notoriously inconsistent, even within the limits of the same MS.² To illustrate, let me give the reading of a line or two of the MBh., first from my MS. of Śalya-parvan of 1620, second from the Bombay ed. of 1878, and last from the Bombay ed. of 1889.

¹ Mélanges Asiatiques, viii. 203 (1877).

² Cf. the methods of marking Vedic accents, HOS. vii, p. cxxi.

1620 शत्यःपार्थीनरणेसर्वाननिष्ठतिमारिष । ix. 8. 17

1878 शत्यःपार्थीनरणेसर्वान्निष्ठतिमारिष ॥

1889 शत्यः पार्थीनरणे सर्वान्निष्ठति मारिष ॥

It will be seen that it is the modern print and not the old MS. that avoids the virāma and uses च. But the fact is not of the smallest significance, for in the print near by we find न् र, &c. Thus at ix. 8. 2 :

1620 अयोजयनरथानतूर्णं पर्यधावस्तथापरे ।

1878 अयोजयनरथां स्तूर्णं पर्यधावस्तथापरे ॥

1889 अयोजयन् रथां स्तूर्णं पर्यधावस्तथापरे ॥

It is in the highest degree significant that the scribe did not think of -n ni- as a single syllable: he thought of *sarvān* as a separate word and finished writing it; and *not till then* did he begin *nihaniṣyati*! For a like reason he has neglected the sandhi of *rathān*, although writing it—with beautiful inconsistency—in the next word but one!

Virāma in the MSS.¹—The MSS. make no difference, in their way of writing, between a medial and a final consonant. If they divide an akṣara containing several consonants, the division is made according to the same principles whether within the word or at the end. Usually, indeed, they write the first consonant in the pada-form. But—to meet an objection that has been made—there are frequent examples of virāma with the samhitā-form, and that from my best MSS., bh and Ψ: thus, मनाग् मदनेन 50. 16 ; सम्यग् यदेति 52. 5 ; गलन् मतिभिः 59. 26 ; यद् धिक्षे० 74. 8 ; तद् यूयमा० 76. 13 ; धिग्॒ 77. 10 ; विप्रुद्वाहिन्या 89. 1 ; वृहद्घंटा० 99. 6 ; सम्यग् दृष्टो 110. 20 ; धिग् मूर्ख 113. 11 ; इहग् दिग्धपाणिना 123. 27 ; and so on. Indeed, we find occasional combinations like सम्यग् संशोध (120. 10) and कीदृग् च (128. 28). At all events, these examples show that the method of division adopted in this text does not offend against the spirit of the Nāgarī writing. It is certain that the scribes of MSS. bh and Ψ were learned pandits, and men of conscience in matters phonetic. The editor of a printed text (unlike the scribe) must decide upon some consistent course. It would have been most culpable, in cases where even the native scribes leave us the choice between two ways of writing (both phonetically correct), to choose the less clear, simply out of deference to what is indeed the preponderating habit of the scribes, but of scribes who gave little heed to the matter.

¹ From Dr. Hertel's letter of Jan. 20, 1908.

Virāma before an initial vowel.—The syllables *ta-ma-pa* are pronounced alike, *tam apa*, whether written तमप or तम अप. In the latter method, one must first annul the inherent अ of म by virāma,¹ and then undo the annulment by writing an initial अ. By the former or Hindu method both processes are saved. But to a non-Hindu the ‘saving’ is as illusory as was that effected by use of the logotypes in the founts of old-time compositors. Even the Aśoka inscriptions show initial *a* after a final nasal.

Virāma after sounds not permitted as finals in the pause.—Certain sounds are forbidden in the pause: so *c, j, y, r*. It is doubtless for this reason that the Hindu shrank from writing तच् च, इत्य् एव, पुनर् एव, although precisely identical in sound with तच्च, इत्येव, पुनरेव. The *c, y, and r* are not really in the pause (*avasāne*) at all, and are only apparently so to the eye. The spacing separates them only for the eye, not for the organs of speech, and is only the logical extension of a system of division which the Hindus themselves have adopted in part. The spacing may be a departure from the fashion of the scribes: yet no one condemns an editor for printing a ख in words which the scribes write (and pronounce) with ख, or visarga for *upadhānīya* or *jihvāmūliya*, or for neglecting the doubling of a consonant after *r*.

3. Word-division at points of crasis.—The difficulty here is part of the essence of the language. Word-division by resolution of the crasis would yield a group of sounds disagreeing with those of the true text. The resolution must not be made; it may only be indicated. For this purpose the MSS. often use various marks, a stroke or an avagraha, or a combination of both (॥), over or under the line, and the avagraha (sometimes doubled) in the line. The avagraha is not to be commended for crasis. If employed commonly for cases of elision, as in नलोऽब्रवीत्, it would seem to be the less suitable for cases like अथैऽकः, अथाऽब्रवीत्, where neither अ nor अ is elided. Strokes and avagrahas are written *over* the line in north-western MSS., *under* the line in Kashmir MSS. The strokes are used for separating words or stems, the avagraha and its combination with the stroke (॥) only for separating words. In order clearly to distin-

¹ It is incidental to the partly syllabic character of the Nāgarī alphabet that the two sounds, *m* and *a*, of the one letter म may belong, the one to one word, the other to the next. I can cite nothing analogous from English but a line from the ‘Whimsey Anthology’ of Carolyn Wells (New York, 1906, p. 52): ‘I’m sorry you’ve been 6 O (=sick so) long; Don’t be disconsol8.’ The sounds represented by the numeral 6 (=six=sick s) belong, part to the word *sick* and part to the word *so*.

guish separated words from separated stems, Dr. Hertel employs in his text the stroke *over* the line exclusively for the separation of stems, and an angle *under* the line to separate words (e.g. शोकिनाद्याहारनिवृत्तो). Wherever the angle could not, for typographical reasons, be employed *under* the line, he puts it over the line (e.g. त्रूच्छते). For the sake of beginners, most of the stems (but not the prefixes) have been separated in the easy tales, I. v, vi; and with these a student might begin reading. In the rest of the text, stems are separated only in cases which are liable to puzzle beginners who have overcome the first difficulties. Word-division has been given throughout the whole of the text.

Word-division and sandhi.—The reader should consult the illuminating observations of Wackernagel in his Grammar, § 262. In the modern living use of Sanskrit in India, the sandhi is often simply ignored where the clearness of expression might suffer thereby.

How utterly artificial and preposterous is the sandhi between two lines of a Vedic stanza has long since been pointed out (JAOS. x. 425). Thus at RV. ix. 97. 38 a b we have *sá punāná úpa súre ná dhátóbhé aprā ródasī ví sá ávah*, Pada-pātha *dhátā | á | ubhé | aprāh |*. The á belongs of course to b; and we must pronounce thus, *dhátā óbhé*, &c. The graphical combination of *dhátā* with *óbhé* would give *dhátāúbhé*; instead of which, we have *dhátā* first combined with á to *dhátá*, and then that with *ubhé*! In the case of vii. 20. 4, *ubhé cid indra ródasī mahitvá paprātha táviśibhis tuvismah*, it is true that four considerations (the lexical¹ one; the metrical; the accentlessness of *paprātha*; and the Pada-pātha) unite to show that b must begin with á *paprātha*; but I know of no parallels for such absurdities in English, save in the humorous verses of Thomas Hood or the like.

Illustrations of the results of non-division.—The non-division of words in Sanskrit books, in connexion with the laws of sandhi, is a fruitful source of misunderstandings. It remains to enforce this thesis (and incidentally the above-cited statement of the Prātiśākhyā) by some actual examples. These illustrations are chosen, a few from very many; are intended to be typical; concern famous texts or interesting matters; and are cumulative in their nature.

From the Rig-Veda: yuvórárāvā, &c.—By the rules of sandhi, both the combinations, -ih+a- and -ih+ra-, give the same result, namely, -ira-. In like manner -oh+a- and -oh+ra- yield -ora-. In combinations of this type the ambiguity is complete. For convenience, let the texts come first:

¹ Finite forms of *prū* without á or ví are of extremest rarity: correct PW.

viii. 39. 2 c d e	<i>ny árātīrárāvñām vísvā aryó árātīr itó yucchantv āmúraḥ</i>
x. 40. 7	<i>yuvám ha Bhujyám yuvám Áśvinā Váśam yuvám Śinjáram Uśánām úpārathuh yuvórúrvāvá párí sakhyám āsate yuvór ahám ávasā sumnám á cake </i>
vii. 68. 7	<i>utá tyám Bhujyám Áśvinā sákhayo mádhye jahur durévāsaḥ samudré nir̄ im parṣad árāvā yó yuvákuḥ </i>

At viii. 39. 2, Śākalya divides *ní* | *árātih* | *rárāvñām* |; and Sāyaṇa renders **c** : [And burn] down the enemies of those who offer oblation, **rarāvñām haviḥ prayacchatām arātih satrūniś ca nidaha**. At x. 40. 7, Śākalya again divides *yuvóh* | *rárāvā* |; and Sāyaṇa renders **c** : The friendship of you two, the giver of oblations, the sacrificer, await = awaiteth, **yuvor yuvayoh sakhyam mitratvām rarāvā havisām prudātā yajamāno (sic) paryāsate | paryāste** || *vacana-vyatayayah* ||.

Roth, in 1871, followed Śākalya, and set up (PW. vi. 284) a stem *rárāvan*, 'freigebig,' for viii. 39. 2 and x. 40. 7, without being able to adduce a single other example.¹ In his oral lectures, however, of April 28, 30, 1875, upon RV. x. 40, he dissented from Śākalya, and divided *yuvór árāvā* and *árātīr árāvñām*.² It is noteworthy that Ludwig, in his *Rigveda*, 1875, agrees with Roth's later view as to the word-division (but not the translation) of both viii. 39. 2 and x. 40. 7; and that Ludwig's view and Roth's are doubtless independent each of the other.³ In 1884, in the minor PW., v. 171, Böhtlingk assumed, 'with Delbrück,'⁴ *á-rāvan*, 'hostile,' for viii. 39. 2, and *árāvan* = *áravan*, 'steed,' for x. 40. 7. In 1894 Roth published, ZDMG. 48. 113, his orally given solution of 1875 for x. 40.

Now it matters not how the question is decided. The fact remains that two of the greatest Vedic scholars of India, ancient or mediaeval, agree in

¹ And so Grassmann, Wtb, and Ueb., 1873-77. The assumed stem *rú-rā-van* appears to be as isolated in respect of formation (Whitney, Gram., § 1169 d) as of occurrence.

² This solution was mentioned by me in the Jenaer Literatur-Zeitung for 1875, no. 52.

³ Ludwig's preface is dated Nov., 1875. He renders *á-rāvñām* by 'der nicht-geber' (vol. i, p. 429); *yuvór árā-vā* by 'euer speichen-reicher' (i. 83); and *árā-vā* by 'der [wagen] mit speichen' (i. 61).

⁴ The word *rárāvan* does not happen to be treated in the *Vedische Studien*; but Geldner (iii. 84; against Aufrecht and Roth, KZ. 25. 601-2) suggests in fact another possibility for the seemingly parallel case of *vivérápānsi* at i. 69. 8. Cf. vi. 31. 3; vii. 21. 4; iv. 19. 10.

deciding it in one way; and that two European scholars of unquestioned eminence decide it in just the opposite way.

Of the same type is *agnérávēna* at RV. i. 128. 5. Śākalya, the Prātiśākhya (v. 28=376), and Sāyaṇa, all bid us divide it as *agnēḥ* | *ávēna*, although a stem *áva* is unquotable elsewhere, and the *nati* is hardly paralleled save by *gór óheṇa*. Ludwig declares with emphasis (iv. 276) that *rávēna* is right. Other examples abound, but—sat prata biberunt.

From certain editions of an Upanishad.—At RV. i. 114. 8 d, as part of the oft-repeated *mā nas toke*, we have the verse हृविष्मन्तः सदुमित्त्वा हवामहे. Sāyaṇa renders *sādam it tvā* by *sarvadāīva tvām*; Mahīdhara, by *sadāīva tvām*. The verse recurs at Śvetāśv. Upanishad iv. 22. Röer's edition¹ (p. 350) reads सदुसि त्वा (so spaced): Jībānanda's reprint (p. 93) of course follows suit; and even Deussen's version (p. 304) implies *sadasi*. Moreover, strange to say, Röer's reading of Śāmkara's comm. supports Röer's text by giving *sadasi tvā havāmahe asmin sadasi tvām &c.*! In Keśavalāl's ed. of Bombay, 1865, p. 8, I find सदुमि त्वा (so spaced); and, much to my regret, also in the charming little silk-bound ed. of Pānaśikara,² Twenty-eight Upanishads, p. 251. Since a double mute in combination with any other consonant is written as simple³ by the MSS., it is quite true that *itvā* may be taken either as *itvā* or as *ittvā*; but I fear that these editors can hardly be excused on this ground. The Ananda Aśrama text of Śāmkara's comm. (p. 62) reads *sadam it tvā havāmahe sadāīva*; and the reading which the three other comm's in that volume explain (p. 34, p. 20, p. 41) is *sadam it tvā*. If the blunder cannot claim an age so respectable as that of Śāmkara, it has at least surely misled many readers.

From the Pada-pāṭha of the Atharva-Veda.—This work stands on a wholly different footing from that of the Rigveda.⁴ At xix. 22. 21 the padakāra divides *spárddhitum kāḥ* as *spárddhi* | *tuṅkāḥ*! and at 58. 4 he divides *vármāśivyadhvám . . . púrahkṛṇudhvamáyasya* (a muddled version of RV. x. 101. 8) as *várma* | *asi* | *vi-adhvám* | . . . *kṛṇudhvam* | *má* | *áyasyāḥ*. But disregarding the pada-readings of book xix,⁵ it is easy to cite from earlier books downright mistakes such as no one can deny. Thus at xiv. 1. 9, *yát . . . savitádudāt* is divided as *yát* | *savitá* | *adadāt*. The staunchest

¹ Bloomfield, Concordance, 1064 a, cites from this ed., and cites it as reading *sadam it tvā*.

² Bombay, Nirṇaya Sāgara Press, 1906.

³ Whitney, Gram., § 232; AV. Pr. iii. 28; TPr. xiv. 1; e. g. *dattvā=datvā*.

⁴ See HOS. vii, p. lxix, line 13.

⁵ See HOS. vii, p. lxix, n. 1; and viii, p. 896, top.

defender of the padakāra is silenced here, if not by the rules of accent, then by Śākalya himself, who, at RV. x. 85. 9, resolves aright *yát | savitá | ádadāt*. At AV. iv. 19. 6, the padakāra resolves *tádyámeti* as *tát | yám | eti*, although the slightest heed of the accent would have shown him that it is impossible¹ for the combination to mean anything but *tád dyám eti*. His resolution of *sómātvám* (= *sómāt | tvám*) as *sómā | tvām*, at iv. 10. 6, is quite as bad. At xiii. 2. 35, he resolves *áprāddyávāprthiví antárikṣam* as *á | aprāt | dyávā-*. Since *dy* means either *ddy* or *dy* (Whitney, § 232 again), and since *aprāt* for *aprās* is not without parallel (§ 889 a, § 555 a), we may perhaps absolve him from ignorance of Vedic grammar, but not from amazing unfamiliarity with the ubiquitous recurrences of this verse.²

From the Tāittiriya-Saṁhitā, i. 1. 1.—The celebrated opening phrases of this text are *iśé tvā | ūrjé tvā |*. These are addressed by the adhvaryu to the switch which he cuts to drive the calves away from their mothers before milking the latter for the oblation of milk. Then follow *vāyáva stha | upāyáva stha*, addressed to the calves. If the fourth phrase means ‘you’ll come back again’ (when we’ve milked them), the third ought to mean ‘you’re going away now’ (while we milk them); and such is indeed the antithesis which the comm’s first explanation of it implies. He says (Poona ed., p. 12): *vānti gacchantīti vāyavo gantārah | upa samīpe yajamānagrhe punar āyānty āgacchantīly upāyavaḥ | he rātsās tṛṇabhaksāvāya prathamam mātṛsakāśād apetya svecchayāvāranye gantāro bhavata | sāyam punar yajamānagrhe samāgantāro bhavata |*.

This antithesis is very ill expressed by *vāyávah*. The PW., at vi. 932, sets up a stem *vāyú* from *vī* for *vāyávah*, and renders it ‘appetentes, Näscher, zudringlich’ (intruders). The comm., in his alternative explanation, takes it in its usual sense of ‘winds’, but labours hard to give it pertinence. Böhtlingk believes³ that the enigmatical *vāyávah* is due simply to misdivision of *ūrjétvāvāyávastha*, and that the true division is *ūrjé tvā | avāyávah stha*. His *ava-āyávas*, in respect of formation,⁴ pairs well with *upa-āyávas*; and as to the meaning,⁵ it is a perfect antonym of *upa-āyávas*. If Böhtlingk is right, then the blunder (often repeated in Yajus texts⁶) must be, as he says, a very old one.⁷

¹ See HOS. vii, p. lxvii.

² At RV. i. 115. 1, Śākalya has *á | aprāh | dyávā-*. Cf. Whitney’s note on xiii. 2. 35.

³ ZDMG. 56. 116.

⁴ From *ava+i*: cf. *āyú* from *i*, and *cāyú* from *ci*.

⁵ Cf. RV. v. 49. 5, *āvāitvābhram*, ‘weichen soll das (nächtliche) Gespenst,’ as Geldner renders it, Ved. Stud. iii. 124.

⁶ See Bloomfield’s Concordance, 860 a.

⁷ Cf. ŚB. i. 7. 1³.

From the Tāittirīya-Brāhmaṇa.—The original text of the quaint ākhyāyikā at ii. 1. 2 was doubtless सोऽग्निरूपारमुतातोपि वैस्यप्रजापतिरिति, that is, सोऽग्निरूपारमुतातोपि वैस्यप्रजापतिरिति, ‘Agni came to a halt, thinking “Prajāpati has got heated”’. By misdividing at the seventh syllable, and taking the ि for the mark of punctuation !, Hindu MSS. and the Calcutta text read उपारमुत् । तोपि. This gives to -tā an impossible acute, and leaves an unaccented and unintelligible tāpi to begin the quotation. The comm. vainly emends to tāpi. In 1887, Böhtlingk, ZDMG. 41. 667, explained and corrected the error. In 1895, the Ananda Áśrama ed. confirmed his correction.

Misdivided words taken over into another text.—Perhaps the most telling misdivisions are those which have given rise to variants that have become part of the established text of some other work. A striking instance is seen in the Yajus stanza, MS. i. 3. 39 (46⁸) :

ud éta prajám utá várco dádhānā
yuṣmán ráya utá yajñā asaścata |
gāyatrám chánḍo ánu sámrabhadhvam
áthā syāta surabháyo grhēsu ||

This is, I take it, a near approach to the original form of the stanza,¹ since the second person is used coherently throughout. The Kāṭhaka, at iv. 13 (38⁷), effectively prepares the way for further muddling by inverting the order of b and d, and changing the second persons, yuṣmán and syāta, to firsts, asmán and syāma, and the second person, rabhadhvam, to a third, rabhantām. Thus :

úd eta prajám áyur várco dádhānā
ádha syāma surabháyo grhēsu |
gāyatrám chánḍānsy ánu sámrabhantām
asmán ráya utá yajñás[-ás?] sacantām ||

The last step is easy, and is seen in ApŚS. (xiii. 22. 1). This agrees with K., save in b, where it makes the wild division

adha syām asur ubhayor grhēsu !

Illustration from the Tantrākhyāyika.—An example of misdivision pointed out by Dr. Hertel² may well serve as a ‘classisches Beispiel’, inasmuch as it has affected a whole stream of Panchatantra tradition. The Tantrākhyāyika reads at line 1140:³ तत्साधुनयतएवंमयाभिहितम् । ‘Therefore

¹ The ud éta is quite corrupt: see von Schroeder's note. He suggests utá, and is doubtless right. Perhaps sacantām and even dádhānā might be thought of.

² ZDMG. 59. 5: cf. p. 30.

³ In A 137 of the forthcoming edition.

in accordance with right policy (*sādhu-naya-tas*) have I spoken thus.' This was divided by the scribe of p as तत्साधु न । यत एवं मयाभिहितम्. The copyist of p evidently followed an older MS., for, as a result of this awkward misunderstanding, is found in the MSS. of the second recension तत्साधु । यत, &c. This false reading, which has gone over into the Jaina MS., Poona xxiv. 417, owes its origin solely to the lack of proper division in the Kashmirian archetype. To a like cause is due the confusion of *tvam*, 'thou,' with *-tvam*, '-ness.' Dr. Hertel cites line 1604 of his edition of Südliches Panchatantra, where *dusṭa tvam*, miscombined as *dusṭatvam*, has given rise to new readings (p. 112, p. 135: cf. Tantr. line 2326 = A 293). I may here add Rāmāyaṇa v. 38. 3 (Parab), *strītvān na tvam samarthāśi sāgarām vyativartitum*, where the comm. reports the variant¹ *strī tvam na tu samarthā ! hi.*

Word-division in Pāli.—Of the languages of ancient India, Sanskrit is not the only one in which non-division of words gives rise to embarrassment or error. It is natural to expect the like in Prākrit, where (as Pischel, Gram. § 12, notes) words originally quite different have lost their differentiating elements, so that, for example, Sanskrit *mata*, *mada*, *maya*, *mrga*, and *mṛta* all become *maa* in Prākrit. From the Pāli may be given a few examples that I have noted.

In Pāli casual homonyms are not uncommon, of which the distinction may easily be made clear, even to a beginner, by division. Thus *a-kataññū* = *a-kṛtajña* means 'un-grateful' (a clear example at Jātaka iii. 26²⁷); while *akata-ññū* means 'knowing the Un-create' (Nirvāṇa: so Dhammapada 383). The word *appamatta* is common in the sense 'not heedless' (*a-ppamatto pamattesu*, Dhp. 29); but it is also found with the meaning 'of small measure' (*alpa-māṭra*, ib. 56; Suttanipāta 659). So *a-ppasattha* is 'un-praised'; but *vāṇijo appa-sattho* (Dhp. 123) is a 'merchant with a small caravan'. The Sanskrit *an-utpatti* and *anu-prāpti* become both alike in Pāli *anuppatti*. The Pāli sandhi by which *-ra + upa-* becomes *-rūpa-* gives a result over which one may puzzle a moment in Visuddhimaggag xv: is it *anantar-ūpanissaya* or *anantarūpa-nissaya*?

In this connexion, I may add that a Japanese pupil of mine, in reading the sentence *pācīnalokadhātuto paripunnām candamandalam utthahi*, 'the disk of the full moon rose from the eastern horizon' (Jāt. i. 253), was puzzled by *dhātu*, 'from the *dhātu* of the eastern world!' Had the word been divided *pācīna-lokadhātu*, he would have found at once that *lokadhātu* is a compound of peculiar intimacy and frequency, and that it has a peculiar meaning.

¹ Cited by Michelson (JAOS. 25. 57). I cannot accept his solution.

Example from the Dhammapada.—At verse 148, Fausböll, in the ed. of 1855, read *bhijjati pūtisandeḥo, maraṇaiñ tamhi jīvitam*, finditur putridum corpus, mors (est) vita eius, and gave, at p. 313, the comm. *tasmā sabbasattānam jīvitam maraṇa-paryosānam evāti vuttam hoti*. Max Müller, SBE. x¹ (1881), has a long note on the verse, and gives part of a letter from Childers defending the division *maraṇantam hi jīvitam*, and ending, ‘unless I greatly mistake, this very passage will be found in many other literatures.’ Fausböll was then unconvinced; but in SBE. x² (1898) Müller adds: ‘Fausböll has now surrendered his doubts.’ Senart accepts the correction in the JA. for 1898 (9. xii. 283), and Fausböll does so in his Dhp. of 1900, and cites numerous places where *maraṇantam hi jīvitam* occurs. The phrase is in fact almost a commonplace. We find it at Samyutta Nikāyā i. p. 97; but oftenest as part of the stanza

sarve kṣayāntā nicayāḥ patanāntāḥ samucchrayāḥ |
saṁyogāt viprayogāntā maraṇāntam hi jīvitam ||

This appears with only slight variants at MBh. xi. 2. 3 (48); xii. 27. 31 (829); 330. 20 (12501); xiv. 44. 18 (1230: the next preceding is *ahāny astamayāntāni!*); at Tantrākhyāyika ii. 147=165 and Kathās. 51. 26, 27, as a quotation ‘from Vyāsa’; at Rāmāyaṇa, Parab’s ed., ii. 105. 16; in the Mahāvastu (3. 183) and Divyāvadāna (p. 27, p. 100); and the second half is quoted at Sāṁkhya Pravacana Bhāṣya v. 80. Cf. *jīvite maraṇānte ca*, MBh. xi. 8. 15 (207).

The Sanskrit phrase is unambiguous, especially in the form *jīvite maraṇānte ca*. It is of course the shortening of a vowel before double consonants in Pāli, and the confusion of nasals, that makes the Pāli equivalent ambiguous (*maraṇaiñ tamhi*: *maraṇaiñ tamhi*: *maraṇantam hi*). The whole matter is now so clear and certain that it would be absurd to waste a word over it, except to show how much discussion and uncertainty may be traced to a lack of word-division.

From the Jātaka. Scholiast’s perplexities.—The indecision of a native commentator when facing an ambiguous combination is well illustrated by the reproof of the king who ate human flesh (Jātaka v. 489): ‘Five five-clawed (creatures) may be eaten by a Kshatriya who knows (the right). What may not be eaten, O king, thou eatest. Therefore unrighteous art thou.’

*pañca pañcanakhā bhakkhā khattiyyena pajānatā.
abhakkhañ rāja bhakkhesi; tasmā adhammiko tuvam.*

Lüders, by comparing the MBh., the Mahābhāṣya, and the law-books, proves (ZDMG. 61. 641) beyond the shadow of doubt that the true reading is as above. The comm. first divides it as *pañca pañca na khā* (and

Fausböll prints it so) and renders ‘Five, five (i.e. ten creatures) in truth (*khā=kho*) may not be eaten’, &c.; and then, alternatively, he divides it as above.—Other examples might easily be adduced: for instance, his double explanation of *Tambakāmā tudanti mām* or *Tamba! kāmā tudanti mām* at Jātaka iii. 189.

Proper names from misdivision. Village of ‘Varaka’.—It is even possible that proper names resting solely upon a misdivision should get into our dictionaries and translations, and so filter down in the form of ‘false facts’ into our histories of Buddhism and the like. A remarkable instance is the error which Dines Andersen points out in the index to Fausböll’s Jātaka, vol. vii, p. xvi. In the text (i. 391²¹: 1877) we read *Sāriputtathero Nālagāmake jāto varake parinibbāyi*. Davids, in translating the passage (SBE. xi. 238: 1881), admits that *varake* puzzles him, as it did Fausböll, and adds in a note that it may perhaps mean ‘at Varaka’. Chalmers in his translation (i. 230: 1895) renders: ‘The Elder Sāriputta, who was born in Nāla village, died at Varaka.’

Now the Sañyutta Nikāya (v. 161) says that it was at the village of Nāla in Magadha that Sāriputta fell ill and died of the illness: *Sāriputto Magadhesu viharati Nālagāmake, ābādhiko... tena ābādhena parinibbāyi*. From the Nikāyas proper I cannot cite a text to the effect that he was born also at Nāla: but, according to Hiouen Thsang,¹ he died where he was born; and, according to Fā-hien,² he was born at Nāla, and returned thither to die. Davids, in his note, refers to Bigandet’s Legend of Gaudama, a translation of a Burmese version of the Pāli *Mālālaṅkāravatthu*.³ Bigandet’s work dates back⁴ to the years 1852–5, and it seems to be wholly independent⁵ of another translation made by the American missionary, Chester Bennett, and laid before the Am. Oriental Society in 1851 and printed in its Journal, iii. 1–163. In the absence of the Pāli original these are important, for in the account of Sāriputta’s death⁶ both translations agree⁷ in alluding repeatedly to ‘the room in which he was born’, and in making it clear that he died in that room.

The Abhidhānappadīpikā (214) gives *gabbho* and *ovarako* as synonyms for ‘inner room’, and Childers follows it. The word corresponds to Skt.

¹ Julien’s version, iii. 54; Beal’s, ii. 177: cf. T. Watters, Yuan Chwang, ii. 172.

² In Legge’s version, p. 81; in Beal’s, prefixed to *Si-yu-ki*, p. lviii.

³ See Bigandet, 3rd ed., ii. 151.

⁴ See Bigandet, 3rd ed., i, p. v.

⁵ So Weber, Ind. Streifen, iii. 20.

⁶ Bennett, 111–116; Bigandet, 3rd ed., ii. 9–19.

⁷ Precise agreements: Bennett 112a=Bigandet 12a; 112c=12c; 114a=15c. The village is Nalaka in Be. 113d, and Nalanda in Bi. 15b.

apavaraka,¹ ‘bedroom, chamber.’ There can be no doubt that *ovarako* means, like *vāsaka* and *vāsagrha*, ‘bedroom, chamber.’ It is equally clear that *jāt-ovarako* means, like *jāta-vāsaka* and *jāta-veśman* and *jāta-vāsagrha*,² ‘lying-in room, room of one’s birth.’ In the fifth volume of the Jātaka we find, in fact, that the text has (v. 125²¹: 1891) *Nālagāmake jātovarake parinibbāyi*; and the translation (v. 65 : 1905), ‘died in the village of Nāla, in the very room where he was born.’ If some cynical reader is reminded by the above discussion of that concerning the inscription in chapter xi (vol. i) of the Pickwick Papers, we must admit that, in so far as the solution of that famous problem in epigraphy turned on a matter of correct division, the likeness is a true one.

BILST
UM
PSIII
S·M·
ARK

A Hindu Ararat, ‘Nāvaprabhrañśana’.—The case is not isolated. Mountains, as well as villages, have sprung into being at the magic of misdivision. Thus the MSS. of AV. xix. 39. 8 read *yátra nāvaprabhrañśanam yátra himavataḥ śírah*, ‘where there is no (ná) falling-away-down (*avaprabhrañśana* : Whitney, Gram., § 1150. 1 c, ed. 1879 ; 1 e, ed. 1889), where is the head (summit, peak) of Himālaya.’ This was ‘emended’ by Roth and Whitney (1855) to *nāva-prabhrañśanam*, defined as a place-name, Ship’s-settling, das Sichsenken des Schiffes (PW. v. 1543 : 1868 ; minor PW. iii. 198 : 1882). In the Brāhmaṇa Legend of the Flood (ŚB. i. 8. 1⁶), a fish tows Manu’s ship (ark : *nāvam*) to a part of the ‘Northern mountain’, and the peak where it settles down is called Manu’s Descent or *manor avasarpaṇum*; and in the epos (MBh. iii. 187. 48–50 = 12793–5), the loftiest peak of Himālaya, to which Manu makes fast the ship, is called The Making-fast of the Ship or *nāu-bandhanam*. In 1865, Weber brought the conjectured Nāva-prabhrañśana mountain into connexion with the localities of the ŚB. and MBh. (see Ind. Stud. ix. 423 ; Ind. Streifen, i. 11), and was followed with doubt or confidence by Grohmann and Griffith and Macdonell (History of Skt. Lit., p. 144). Ludwig took the word downright as a Bergname, Rigveda, vol. iii, p. 198. Bloomfield, at SBE. xlvi. 679, is critical ; while Whitney, at HOS. viii. 961, denounces the whole procedure so unsparingly that Macdonell (at JRAS., 1907, p. 1107) says : ‘Now, after reading Whitney’s note, I withdraw the name and identification without reservation.’

¹ At Kathās. 32. 58, a man asks a woman for a lodging (*nivāsa*) and she gives him an *apavaraka*, in which he and his companions sleep. Cf. also Dr. Hertel’s Glossary, under *kārūpavaraka*.

² See Kathās. 55. 183–198; 17. 66–67; 23. 61–64; and cf. Milinda, pp. 82–3, *jāta-bhūmi, jāta-nagaraṁ*.

One of the ‘hosts’ of Māra : Arati or Rati.—In naming the ‘hosts’ of Māra, the Sutta-nipāta (436) says : *kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati* (presumably pronounced *dutiyārati*). The Mahāvastu (2. 240) has *dvitīyā ārati* (MS. *āyati*) *vuccati*. The Lalita-vistara (329³) reads *dvitīyā te ratis tathā*. This might of course mean either *aratis* (compare Māra’s daughters, Tañhā, Arati, Ragā) or *ratis*: at any rate, uncertainty is the legitimate outcome of such ambiguous combinations.

Misdivision gives rise to ‘ghost-words’.—‘Ghost-words’ is the name given by Skeat to ‘words which had never any real existence, being mere coinages due to the blunders of printers or scribes’, &c. Thus, by mistaking long *s* for *f*, we have *eftures* from *estures* = *estres*. As a Sanskrit ghost-word we may cite ‘*samgāda*, “conversation” (*gad + sam*)’. This was inferred by Benfey from the passage *vipruṣo maksikādyāś ca duṣṭasaṅgād adoṣināḥ*, Mārk. Purāṇa 35. 21, ‘sparks, flies, &c., do not become impure by contact with what is impure.’ This was recorded by him in his Dictionary, and taken over by Williams in his ed. of 1872; it was corrected by Böhtlingk and Roth (PW. vii. 535), and eliminated from the new edition of Williams. Dr. Hertel adds that the word संगातः, ‘discourse, conversation,’ which Apte gives in its place,¹ seems to be another ghost-word begotten by the ghost-word *samgāda*, perhaps with a reminiscence of the real word *go-sṭhī*.

¹ The Practical Sanskrit-English Dictionary, Poona, 1890, p. 1079.

Remarks on the collotype plates which follow.—Figure 1 of plate I and figure 7 of plate II are a trifle smaller than the originals.

The red dots which are scattered over the leaves of the originals do not show in these collotype reproductions.

Under figure 8 of plate II, *verso* is a misprint for *recto*. Figure 14 of plate II is not quite clear. According to the reproduction, it might seem as if the MS. read *vravīt* in line 2 and *'vruvīt* in line 3; but the readings *bravīt* and *'bruvīt* are quite distinct in the original.

TABLE I

स्मृत्युषां तिक्सुपसग्रीवमताजालमाक्षोमितावद्वा पूर्वतानस्थाधः ग्रिग्रन्त्रमेनिप्रतितः॥ गतं चतन्मृगद्वयं मविनिरांशतया अधर
 वाद्यनागत्यग्रिशुदयं क्रीडामात्रत्याग्नेहतिक्षेपं जातं मृद्गुद्गुदायनादेष्टत्फनानसंयाजितः॥ विश्वासतश्च यदेहं नीवाराङ्गुडवम्
 क्रीडनकां ध्रुविदव्वः॥ सरण्डुविविसां द्वापरिवाल्लावाधस्त्रापितापिकं ददामां वाल्पं गाहव्वेनम्नानलाङ्गं धविलपत्तस्तु
 कारेवप्रिम्भुवितमताद्वगदारेवत्य्यतामाद्वमंतः द्विकाङ्गत्तस्त्रमार्तिकाणादहस्तालक्ष्म्यगद्वन्द्वीवात्यत्करवरणा
 कर्षीकर्षीणादिनिः परिकृतिः॥ अथकदविदाङ्गुव्रस्त्रायनीयाधः स्त्रिनवावृद्वकालमसमायमविद्युत्तम्यद्वन्द्वित्तिकं वित्तद्वद्वयनम्याद्व
 द्वयमत्तुमृत्युदमनिदित्तं॥ यस्तात्तविद्युत्तस्त्रगद्वांसे
 ६०
 २
 २
 ग्रथमवतः॥ वृष्टताऽनुगमिष्यामि कादत्तमासत्तिष्ठात्तिः॥ द्वधुअप्यात्तार
 लाकट्यन्मामपद्वग्नेहस्तावनमात्तुष्टाणदमनिदित्तं किंतुमृगणा अ
 तद्वकद्वमिष्यस्त्रलितवामाग्नुवाग्नेहदिनिश्चक्रामात्ता
 नम्हव्याप्तमाव्याप्तालाच्यात्तिदितवान्नायामामसांक्षजमपनयतितः
 एजानतकाष्टुकाललगुडप्रदारहेत्यामानाऽन्नमकिंप्रशुनाद्या
 त्येऽन्नं अद्वां युद्धां करामि अदमप्रितव्रभमीद्यकारि
 ष्टदितानतिवदताश्चाद्युः॥ वाष्टतयाक्षमपिसाधुनारक्षितः॥ तत्तत्त्वमद्विकारोपलव्वाष्टनविद्वाग्नुव्यायस्त्रात्तदास्त्रमयावृद्वकालमसमयो
 अ्याकर्मस्त्राधमन्तुमृत्युदमनिदित्तं॥ यस्तात्तविद्युत्तस्त्रगद्वयमवतः॥ वृष्टताऽनुगमिष्यामि कादेत्तान्ममविद्यतितद्वनवतः किमसंब
 द्वंद्वरकारणा तत्त्र अद्वाग्नुविविकारः॥ वृद्वयिक्षतिमापन्नः स्त्रुलघानव्याप्तायस्त्रासुंस्त्रमंयद्वत्तजालनविविमिक्षात्तस्मि
 नववत्तप्रतिसंवध्यात्तश्चताप्यवानुष्टित्तं॥ एवमत्तुमृत्युवेष्टनाऽप्यादेष्टपुनर्निष्यतिवद्वाद्वद्वतिः अद्वांताद्वमृद्वद्वाहिष्ट्विवित्तामंयवरका
 स्त्रद्वन्नसारणवारहेद्वक्त्वावमद्वेत्तं अद्वीणास्त्रियांसकाम्बापागतः॥ तं यत्तात्तद्वासुत्तगमाविग्रहद्वयास्त्रमंद्वरकमाहानद्व

No. 1.—Ψ fol. 60 verso.

१
२
३
४
५
६
७
८
९
१०

रिवटकरटड्डगद्गतांश्चारद्विद
शेः किं दृज्ञाय सोत्त्वान् अस्मिन् शुभम्
रद्वितमेकं कुञ्जिम साहस्रासेष्कां तदा
यणवउभामसमष्टिराए मुग्नं तार्वद्वच्छा

No. 3.—From Ψ fol. 3 recto.

a

तरंगचात्मावास्त् तस्तनवा
मस्ति। यतस्त्रूक्ष्माक्षीस्मीति।
। साऽब्रवीत्। न इकिप्रत्य-
रेमहत्वीप्रादवता। स आह
यमस्त्तकिसमाराह्यति। साऽ
इकेषु चाह। वीणावसरा

No. 5.—From bh fol. 165 recto.

a b c
 ता॥विष्टतौस्वादरणा 1
 लिकायांविष्टलप्ताः 2
 त्रिएमद्वासंताष्टथक्ति 3
 नलत्रीष्टकिंतुपव्यस्ति 4
 लिक्ष्मायापत्तद्विष्ट 5

No. 4.—From Ψ fol. 89 verso.

१
परुषा एव एजल्यंति
परं चां परिद्विद्यशाः
यान्ति सुतामहाद् ३

No. 6.—From bl. fol. 117 verso.

No. 2. Ψ fol. 62 recto.

a

b

c

१ यनिप्रक्षीयरत्तुप्रियः॥ किंतस्वामिनापि मंविणः प्रत्यक्षः प्रष्टवा॥ पृष्ठेषु च तस्तु किंतनात्माहि
 2 नाहितं प्रायावानिहितं न सर्वस्वयं विचारणीयं प्रतः कदाचिदन्यथापि तप्रिवस्तु मतित्रांश्च ।
 3 न्यथादश्यत् उक्तं च तलवत् हश्यताव्याप्तवाद्यात्ताह च वाऽन्विता न तत्त्वं विद्यताव्याप्तिनरवाद्यात्तद्वता
 4 शनः॥ अपि रात्रिस्याः स यसं काशः स ग्राम्यास यस्तु पिण्डाः हश्यं तत्विभावात् तस्माद्युक्तं परीक्षणं॥ त
 5 तस्मादपगतनायनन्दायनपदनिहितं स्वामिनातत्त्वे वनप्रायत्वं प्रतः कारणात् द्युक्तभित्याहित्वा
 6 श्वसिद्वाय विद्वित्वाक्षेः कार्यमित्यथास्ति तप्रिवदयन्ति तस्मादालोच्यस्वामिना
 7 कार्यमित्वाष्टयं उक्तं च प्रसुद्वाहितात्तेव सर्वादितं स्वयं च बुद्धा विवित्तिनाहरं कारणिकार्यं वित्तु
 8 यः स खुद्विमान् स पदलह्यप्रशसां च ज्ञात्तज्ञनं॥ तस्मात्परवतनं प्रथाहार्थुहितास्त्वामिनास्त्वय
 9 एव न जायां एसर्वायेव द्वुरुपांतर मवार्थहिताहितवतात्तरकालपरिणामं च विचार्यत्वा
 10 नाहार्थुहितास्त्वामिनास्त्वयमवबुद्विमतासर्वकार्यज्ञातं सदेव प्रत्यत्वमित्ति तस्मात्वं च ॥ ७५

No. 7.—bh fol. 79 verso.

a b

	a	b	c	d	e	f	g
१	उद्यदयं सक्षेव समानवद्यां तद्युपायां						
२	तद्युपायामतादवह्यदयायनसाइ						
३	वसुक्षानिवृत्यतदवज्ञेत्वतस्तु						
४	मासाद्यदीर्घीदीर्घीतरवंक्रमाए						
५	आत्तानविश्वामदविष्वासविद्यास्त्						
६	त्वाद्याहात्तामित्रार्पयमद्वदयाः						
७	षष्ठ्यप्यात्तवाकिंवस्यवित्तदद्येः						
८	द्वुनः संभूत्यमित्तुहितास्तुत्यप्र						
९	यानिवदित्तः तद्यादित्तुनरपिक्यद्यवि						
१०	दयानिप्रायपरीक्षणाद्यायाद्यायान्						

No. 8.—From ψ fol. 83 verso.

	a	b	c
१	लघ्वावोवित्तविद्यि		
२	र्तमप्रिप्रतिं प्र		
३	द्वालाद्विज्ञमि		
४	गद्वायावायनो		
५	इत्याद्विविद्यि		

No. 9.—From ψ fol. 92 verso.

	a
१	गगाएक्कातः लुद्वाका॥
२	द्व्युपेवसंनायस्तुमिमागवे
३	त्वाऽन्त्यात्पात्ताश्च नरिकंग
४	एषवाक्षशक्त्वप्रस्तुवद्वं
५	तः क्षुण्णाएक्षुद्वक्षश्व

No. 10.—From ψ fol. 61 recto.

	a	b	c
१	प्रस्तुतपरकर्त्तव्यस्तुन्दमि		
२	श्या॥ स्वप्नस्त्राम्यायायामाष्टु		
३	प्रवस्त्रिद्वित्तविनीष्वाश्वद्विति		
४	गद्वामनिरायद्वाप्त्वं कीद्विति		
५	प्रद्वित्तव्यरेत्वाक्षदयानामपि		

No. 11.—From ψ fol. 97 verso.

	a
१	गाद्यमहान्त्वामवित्तस
२	द्व्युप्रवः फलाद्वितिः॥
३	श्वमिमायूरतिः तावद्वक्षपा

No. 12.—From ψ fol. 93 recto.

	a	
१	द्वामिनिमिव्विद्वित्तोर्मः	
२	नायीवगत्तरः॥ एदमतकादा	
३	व्रद्वकम्मकगः स्वप्नस्त्रायाम्यास्त्र	
४	श्वित्यात्ताऽहंश्चम्फाटिमास्त्र	
५	गद्वामनिरायद्वाप्त्वं कीद्विति	

No. 13.—From ψ fol. 3 verso.

	a	
१	प्रस्तुतयमाग्निः	
२	स्वाम्यदीप्तान्दकिम	
३	॥ स्वाम्यदीप्तायस्त्र	
४	गद्वामादागर्वंत्रति	
५	ज्ञमध्यंत	

No. 14.—From ψ fol. 3 verso.

	a	
१	रायुराममादगात्	
२	द्वुप्रविमद्वपतिः विज	
३	द्वायमित्रात्तवां	
४	क्षमानामाहात्त	
५	स्वन्दुद्वप्तामायमि	

No. 15.—From ψ fol. 17 verso.

अहं नमः श्रीसरस्त्वत्यै ॥

सकलार्थशास्त्रसारं । जगति समालोक्य विष्णुश्मैदम् ।

तन्मैः पञ्चभिर् एतच् । चकार सुमनोहरं शास्त्रम् ॥ १ ॥

ar 3

तद् यथा नुयूते । अस्मि दाचिणात्ये जनपदे महिलारोयं नाम नगरम् । तत्र सकलार्थ-
शास्त्रविशारदः प्रवरनुपमुकुटमणिमरीचिचयचर्चितचरणः सकलकलापारं गतो इमर-
शक्तिर् नाम राजा बभूव । तस्य च चयः पुचाः परमदुर्मेधसः । वसुशक्तिः । उग्रशक्तिः । ६
अनन्तशक्तिश्चैति बभूवः । अथ तात्र शास्त्रविमुखान् समालोक्य स राजा सचिवान्
आहय्य प्रोवाच । भोः । ज्ञातम् एतद् भवज्ञिः । यन् मर्मैति पुचाः शास्त्रविमुखा विविक-
हिताः । तद् एतान् पश्यतो मे हतकाटकम् अपि राज्यं न सौख्यम् आवहति । अथवा ९
साध्य इदम् उच्यते ।

अजातमृतमूर्खेभ्यो । मृताजातौ सुतौ वरम् ।

यतस् तौ खल्यदुःखाय । यावज्जीवं जडो दहेत् ॥ २ ॥

12

तथा च । किं तया क्रियते धेन्वा । या न सूते न दुग्धदा ।

को इर्थः पुचेण जातेन । यो न विद्वान् न भक्तिमान् ॥ ३ ॥

तद् एषां बुद्धिप्रबोधनं यथा भवति । तथा केनाप्य उपायेनानुष्ठेयम् । इति । अचैर्कैकशः 15
प्रोचुः । देव । द्वादशभिर् वर्षैस् तावद् व्याकरणं श्रूयते । तद् यदि कथम् अपि ज्ञायते ।
ततो धर्मार्थशास्त्राणि ज्ञायन्ते । ततो बुद्धिप्रबोधनं भवति । अथ तन्मध्यतः सुमतिनामा-
मात्यः प्राह । देव । अशाश्वतो इयं जीवविषयः । प्रभूतकालज्ञेयानि शब्दशास्त्राणि । तत् 18
संज्ञेपमात्रं किंचिद् एतेषां प्रबोधनार्थं चिन्त्यताम् । इति । उक्तं च । यतः ।

अनन्तपारं किल शब्दशास्त्रं

स्वल्पं तथायुर् वहवश् च विघ्नाः ।

21

यत् सारभूतं तद् उपासनीयं

हंसैर् यथा ज्ञीरम् इवाम्बुमध्यात् ॥ ४ ॥

upa

तद् अचार्यसि विष्णुशर्मा नाम ब्राह्मणो इनेकशास्त्रसंसिद्धिलक्ष्यकीर्तिः । तस्मै समर्पयैतान् । 24

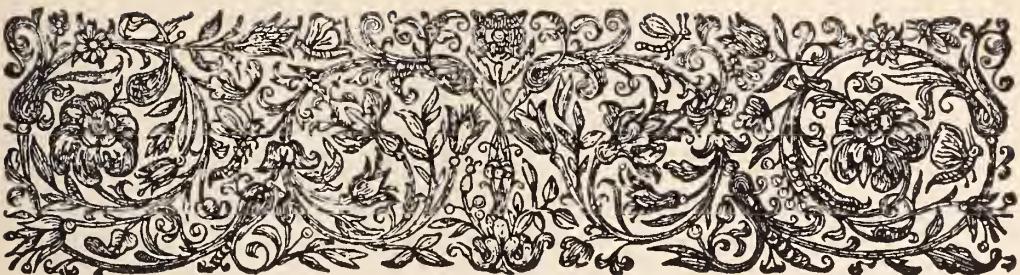
B

स नूनं द्राक् प्रबुद्धान् करिष्यति । सोऽपि राजा तद् आकर्षं विष्णुशर्माणम् आहय
ग्रोवाच । भी भगवन् । मदनुयहार्थम् एतान् कुमारान् अर्थशास्त्रं प्रति यथानन्यसदृशान्
विदधासि । तथा कार्यम् । अहं त्वां शासनशेतेन नियोजयिष्यामि । अथ विष्णुशर्मोन्तरं ३
राजानम् उचे । देव । श्रूयतां मे तथ्यवचनम् । नाहुं विद्याविक्रियं करोमि शासनशेतेन ।
एतान् पुनर् मासपद्मेन यदि नीतिशास्त्रज्ञानं न करोमि । ततः खनामप्रियागं करोमि ।
किं बड्डना । श्रूयतां ममैष सिंहनादः । नाहम् अर्थलिप्सुर् ब्रवीमि । न च मे इशीतिवर्षस्य ६
व्यावृत्तसर्वेन्द्रियार्थस्य किंचिद् अर्थेन प्रयोजनम् । किं तु त्वत्प्रार्थनासिद्ध्यर्थं सरस्वती-
विनोदं करिष्यामि । तत् लिख्यताम् अद्यतनो दिवसः । यद् अहं षण्मासाभ्यन्तरे तत्र
पुचान् नीतिशास्त्रं प्रत्य अनन्यसदृशान् न करोमि । ततोऽहंति मे देवो देवमार्गं संदर्श- ९
यितुम् । इति ।

एतां ब्राह्मणस्यासंभावां प्रतिज्ञां श्रुत्वा ससचिवो राजा विस्मयान्वितस् तस्मै कुमा-
राम् समर्थं परां निर्वृतिं जगाम । विष्णुशर्मोपि तान् आदाय स्नगृहं गत्वा तदर्थं १२
मित्रभेदः । मित्रसंप्राप्तिः । काकीलूकीयम् । लभ्यप्रणाशम् । अपरीचितकारिता । इति
पञ्च तन्नाणि रचयित्वा पाठितास् ते राजपुत्राः । ते ऽपि तान्य अधीत्य मासपद्मेन
यथोक्ताः संजाताः । ततः प्रभूत्य एतत् पञ्चतन्त्रं नाम नीतिशास्त्रं बालावबोधनार्थं १५
भूतले प्रवृत्तम् । किं बड्डना ।

योऽचैतत् पठति प्रायो । नीतिशास्त्रं शृणोति वा ।
न पराभवम् आमोति । स शक्राद् अपि कर्हिचित् ॥ ५ ॥

॥ कथामुखम् एतत् ॥

अथातः प्रारभते मित्रमेदो नाम प्रथमं तन्वम् । यस्यायम् आद्यः शोकः ।
वर्धमानो महान् स्तेहः । सिंहगोवृष्टयोर् वने ।

जमुकेनानुतिलुभ्येन । पिशुनेन विनाशितः ॥ १ ॥

3

तद् यथा शूर्थते । दाचिणात्येषु जनपदेषु पुरंदरपुरस्यधि सर्वगुणसंपन्नं पृथिव्याश्च चूडाम-
णिरलभूतं कैलासशिखराङ्गति चिविधयन्त्रप्रहरणाचरणपरिपूर्णं गोपुराद्वालकं विसंकटो-
काटद्वृढपरिधकपाटोरणांगलौपर्गतेन्द्रकीलविपुलद्वारं सुविहितशृङ्गाटकचतुर्प्यथप्रतिष्ठि-
तानेकदेवतायतनं परिखाऽपरिकरितोच्छ्रितहिमगिरिसदृशाकारप्राकारं वलयपरिवेष्टितं
महिलारोषं नाम नगरम् । तत्रानेकगुणसमूहो जनान्तरधमोपार्जनावाप्नधनसमूहो
वर्धमाननामा सार्थवाहः प्रतिवसति स्त । अथ कदाचिच्च चिन्तयतोऽर्धरात्रवेलायाम् ।
ईदृशं तस्य चिन्तम् अभूत् । यथा । प्रभूतोऽपि संचितोऽर्थः प्रविच्यमानोऽज्ञनम् इव
क्षीयते । खल्योऽपि संचीयमानो वल्मीकिवद् वर्धते । अतः प्रभूतेनापि द्रव्येण तस्यैव
वृद्धिः करणीया । अलभ्या अर्था लभ्या । लभ्याः परिरक्षणीयाः । रक्षिता विवर्धनीयाः ।
पात्रे संपादनीयाश्च च । इति । लोकमार्गेणापि रक्ष्यमाणोऽर्थो बहुपदवतया सदो
विनश्येत् । अप्रयुज्यमानः प्रयोजनोत्पत्तौ तुल्योऽप्राप्तस्य । इति । ततः प्राप्तस्य सतो
रक्षणविवर्धनोपयोगादि कार्यम् । उक्तं च ।

15

उपार्जितानाम् अर्थानां । त्याग एव हि रक्षणम् ।

तडागोदरसंख्यानां । परीबाह इवाभ्यसाम् ॥ २ ॥

16

अर्थैर् अर्थां निवध्यते । गजैर् इव महागजाः ।

न ह्य अनर्थवता शक्यं । वाणिज्यं कर्तुम् ईहया ॥ ३ ॥

17

दैववशाद् उपपत्ते । सति विभवे यस्य नास्ति भोगेच्छा ।

न च परलोकसमीहा । स भवति धनपालको मूर्खः ॥ ४ ॥

एवं संप्रधार्य मथुरागामीनि सारभाष्डानि समाहृत्य सपरिज्ञनः शुभे नक्षत्रे शुभायां
तिथौ गुरुजनानुज्ञातः खजनैर् अनुब्रज्यमानः शङ्खतूर्यनिर्घोषेणाग्रतः क्रियमाणेन नगरान्
निःस्फुतः । उदकान्तात् सुहृज्ञनं निवर्त्य तस्माद् अभिप्रस्थितः ।

21

तस्य च द्वौ मङ्गलवृष्टमौ धूर्वोदारौ नन्दकसंजीवकनामानौ पाण्डुराभ्रसंनिकाशौ
मुवर्णकिङ्गणीपरिवृतोरस्कौ तिष्ठतः । अथ धवखदिरपलाशशालैर् मनोहराम् अन्वैश्
चैष्टदर्शनैः शाखिभिर् निरन्तरोपचिताम् अनेकं गजं गवयं महिषर्त्तरं च मरीवराहं शार्दूलं- 27

चित्रकर्त्तव्योऽन्नटाम् अचलनितमनिर्गतोदकपरिपूरितां विविधदरीगहनाम् अटवीम्
आसाद् दूरापातिनिर्द्वरोदकोत्पादितकर्दममयैकचरणवैकल्याच् छकटस्य चातिभाराद्
अभिहतः कस्मिंश्चित् प्रदेशे कथम् अपि तयोर् वृषभयोः संजीवको युगमङ्गं छत्वा निष- 3
साद् । ततस् तं निपतितं दृद्धा शाकटिकः ससंभ्रमः शकटाद् उत्तीर्य ल्वितगतिर्
अनतिदूरे सोपचारम् अङ्गलिं छत्वा सार्थवाहम् उवाच । आर्यपुत्र । अध्वपरिश्रान्तः
संजीवकः पङ्के निपसाद् । तच् छुत्वा वर्धमानसार्थवाहः परं विषादम् अगमत् । पञ्चरा- 6
चिकम् अप्रयाणकं छत्वा यदासौ न कल्पतां लभते । तदा तस्य यवससमेतान् रक्षापुरुषान्
दत्त्वाभिहितवान् । यथा । अयं संजीवको यदि जीवति । तद् एनं गृहीत्वा । यदि
मिथ्यते । तदासुं संस्कृत्य युभाभिर् आगन्तव्यम् । एवम् आदिश यथाभिलेषितं देशान्तरं 9
प्रस्थितः । अन्येद्युश् च । बद्धपायं वनम् । इति भयात् तैर् अपि गत्वा स्वामिने मृषा
निवेदितम् । यथा । मृतोऽसौ संजीवकोऽस्माभिश् चाग्न्यादिना संस्कारेण संस्कृतः ।
इति । तच् च श्रुत्वा सार्थवाहः क्षणमात्रं दुःखं छत्वा कृतज्ञतया च प्रेतवत्यादिक्रियां 12
छत्वा मथुराम् अविघ्नेन संप्राप्तः ।

अथ संजीवकः स्वभाग्यानां वशाद् आयुःशेषतया च निर्द्वरोदककणप्रकारिर् आशा-
सितशरीरः शैनैः शैनैर् यमुनाकच्छम् अवतीर्णः । तस्मिंश् च मरकतसदृशानि शृप्पपञ्च- 15
वाग्याणि भक्षयन् कतिपयैर् अहोभिर् हरवृषभ इव पीनः ककुत्यान् बलवांश् च संवृत्तः ।
प्रत्यहं वत्सीकशिखरणि शृङ्गाग्न्यद्वैनैर् उल्लिखन् दन्तिवत् तिष्ठति ।

अथ कदाचित् सर्वमृगपरिवृतः पिङ्गलको नाम सिंह उदकग्यहणार्थं यमुनाकच्छम् 18
अवतीर्णः । स च संजीवकस्य महान्तं गर्जितशब्दम् अशृणोत् । तं च श्रुत्वातीव त्रुभित-
हृदयः स्वकीयम् आकारं प्रच्छाद्य मण्डलवटस्याधस्ताच् चतुर्मण्डलावस्थानेनावस्थितः ।

आह च चतुर्मण्डलावस्थाननामानि । सिंहः सिंहानुयायी काकर्वर्गः किंवृत्तश् चेति 21
मण्डलानि । तत्र सर्वेष्व एव नगरपत्तनां धिष्ठानखेटकर्बटद्वङ्गप्रत्यनां ग्रहारविहारजन-
स्थानेष्व एक एव सिंहस्थानीयो भवति । कतिपयाः सिंहानुयायिनः तत्र चराः । काक-
र्वर्गो मध्यमवर्गः । किंवृत्ता वनान्तस्थानवासिनः । उत्तममध्यमाधमास् चय इति । 24

अथ पिङ्गलकः सामाद्यः समुहज्जनश् छत्वाचामरव्यजनवाहनविलासंविस्तारविरहि-
तम् अक्षचिमसाहसरसैकान्तदपेष्टितम् अभयमानमदोत्सेकम् असहमानतया स्वयंग्राह-
निरङ्गुशदर्शितश्वर्यम् अनभिज्ञम् इतरजनसेवितानां क्षणणवचसाम् अमर्षरोषसंरभगवप्र- 27
स्थानम् अकातरत्वपुरुषार्थम् अनुक्षिप्ताङ्गलिपुटम् अदीनम् अभीतम् अक्षतचाटुकमौपायं
व्यवसायपौरुषाभिमानावषभासुरम् अनन्यसेवि निःसङ्गम् अनातिंभरि परोपकारसुख-
व्यक्तः पुरुषकारफलम् अपरिभूतम् अक्षशम् अतुच्छम् अपगतदुर्गप्रतिसंस्कारचित्तम् अग- 30
णितायव्ययम् अविलोमम् अनायन्तम् उद्वतोपार्जितप्रतापविषमम् अषाङ्गुखसंप्रधारणम्
अप्रहरणम् असाधारणविभवग्रासम् अपरोक्षवृत्तम् अनाशङ्कनीयम् अनपेत्ति-
तकलचपार्षिण्याहासाराकन्दम् अनिन्द्यम् अघटिताश्चितास्त्वप्रयोगम् अनिच्छावि- 33

घाति परिजननिरपेक्षलब्धयासनिवाससौहित्यं वनान्तरे निःशङ्कं निःसाध्वसम् उच्चैःशिरो
राजत्वम् अनुबभूव । उक्तं च ।

एकाकिनि वनवासिन् । अराजलत्प्रण् अनीतिशास्त्रज्ञै । 3

सत्त्वोल्कटे मृगपतौ । राजेति गिरः परिणमन्ति ॥ ५ ॥

ar

किं च । नाभिषेको न संस्कारः । सिंहस्य क्रियते मृगैः ।

विक्रमार्जितविज्ञस्य । स्वयम् एव मृगेन्द्रता ॥ ६ ॥

6

सदामन्दमदस्यन्दिमातङ्गपिशिताशनः ।

असंपन्नेप्सिताहारस । तृणान् अन्ति न केसरी ॥ ७ ॥

तस्य च करटकदमनकनामानौ द्वौ शृगलौ भष्टाधिकारौ मन्त्रिपुत्राव आस्ताम । 9
तौ च परस्यरं मन्त्रयितुम् आरब्धौ । तत्र दमनको ऽब्रवीत् । भद्र करटक । अयं तावद्
अस्यात्खामी पिङ्गलक उदकयहणार्थम् इतः प्रवृत्तः । किंनिमित्तम् इह दौर्मनखेनाव-
स्थितः । सो ऽब्रवीत् । भद्र । किम् अनेन व्यापारेण । उक्तं च ।

12

अव्यापारेषु व्यापारं । यो नरः कर्तुम् इच्छति ।

स एव निधनं याति । कीलोत्पाटीव वानरः ॥ ८ ॥

दमनक आह । कथम् एतत् । सो ऽब्रवीत् ।

15

॥ कथा १ ॥

अस्ति कस्मिंश्चित् प्रदेशे नगरम् । तस्यासन्नतरुःखरडमध्ये
केनापि वणिजा देवतायतनं कार्यते स्म । तत्र ये कर्मकराः 18
स्थपत्यादयः । ते मध्याहूवेलायाम् आहारार्थं प्रतिदिनं नगरं
प्रविशन्ति । अथैकस्मिन् दिने वानरयूथं तद् अर्धकृत*देवताय-
तनम् आयातम् । अथैकस्य शिल्पिनो ऽर्धस्फाटितो महाप्रमाणो 21
ऽज्ञनस्तम्भः शिरसि निखातखादिरकीलको ऽवतिष्ठते । वानराश्
च स्वेच्छया तरुशिखरप्रासादशृङ्गदारुनिचयेषु यथेष्टं क्रीडितुम्
आरब्धाः । तच्चैकश्चासन्नविनाशश्चापलाद् उपविश्य स्तम्भे । 24
केनायम् अस्थाने कीलको निखातः । इति पाणिभ्यां संगृह्योत्पा-
टयितुम् आरब्धः । अर्धस्फाटितान्तरप्रविष्टवृषणस्थानाच्च चलित-
कीलके यद् वृत्तम् । तद् भवतानाख्यातम् अपि विदितम् । इति ॥ 27

अतोऽहं ब्रवीमि । अब्यापारः प्राज्ञः परिहर्तव्यः । इति । पुनश्चात्रवीत् । आवयोस् तावद् भक्षितशेषपाहारमात्रवर्तनम् अस्त्व एव । दमनक आह । कथम् आहारमात्रार्थी केवलं भवान् प्रधानसेवां कुरुते । न विशेषार्थितया । साधु चेदम् उच्यते ।

3

मुहूर्दाम् उपकारकारणाद्

द्विषतां चात्य अपकारकारणात् ।

नृपसंश्रय इथते वृधीर्

6

जठरं को न विभर्ति केवलम् ॥१॥

viyo

अपि च । यस्मिन् जीवति जीवन्ति । वहवः स तु जीवति ।

9

वयांसि किं न कुर्वन्ति । चञ्च्चा स्वोदरपूरणम् ॥१०॥

यो नामने न गुरवे न च वन्धुवर्गे

दीने दयां न कुरुते न च भृत्यवर्गे ।

किं तस्य जीवितफलं हि मनुष्यलोके

12

काकोऽपि जीवति चिरं च वलिं च भुङ्गे ॥११॥

vasa

स्वल्पस्त्वायुवसावशेषमलिनं निर्मासम् अत्य अस्थिकं

श्वा लक्ष्मा परितोषम् एति न च तत् तस्य जुधाशान्तये ।

15

सिंहो जम्बुकम् अङ्गम् आगतम् अपि व्यक्ता निहन्ति द्विपं

सर्वः छङ्गगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥१२॥

śārdū

लाङ्गूलचालनम् अधश्च चरणावपातं

18

भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।

श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस् तु

vasa 21

धीरं विलोकयति चाटुशेति च भुङ्गे ॥१३॥

सुपूरा वै कुनदिका । सुपूरो मूषकाङ्गलिः ।

मुसंतोषः कापुरुषः । स्वल्पकेनापि तुष्यति ॥१४॥

अहितहितविचारशून्यवृद्धेः

24

श्रुतिसमयैर् बङ्गभिर् बहिष्कृतस्य ।

उद्भरणमात्रम् एव लिप्सोः

पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥१५॥

puspi 27

अथवा ।

गुरुशकटधुरंधरस् तृणाशी

समविषयेषु च लाङ्गूलापकर्षी ।

जगदुपकरणं पवित्रयोनिर्

80

नरपशुना *किम् उ मीयते गवेन्द्रः ॥१६॥

puspi

करटक आह । आवां तावद् अप्रधानौ । किम् अनेन व्यापारेण । सोऽब्रवीत् । भद्र ।

*कियत्रूपि कालेन प्रधानोऽपि भवपि । उक्तं च ।

83

Frame-story: Lion and bull.

अप्रधानः प्रधानः स्यात् । पार्थिवं यदि सेवते ।
प्रधानोऽप्य अप्रधानः स्याद् । यदि सेवाविवर्जितः ॥ १७ ॥

न कस्यचित् कश्चिद् इह प्रभावाद्
भवत्यु उदारोऽभिमतः खलो वा ।
लोके गुरुत्वं विपरीततां वा
स्त्वेष्टितात् एव नरं नयन्ति ॥ १८ ॥

तथा च । आरोष्टते इमा शैलायां । यथा यत्वेन भूयसा ।
पात्यते सुखम् एवाधस् । तथात्मा गुणदोषयोः ॥ १९ ॥

करटक आह । अथ भवान् किं वक्तुमनाः । सोऽब्रवीत् । अयं तावद् अस्मत्सामी भीतो ।
भीतपरिवारश्च मूढमनाः संतिष्ठते । सोऽब्रवीत् । कथं भवाच् जानाति । दमनक
आह । किम् अच ज्ञातव्यम् ।

उदीरितोऽर्थः पशुनामि गृह्णते
हयाश्च नागाश्च वहन्ति नोदिताः ।
अनुक्तम् अप्य ऊहति पण्डितो जनः
परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥ २० ॥

तथा च । आकारैऽग्नितैर्गत्या । चेष्टया भाषणेन च ।
नेचवत्क्रिकारेण । गृह्णते इन्तर्गतं मनः ॥ २१ ॥

तद् एनम् अद्यैवात्मप्रज्ञाप्रभावेण वशीकरिष्यामि । करटक आह । अनभिज्ञो भवान् 18
किल सेवाधर्मस्य । तत् कथय । कथम् आत्मीकरिष्यसि । सोऽब्रवीत् । भद्र । कथम् अहं
न सेवाभिज्ञः । ननु पाण्डवानां मर्यैव विराटनगरप्रवैश्च व्यासमहर्षेः कथयतः सकलो
अप्य अनुजीविधर्मो विज्ञातः । इति । उक्तं च ।

कोऽतिभारः समर्थनां । किं दूरं व्यवसायिनाम् ।

को विदेशः सुविद्यानां । कः परः प्रियवादिनाम् ॥ २२ ॥

करटक आह । कदाचिद् अयम् अनुचितस्थानप्रवेशाद् भवन्तम् अवमन्येत । सोऽब्रवीत् । 24
अस्य एवम् । परम् अहं देशकालविद् अपि । उक्तं च ।

अप्राप्तकालं वचनं । बृहस्पतिर् अपि ब्रुवन् ।

न केवलम् असंमानं । विप्रियत्वं च गच्छति ॥ २३ ॥

तथा च । अथक्तं रहसि गतं । विचित्तम् अन्येन मन्त्रयन्तं वा ।

उचितप्रणायम् अपि नृपं । सहस्रार्था नोपसर्पन्ति ॥ २४ ॥

अपि च । द्वंद्वालापसभेषजाभोजननारीसनाथसमयेषु ।

अनिवारितोऽपि न विशेष् । नापितसमये च नागरिकः ॥ २५ ॥

नित्यं नेरन्द्रभवने परिशङ्कनीयं

विद्यार्थिना गुरुवृग्नै निमृतेन भाव्यम् ।

upa 6

3

12

vamśa 15

21

27

ār

30

ār

33

	चिप्रं विनाशम् उपयान्ति हि दुर्विनीताः	
	प्रादोषिका इव दरिद्रगृहेषु दीपाः ॥ २६ ॥	vasa
किं च ।	काले यथावदधिगतनरपतिकोपायशेषवृत्तान्तः ।	3
	नृपभवने नतमूर्तिः । संयतवस्तुः शनैः प्रविशेत् ॥ २७ ॥	ār
अन्यच् च ।	आसन्नम् एव नृपतिर् भजते मनुष्यं	6
	विद्याविहीनम् अकुलीनम् असंख्यं च ।	
	प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश् च	
	यत् पार्थितो भवति तत् परिवेष्टयन्ति ॥ २८ ॥	
अपि च ।	कोपप्रसादवस्तूनि । विचिन्वन्तः समीपगाः ।	vasa
	आरोहन्ति शनैर् भृत्या । धुन्वन्तम् अपि पार्थिवम् ॥ २९ ॥	9
किं च ।	सुवर्णपुष्पां पृथिवीं । चिन्वन्ति पुरुषास् चयः ।	
	शूरश् च व्रतविद्यश् च । यश् च जानाति सेवितुम् ॥ ३० ॥	
सा च सेवा यथा क्रियते । तथा शूद्यताम् ।		12
	प्रिया हिताश् च ये राज्ञां । ग्राह्यवाक्या विशेषतः ।	
	आत्रयेत् पार्थिवं विद्वांस् । *तद्वारिणैव नान्यथा ॥ ३१ ॥	15
	यो न वैत्ति गुणान् यस्य । न तं सेवन्ति पण्डिताः ।	
	न हि तस्मात् फलं किञ्चित् । मुक्त्रष्टाद् ऊपराद् इव ॥ ३२ ॥	
	द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि । सेव्यः सेव्यगुणान्वितः ।	18
	भवत्य् आजीवनं तस्मात् । फलं कालान्नराद् अपि ॥ ३३ ॥	
	सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि । सेवकाधम इत्य् असौ ।	
	आत्मानं स न किं द्वेष्टि । सेव्यासिवं न वैत्ति यः ॥ ३४ ॥	21
	राजमातरि देव्यां च । कुमारे मुख्यमन्तिणि ।	
	पुरोहिते प्रतीहारि । कर्तव्यं राजवत् सदा ॥ ३५ ॥	
	युद्धकाले ऽग्नयो यः स्यात् । सदा पृष्ठानुगः पुरे ।	24
	प्रभुद्वाराश्रितो हम्बे । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ३६ ॥	
	जीवेति प्रब्रुवन् प्रोक्तः । कृत्याकृत्यविचक्षणः ।	
	करोति निर्विकल्पं यः । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ३७ ॥	27
	प्रभुप्रसादजं विज्ञ । सत्याचे यो नियोजयेत् ।	
	वस्त्राद्यां च दधात्य् अङ्गे । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ३८ ॥	
	प्रोक्तः प्रत्युत्तरं नाह । विरुद्धं प्रभुणा च यत् ।	
	न समीपे हस्तय् उच्चैः । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ३९ ॥	
	अन्तःपुरचरैः सार्थं । यो न मन्त्रं समाचरेत् ।	
	न कलचैर् नरेन्द्रस्य । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ४० ॥	33

संमतोऽहं विभीष्म नित्यम् । इति मत्वा व्यतिब्रजेत् ।

न छच्छेष्व अपि मर्यादां । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ४१ ॥

*द्विषट्टूषपरो नित्यम् । इष्टानाम् इष्टकर्मकृत् ।

यो नरो नरनाथस्य । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ४२ ॥

न कुर्यान् नरनाथस्य । योऽरिभिः सह संगतिम् ।

न निन्दां न विवादं च । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ४३ ॥

यो रणं शरणं यद्वन् । मन्यते भयवर्जितः ।

प्रवासं स्वपुरावासं । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ४४ ॥

द्यूतं यो यमदूताभं । मद्यं हालाहलोपमम् ।

पश्येद् दारान् यथाकारान् । स भवेद् राजवल्लभः ॥ ४५ ॥

करटक आह । अथ भवांस् तत्र गत्वा प्रथमम् एव किं वच्यति । तत् तावद् उच्यताम् ।

सोऽब्रवीत् ।

12

उत्तराद् उत्तरं वाक्यम् । उत्तराद् एव जायते ।

मुवृष्टिगुणसंपन्नाद् । बीजाद् बीजम् इवापरम् ॥ ४६ ॥

अपि च ।

अपायसंदर्शनजां विपक्षिम्

15

उपायसंदर्शनजां च सिद्धिम् ।

मेधाविनो नीतिगुणप्रयुक्तां

पुरः स्फुरन्तीम् इव दर्शयन्ति ॥ ४७ ॥

upa 18

कल्पयति येन वृत्तिं । सदसि च सद्ग्रीष्मः प्रशस्ते येन ।

स गुणस् तेन गुणवता । विवर्धनीयश्च च रक्षयश्च ॥ ४८ ॥

ār

उक्तं च ।

अपृष्टस् तस्य तद् ब्रूयाद् । यस्य नैच्छेत् पराभवम् ।

21

एष एव सतां धर्मो । विपरीतस् ततोऽन्यथा ॥ ४९ ॥

करटक आह । दुराराध्या हि राजानः । उक्तं च ।

भोगिनः कञ्चुकासक्ताः । क्रूराः कुटिलगामिनः ।

24

मुरौद्रा मन्त्रवाधाद्याश्च । राजानः पद्मगा इव ॥ ५० ॥

विषमाः कठिनात्मानो । *नीचा *नीचजनाथ्याः ।

हिस्त्रैर् अनुगता नित्यं । राजानः पर्वता इव ॥ ५१ ॥

27

नविनां च नदीनां च । शृङ्गिणां शस्त्रधारिणाम् ।

विश्वासो नौपगन्तव्यः । स्त्रीयु राजकुलेषु च ॥ ५२ ॥

सोऽब्रवीत् । सत्यम् एतत् । किं तु ।

30

यस्य यस्य हि यो भावस् । तस्य तस्य हि तं नरः ।

अनुप्रविश्य मेधावी । चिप्रम् आत्मवशं नयेत् ॥ ५३ ॥

	सहस्रिन नतिसुतिवचनं । तदभिमते प्रेम *तद्विषि द्वेषः ।	
	*दान उपकारकीर्तनम् । अमन्त्रमूलं वशीकरणम् ॥ ४८ ॥	ār
किं तु ।	क्रियाधिकं वा वचनाधिकं वा	3
	ज्ञानाधिकं वापि नरं विदिता ।	
	तं तास्त्र अवस्थास्त्र अनुसंदधीत	
	ज्ञात्वावतं तं परिवर्जयेच् च ॥ ४५ ॥	upa 6
	वचस् तत्र प्रयोक्तव्यं । यत्रोक्तं लभते फलम् ।	
	स्थायीभवति चाव्यनं । रागः शुङ्खपटे यथा ॥ ४६ ॥	
	नाज्ञातवलवीर्येषु । पुमान् किंचित् प्रयोजयेत् ।	9
	न भ्राते प्रयुक्तापि । ज्योत्स्ना हिमगिरौ यथा ॥ ४७ ॥	
करटक आह । यद्य एवम् अभिमतम् । तद् गच्छ राजपादान्तिकम् । शिवास ते पञ्चानः सन्तु । यथाभिप्रेतम् अनुष्ठीयताम् ।		12
	अप्रमादश्च कर्तव्यस् । तया राज्ञः समाश्रये ।	
	त्वदीयस्य शरीरस्य । वयं भाग्योपजीविनः ॥ ५८ ॥	
सोऽपि तं प्रणम्य पिङ्गलकाभिमुखं प्रस्थितः ।		15
अथूगच्छन्नं दमनकम् अवलोक्य पिङ्गलको द्वाःस्थम् अब्रवीत् । अपसार्यतां वेत्तलता । अयम् अस्माकं चिरंतनो मन्त्रिपुत्रो दमनको ऽव्याहतप्रवेशः । तत् प्रविश्लेष । द्वितीयमण्डलभाग्योति । अथ प्रविश्य दमनको निर्दिष्टे चूसने पिङ्गलकं प्रणम्योपविष्टः । स तु 18 तस्य नवकुलिशालंकृतं दक्षिणाणिम् उपरि दत्त्वा मानपुरःसरम् उवाच । अपि भवतः शिवम् । कस्माच् चिराद् दृष्टोऽसि । दमनक आह । यद्य अपि न किंचित् प्रयोजनं देवपादानाम् अस्माभिः । तद् अपि प्राप्तकालं च वक्तव्यम् । यतो न खलु राज्ञाम् 21 उपयोगकारणं किंचिन् न भवति । उक्तं च ।		
दनतस्य निष्क्रोषणकेन राजन् ।		
कर्णस्य कण्डूयनकेन चापि ।		24
तृणेन कार्यं भवतीश्वरराणां ।		
किं नाम वाक्याङ्गवता नरेण ॥ ५९ ॥		upa
तथा च । यतो वयं देवपादानाम् अन्वयागता भृत्या आपत्स्त्र अप्य अनुगामिनः । नास्ता- 27 कम् अन्या गतिर् अस्ति । उक्तं च ।		
स्थानेष्व एव नियोज्यानि । भृत्याश्चाभरणानि च ।		
न हि चूडामणिः पादे । प्रभवामूर्ति बधते ॥ ६० ॥		30
अनभिज्ञो गुणानां यो । न भृत्यैः सोऽनुगम्यते ।		
धनाद्वयोऽपि कुलीनोऽपि । क्रमायातोऽपि भूपतिः ॥ ६१ ॥		

	असमैः समीयमानः । समैश्च परिहीयमाणसत्कारः ।		
	धुरि *चानियुज्यमानस् । त्रिभिरु अर्थपतिं त्यजति भृत्यः ॥ ६२ ॥	ār	
अपि च ।	कनकभूषणसंग्रहणोचितो		3
	यदि मणिस् त्रपुणि प्रतिबधते ।		
	न स विरौति न चापि न शोभते		
	भवति योजयितुरु वचनीयता ॥ ६३ ॥	druta	6
	बुद्धिमान् अनुरक्तो इयम् । अभक्तो इयम् अयं जडः ।		
	इति भृत्यविचारज्ञो । भृत्यैरु आपूर्यते नृपः ॥ ६४ ॥		
यद् अपि स्वाम्य एवं वदति ।	चिराद् दृश्यसे । तत्रापि श्रूयतां कारणम् ।		9
	सव्यद्विषयोरु यत्र । विशेषो नोपलभते ।		
	न तत्र चणम् अय्य आयो । विद्यमानगतिरु वसेत् ॥ ६५ ॥		
	निर्विशेषं यदा स्वामी । समं भृत्येषु वर्तते ।		12
	तत्रोद्यमसमर्थानाम् । उत्साहः परिहीयते ॥ ६६ ॥		
	*लोहिताचस्य च मणेः । पद्मरागस्य चान्तरम् ।		
	यत्र नास्ति कथं तत्र । क्रियते रत्नविक्रयः ॥ ६७ ॥		15
	न विना पार्थिवो भृत्यैरु । न भृत्याः पार्थिवं विना ।		
	तेषां च व्यवहारो इयं । परस्परनिवन्धनः ॥ ६८ ॥		
तद् अपि स्वामिगुणाद् एव भृत्यविशेषः ।	उत्तं च ।		18
	अश्वः शस्त्रं शास्त्रं । वीणा वाणी नरश्च नारी च ।		
	पुरुषविशेषं प्राप्ना । भवन्त्य अयोग्याश्च योग्याश्च ॥ ६९ ॥	ār	
यत्र च ।	शृगालो इयम् । इति ममोपर्यु अवज्ञा क्रियते । तद् अय्य अयुक्तम् । यतः ।		21
	कौशियं छमिजं सुवर्णम् उपलाद् दूर्वापि गोलोमतः		
	पङ्कात् तामरसं *शशाङ्क उदधेरु इन्द्रीवरं गोमयात् ।		
	काषाद् अभिरु अहेः फणाद् अपि मणिरु गोपित्ततो रोचना		24
	प्राकाशं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति किं जन्मना ॥ ७० ॥	sārdū	
तथा च ।	मूषिको गृहजातापि । हन्तव्या सापकारिणी ।		
	उपग्रदानैरु मार्जारो । हितकृत् प्रार्थते इयतः ॥ ७१ ॥		27
अन्यच् च ।	किं भक्तेनासमर्थेन । किं शतेनापकारिणा ।		
	शक्तं भक्तं च मां राजन् । नावज्ञातुं त्वम् अर्हसि ॥ ७२ ॥		
	अधिगतपरमार्थान् पण्डितान् मावमंस्यास्		30
	त्रुणम् इव लघु लक्ष्मीरु नैव तान् सा रुणच्चि ।		
	अभिनवमदशीभाशामगण्डस्थलानां		
	न भवति विसत्नुरु वारणं वारणानाम् ॥ ७३ ॥	māli	33

Frame-story: Lion and bull.

पिङ्गलक आह । मा मैवम् उच्यताम् । चिरंतनस् त्वम् अस्माकं मन्त्रिपुत्रः । दमनक आह । देव । किम् अपि वक्तव्यम् अस्ति । सो ऽब्रवीत् । भद्र । यत् ते हृदयस्थम् । तद् ब्रूहि । सो ऽब्रवीत् । उदकग्रहणाय प्रवृत्तस्य स्वामिनः किम् इह निवृत्यावस्थानम् । पिङ्गलक आकारं ३ प्रच्छादयन्त् आह । दमनक । किंचिन् न । सो ऽब्रवीत् । देव । यदि नाख्येयम् । तदा तिष्ठतु ।

दारेषु किंचित् पुरुषस्य वाच्यं
किंचिद् वयस्येषु सुतेषु किंचित् ।
सर्वे ऽपि ते प्रत्ययिनो भवन्ति
सर्वं न सर्वस्य च संप्रकाशम् ॥७४॥

indra 9

एवम् उक्ते पिङ्गलकश् चिन्तयाम् आस । योग्यो ऽयं दृश्यते । तत् कथयाम् एतस्यात्मनो ऽभिप्रायम् । उक्तं च ।

मुहूर्दि निरन्तरचित्ते । गुणवत्ति भृत्ये ऽनुवर्तिनि कलन्ते ।
स्वामिनि शक्तिसमेते । निवेद्य दुःखं सुखी भवति ॥७५॥

ār 12

भो दमनक । शृणोषि महाशब्दं द्वारात् । सो ऽब्रवीत् । स्वामिन् । शृणोमि । तत् किम् । पिङ्गलक आह । भद्र । अस्माद् वनाद् गन्तुम् इच्छामि । दमनक आह । कस्मात् । पिङ्गलक 15 आह । यतो ऽसद्वने ऽपुर्वं सत्त्वं किंचित् प्रविष्टम् । यस्यायां महात् शब्दः श्रूयते । तद् अस्य शब्दस्थानुरूपेण सत्त्वेन भाव्यम् । सत्त्वानुरूपेण च पराक्रमेण । इति । दमनक आह । किं शब्दमात्राद् एव स्वामी भयम् उपैति । उक्तं च ।

18

अन्धसा भिद्यते सेतुस् । तथा मन्त्रो ऽप्य अरचितः ।
पैशुन्याद् भिद्यते स्त्रिहो । वाग्मिर् भिद्येत कातरः ॥७६॥

तन् न युक्तं स्वामिनः पूर्वपुरुषोपात्तं कुलक्रमागतं वनम् एकपद एव परिव्यक्तुम् । यतः । 21 चलत्य् एकेन पादेन । तिष्ठत्य् एकेन पदिष्टतः ।
नासमीक्ष्य परं स्थानं । पूर्वम् आयतनं त्वजेत् ॥७७॥

अन्यच् च । इह शब्दा अनेकप्रकाराः श्रूयन्ते । ते तु शब्दमात्राल्लेख एव । न तु भयकारणम् । 24 तद् यथा । मेघस्तनितवेणुवीणां पणवेमृदङ्गशङ्खघटाशकटकपाट्यन्त्रदीनां शब्दाः श्रूयन्ते । न च तेभ्यो भेतव्यम् । उक्तं च ।

अथ उत्कटे च रौद्रे च । शत्रौ यस्य न हीयते ।

27

धीर्यं प्राप्ने महीपस्य । न स याति पराभवम् ॥७८॥

तथा च । दर्शितमये ऽपि धातरि । धीरत्वं नैव चलति धीराणाम् ।
शोषितसरसि निदाधे । नितराम् एवोद्गतः सिन्धुः ॥७९॥

ār 30

तथा च । यस्य न विपदि विषादः । संपदि हर्षे रणे च धीरत्वम् ।
तं भुवनव्यतिलकं । जनयति जननी सुतं विरलम् ॥८०॥

ār

तथा च । शक्तिवैकल्पनमस्य । निःसारत्वाल् लघीयसः ।
जन्मिनो मानहीनस्य । तुणस्य च समा गतिः ॥ ८१ ॥

तद् एवं ज्ञात्वा स्वामिना दैर्यावष्टमः कार्यः । न शब्दमाचाहु भेतव्यम् । उक्तं च । ३
पूर्वम् एव मया ज्ञातं । पूर्णम् एतद् धि भेदसा ।
अनुप्रविश्व विज्ञातं । यावच् चर्म च दारु च ॥ ८२ ॥

पिङ्गलको इव्रीत् । कथम् एतत् । दमनक आह । ६

॥ कथा २ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चित् प्रदेशे गोमायुः षुत्क्षामकण आहारक्रियार्थं
परिभ्रमन् अरण्यमध्ये नृपस्यायोधनभूमिस् अपश्यत् । अथ मुहूर्तं⁹,
यावत् तिष्ठति । तावन् महान्तं शब्दम् अशृणोत् । तच् छुत्वातीव
सुभितहृदयः परं विषादम् अगमत् । आह च । अहो । कष्टम्
आपत्तितम् । इदानीं विनष्टोऽस्मि । कस्यायं शब्दः । कीदृशं¹²
सञ्चम् । इति । यावद् अन्वेषयति । तावद् गिरिशिखराकारां भेरीं
दृष्ट्वा चिन्तयत् । किम् अयं शब्दः स्यात् स्वभावजः । उत परप्र-
णीतः । इति । अथ यदा भेरी वायुना प्रेरितैस् तृणामैः सृश्यते¹⁵ ।
तदा शब्दं करोति । अन्यथा तृणीम् आस्ते । स च तस्या *असारतां
ज्ञात्वा समीपम् उपस्थिष्टः । स्वयं च कौतुकाद् उभयमुखयोर्
अताडयत् । हर्षाद् इत्य् अचिन्तयत् । अहो । चिराद् एवास्माकम्¹⁸
अपि भोजनम् आपत्तितम् । तन् नूनम् एतन् मांसमेदोभिः
पूरितं भविष्यति । इति । एवम् अवधार्य कस्मिंश्चित् प्रदेशे विदा-
र्यान्तः प्रविष्टः । तच् च पर्षपचर्मावगुणितम् । ततः कथम्²¹
अपि न दंष्टाभङ्गः संजातः । अतो निराशीभूतस् तद् दारुचर्मा-
वशेषम् अवलोक्य श्वीकम् अपठत् ।

श्रुतैवं भैरवं शब्दं । मन्ये ऽहं मेदसां निधिम् ।
अनुप्रविश्य विज्ञातं । यावच् चर्म च दाह च ॥८३॥
प्रतिनिर्गत्यान्तलीनिम् अवहस्याब्रवीत् । पूर्वम् एव मया ज्ञातम् । ३
इति ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । न शब्दमात्राद् एव क्षीमः कार्यः । पिङ्गलक आह । भोः । ममायं 6
परियहो भयव्याकुलितमनाः पलायितुम् एव वाञ्छति । तत् कथम् अहं धीर्यावष्टमं 6
करोमि । सोऽब्रवीत् । स्वामिन् । नैतेषां दोषः । यतः स्वामिसदृशा भृत्या भवन्ति । उक्तं च ।

अश्वः शस्त्रं शास्त्रं । वीणा वाणी नरश् च नारी च ।

पुरुषविशेषं प्राप्ना । भवन्त्य् अयोग्याश् च योग्याश् च ॥८४॥ 9

पौरुषावष्टमं छत्वा तत् तावद् अत्रैव परिपालय । यावद् अहम् एतत्खरूपं विज्ञायान्-
गच्छामि । ततश् च यथोचितं कर्तव्यम् । इति । पिङ्गलक आह । किं तत्र गन्तुम् उत्सहते
भवान् । दमनक आह । किं स्वाम्यादेशात् सुभृत्यस्य छत्वाकात्यम् अस्ति किंचित् । उक्तं च । 12
यतः । स्वाम्यादेशात् सुभृत्यस्य । न भीः संजायते छृचित् ।

प्रविशेद् ध्यवाहेऽपि । दुखरे च महारांवे ॥८५॥

स्वाम्यादिष्टस् तु यो भृत्यः । समं विषमम् एव वा ।

मन्यते *सचिवो धार्यो । न स भूपैः कथंचन ॥८६॥

पिङ्गलक आह । भद्र । यद् एवम् । तद् गच्छ । शिवास् ते सन्तु पन्थानः ।

दमनकोऽपि तं प्रणम्य संजीवकशब्दानुसारी प्रतस्थे । अथ दमनके गते भयव्याकुलि- 18
तहृदयः पिङ्गलकश् चिन्तयाम् आस । अहो । न शोभनं छतं मया । यत् तस्य विश्वासं
गत्यात्माभिप्रायो निवेदितः । कदाचिद् दमनकोऽयम् उभयवेतनत्वान् ममोपरि दुष्टः
स्वात् । भष्टाधिकारत्वाद् वा । उक्तं च ।

ये भवन्ति महीपस्य । संमानितविमानिताः ।

भवन्ति तस्य नाशाय । कुलोत्था अपि सर्वदा ॥८७॥

तद् यावद् अस्य चिकीर्षितं वेन्नुं स्थानान्तरं गत्वा प्रतिपालयामि । कदाचिद् दमनको 24
ऽपि तम् आदाय मां व्यापादधितुम् आगच्छेत् । उक्तं च ।

न वधन्ते ह्य अविश्वसा । बलिष्ठैर् अपि दुर्बलाः ।

विश्वस्तास् तु प्रवधन्ते । दुर्बलैर् बलिनोऽपि हि ॥८८॥

इत्य् अवधार्य स्थानान्तरं गत्वा दमनकमार्गम् अवलोकयन् एकाक्ष एवावतस्थे । दमनको 27
ऽपि संजीवकसकाशं गत्वा । वृषभोऽयम् । इति परिज्ञाय हृषमना व्यचिन्तयत् । अहो ।
शोभनम् आपत्तितम् । अनेनास्य संधिविग्रहद्वारेण मम पिङ्गलको वशे भविष्यति । उक्तं च । 30

Frame-story: Lion and bull.

सदैवूपन्नतो राजा । भोग्यो भवति मन्त्रिणाम् ।

अत एव हि वाञ्छन्ति । मन्त्रिणः सापदं नृपम् ॥ ८१ ॥

यथा वाञ्छति नीरोगः । कदाचिन् न चिकित्सकम् ।

तथापद्वितो राजा । सचिवं नाभिकाङ्गति ॥ १० ॥

३

एवं चिन्तयन् पिङ्गलकाभिमुखः प्रतस्थे । पिङ्गलकोऽपि तम् आयान्तम् अवलोक्याका-
रसंवरणार्थं यथापूर्वम् अवतस्थे । दमनकोऽपि पिङ्गलकसकाशम् आगत्य प्रणम्योपविष्टः । ६
पिङ्गलकः प्राह । भद्र । किं दृष्टं भवता तत् सत्त्वम् । दमनक आह । दृष्टं स्वामिप्रसादात् ।
पिङ्गलक आह । अपि सत्यम् । दमनक आह । किं स्वामिपादानाम् अन्यथा विज्ञप्तेः ।

उक्तं च । अपि सत्यम् असत्यं यः । पुरो वदति भूमजाम् ।

९

देवानां च विनाशः स्याद् । ध्रुवं तस्य गुरोर् अपि ॥ ११ ॥

तथा च । सर्वदेवमयो राजा । मुनिभिः परिगीयते ।

१२

तस्मात् तं देवत् पश्येन । न व्यतीकेन कर्हिचित् ॥ १२ ॥

तथा च । सर्वदेवमयस्यास्त् । विशेषो भूपतेर् अयम् ।

शुभाशुभफलं दत्ते । सद्यो देवा भवान्तरे ॥ १३ ॥

पिङ्गलक आह । अथवा सत्यं दृष्टं भविष्यति भवता । न दीनोपरि महान्तः प्रकृयन्ति । १५

उक्तं च । तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो

मृदूनि नीचैः प्रणतानि सर्वतः ।

*समुच्छितान् एव तरुणं विबाधते

१४

महान् महत्स्त् एव करोति विक्रमम् ॥ १४ ॥

vamśa

दमनक आह । मया पूर्वम् एवैतद् विज्ञातम् । यथैवं स्वामी वत्यति । तत् किं वज्जना ।

तम् एवाहं देवपादानां सकाशम् आनयामि । तच् च श्रुत्वा पिङ्गलको हृष्टवदनकमलः २१
परां मनसस् तुष्टिम् उपागतः ।

दमनकोऽपि पुनर् गत्वा संजीवकं साक्षेपम् आहतवान् । एह्य एहि । दुष्टवृषभम् ।

स्वामी पिङ्गलकस्त्वां व्याहरति । किं निर्भीको भूत्वा मुज्जर् मुज्जर् व्यर्थं नदसि । इति । २४

तच् कुत्वा संजीवको इत्रवीत् । भद्र । क एष पिङ्गलको नाम । तच् कुत्वा सविस्यं

दमनको इत्रवीत् । कथं स्वामिनं पिङ्गलकम् अपि न जानासि । पुनश्च सामर्घम्

उक्तवान् । फलेन ज्ञात्यति भवान् । न च अयं सर्वमृगपरिवृतो मण्डलवटाभ्यांशे मानोन्म- २७

तचित्तः सत्त्वधनस्वामी पिङ्गलकाभिधानो महासिंहस् तिष्ठति । तच् कुत्वा गतासुम्

इवात्मानं मन्यमानः संजीवकः परं विषादम् अगमत् । आह च । भद्र । भवान् साधुसमा-

चारो वचनपटुश् च दृश्यते । तद् यदि माम् अवश्यं तत्र नयसि । ततोऽभयप्रसादः ३०

स्वामिनः सकाशाद् दायप्रियत्वः । दमनक आह । भोः । सत्यम् अभिहितं भवता । नीतिर्

एषाः । यतः ।

Frame-story: Lion and bull.

पर्यन्तो लभते भूमेः । समुद्रस्य गिरेर् अपि ।

न कथंचिन् महीपस्य । चित्तान्तः केनचित् क्वचित् ॥१५॥

तत् त्वम् अत्र तिष्ठ । यावद् अहं तं समये धृत्वा तत्र पश्चान् नयामि त्वाम् ।

3

ततो दमनकः पिङ्गलकसकाशं गल्वेदम् आह । स्वामिन् । न तत् प्राक्षतं सत्त्वम् । स हि भगवतो महेश्वरस्य वाहनभूतः । मया पृष्ठ इदम् आह । महेश्वरेण तुष्टेन कालिन्दी-परिसरे शप्पाग्राणि भव्यितुं समादिष्टोऽपि । किं बङ्गना । मम प्रदत्तं भगवता क्रीडार्थं ६ वनम् इदम् । पिङ्गलक आह समयम् । ज्ञातम् अधुना मया । न देवताप्रसादं विना शप्पभोजना निःशङ्का निर्जने वन एवं नदन्तो भ्रमन्ति । ततस् त्वया किम् अभिहितम् । दमनक आह । स्वामिन् । मधैतद् अभिहितम् । एतद् वनं चण्डिकावाहनस्य पिङ्गलकस्य ९ विषयीभूतम् । तद् भवान् अन्यागतः । ततस् तस्य सकाशं गलासौ भानुस्तेहैनैकच च खादनपानक्रियाविहारैकस्थानायथेण काले नयतु । इति । तेनापि सर्वम् एतत् प्रतिपन्नम् । उक्तं च । स्वामिनः सकाशाद् अभयदक्षिणा दापनीया । तद् अत्र स्वामी प्रमाणम् ।

12

तच् कृत्वा पिङ्गलकः सहर्षम् इदम् आह । साधु । सुमते । साधु । मम हृदयेन सह मन्त्रयित्वैवाभिहितम् । तद् दक्षा मया तस्याम् भयदक्षिणा । परं सोऽपि ममार्थं शपथपुरः सरं द्रुततरम् आनेतव्यः । तथा साधु चेदम् उच्यते ।

15

अन्तःसरैर् अकुटिलैः । सुनिर्गदैः सुपरीचितैः ।

मन्त्रिभिर् धार्यते राज्यं । सुखमैर् इव मन्दिरम् ॥१६॥

तथा । मन्त्रिणां भिन्नसंधाने । भिषजां सानिपातिके ।

18

कर्मणि वज्यते प्रज्ञा । स्वस्ये को वा न पण्डितः ॥१७॥

दमनकोऽपि संजीवकम् उद्दिश्य प्रस्तितोऽचिन्तयत् । अहो । प्रसादसमुखो नः स्वामी वचनवशगश्च संवृत्तः । तन् नाश्चिद् धन्यतरो मया समः । यतः ।

21

अमृतं शिशिरे वह्निर् । अमृतं प्रियदर्शनम् ।

अमृतं राजसंमानम् । अमृतं चीरभोजनम् ॥१८॥

अथ संजीवकम् आसाद् सप्रश्रयम् उवाच । भो मित्र । प्रसादितोऽसौ मया भवदर्थे २४ स्वाम्य् अभयप्रदानं च दापितः । तद् विश्रव्यं गम्यताम् । इति । परं राजप्रसादम् आसाद् मया सह समयधर्मेण वर्तितव्यम् । न प्रभुत्वम् आसाद् सर्वतया । अहम् अपि तव संकेतेन सर्वां राज्यधरम् अमात्यपदवीम् आश्रित्येवहिष्यामि । ततो द्वयोर् अपि राज्य- २७ लक्ष्मीर् भोग्या भविष्यति । इति । यतः ।

पापर्दिवद् अधर्मेण । विभवाः स्युर् वशे नुणाम् ।

नृपजान् प्रेरयत्य् एको । हन्त्य् अन्योऽत्र मृगान् इव ॥१९॥

30

तथा च । न पूजयति यो गर्वाद् । यथौचित्यं नृपाश्रितान् ।

स प्राप्नोति पदभ्रंशं । भूपतेर् दन्तिलो यथा ॥२०॥

33

संजीवक आह । कथम् एतत् । सोऽव्रीत ।

॥ कथा ३ ॥

अस्त्य अच धरातले वर्धमानं नाम नगरम् । तच दन्तिलो नाम
भारडपतिः सकलपुरनायकः प्रतिवसति स्म । तेन पुरकार्यं नृप-³
कार्यं च कुर्वता तुष्टिं नीताः सर्वे तत्पुरवासिनो लोकाः । किं
बहुना । न कोऽपि तादृक् केनापि दृष्टः श्रुतो वा चतुरः ।
अथवा साध्य इदम् उच्यते । 6

नरपतिहितकर्ता द्वेष्यतां याति लोके
जनपदहितकर्ता त्यज्यते पार्थिवेन्द्रैः ।

इति महति विरोधे वर्तमाने समाने

नृपतिजनपदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥ १०१ ॥

māli

अथैवं वर्तमानस्य तस्य कदाचित् कन्याविवाहः संजातः । तच तेन
समस्तास् तत्पुरनिवासिनो राजसंनिधिलोकाश् च संमानपूर्वम्¹²
आमन्त्य भोजिता वस्त्रादिभिश् च सकृताः । ततो विवाहानन्तरं
सान्तःपुरो राजा गृहम् आनीयाभ्यर्चितः ।

अथ तस्य नरपतेर् गृहमार्जनकर्ता गोरभनामा । स तेन¹⁵
गृहम् आयातोऽपि राजगुरुपुरतोऽनुचितस्थाने समुपविष्टो
दृष्टार्थचन्द्रं दत्त्वा निःसारितः । सोऽपि तत्प्रभृत्य् अपमानकलु-
षितान्तःकरणो राचाव् अपि न शेते । कथं मया तस्य भारडपते¹⁸
राजप्रसादहानिः कर्तव्या । इति । अचिन्तयच् च । अथवा किं
ममैतेन वृथा शरीरशोषेण । यतो न किंचिन् मया तस्यापकर्तुं
शक्यते । अथवा साध्य इदम् उच्यते । 21

यो ह्य अपकर्तुम् अशक्तः । कुर्याति किम् असौ स तस्य निर्लज्जः ।
उत्पतितोऽपि हि चणकः । शक्तः किं भ्राष्टकं भङ्गम् ॥ १०२ ॥ ār

Tale iii: Merchant and king's sweep.

अथ कदाचित् प्रत्यूषे योगनिद्रां गतस्य राज्ञः शश्यान्ते संमार्जनं कुर्वन् इदम् आह । अहो दन्तिलस्य धृष्टतम् । यद् राजमहिषीम् आलिङ्गति । तच् छुत्वा राजा संसंभ्रमम् उत्थाय तम्³ उवाच । भो भो गोरभ । सत्यम् एतत् । यत् त्वया जल्पितम् । किं देवी दन्तिलेन समालिङ्गिता । गोरभ आह । देव । राचिजागरणेन द्यूतासक्ततया *मार्जनकर्मरतस्यापि मे बलान् निद्रा⁶ समायाता । तन् न वेद्मि । यद् अभिहितं मया । राजा सर्वम् । एष तावन् मम गृहे ऽप्रतिहतगतिः । तथा दन्तिलोऽपि । तत् कदाचिद् अनेन देवी तेन समालिङ्गमाना दृष्टा भविष्यति ।⁹ उक्तं च । यतः ।

वाञ्छति यद् *दिवा मर्यो । वीक्षते वा करोति वा ।

तत् स्वप्ने ऽपि तदभ्यासात् । तथा ब्रूते करोति च ॥ १०३ ॥

तथा च ।

शुभं वा यदि वा पापं । यन् नृणां हृदि संस्थितम् ।

सुगूढम् अपि तज्ज्ञेयं । सुप्रवाक्यात् तथा मदात् ॥ १०४ ॥

अथवा स्त्रीणां विषये को ऽच संदेहः ।

जल्पन्ति सार्धम् अन्येन । पश्यन्त्य् अन्यं सविभ्रमाः ।

हृद्रतं चिन्तयन्त् अन्यं । प्रियः को नाम योषिताम् ॥ १०५ ॥

तथा च ।

नामिस् तृप्तिं काषानां । नापगानां महोदधिः ।

नान्तकः सर्वभूतानां । न पुंसां वामलोचनाः ॥ १०६ ॥

रहो नास्ति शणो नास्ति । नास्ति प्रार्थयिता नरः ।

तेन नारद नारीणां । सतीत्वम् उपजायते ॥ १०७ ॥

12

15

18

21

तथा च ।

यश् चैतन् मन्यते मूढो । रक्षेयं मम कामिनी ।

स तस्या वशगो नित्यं । भवेत् क्रीडाशकुन्तवत् ॥१०८॥

3

एवं स बहुविधं विलप्त तत्प्रभृति दन्तिलस्य प्रसादपराङ्गुखो
बभूव । किं बहुना । राजद्वारे प्रवेशो निवारितः ।

दन्तिलोऽप्य् अथाक्समाद् एव प्रसादपराङ्गुखम् अवनि- 6
पतिम् अवलोक्य चिन्तायाम् आस । अहो । साधु चौदस् उच्यते ।

कोऽर्थान् प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदोऽस्तं गताः

स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।

कः कालस्य न गोचरान्तरगतः कोऽर्थी गतो गौरवं

को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् ॥१०९॥

śārdū

तथा च ।

काके शौचं द्यूतकारेषु सत्यं

सर्वे द्वान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः ।

झीवे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता

राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥११०॥

15

śāli

अपरम् । मयास्य भूपतेर् अन्यस्य वा कस्यचित् स्वप्ने ऽपि वा-
ञ्चाचेणापि न कृतम् अहितम् । तत् किम् इति पराङ्गुखो मां 18
प्रति भूपतिः । इति ।

एकदा च कदाचिद् दन्तिलकं राजद्वारे विष्कम्भितम् अव-
लोक्य संमार्जनकर्ता गोरभको द्वारपालान् विहस्येदम् उवाच । भो 21
भो द्वारपालाः । राजप्रसाददुर्लितोऽयं दन्तिलकः स्वयं नि-
यहानुग्रहकर्ता च । तद् अनेन निवारितेन यथाहम् । तथा यूयम्

अथ अर्धचन्द्रभागिनो भविष्यथ । इति । तच् छुत्वा दन्तिलकश्
चिन्तयाम् आस । नूनम् अस्य गोरभकस्य चेष्टितम् । अथवा
साध्य इदम् उच्यते ।

3

अकुलीनोऽपि मूर्खोऽपि । भूपालं योऽत्र सेवते ।

अपि संमानहीनोऽपि । स सर्वत्र प्रपूज्यते ॥१११॥

अपि कापुरुषो भीतः । स्याच् चेन् नृपतिसेवकः ।

6

तथापि न पराभूतिं । जनाद् आप्नोति मानवः ॥११२॥

एवं विलप्य स विलक्ष्मनाः सोद्वेगः स्वगृहं गत्वा गोरभम्
आहूय निशामुखे वस्त्रयुगलेन संमान्येदम् उवाच । भद्रं मया त्वं
रागवशान् न निःसारितः । यतस् त्वं पुरोहितस्य पुरोऽनुचित-
स्थाने समुपविष्टो दृष्टोऽसि । इत्य् अपमानितः । सोऽपि
स्वर्गराज्यम् इव तद् वस्त्रयुगलम् आसाद्य परं परितोषं गत्वा तम्
उवाच । भोः श्रेष्ठिन् । क्षान्तं मया तत् । अस्य संमानस्याच्चिराद्
एव द्रक्ष्यसि राजप्रसादादि फलम् । एवम् उक्ता सपरितोषं
विनिर्गतः । साधु चेदम् उच्यते ।

12

स्तोकेनोन्नतिम् आयाति । स्तोकेनायात् अधोगतिम् ।

अहो सुसदृशी चेष्टा । तुलायष्टे खलस्य च ॥११३॥

15

ततश्चान्येद्युः स गोरभो राजकुले गत्वा योगनिद्रां गतस्य
भूपतेः संमार्जनक्रियां कुर्वन् इदम् आह । अहो विवेकोऽस्मद्भू-
पतेः । यः पुरीषोत्सर्गम् आचरणं चिर्भिटीभक्षणं कुरुते । तच् छुत्वा
सविस्मयम् उत्थाय तम् उवाच । रे रे गोरभ । किम् अप्रस्तुतं
वदसि । गृहकर्मकरं मत्वा न त्वां व्यापादयामि । किं त्वया कदा-
चिद् अहम् एवंविधं कर्म समाचरन् दृष्टः । सोऽब्रवीत् । देव ।
द्यूतासक्तया रात्रिजागरणेन मम संमार्जनं कुर्वतोऽपि बलान् ॥११४॥

Tale iii: Merchant and king's sweep.

Frame-story.

निद्रा समुपागता । तद् यज् जल्पितम् । तन् न वेच्चि । तत् प्रसादं करोतु स्वामी मम निद्रापरवशस्य ।

राजा । मया तावद् आ जन्मतोऽप्य् एवंविधं कर्म कुर्वता³ चिर्भिटिका न भक्षिता । तद् यथा ममायं व्यतिकरोऽनेन मूढेनासंभाव्यो व्याहृतः । तथा दन्तिलस्यापि । इति निश्चयः । तन् मया न युक्तम् आचरितम् । यत् स वराको संमानेन वियोजितः ।⁶ न तादृक्पुरुषाणाम् एवंविधं संभाव्यते । तदभावेन राजकृत्यानि पौरकृत्यानि च सर्वाणि शिथिलतां ब्रजन्ति ।

एवम् अनेकधा विनिश्चित्य दन्तिलं समाहूय निजाङ्गाभर-⁹ णानि वस्त्राणि च संयोज्य स्वाधिकारे नियोजयाम् आस ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । न पूजयति यो गर्वत् । इति । संजीवक आह । भद्र । सत्यम् एतद् भवतानुभिहितम् । तद् एतत् कर्तव्यम् । इति ।¹²

एवम् अभिहिते दमनकस्तं समादाय पिङ्गलकेनानुभिहितम् । आगच्छत् । आह च । देव । स मया समानीतः संजीवकः । अधुना देवः प्रमाणम् । संजीवकोऽपि तं सादरं प्रणम्या-¹⁵ यतः सविनयं स्थितः । पिङ्गलकोऽपि तस्य पीनवृत्तायतं नखकुलिशालंकृतं दक्षिणपाणिम् उपरि दत्त्वा संमानपुरःसरम् अब्रवीत् । अपि भवतः शिवम् । कुतस् त्वम् अस्मिन् विजने वने निवससि । इति । एवं पृष्ठे संजीवको यथावृत्तम् एवाद्यनः सार्थवाहवर्धमानादिवियोगं समाख्यातवान् । एतच् च श्रुता पिङ्गलकेनानुभिहितः । वयस्य । न भेतव्यम् । महूजपरि-¹⁸ रचिते ऽस्मिन् वने यथेष्यितम् उथताम् । अन्यच् च । भवता मत्समीपविहारिणांजसं भवितव्यम् । यत्कारणम् । बद्धपायम् इदं वनम् अनेकरौद्रसत्त्वसंकुलत्वात् । इति । संजी-²¹ वकेनानुभिहितम् । यथा देव आज्ञापयति ।

एवम् उक्ता स मृगाधिपो यमुनाकच्छम् अवतीर्य प्रकामम् उदकपानावगाहनं छत्वा खैरप्रचारं पुनर् वनं प्रविष्टः ।

एवं तयोः प्रतिदिनं परस्परप्रीतिपरयोः कालोऽतिवर्तते । संजीवकेनाप्य् अनेकशा-²⁴ स्त्राधिगतवृद्धिप्रागल्लभेन स्तोकैर् एवाहोभिर् मूढमतिर् अपि पिङ्गलको धीमान् छतः । अरण्यधर्माद् वियोज्य ग्रामधर्मेषु नियोजितः । किं बङ्गना । प्रत्यहं संजीवकपिङ्गलकौ कैवलं रहस्यं मिथो मन्त्रयेते ।²⁷

शेषः सर्वोऽपि मृगपरिजनो दूरीभूतस् तिष्ठति । तौ च शृगालौ प्रवेशम् अपि न

लभेते । अन्यच् च । सिंहपराक्रमाभावात् सर्वोऽपि मृगजनस् तौ च शृगालौ कुधाव्याधि-
वाधिता एकां दिशम् आश्रित्य श्विताः । उक्तं च । यतः ।

फलहीनं नृपं भृत्याः । कुलीनम् अथवैवृत्तम् ।

3

संत्वज्यान्यच्च गच्छन्ति । शुष्कं वृक्षम् इवाण्डजाः ॥ ११४ ॥

तथा च । अपि संमानसंयुक्ताः । कुलीना भक्तित्पराः ।

वृक्षभृजान् महीपालं । त्वजन्त्य् एव हि सेवकाः ॥ ११५ ॥

6

अनु च । कालात्रिकमणं वृत्तेर् । यो न कुर्वीत भूपतिः ।

कदाचित् तं न मुच्छन्ति । भर्त्तिता अपि सेवकाः ॥ ११६ ॥

यावत् समर्थम् अथ एतत् परस्परं भक्षणार्थं सामादिभिर् उपायैस् तिष्ठति । तद् यथा ।

देशानाम् उपरि च्छापा । आतुराणां चिकित्सकाः ।

12

वणिजो याहकाणां च । मृदानाम् अपि पण्डिताः ॥ ११७ ॥

प्रमादिनां तथा चौरा । भिजुका गृहमेधिनाम् ।

*गणिकाः कामिनां चैव । सर्वलोकस्य शिल्पिनः ॥ ११८ ॥

सामादैः सञ्ज्ञितैः पाशैः । प्रतीक्षन्ते द्विवानिशम् ।

उपजीवन्ति शक्त्या हि । जलजा जलजान् इव ॥ ११९ ॥

15

तौ च करटकदमनकौ स्वामिप्रसादरहितौ कुत्चामकण्ठौ परस्परं मन्त्रयेते । तत्र
दमनकौ ऽत्रवीत् । आर्यं करटक । आवां तावद् अप्रधानतां गतौ । एष पिङ्गलकः संजी-
वकवचनानुरक्तः स्वव्यापारपराङ्गुखः संजातः । सर्वोऽपि परिजनः कोऽपि कुञ्जापि 18
गतः । तस्मात् किं क्रियते । करटक आह । यद्यु अपि त्वदीयवचनं न करोति स्वामी ।
तद् अपि स्वदीषनाशाय वाच्य एषः । उक्तं च । यतः ।

अशृण्वन् अपि बोद्धव्यो । मन्त्रिभिः पृथिवीपतिः ।

21

यथा स्वदीषनाशाय । विदुरेणाम्बिकामुतः ॥ १२० ॥

तथा च । मदोन्नतस्य भूपत्यः । कुञ्जरस्य च गच्छतः ।

उन्नार्गवाच्यतां यान्ति । महामात्राः समोपगाः ॥ १२१ ॥

24

यत् तु त्वयैष शत्प्रभोजी स्वामिना सह संयोजितः । तत् स्वहस्तेनाङ्गाराः कर्षिताः । दमनक
आह । सत्यम् एतत् । ममार्यं दोषः । न स्वामिनः । उक्तं च । यतः ।

जम्बुको झडयुच्चेन । वयं चापाढभूतिना ।

27

दूतिका परकार्येण । त्वयो दोषाः स्वयंकृताः ॥ १२२ ॥

करटक आह । कथम् एतत् । सोऽत्रवीत् ।

॥ कथा ४ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् देशे विविक्तप्रदेशे मठायतनम् । तच परिव्राजको
देवशर्मा नाम प्रतिवसति स्म । तस्यानेकयजमानप्रदत्तसूक्ष्मवस्त्र- ३
विक्रयवशात् कालेन महती वित्तमाचा संजाता । ततः स न
कस्यचिद् विश्वसति । नक्तं दिनं कक्षान्तरात् तां न मुच्चति ।
अथवा साधु चेदम् उच्यते । ६

अर्थानाम् अर्जने दुःखम् । अर्जितानां च रक्षणे ।

नाशे दुःखं व्यये दुःखं । धिग् अर्थाः कष्टसंश्रयाः ॥ १२३ ॥

अथाषाढभूतिनामा परवित्तापहारी धूर्तोऽर्थमाचां तस्य कक्षा- ९
नार्गतां लक्षयित्वा व्यचिन्तयत् । कथं मयास्यैषा माचा हर्तव्या ।
इति । तद् अत्र मठे तावद् दृढशिलासंचयवशाद् भित्तिभेदो
नास्ति । उच्चैस्तरत्वाच् च द्वारे प्रवेशो नास्ति । तद् एनं वचनैर् १२
विश्वास्याहं छात्वतां व्रजामीति । येन विश्वस्तो मम हस्तगतो
भवति । उक्तं च । यतः ।

निःस्पृहो नाधिकारी स्यान् । नाकामी मण्डनप्रियः । १५

नाविद्यधः प्रियं ब्रूयात् । स्फुटवक्ता न वच्चकः ॥ १२४ ॥

एवं विनिश्चित्य तस्यान्तिकम् उपगम्य । ओं नमः शिवाय । इति
ब्रुवाणः साषाङ्गं प्रणम्य सप्रश्वयम् उवाच । भगवन् । असारो
ऽयं संसारः । गिरिनदीवेगोपमं यौवनम् । तृणामिसमं जीवित-
व्यम् । अभ्यच्छायासदृशा भोगाः । स्वप्नसदृशः पुच्चमिच्चभृत्यकलच-
वर्गसंबन्धः । एतन् मया ज्ञातं सम्यक् । तत् किं कुर्वतो मे संसा- २१
रसमुद्रोत्तरणं भविष्यति । तच्च छुत्वा देवशर्मा सादरम् आह ।

वत्स । धन्योऽसि त्वम् । यत् प्रथमे वयस्य एवं विरक्तिभावः ।
उक्तं च । यतः ।

प्रथमे वयसि यः शान्तः । स शान्त इति मे मतिः ।

धातुषु क्षीयमाणेषु । शमः कस्य न जायते ॥१२५॥

तथा च ।

आदौ चित्ते ततः काये । सतां संजायते जरा ।

असतां च पुनः काये । नैव चित्ते कदाचन ॥१२६॥

यच् च तं संसारसागरोत्तरणायोपायं पृच्छसि । तच् छ्रूयताम् ।

शूद्रो वा यदि वान्योऽपि । चाराङ्गलो वा जटाधरः ।

दीक्षितः शिवमन्तेण । स भस्माङ्गो द्विजो भवेत् ॥१२७॥

षडक्षरेण मन्तेण । पुष्पम् एकम् अपि स्वयम् ।

लिङ्गस्य मूर्धि यो दद्यान् । न स भूयोऽपि जायते ॥१२८॥

तच् छ्रुत्वा षाढभूतिस तत्पादौ गृहीत्वा सप्रश्यम् इदम् आह ।

भगवन् । ब्रतदानेन । तर्हि । मम प्रसादः क्रियताम् । इति ।

देवशर्मा प्राह । वत्स । अनुग्रहं ते करिष्यामि । परं रात्रौ मठमध्ये 15
न प्रवेष्यम् । इति । यत्कारणम् । निःसङ्गता यतीनां प्रशस्यते ।

तव मभापि च । उक्तं च । यतः ।

दुर्मन्त्वान् नृपतिर् विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनाद् 18

विप्रोऽनध्ययनात् कुलं कुतनयाच् छीलं खलोपासनात् ।

मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिर् अनयात् स्नेहः प्रवासाश्रयात्

स्त्री मद्याद् अनवेष्यणाद् अपि कृषिस त्यागात् प्रमादाद् 21

धनम् ॥१२९॥ sārdū

तत् त्वया ब्रतग्रहणाद् ऊर्ध्वं मठद्वारे तृणकुटीरके शयितव्यम् ।

इति । स आह । भगवन् । आदेशः प्रमाणम् । परत्र हि तेन मे 24

प्रयोजनम् । अथ तं शयनसमये देवशर्मा दीक्षानुग्रहं दत्त्वा शिष्य-
ताम् अनयत् । सो ऽपि हस्तपादावर्मदेनेन पत्तिकानयनादिकया
च परिचर्येया तं परं परितोषम् अनयत् । तथापि कक्षान्तरान् ३
माचां न मुच्छति ।

अथैवं गच्छति काल आषाढभूतिश्च चिन्तयाम् आस । अहो !
कथंचिद् अथ एष मे विश्वासं न गच्छति । तत् किं दिवापि ६
श्वेण मारयामि । किं वा विषं प्रयच्छामि । किं वा पशुधर्मेण
ब्यापादयामि । इति ।

एवं चिन्तयतस् तस्य देवशर्मशिष्यपुत्रः कश्चिद् यामाद् ९
आमन्त्रणार्थं समायातः प्राह च । भगवन् । पवित्रारोहणविषये
मम गृहम् आगम्यताम् । इति । तच् छ्रुत्वा देवशर्माषाढभूतिना
सह प्रस्थितः । अथैवं तस्य गच्छतोऽये काचिन् नदी समायाता । १२
तां दृष्ट्वा माचां कक्षान्तराद् अवतार्य कन्धामध्ये गुप्तां निधाय
देवतार्चनानन्तरम् आषाढभूतिम् इदम् आह । आषाढभूते । यावद्
अहं पुरीषोत्सर्गं कृत्वा समागच्छामि । तावद् एषा कन्धा यागेश्वरश् १५
च सावधानेन रक्षणीयः । इत्य् उक्त्वा गतः । आषाढभूतिर् अपि
तस्मिन् अदर्शनीभूते माचाम् आदाय सत्वरं प्रस्थितः ।

देवशर्मापि छान्तगुणगणानुरञ्जितमनाः सुविश्वस्तु उपविष्टो १८ b
यावत् तिष्ठति । तावद् धुडयूथमध्ये *हुडयुगलयुद्धम् अपश्यत् ।
अथ रोषवशाद् धुडयुगलस्यापसरणं कृत्वा भूयोऽपि समुपेत्य
ललाटपट्टाभ्यां प्रहरतो भूरि रुधिरं पतति । तच् च दृष्ट्वाशप्र- २१
तिबद्धचित्तः पिशितलोलुपतया गोमायुस् तयोर् अन्तरे स्थित्वा
रुधिरम् आस्वादयति । देवशर्मापि तद् आलोक्य व्यचिन्तयत् ।

Tale iv b: Rams and jackal.

Tale iv a: Monk and swindler.

Tale iv c: Cuckold weaver.

अहो । मन्दमतिर् अयं जस्तुकः । यदि कथम् अप्य अनयोः संघटे
पतिष्ठति । तन् नूनं मृत्युम् आप्स्यति । इति वितर्कयामि । अथा-
न्यस्मिन् प्रस्तावे तथैव रक्तास्वादनलौल्यान् नापसृतस् तयोः ।
शिरःसंपाते पतितो मृतश्च । ततो देवशर्मा प्राह । जस्तुको हुड-
युष्णेन । इति । देवशर्मापि तं *शोचमानो मात्राम् उद्दिश्य प्रस्थितः ।

शनैः शनैर् यावद् आगच्छति । तावद् आषाढभूतिं न 6 a
पश्यति । ततश्चौत्सुक्याच्छौचं विधाय यावत् कन्याम् आलो-
कयति । तावन् मात्रां न पश्यति । ततश्च । हा हा मुषितो
इस्मि । इति जल्पन् भूतले मूर्खया निपपात । ततश्च कृणाच् ।
चेतनां लब्ध्वा भूयोऽपि समुत्थाय फूल्कर्तुम् आरब्धः । भो भो
आषाढभूते । क्व मां वज्रयित्वा गतोऽसि । देहि मे प्रतिवचनम् ।
एवं वहुविधं विलय तस्य पदपद्धतिम् अन्वेषयन् । वयं चाषा- 12
दभूतिना । इति प्रजल्पज् शनैः शनैः प्रस्थितः ।

अथ गच्छन् देवशर्मा सभार्यं कौलिकम् एकं मद्यपानकृते c
समीपवर्तिनि नगरे प्रचलितम् अवलोक्य प्रोवाच । भो भद्र । 15
वयं सूर्योदा अतिथयस् तवान्तिकं प्राप्नाः । अत्र यामे कम् अपि
न जानीमः । तद् गृह्यताम् अतिथिधर्मः । उक्तं च । यतः ।

अप्रणाय्योऽतिथिः सायं । सूर्योदो गृहमेधिनाम् । 18

पूजया तस्य देवत्वं । प्रयान्ति गृहमेधिनः ॥ १३० ॥
तथा च ।

तृणानि भूमिर् उदकं । वाक् चतुर्थी च सूनृता । 21

सताम् एतानि हर्म्येषु । नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ १३१ ॥

तथा च ।

स्वागतेनाम् यः प्रीता । आसनेन शतक्रतुः ।

पादशौचेन गोविन्दो । अन्नाद्येन प्रजापतिः ॥ १३२ ॥

3

कौलिकोऽपि तच्छुत्वा भार्याम् आह । प्रिये । गच्छ त्वम् एनम्
अतिथिम् आदाय गृहं प्रति । चरणशौचभोजनशयनादिभिः सत्कृत्य
तच्चैव तिष्ठ । अहं तव कृते प्रभूतं मद्यमांसम् आनेषामि । इति । ६
एवम् उक्ता प्रस्थितः ।

सापि भार्या पुञ्चली तम् आदाय प्रहसितवदना देवदत्तं
मनसि चिन्तयन्ती गृहं प्रति प्रतस्थे । अथवा साध्व इदम् उच्यते । ९

दुर्दिवसे ऽसितपक्षे । दुःसंचारासु नगरवीथीषु ।

पत्युर् विदेशगमने । परमसुखं जघनचपलायाः ॥ १३३ ॥

ār

पर्यद्वेष्व आस्तरणं । पतिम् अनुकूलं मनोहरं शयनम् ।

12

तृणम् इव लघु मन्यन्ते । कामिन्यश्चौर्यरत्नलुब्धाः ॥ १३४ ॥

ār

तथा च ।

कुलपतनं जनगर्हां । बन्धनम् अपि जीवितव्यसंदेहम् ।

15

अङ्गीकरोति कुलटा । सततं परपुरुषसंसक्ता ॥ १३५ ॥

ār

अथ गृहं गत्वा देवशर्मणे भग्नखदां समर्येदम् आह । भो भो
भगवन् । यावद् अहं स्वसखीं ग्रामाद् अभ्यागतां संभाष्य दुतम् । 18
आगच्छामि । तावत् त्वयाऽस्मद्गृहे ऽप्रमत्तेन भाव्यम् । एवम् उक्ता
शृङ्गारं विधाय यावद् देवदत्तम् उद्दिश्य व्रजति । तावत् तज्जर्ता
संमुखो मदविह्वलाङ्गो मुक्तकेशः पदे पदे प्रस्खलन् गृहीतमद्य- 21
भारादः समध्येति । तं च दृष्ट्वा सा दुततरं व्याघुट्य स्वगृहं प्रविश्य
मुक्तशृङ्गारा यथापूर्वम् अभवत् । कौलिकस् तां पलायमानां
कृतशृङ्गाराम् अवलोक्य प्राग् एव कर्णपरंपरया तस्याः परवाद- 24

श्रवणात् सुभितहृदयः क्रोधवशतो गृहे प्रविश्य ताम् उवाच । आः पापे । पुंश्चलि । क्व प्रस्थितासि । सा प्रोवाच । अहं त्वत्सकाशाद् आगता न कुचचिद् अपि निर्गता । तत् कथं मद्यपानवशाद् । अप्रस्तुतं वदसि । अथवा साध्व इदम् उच्यते ।

वैकल्यं धरणीपातं । नित्यानुचितजल्पनम् ।

संनिपातस्य चिह्नानि । मद्यं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १३६ ॥

तथा च । करसादो इम्बरत्यागस् । तेजोहानिः सरागता ।

वास्तुपात्रावस्था । भानुनाष्ठ अनुभूयते ॥ १३७ ॥

सोऽपि तच् छुत्वा प्रतिकूलवचनं वेषविपर्ययम् अवलोक्य ताम्, आह । पुंश्चलि । चिरकालं मे श्रूखतस् *तवापवादः । तद् अद्य स्वयं संजातप्रत्ययः । तवापि यथोचितं नियहं करोमि । एवम् अभिधाय लगुडप्रहौरैस् तां जर्जरितदेहां विधाय स्थूण्या सह¹² दृढबन्धनेन बङ्गा मदविह्वलाङ्गो निद्रावशम् अगमत् ।

एतस्मिन् अन्तरे तस्याः सखी नापिती कौलिकं निद्रावशं विज्ञायागत्य चेदम् आह । सखि । स देवदत्तस् तस्मिन् स्थाने¹⁵ प्रतीक्षते । तच् छीघ्रं गम्यताम् । सा प्राह । पश्य ममावस्थाम् । तत् कथं गच्छामि । ब्रूहि गत्वा तं कामिनम् । यद् अचास्मिन् अवसरे त्वया सह कथं समागमः । इति । नापिती प्राह । सखि ।¹⁸ मा मैवं वद । नायं कुलटाधर्मः । उक्तं च । यतः ।

विषमस्थस्वादुफलग्रहणवसायनिश्चयो येषाम् ।

उष्ट्राणाम् इव तेषां । तन् मन्ये शंसितं जन्म ॥ १३८ ॥ ar 21

तथा च ।

संदिग्धे परलोके । जनापवादे च जगति बहुचित्रे ।

स्वाधीने पररमणे । धन्यास् तास्तु रुण्यफलभाजः ॥ १३९ ॥

ar 24

अनु च ।

यद्य अपि न भवति दैवात् । पुमान् विरूपोऽपि बन्धुकी रहसि ।
 भव्यम् अपि तद् अपि कषान् । निजकान्तं सा भजत्य् एव ॥१४०॥ ^{är 3}
 साक्रवीत् । यद्य् एवम् । तत् कथय । कथं गच्छामि दृढवन्धनबद्धा
 सती । संनिहितश् चायं पापात्मा पतिः । नापिती प्रोवाच ।
 सखि । मदविह्लोऽयं सूर्यकरस्पृष्टः प्रबोधं यास्यति । तद् अहम् ^६
 आत्मानं तव स्थाने निधाय त्वां मुञ्चामि । ततस् त्वं देवदत्तं
 संभाव्य द्रुततरम् आगच्छ । इति । तथैव *तयानुष्ठिते कौलिकः
 कस्मिंश्चित् श्लणे किंचिन्नतकोपः समुत्थाय मदवशात् ताम् आह । ^७
 हे परुषवादिनि । यद्य् अद्यप्रभृति गृहान् निष्क्रमणं न करोषि
 परुषं च न वदसि । तत् त्वां मुञ्चामि । ततो नापिती स्वरभेद-
 भयान् न किंचिद् ऊचे । सोऽपि भूयस् तां तद् एवाह । अथ ^{१२}
 सा प्रत्युत्तरं यावन् न प्रयच्छति । तावत् स प्रकुपितस् तीक्ष्ण-
 शस्त्रम् आदाय तस्या नासिकाम् अच्छिनत् । आह च । पुंश्चलि ।
 तिष्ठेदानीम् । न त्वां भूयस् तीष्वयिष्यामि । इति जल्पन् पुनर् ^{१५}
 निद्रावशम् उपगतः । देवशर्मापि विज्ञनाशात् शुक्षामकणो
 नष्टनिद्रस् तत् सर्वे स्त्रीचरित्रम् अपश्यत् ।

सापि कौलिकभार्या यथेच्छं देवदत्तेन सह सुरतसौख्यम् ^{१८}
 अनुभूय कस्मिंश्चित् श्लणे स्वगृहम् अभ्येत्य तां नापितीम् इदम्
 आह । अयि । शिवं भवत्याः । नायं पापात्मा मम गताया उत्त्यित
 आसीत् । नापिती प्राह । शिवं नासिकां विना शेषशरीरस्य । ^{२१}
 तद् दुतं मुञ्च मां बन्धनात् । यावन् नायं प्रतिबुध्यते । येन
 स्वगृहं गच्छामि । अन्यथा भूयोऽप्य् एष दुष्टतरं कर्णच्छेदादिनियहं
 करिष्यति ।

अथ बन्धुकी नापितीं बन्धनान् मुक्ता यथापूर्वे भूत्वा साक्षे-
पम् इदम् आह । धिग् धिग् महामूढ । को मां महासतीं पति-
व्रतां धर्षयितुं व्यङ्गयितुं वा समर्थः । ततः श्रुणन्तु लोकपालाः । 3

आदित्यचन्द्राव् अनिलो इनलश् च
द्यौर् भूमिर् आपो हृदयं यमश् च ।
अहश् च रात्रिश् च उभे च संध्ये
धर्मो विजानाति नरस्य वृक्षम् ॥१४१॥

upa

तद् यदि मम सतीत्वम् अस्ति । तद् एते देवा भूयो ऽपि तादृ-
ग्रूपां नासिकां कुर्वन्तु । अथवा मनसापि यदि परपुरुषो ऽभिल-
षितः । तन् मां भस्मसान् नयन्तु । इति । एवम् उक्ता भूयो
ऽपि तम् आह । भो दुरात्मन् । पश्य । मे सतीत्वप्रभावेण तादृग्
एव नासिका संजाता । अथौल्मुकम् आदाय यावत् पश्यति । 12
तावत् तादृग् एव नासिका रक्तप्रवाहश् च भूतले महान् दृष्टः ।
ततः स विस्मयमनास् ताम् उन्मुच्य बन्धनाच् चाटुशतैः परितो-
षितवान् ।

15

देवशर्मापि तत् सर्वम् अवलोक्य विस्मितमना इदम् आह ।

उशना वेद यच् छास्त्रं । यच् च वेद बृहस्पतिः ।

स्त्रीबुद्धा न विशिष्येत । तस्माद् रक्ष्याः कथं हि ताः ॥१४२॥ 18

अनृतं साहसं माया । मूर्खत्वम् अतिलोभता ।

अशौचं निर्देयत्वं च । स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥१४३॥

नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो

21

नेञ्चेद् बलं स्त्रीषु विवर्धमानम् ।

अतिप्रसक्तैः पुरुषैर् यतस् ताः

क्रीडन्ति काकैर् इव लूनपक्षैः ॥१४४॥

upa 24

मधु तिष्ठति वाचि योषितां

हृदये हालहलं महद् विषम् ।

अत एव निपीयते उधरो

हृदयं मुष्टिभिर् एव ताद्यते ॥ १४५ ॥

viyo

आवर्तः संश्यानाम् अविनयभवनं पञ्चनं साहसानां

दोषाणां संनिधानं कपटशतगृहं श्वेतम् अप्रत्ययानाम् ।

6

दुर्योग्यां यन् महद्विर् नरवरवृषभैः सर्वमायाकरणं

स्त्रीयन्वं केन लोके विषम् अमृतयुतं धर्मनाशाय सृष्टम् ॥ १४६ ॥

srag

कार्कश्यं स्त्रजनयोर् दृशोस् तरलतालीकं मुखे श्वाद्यते

9

कौटिल्यं कचसंचये च वचने मान्द्यं चिके स्थूलता ।

भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगः प्रिये

यासां दोषगणो गुणो मृगदृशां ताः स्युः पशूनां प्रियाः ॥ १४७ ॥

śārdū

एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतोर्

विश्वासयन्ति च परं न च विश्वसन्ति ।

15

तस्मान् नरेण कुलशीलसमन्वितेन

नार्यः शमशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ १४८ ॥

vasa

ब्याकीर्णकेसरकरालमुखा मृगेन्द्रा

18

नागाश् च भूरिमदराजिविराजमानाः ।

मेधाविनश् च पुरुषाः समरेषु शूराः

स्त्रीसंनिधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥ १४९ ॥

vasa

तथा च ।

21

अन्तर् विषमया ह्य एता । बहिश् चैव मनोरमाः ।

गुज्ञाफलसमाकारा । योषितः केन निर्मिताः ॥ १५० ॥

एवं तस्य परिव्राजकस्य चिन्तयतो निशा महता कृच्छ्रेणातिच-

24

क्राम । सा च दूतिका छिन्ननासिका स्वगृहं गत्वा चिन्तयाम्
आस । किम् इदानीं कर्तव्यम् । कथम् एतन् महच् छिद्रम्
आवरणीयम् ।

3

अथैवं चिन्तयन्त्यास् तस्या भर्ता राजकुले कार्यवशात् पर्यु-
षितः । प्रत्यूषे च गृहम् अभ्येत्य इति स्थितोऽपि विविधपौरकृ-
त्योत्सुकतया ताम् आह । भद्रे । शीघ्रम् आनीयतां क्षुरभाण्डम् ।⁶
येन पौरकर्मकरणाय गच्छामि । सापि छिन्ननासिका प्रत्युत्पन्न-
मतिर् गृहाभ्यन्तरस्थितैव तदभिमुखं क्षुरम् एकं प्रेषयाम् आस ।
नापितोऽपि समस्तक्षुरभाण्डासमर्पणात् क्रोधाविष्टस् तस्याः⁹
संमुखम् एव क्षुरं प्रक्षिप्तवान् । अथास्मिन् व्यतिकरे सा दुष्टोधौं
वाहू विधाय *फूक्तर्तुमना गृहान् निश्चक्राम । अहो । पापेनानेन
मम सदाचारवर्तिन्याः । पश्यत । नासिकाछेदो विहितः । तत्¹²
परिचायधम् ।

एतस्मिन् अन्तरे राजपुरुषाः समभ्येत्य तं नापितं दृढप्रहारैर्
जर्जरीकृत्य दृढबन्धनेन बड्डा तया छिन्ननासिकया सह धर्माधिक-¹⁵
रणस्यानं नीतवन्तः । ततः स पृष्ठश चाधिकरणैः । किम् इदं
वैशसं स्वदारेषु कृतम् । अथासौ विस्मयमूढमतिर् यदा नोत्तरं
प्रयच्छति । तदा ते सभासदः शास्त्रानुगतम् ऊचुः ।

18

भिन्नस्वरमुखवर्णः । शङ्कितदृष्टिः समुत्पत्तिततेजाः ।

भवति हि पापं कृत्वा । स्वकर्मसंचासितः पुरुषः ॥१५१॥ ^{ār}
तथा च । आयाति स्खलितैः पादैर् । मुखवैवरण्यसंयुतः ।

21

ललाटस्वेदभाग् भूरिगङ्गदं भाषते वचः ॥१५२॥

*कम्पमानम् अधोऽवेष्टी । पापं प्राप्तः सदा नरः ।

तस्माद् यत्नात् परिज्ञेयश् । चिह्नैर् एतैर् विचक्षणैः ॥१५३॥²⁴

अनु च ।

प्रसन्नवदनो हृष्टः । स्पष्टो वाचा सरोषदृक् ।

सभायां वक्ति सामर्थः । सावृष्टमो नरः शुचिः ॥ १५४ ॥

तद् एष दुष्टचारित्रो दृश्यते । स्त्रीधर्षणाद् वध्य इति शूलायाम्
आरोप्ताम् । इति ।

अथ तं वध्यस्यानं नीयमानम् आलोक्य देवशर्मा तान् ६
धर्माधिकृतान् गत्वा प्रोवाच । भोः । अन्यायेनैष वराको नापितो
वध्यते साधुसमाचारः । तच् छूयतां मम वाक्यम् ।

जम्बुको हुड्युद्देन । वयं चाषाढभूतिना ।

9

दूतिका परकार्येण । चयो दोषाः स्वयंकृताः ॥ १५५ ॥

अथ ते सभ्यास् तम् ऊचुः । भो भगवन् । कथम् एतत् । ततश्
च देवशर्मा तेषां *वृत्तान्तचयम् अपि सविस्तरं न्यवेदयत् । अथ १२
तच् छूत्वा ते सर्वे विस्मितमनसो नापितं विमुच्यैवं प्रोचुः ।

अवध्यो ब्राह्मणो बालः । स्त्री तपस्त्री *च रोगभाक् ।

*विहिता व्यञ्जिता तेषाम् । अपराधे गरीयसि ॥ १५६ ॥

15

तद् अस्याः स्वकर्मवशाद् एव नासिकाद्देतः संवृत्तः । ततो राज-
नियहः कर्णच्छेतः कार्यः । तथानुष्ठिते देवशर्मापि दृष्टान्तद्वयेन
स्वहृदयं संस्याप्य स्वकीयमठायतनम् अगमत् ॥

18

अतो इहं ब्रवीमि । जम्बुको ड्डयुद्देन । इत्यादि । करटक आह । अथैवंविधे व्यतिकरे किं
कर्तव्यम् आवयोः । दमनको इब्रवीत् । एवंविधे इपि समये मम बुद्धिस्फुरणं भविष्यति ।
येन संजीवकं प्रभोर् विश्वेषयिथामि । अपरं च । असत्खामी महति व्यसने वर्तते 21
*पिङ्गलकः । यतः ।

व्यसनं हि महाराज्ञो । मोहात् संप्रतिपद्यते ।

विधिना शास्त्रदृष्टेन । भृत्यैर् वार्यः प्रयत्नतः ॥ १५७ ॥

24

करटक आह । कस्मिन् व्यसने वर्तते खामी पिङ्गलकः । दमनक आह । इह हि सप्त
व्यसनानि भवन्ति । तथा हि ।

स्त्रियोऽक्षा मृगया पानं । वाकपारुषं च पञ्चमम् ।

महच्च च दण्डपारुषम् । अर्थदूषणम् एव च ॥ १५८ ॥

एकम् एवेदं व्यसनं प्रसङ्गाख्यं सप्ताङ्गम् । इति । करटकः पृच्छति । किम् एकम् एवेदं ३
व्यसनम् । आहो *स्त्रिदृ अन्यान्य अपि भवन्ति ।

दमनकः कथयति । नन्व इह पञ्च मूलव्यसनानि । करटक आह । कस् तेषां विशेषः ।
सोऽब्रवीत् । अभावः प्रदोषः प्रसङ्गः पीडनं गुणप्रतिलोमकं चैति । तत्र प्रथमं तावत् ६
खाम्यमात्यांजनपद्दुर्गकोश्ठदण्डमिचाणाम् एकतमस्याप्यअभावे ऽभावाख्यम् अवगन्तव्यम् ।
यदा तु वाह्यप्रकृतयोऽन्तःप्रकृतयो वा प्रत्येकशो युगपद् वा प्रकृष्टिः । तद् व्यसनं
प्रदोष इति । प्रसङ्गः पूर्वम् उक्तं एव । स्त्रियोऽक्षा मृगया पानम् । इत्यादि । तत्र । स्त्रियोऽ
ऽक्षा मृगया पानम् । इति कामजो वर्गः । वाकपारुषादिः कोपजो वर्गः । तत्र कामजैरु
व्यवहितः कोपजेषु प्रवर्तते । सुवोध एव कामजो वर्गः । कोपजस् तु त्रिविधोऽपि
विशेषवचनेनोच्यते । पराभिद्रोहवुद्धेर असमीक्षितम् असहोषश्रावणं वाकपारुषम् । 12
निर्दयोऽवधवन्धक्षेदविधिर अनुचितो दण्डपारुषम् । निरनुक्रोशतो वित्तलोभो
अर्थपारुषम् । एवं सप्तधा प्रसङ्गव्यसनं भवति । पीडनं पुनर् अष्टधा दैवाग्न्युदक्या-
धिमरकविद्रवदुर्भिक्षासुरीवृष्टिभिर भवति । अतिवृष्टिरु एवासुरीवृष्टिरु उच्यते । तद् एतद् 15
व्यसनं पीडनं नाम मन्तव्यम् । अथ गुणप्रतिलोमकम् उच्यते । यदा संधिंविग्रह्यानां-
सनसंशयद्वृधीभावानां यसां गुणानां प्रातिलोमेन वर्तते । संधौ प्राप्ते विग्रहम् । विग्रहे
च संधिं करोति । एवं शेषेष्व अपि गुणेषु प्रातिलोमेन यदा वर्तते । तद् व्यसनं प्रतिलो- 18
मकम् इति ।

तद् अयम् अस्मात्खामी पिङ्गलको मुख्यतमे ऽभावव्यसने वर्तते । यतः संजीवकेन
वशीकृतः सन् अमात्यादिषु षट्मु गुणेषु चैकतमस्यापि चिन्तां न करोति । शप्पभोजि- 21
धर्मकर्मस्त् एव प्रायेण वर्तते । तत् किं बज्जना प्रलयितेन । सर्वथा पिङ्गलकः संजीवकाद्
वियोज्य एव । इति । यतः प्रदीपाभावात् प्रकाशाभावः ।

करटक आह । असमर्थो भवान् । तत् कथं वियोजयिष्यति । सोऽब्रवीत् । भद्र । 24
युक्तम् इदम् ।

उपायेन हि तत् कुर्याद् । यन् न शक्यं पराक्रमैः ।

काक्या कनकसूचिण । क्षणासर्पो निपातितः ॥ १५९ ॥

करटक आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ५ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिंत् प्रदेशे महान् न्यग्रोधंपादपः । तत्र वायसंदंपती
कुताश्रयौ प्रतिवसतः । तदंपत्यानि च जातानि तदृष्ट्विवरानु- 3
सारी कृष्णंसर्पोऽसंजातंक्रियाग्रय् एव भक्षयति । अथासौ वायसो
ऽपि तेनापकारं*निर्वेदिनापि चिरंपरिचितं न्यग्रोधंतरं परित्यज्य
वृक्षान्तरं गन्तुं न शक्नोति । कुतः । 6

चयः स्थानं न मुच्चन्ति । काकाः कापुरुषा मृगाः ।

अपमाने चयो यान्ति । सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ॥ १६० ॥

अथान्यदा सा काकी भर्तुः पादयोर् निपत्याब्रवीत् । स्वामिन् । 9
बहून्य् अपत्यानि ममानेन दुष्टसर्पेण भक्षितानि । तद् इदानीम्
अपत्यदुःखेन पीडिता जानाम्य् एव । क्वापि गच्छामि । तद्
अन्यवृक्षान्तरम् आश्रयावः । कुतः । 12

नास्त्य् आरोग्यसमं मिचं । नास्ति व्याधिसमो रिपुः ।

न चापत्यसमः स्त्रेहो । न च दुःखं शुधासमम् ॥ १६१ ॥

अन्यच् च ।

यस्य क्षेचं नदींतीरे । भार्या च परसंगता ।

गृहे सर्पाश्रयस् तस्य । कथं स्याच् चिरंनिर्वृतिः ॥ १६२ ॥

तद् आवां प्राणंसंशये वर्तावहे । अथ काको भृशं *दुःखंपरीताङ्गो 18
ऽवदत् । भद्रे । चिरोषिता वयम् अस्मिन् वृक्षे । तन् न शकुमः
परित्यक्तुम् । यतः ।

क्व गतो मृगो न जीवति । पाथश्चुलुकेन घासंमुष्या वा ।

मुच्चति चिरोषितवाज् । जन्मवनं नापमाने ऽपि ॥ १६३ ॥ 21
किं पुनर् अस्य दुरात्मनो महाशब्दोर् उपायेन वधं करिष्यामि ।

Tale v: Crows and serpent.

Tale vi: Heron, fishes, and crab.

काक्याभिहितम् । महाविषोऽयं सर्पः । तत् कथम् अस्यापकरि-
षसि । सोऽब्रवीत् । भद्रे । यद्युभ्य अहम् अंसमर्थोऽस्यापका-
रकरणे । तथापि मम सुहृदो विद्वांसो नीतिशास्त्रकुशला विद्यन्ते । ३
तेषां सकाशं गत्वोपायम् उपलभ्य तथा करिष्ये । यथाचिराद्
एव दुष्टबुद्धिर् असौ विनश्यति । इति सामर्षम् अभिधाय ततो
वृक्षान्तरं गतः । तदेषो निवासिनं प्रियसुहृदं गोमायुं संविनयम् ६
आहूय सर्वं तद् आत्मदुःखं न्यवेदयन् । उक्तवांश् च । भद्र । किम्
एवं सति प्राप्तकालं मन्यसे । अपत्यधाताद् आवयोर् दंपत्योर्
विधात एव । शृगाल आह । भद्र । परिभावितं मया । अत्र ९
नासुखं त्वया कार्यम् । आसन्नमृत्युर् दुरात्मा नृशंसत्वात् स खलु
कृष्णसर्पः । यतः ।

अपकारिषु मा पापं । चिन्तय त्वं कदाचन ।

12

स्वयम् एव पतिष्ठन्ति । कूलंजाता इव दुमाः ॥ १६४ ॥
श्रूयते च ।

भक्षयित्वा वहून् मत्यान् । उत्तमाधमंमधमान् ।

15

अतिलौत्याद् बकः कश्चिन् । मृतः कर्कटकंप्रहात् ॥ १६५ ॥
वायसः पृच्छति । कथम् एतत् । शृगालः कथयति ।

॥ कथा ६ ॥

18

अस्ति कस्मिंश्चित् सरस्तीरैकदेशे बकः । स वृद्धभावात् सुखोपायं
मत्यभक्षणंवृत्तिम् आकाङ्क्षंस तस्यैव *सरसस् तीरे ऽधृतिपरीतम्
आत्मानं दर्शयन् समीपतरान् अपि मत्यान् अभक्षयन् अवस्थितः । २१
तत्र च मत्यानां मध्य एकः कुलीरकः प्रतिवसति । स आसन्नो
भूत्वाब्रवीत् । माम । किम् अद्याहारंविहारक्रिया न क्रियते । यथा

प्रथमम् । इति । सोऽब्रवीत् । यावद् अहं मत्स्यादनेन पुष्टः
सुहितश्च । इयान् कालो मया युष्मान् आस्वादयता सुखेन
नीतः । अतः परं युष्माकम् अत्याहितम् एष्यति । इति कारणान् ३
मम वृद्धभावे सुखजीवनवृत्तेर् अस्याश्च छेदो भविष्यति । इत्य् अहं
विमनाः । सोऽब्रवीत् । माम् । कीदृशम् *अत्याहितं तत् । इति ।
बक आह । अद्य मया बहूनां मत्स्यबन्धानां सरःसमीपेनात्तिक्रमतां ६
व्याहारः श्रुतः । यथा । बहुमत्स्यम् इदं महासरः । तत्र श्वः परश्वो
वा जालं प्रक्षिप्तते । अद्य पुनर् नगरसमीपे *यो हृदः । तस्मिन्
एव गच्छामः । एवम् अवस्थिते युष्मासु विनष्टेषु वृत्तिच्छेदाद् ९
अहम् अपि विनष्ट एवेति शोकेनाद्याहारनिवृत्तोऽस्मि । तत्र
च दुष्टभाषितं श्रुत्वा सर्वैस् तैर् जलचैरः प्राणभीतैर् विज्ञप्तो
बकः । यथा । माम् । तात् । भ्रातः । सखे । परिणतबुद्धे । यत् १२
एवापायः श्रूयते । तत एवोपायोऽपि लभ्यते । तद् अर्हस्य
अस्मान् अस्मान् मृत्युमुखात् चातुम् । बक आह । अरडजोऽहम्
असमर्थो मानुषैः सह विरोधं कर्तुम् । किं पुनर् मम शक्तिर् १५
अस्य अस्माज् जलाशयाद् अत्यम् अगाधं जलाशयं संक्रम-
यितुम् । ततस् तैः कृतकवचनव्यामोहितचित्तैर् अभिहितः । माम् ।
सखे । निष्कारणबन्धो । माम् । मां प्रथमतरं नय । इति । किम् १८
इह न श्रुतं भवता ।

स्थिरहृदयनिहितरागाः । सुजनतया संस्मरन्त इह सुकृतम् ।

स्वं जीवितम् अपि सन्तो । न गतं गणयन्ति मिचार्थे ॥ १६६ ॥
अथासौ *दुष्टमतिर् अन्तर्लीनिम् अवहस्य स्वचित्वेन सह सम-
र्थितवान् एवम् । यद् एते मया मत्स्या बुद्धिपूर्वकं वश्याः कृताः
सुखेनैव भक्षणीयाः । इति विचिन्त्य मत्स्यगणविज्ञप्तं प्रतिज्ञाय २४

Tale vi: Heron, fishes, and crab.

चञ्चा समुद्रत्यान्यच प्रदेशे शिलातलस्यैकदेशोपरि नीलाभक्षयत् ।
 प्रत्यंहं परमहर्षसौहित्यं च गच्छति । समेत्य च तान् भूयोऽपि
 मिथ्यासंदेशैर् विश्वासयति । एकदा कुलीरको मृत्युभयेनोऽविमर्शना ३
 मुहुर् मुहुस तम् अभ्यर्थितवान् । माम् । माम् अपि मृत्युमुखान्
 चातुम् अर्हसि । ततो बकश् चिन्तयाम् आस । निर्विणोऽस्य
 अनेनैकेन मत्यपिशितविशेषम् अपूर्वम् आस्वा- ६
 द्यामि । इति विचिन्त्य कुलीरम् उत्क्षण्य वियति गतः । सर्वाण्य
 अम्भःस्थानानि परिहृत्य यावत् तस्यां तप्तशिलायाम् अवतार-
 यितुकामः । तावत् कुलीरेण पृष्ठः । माम् । क तत् सरोऽगाधम् । ९
 ततस् तेन विहस्योक्तम् । पश्येमां विस्तीर्णं तप्तशिलाम् । अस्यां
 सर्वे जलचराः स्वस्थाः संजाताः । तत् त्वम् अपि सांप्रतं स्वस्थो
 भव । ततः कुलीरेणाधोऽवलोकयता यावद् दृष्टा मत्स्यस्थिकू- १२
 टकराला महती वध्यशिला । अथाचिन्तयत् । अहो ।

शञ्चुरूपाणि मित्राणि । मित्रूरूपाश् च शब्दः ।

जायन्ते कार्यसिद्धर्थं । केचिल् लोके विचक्षणाः ॥१६७॥ १५

तथा । वरं विहारः सह पन्नगैः कृतः

शठात्मभिर् वा रिपुभिः सहोषितम् ।

अधर्मयुक्तैश् चपलैर् अपरिडैर्

न पापमित्रैः सह वर्तितुं क्षमम् ॥१६८॥

vamśa

तद् भक्षिता अनेन पूर्वं खल्व एते मत्स्याः । येषाम् इमे परितो
 ऽस्थिकूटाः । तत् किं प्राप्तकालं मयाधुना कर्तव्यम् । अथवा किम् २१
 अत्र चिन्तयते ।

गुरोर् अप्य अवलिप्तस्य । कार्याकार्यम् अजानतः ।

उत्पथप्रतिपन्नस्य । दण्डो भवति शासनम् ॥१६९॥

24

तथा । तावद् भयस्य भेतव्यं । यावद् भयम् अनागतम् ।

आगतं तु भयं दृष्ट्वा । प्रहर्तव्यम् अशङ्कितैः ॥१७०॥

अतो यावद् एष माम् अत्र न क्षिपति । तावद् एव चतुर्भिर् ३
अपि विषाणुमैर् यीवायां गृह्णामि । अथ तथापि कुते गन्तुम्
आरब्धो बकः । तथापि मौख्यात् कुलीरसंदंशयणप्रतिविधानम्
अजानज् *शिरश्छेदम् अवाप्नवान् ।

6

कुलीरोऽपि मृणालसदृशीं बकग्रीवां गृहीत्वा शनैः शनैर्
मत्स्यान्तिकम् एव तच्चैव सरस्य आगतः । तैश्च चाभिहितः । भ्रातः ।
कस्मात् समागतः । इति । अथासौ तच्छिरश्चिह्नं दर्शयन्त् आह । ९
सर्वतोऽये नीतजलचरास् तेन मिथ्यावादेन वच्चयित्वा नातिटूरे
शिलातले प्रक्षिप्य भक्षिताः । तन् मयायुःशेषतया । विश्वस्तधा-
तकोऽयम् । इति ज्ञात्वा तस्य यीवा समानीता । तद् अलं १२
संभ्रमेण । सर्वजलचराणां क्षेमं भविष्यति । इति ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । भक्षयित्वा बहून् मत्स्यान् । इति । १५
वायसः प्राह । भद्र । कथय । कथं स दुष्टसर्पो वधम् एष्यति ।
इति । शृगाल आह । गच्छतु भवान् किंचित् स्थानं महेश्वराधि-
ष्ठितम् । तस्मात् कस्यापि धनिनः कनकसूचं हारं वा प्रमादिनो
गृहीत्वा तत्र प्रस्थिपतु । यथा सर्पस् तद्रुहणेन वध्यते ।

18

अथ काकः काकी च तत्क्षणाद् आत्मेच्छयोत्पतितौ । ततश्च
काकी किंचित् सरः प्राप्य यावत् पश्यति । तन्मध्ये कस्यचिद् राज्ञो
ऽन्तःपुरं जलासन्नन्यस्तकनकसूचमुक्ताहारवस्त्राभरणं जलकीडां २१
करोति । अथ सा वायसी कनकसूचम् एकम् आदाय स्ववृक्षाभि-
मुखी प्रतस्ये । ततश्च कञ्चुकिनो वर्षधराश्च तं नीयमानम्
अवलोक्य गृहीतलगुडाः सत्वरम् अनुययुः । काक्य अपि सर्पे- २४

Tale v: Crows and serpent.

Frame-story.

Tale vii: Lion and hare.

कोटरे तत् कनकसूचं निश्चिष्ट सुदूरतरम् अवस्थिता । अथ राजपु-
रुषा यावत् तं वृक्षम् आरोहन्ति । तावत् कोटरगतः कृष्णसर्पः
प्रसारितभोग आस्ते । अथ तं लगुडप्रहारैर् हत्वा कनकसूचम् ३
आदाय यथाभिलषितं स्थानं गताः । वायसदंपती च ततः परं
सुखेन वसतः ॥

अतोऽहं ब्रवीभि । उपायेन हि तत् कुर्यात् । इति । तथा च ।

उपेक्षितः क्षीणवलोऽपि शत्रुः
प्रमाददोषात् पुरुषैर् मदान्धैः ।
साधोऽपि भूत्वा प्रथमं ततोऽसाव्
असाध्यतां व्याधिर् इव प्रयाति ॥ १७१ ॥

तन् न किंचिद् इह बुद्धिमताम् असाध्यम् अस्ति । इति । उक्तं च । यतः ।

यस्य बुद्धिर् बलं तस्य । निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम् ।

वने सिंहो मदीन्धनः । शशकेन निपातितः ॥ १७२ ॥

करटक आह । कथम् एतत् । दमनकः कथयति ।

॥ कथा ७ ॥

15

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे मदोन्मत्तो मन्दमतिनामा सिंहः । स
चाजस्म म् एव *मृगोत्सादनं कुरुते । मृगस्य *दृष्टस्य न सहते ।
अथ तद्वनजाः सर्वे सारङ्गवराहमहिषंगवयशशकादयो मिलित्वा १८
दीनानना महीतलावसक्तज्ञानवः प्रणतशिरसः सविनयास् तं
मृगपतिं विज्ञपयितुम् आरब्धाः । अलम् । देव । परलोकविरुद्धेनां-
तिनृशंसेन *निष्कारणसर्वसञ्चोत्सादनकर्मणा कृतेन । श्रूयते च । २१

एकस्य जन्मनोऽर्थे । मूढाः कुर्वन्ति यानि पापानि ।

जनयन्ति तानि दुःखं । तेषां जन्मान्तरसहस्रम् ॥ १७३ ॥ ar

तथा । अपवादो भवेत् येन । येन विप्रत्ययो भवेत् ।

नरके गम्यते येन । तद् बुधः कथम् आचरेत् ॥ १७४ ॥

24

पुनश्च ।

सर्वाश्रुचिनिधानस्य । कृतम्भस्य विनाशिनः ।

शरीरकस्यापि कृते । मूढाः पापानि कुर्वते ॥१७५॥

3

तद् एतज् ज्ञात्वा *मास्मल्कुलोत्सादनं कर्तुम् अर्हसि । यत्कारणम् ।
वयम् एव स्वामिन एकैकं वनचरं वारकेण स्थानस्थितस्यैवाहा-
रार्थं प्रत्यहं प्रेषयिष्यामः । एवं सति देवकीयवृत्तेर् असम्जातेश् ॥६
च विच्छेदो न भवति । तद् एष राजधर्मो ऽनुष्ठीयताम् । उक्तं च ।

शनैः शनैश्च च यो राष्ट्रम् । उपभुङ्गे यथाबलम् ।

रसायनम् इव स्मापः । स पुष्टिं परमां व्रजेत् ॥१७६॥

9

अजा इव प्रजा मोहाद् । यो हन्यात् पृथिवीपतिः ।

तस्यैका जायते तृप्तिर् । न द्वितीया कथंचन ॥१७७॥

फलार्थीं नृपतिर् लोकान् । पालयेद् यत्नम् आस्थितः ।

12

दानमानादितोयेन । मालाकारोऽङ्कुरान् इव ॥१७८॥

यथा गौर् दुह्यते काले । पात्यते च तथा प्रजाः ।

सिद्धते चीयते चैव । लता पुष्पफलप्रदा ॥१७९॥

15

नृपदीपो धनस्तेहं । प्रजाभ्यः संगृहन् अपि ।

अन्तरस्थैर् गुणैः शुभ्रैर् । लक्ष्यते नैव केनचित् ॥१८०॥

यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः । प्रयन्नेनाभिरक्षितः ।

18

फलप्रदो भवेत् काले । तद्वल् लोकः सुरक्षितः ॥१८१॥

हिरण्यं धान्यरत्नानि । पानानि विविधानि च ।

तथान्यद् अपि यत् किंचित् । प्रजाभ्यः स्यान् महीपतेः ॥१८२॥

21

लोकानुयहकर्तारः । प्रवर्धन्ते महेश्वराः ।

लोकानां संक्षयाच् चैव । स्त्रयं यान्ति न संशयः ॥१८३॥

अथ तद्वचः समाकर्ण्य मन्दमतिर् आह । अहो । सत्यम् अभिहितं ॥२४

भवद्विः । परं यदि ममाचोपविष्ट्य नैकैको मृगः समेष्टति । तन्
नूनं सर्वान् अपि भक्षयिष्यामि । इति । अथ । तथा । इति
प्रतिज्ञाय *निर्वृतिभाजस् तत्र वने निर्भयास् ते पर्यटन्ति । एकश् 8
च जातिक्रमेण वृद्धो वा वैराग्ययुक्तो वा शोकग्रस्तो वा पुत्रकल-
चनाशभीतो वा तस्याहारार्थं मध्याहूसमये प्रतिदिनम् उपतिष्ठते ।
इति ।

6

अथ कदाचिज् जातिक्रमाच् छशकस्यावसरः संजातः । स च
सर्वैर् मृगगणैर् *आज्ञापित इति चिन्तयाम् आस । कथम् एष
दुष्टसिंहो वधो भविष्यति । अथवा ।

9

किम् अशक्यं बुद्धिमतां । किम् असाध्यं निश्चयं दृढं दधताम् ।

किम् अवश्यं प्रियवचसां । किम् अलभ्यम् *इहोद्यमस्या-
नाम् ॥ १६४॥

ār 12

तत् सिंहम् एव व्यापाद्यामि । अथ मन्दं मन्दं गत्वा कालातिक्रमं
विधाय व्याकुलहृदयस् तस्य वधोपायं चिन्तयन् दिनशेषे सिंहस-
मीपं प्रयातः । सिंहोऽपि वेलातिक्रमेण द्वृत्त्वामकणः कोपाविष्टः 15
सृक्षिणी परिलिहन् अचिन्तयत् । अहो । मया प्रातः समस्तमृ-
गवधः कर्तव्यः । एवं तस्य चिन्तयतः शशकोऽपि मन्दं मन्दं
गत्वा प्रणम्याये स्थितः । अथ तं चिरायातम् अन्यच्च लघुतरम् 18
अवलोक्य कोपज्वलितात्मा भर्त्यमानः प्राह । रे अधम् । एकस्
तावत् त्वं लघुः । अपरं वेलातिक्रमेणोह प्राप्नः । तस्माद् एतस्माद्
अपराधात् त्वां व्यापाद्य प्रातः सकलान्य् अपि मृगकुलान्य् उच्छे- 21
दयिष्यामि । इति । अथ प्रणम्य सविनयं शशकः प्रोवाच ।
स्वामिन् । अपराधो नास्माकं न चान्यमृगाणाम् । यत् कारणम् ।
तत् छूयताम् । सिंह आह । तत् सत्वरं निवेदय । यावत् मम 24

दंष्ट्रागतो न भवसि । शशक आह । स्वामिन् । अद्य समस्तमृगैरु
जातिक्रमेण प्रस्तावं विज्ञाय लघुतरस्य मम । ततः पञ्चशशैकः
सहाहं प्रेषितः । ततश्च चान्तराले महतः क्षितिविवरान् निर्गत्यैकेन ३
सिंहेनाभिहितः । क्व प्रस्थिता यूयम् । अभीष्टेवतां *स्मरत । ततो
मयाभिहितम् । वयं स्वामिनो मन्दमतेः सिंहस्य भोजनार्थं सम-
यधर्मेण गच्छामः । ततस् तेनाभिहितम् । यद्य एवम् । तन् ६
मदीयम् एतद् बनम् । ततो मया सह समयधर्मेण समस्तैरु अपि
मृगैरु वर्तितव्यम् । स चौरूपी मन्दमतिः । ततस् तम् आहूय
द्रुतम् आगच्छ । येन यः कश्चिद् आवयोरु मध्यात् पराक्रमेण ९
राजा भविष्यति । स सर्वान् एवैतान् मृगान् भक्षयिष्यति । ततो
इहं तेनादिष्टः स्वामिसकाशम् अभ्यागतः । एतन् मम वेलाति-
क्रमकारणम् । तद् अत्र स्वामी प्रमाणम् । इति । तच्च छ्रुत्वा १२
मन्दमतिः प्राह । भद्र । यद्य एवम् । तर्हि सत्वरं दर्शय मम तं
चौरसिंहम् । *येनैतं मृगकोपं तस्योपरि क्षिप्त्वा स्वस्यो भवामि ।
उक्तं च ।

भूमिरु मित्रं हिरण्यं वा । विग्रहस्य फलत्रयम् ।

नास्त्य एकम् अपि यद्य एषां । तन् न कुर्यात् कथंचन ॥१८५॥

यत्र न स्यात् फलं भूरि । यत्र च स्यात् पराभवः ।

न तत्र मतिमान् युद्धं । समुत्पाद्य समाचरेत् ॥१८६॥

शशक आह । स्वामिन् । सत्यम् इदम् । स्वभूमिहेतोः परिभवाद्
युध्यन्ते क्षत्रियाः । स परं दुर्गात्रयः । ततो दुर्गान् निष्क्रम्य तेन वयं २१
विष्कम्भिताः । तद् दुर्गस्यो दुःखसाध्यो रिपुरु भवति । उक्तं च ।

न गजानां सहस्रेण । न च लक्ष्मेण वाजिनाम् ।

तत् कृत्यं साध्यते राज्ञां । दुर्गेणैकेन यद् भवेत् ॥१८७॥

शतम् एको ऽपि संधते । प्राकारस्यो धनुर्धरः ।

तस्माद् दुर्गं प्रशंसन्ति । नीतिशास्त्रविचक्षणाः ॥१८८॥

पुरा गुरोः समादेशाद् । *धिरण्यकशिपोर् भयात् । 3

शक्रेण विहितं दुर्गं । प्रभावाद् विश्वकर्मणः ॥१८९॥

तेनापि च वरो दत्तो । यस्य दुर्गं स भूपतिः ।

विजयी स्यात् ततो *भूमौ । दुर्गाणि सुबहून्य अपि ॥१९०॥ 6

तच् छ्रुत्वा मन्दमतिः प्राह । भद्रं दुर्गस्थम् अपि दर्शय मे तं
चौरम् । येन व्यापादयामि । उक्तं च ।

जातमाचं न यः शचुं । रोगं च प्रशमं नयेत् । 9

महाबलो ऽपि तेनैव । वृद्धिं प्राप्य स हन्यते ॥१९१॥

तथा च ।

आत्मनः शक्तिम् उद्दीप्त्य । मानोत्साहौ तु यो वजेत् । 12

शचून् एको ऽपि हन्याच् च । क्षत्रियान् भार्गवो यथा ॥१९२॥

शशक आह । अस्त्य् एवम् । किं तु तथापि बलवान् असौ मया
दृष्टः । तन् न युज्यते स्वामिनस् तसामर्थ्यम् अविदित्वैव गन्तुम् । 15
इति । उक्तं च ।

अविदित्वात्मनः शक्तिं । परस्य च समुत्सुकः ।

गच्छन् अभिमुखो वहौ । नाशं याति पतञ्जलवत् ॥१९३॥ 18

तथा च ।

यो ऽबलः प्रीन्तं याति । विहन्तुं सबलं रिपुम् ।

विमदः स निवर्तेत । शीर्णदन्तो यथा गजः ॥१९४॥ 21

मन्दमतिर् आह । किं तवानेन व्यापारेण । दर्शय मे तं दुर्गस्थम्
अपि । शशक आह । यद्य् एवम् । तद् आगच्छतु स्वामी । एवम्
उक्ताये व्यवस्थितः । ततः कंचित् कूपम् आसाद्य सिंहं प्रत्य् आह । 24

स्वामिन् । कस् ते प्रतापं सोदुं समर्थः । येन त्वां दृष्ट्वा दूरतोऽपि
चौरोऽयं तद् दुर्गम् अनुप्रविष्टः । तद् आगच्छ । येन दर्शया-
मि । इति । तच् छुत्वा मन्दमतिर् आह । भद्र । सत्वरं दर्शय । सो
ऽपि तस्य तं कूपम् अदर्शयत् । स च सिंहोऽतिमूर्खतयात्मनः
प्रतिबिम्बं जलमध्यगतं दृष्ट्वा सिंहनादं मुमोच । ततस् तत्प्रतिशब्देन
द्विगुणतरो नादः कूपात् समुत्थितः । अथासौ तं नादम् आकरण्ये ।
शक्ततरोऽयम् । इति मत्वात्मानं तस्योपरि क्षिप्त्वा प्राणान्
मुमोच । शशकोऽपि हृष्टमनाः सर्वान् मृगान् आनन्द्य तैः
प्रशस्यमानो यथासुखं तत्र वने वसति स्म ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । यस्य बुद्धिर् बलं तस्य । इति । करटक आह । काकतालीयम् इदम् ।
यद् अपि शशकस्य सिद्धिः संजाता । तद् अपि शक्तिहीनेन पुरुषेण महता सह चक्रद्वना
न व्यवहर्तव्यम् । दमनक आह । शक्तिमत् शक्तिमता चोदयमे निश्चयः कर्तव्यः । उक्तं च ।

निलोद्यतस्य पुरुषस्य भवेद् धि लक्ष्मीर्
दैवं हि दैवम् इति कापुरुषा वदन्ति ।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषम् आत्मशक्त्या
यत्वे घृते यदि न सिद्धति कोऽत्र दोषः ॥ १०५ ॥

अपरं च । सदोद्यतानां देवा अपि सहायिनो भवन्ति । उक्तं च ।

घृते विनिश्चये पुंसां । देवा यान्ति सहायताम् ।
विष्णुश् चक्रं गरुदांश् च । कौलिकस्य यथाहवे ॥ १०६ ॥
अन्यच् च । सुप्रयुक्तस्य दम्भस्य । ब्रह्माण्य अन्तं न गच्छति ।
कौलिको विष्णुरूपेण । राजकन्यां निषेवते ॥ १०७ ॥

करटक आह । कथम् एतत् । दम्भेनापि निश्चयपूर्वं सुप्रयुक्तेन कार्यसिद्धिः । इति । सो
ब्रवीत् ।

15

vasa

18

21

॥ कथा ८ ॥

अस्ति गौडेषु जनपदेषु पुराण्वर्धनं नाम नगरम् । तत्र कौलिको
रथकारण् च द्वौ सुहृदौ स्वस्वशिल्पे परं *पारम् आगतौ स्वकर्म- ३
बलीपार्जितवित्तवाद् अगणितव्ययक्रियौ मृदुविचित्रबहुमूल्यनि-
वसनौ पुष्टामूलालंकृतौ कर्पूरागरुमृगनाभिपरिमलंसुगच्छी
प्रतिवसतः । तौ च प्रहरत्रयं कर्म कृत्वा पाश्चात्यप्रहरे दिवसस्य ६
*शरीरमुशूषां च प्रत्यहं चत्वरायतनादिस्थानेषु मिलितौ विचरतः ।
प्रेषणकगोषीवर्धापनकोत्सवादिलोकमेलकेषु पर्यटनं कृत्वा संध्या-
यां स्वगृहे गच्छतः । एवं च तयोः कालोऽतिवर्तते । अथ ९
कदाचित् कस्मिंश्चित् संजातमहोत्सवे सर्वं एव पौरजनो यथावि-
भवभृतालंकारो देवतायतनादिषु स्थानेषु परिभ्रमितुं प्रवृत्तः । ताव्
अपि कौलिकरथकारौ कृतालंकारौ स्थानस्थानकेषु मिलितम्- १२
झारजनमुखान्य् अवलोकयन्तौ महति धवलगृहवातायने समुप-
विष्टां प्रथमंयौवनोऽन्निकर्कशंस्तनंयुगलंतिलकिंहृदयंदेशाम् उप-
चीयमाननितम्बिष्टां स्थामीभवन्मध्यां सजलंजलदेनीलंमृदुस्ति- १५
ग्रंथतरङ्गितंशिरसिजां स्मरविलासदोलासंवादिश्वरणनिवेशितं-
रलंकनकंपन्तां नवंविकसितंकोमलंकमलंकान्तमुखीं निद्राम् इव
सकललोकलोचनयाहिणी सखीजनपरिवृतां राजदुहितरं दृष्ट- १८
वन्तौ ।

तां चाप्रतिरूपरूपां निरूपयन् कौलिकः पञ्चभिर् बाणैर्
मनसि मनसिजेन *समन्तात् ताडितः कथं कथम् अपि धैर्यावृष्ट- २१
म्माद् आकारसंवरणं कृत्वा गृहं संप्राप्तः सर्वा दिशो राजदुहि-

तृमयीर् अपश्यत् । दीर्घान् उषांश् च निःश्वासान् मुच्चमानो
ऽनास्तीर्णयाम् एव खटायां निपत्य स्थितः । ताम् एव यथा-
दृष्टां निरूपयंश् चिन्तायंश् चावतिष्ठते स्म । श्वोकं चापठत् । 3

यच्चाकृतिस् तच्च गुणा वसन्ति
नैतद् धि सम्यक् कविभिः प्रणीतम् ।
येनातिचार्वङ्ग्य अपि मे हृदिस्था
दुनोति गाच्च विरहे प्रियासौ ॥ १९६ ॥

upa

अथवा ।

एकम् उत्कण्ठया व्याप्तम् । अन्यद् दयितया हृतम् । 9
चैतन्यम् अपरं धत्ते । कियन्ति हृदयानि मे ॥ १९७ ॥

अथवा ।

यदि सर्वस्य लोकस्य । गुणाः कल्याणकारिणः । 12
तत् कथं मृगशावास्या । गुणयोगो दुनोति माम् ॥ २०० ॥
यो यत्र नाम निवसति । करोति परिरक्षणं स किल तस्य ।
मुग्धे निवससि हृदये । दहसि च सततं नृशंसासि ॥ २०१ ॥ 15
रागी विस्वाधरो ऽसौ स्तनकलशयुगं यौवनारुद्गर्वं
नीचा नाभिः प्रकृत्या कुटिलकम् अलकं स्वल्पकश् चापि मध्यः ।
कुर्वन्त् एतानि नाम प्रसभम् इह मनश्चिन्तितान्य् आशु खेदं 18
यन् मां तस्याः कपोलौ दहत इति मुहुः स्वच्छकौ तन् न
युक्तम् ॥ २०२ ॥ srag

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमार्दें
तस्याः पयोधरयुगे रत्नेदखिनः । 21
वक्षो निधाय भुजपञ्चरमध्यवर्ती
स्वप्स्यामि किं क्षणम् अहं क्षणलब्धनिदः ॥ २०३ ॥ vasa 24

हन्तव्यपक्षे निर्दिष्टा । यदि नाम विधेर् वयम् ।

किम् उपाया न सन्य अन्ये । दर्शिता यन् मुगेष्ठणा ॥२०४॥

दूरस्थाम् अपि येन पश्यसि मनः कान्तां पुरःस्थायिनीं ३

तं योगं मम चक्षुषोऽपि उपदिश आन्तं यदि प्रेषणे ।

संतापाय च संगमोऽपि नितराम् एकाकिनस् ते ध्रुवं

न ह्य आत्मभरयो भवन्ति सुखिनो भद्रं परार्थैषिणाम् ॥२०५॥ ६

एकं नाम जडात्मकस्य मुषितं लावण्यम् इन्दोस् तया

नेचाभ्याम् असितोत्पलस्य च रुचिः प्रायेण तन् नो मृषा ।

नो जानाति हृताम् असौ पदगतिं मत्तो वराकः करी ९

तन्वङ्गाविदतोऽपि यन् मम हृतं चेतस् तद् अत्यङ्गुतम् ॥२०६॥ १०

दिक्षु भूमौ तथाकाशे । सर्वं च विभाव्यते ।

सर्वं प्राणसंदेहे । तन्वी नारायणायते ॥२०७॥

क्षणिकाः सर्वसंस्कारा । बुद्धेनोक्तं मृषा वचः ।

चिन्तयन्ती यतः कान्तां । नित्यम् अक्षणिका वयम् ॥२०८॥

एवं तस्य विलपतो बहुप्रकारम् उद्भ्रान्तचित्तस्य कथम् अपि १५

निशा जगाम । अन्येव्युश् च तथैवोचितवेलायां रथकारः कुतश्च-

ङ्गारः कौलिकभवनम् अगमत् । पश्यति च कौलिकम् अना-

स्तृतखटायां प्रसारितबाहुपादं दीर्घोष्णनिःश्वासम् आपारुग्न्यम् १८

उद्भ्रान्तश्चुजलम् । तं च तदूपं दृष्टाबवीत् । *अयि सखे । किम्

एवंविधाद्य ते शरीरावस्था । अथासौ पुनः पुनः पृच्छ्यमानो

ऽपि व्रीडया यावन् न किंचित् कथयति । तावद् रथकारः २१

खेदपरवशः श्वोकम् अपठत् ।

नैतन् मिचं यस्य कोपाद् बिभेति

यद् वा मिचं शङ्कितेनोपचर्यम् ।

Tale viii: Weaver as Vishnu.

यस्मिन् मित्रे विश्वसेन् मातरीव

तद् वै मित्रं संगतानीतराणि ॥ २०९ ॥

sali

पुनश्च तेनेद्ग्रिंतज्ञेन हस्तेन हृदयादि परामृश्योक्तम् । वयस्य ३
तर्कयामि । तथा न ते ज्वरकृता किं तु स्मरकृतेयम् अवस्था । इति ।

यदा च तस्यानेन स्वयम् एव वाक्यावसरः कृतः । तदासाव्
उपविष्टो भूत्वा श्वोकम् अपठत् ।

6

स्वामिनि गुणान्तरज्ञे । गुणवत्ति भृत्ये ऽनुवर्त्तिनि कलचे ।

मित्रे चानुपचर्ये । निवेद्य दुःखं सुखी भवति ॥ २१० ॥

ar

इत्य् उक्ता सर्वं राजपुत्रीदर्शनात् प्रभृति स्ववृत्तान्तम् आख्या- ९
तवान् । ततश्च रथकारेण संचिन्त्याभिहितम् । शूचियोऽसौ
राजा । त्वं च वैश्यः सन् अधर्माद् अपि न बिभेषि । ततोऽसौ
प्राह । शूचियस्य तिस्रो भार्या धर्मतो भवन्त्य् एव । तद् एषा १२
कदाचिद् *वैश्यासुता भविष्यति । तद् अनुरागो ममास्याम् ।
उक्तं च ।

असंशयं शूचपरियहक्षमा

15

यद् *आर्यम् अस्याम् अभिलाषि मे मनः ।

सतां हि संदेहपदेषु वस्तुषु

प्रमाणम् अन्तःकरणप्रवृत्तयः ॥ २११ ॥

vamśa 18

ततो रथकारस् तस्य निश्चयं विज्ञायावदत् । वयस्य । किम् अधुना
कर्तव्यम् । कौलिक आह । किम् अहं जानामि । त्वयि मित्रे यद्
अभिहितं मया । इत्य् उक्ता तूष्णीम् अभूत् । ततो रथकारस् तम् २१
आह । उक्तिष्ठ । स्त्रात्वा भुद्ध्वा । त्यज नैराश्यम् । अहं ते तम् उपायं
करिष्यामि । येन तया *सहाहीनकालं त्वं संभोगसुखम् अनुभवि-
ष्यसि । इति ।

24

अथ कौलिकः सुहृदङ्गीकारप्रत्युज्जीविताश उत्थाय सर्वं यथा-
कृत्यम् अनुष्ठितवान् । अन्येद्युश् च रथकारः काष्ठमयम् अनेकवर्ण-
कच्चित्तं कीलिकाप्रयोगोत्पन्नं नवतरघटितं गरुडयन्त्रम् आदा- 3
योपस्थितः कौलिकम् आह । वयस्य । एनम् आरुद्ध कीलिकां
दत्त्वा यच्चेष्टते । तत्र गम्यते । यत्र च कीलिकापनीयते । तत्र
यन्त्रम् इदम् अवतरति । तस्माद् गृहाण्यैतत् । अद्यैव निशि 6
सुप्ते जने कृतशरीरशुश्रूषो *मद्विज्ञानप्रयोगसंघटितनारायणरूपम्
आस्थायैनं गरुडम् आरुद्ध कन्यान्तःपुरहर्म्यतले ऽवतीर्य तया
राजपुत्रा सह यथासमीहितं निष्पादयस्व । मयैवं निश्चितम् । 9
असौ राजदुहिता हर्म्यतल एकाकिनी स्वपिति । इति ।

एवम् अभिधाय गते रथकारे मनोरथशतैर् दिवसशेषम्
अतिवाह्य प्रसन्नायां रजन्यां स्नानंधूपं चूर्णं विलेपनं तामूलं मुखवास- 12
कुमुमादिभिर् अतिमुरभिविचित्रमाल्याम्बरो मुकुटाद्याभरणालं-
कृतः कौलिकस् तथैवानुष्ठितवान् । यावद् असौ *राजकन्या
मुधांशुकरावदाते हर्म्यतले शयनतलावस्थितैकाकिनी चन्द्रमसम् 15
*अवलोकयन्ती मनाग् मदनेन *स्पृश्यमानमानसा सहस्रैव तं
वैनतेयाधिरूढं नारायणाकारं कौलिकम् अवलोकितवती । दृष्ट्वा
च शय्यायाः ससंभ्रमम् उत्थाय पादाभिवन्दनं कृत्वा व्यज्ञपयत् । 18
देव । किंनिमित्तम् इहागमनेनानुगृहीतास्मि । तस्मात् समादि-
श्यताम् । किं कर्तव्यम् । एवं वादिन्यां राजदुहितरि कौलिकी
गम्भीरश्वस्थण्या गिरा शनैर् इदम् उवाच । भद्रे । त्वदर्थम् एवेदम् 21
इहागमनम् । सांब्रवीत् । मानुषी कन्या *वाहम् । तेनाभिहितम् ।
शापभ्रष्टा त्वं ममैव पूर्वपत्नी । मया चैतावन्तं कालं मा-
नुषसंपर्काद् रक्षिता । तस्मात् त्वाम् अहं गान्धर्वेण विवाहेन 24

विवाहयामि । ततस् तया । मनोरथानाम् अथ अगम्यम् ।
इति मत्वा । तथा । इति प्रतिपन्नम् । तेनासौ गान्धर्वेण विवाहेन
परिणीता ।

3

ततस् तयोः प्रतिदिवसं वर्धमानानुरागयोः सुरतसुखान्य्
अनुभवतोर् गच्छन्ति दिवसाः । कौलिकोऽपि राचिशेषसमये
यन्त्रगरुडम् आरुह्य । *वैकुण्ठस्वर्गं यास्यामि । इति *ताम् उक्तला- 6
पयित्वा स्वगृहम् अलक्षितो नित्यम् एवागच्छति ।

अथ कदाचिच्च चान्तःपुररक्षिभिः पुरुषोपभोगच्छान्य् आल-
क्ष्य राजदुहितुः प्राणविनाशभयभीतैः स्वामिने निवेदितम् । देव ।
अभयेन प्रसादः क्रियताम् । किंचिद् विज्ञप्यम् अस्ति । राजा ।
तथा । इति प्रतिपन्ने ऽन्तःपुरपालैर् विज्ञप्तम् । देव । प्रयत्नेनापि
रक्ष्यमाणे पुरुषप्रवेशे राजदुहितुः सुदर्शनायाः पुरुषेणोपभुज्यमा- 12
नाया इवाकारः संलक्ष्यते । नांचारास्माकं गतिविषयः । देव एवाच
प्रमाणम् ।

एवम् आवेदितो राजा समाकुलेन मनसा व्यचिन्तयत् ।

15

जातेति कन्या महतीह चिन्ता
कस्मै प्रदेयेति महान् वितर्कः ।
दत्ता सुखं प्राप्स्यति वा न वेति
कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम् ॥ २१२ ॥

18

indra

तथा ।

जननीमनो हरति जातवती
परिवर्धते सह शुचा सुहृदाम् ।
परसात् कृतापि कुरुते मलिनं
दुरतिक्रमा दुहितरो विपदः ॥ २१३ ॥

21

prami 24

तथा ।

यास्यति सज्जनहस्तं । रमयिष्यति तं भवेच् च निर्देषा ।

उत्पादितयापि कविस् । ताम्यति कथया दुहित्रैव ॥२१४॥ ār 3

एवं बहुविधं विचिन्य देवीपार्श्वे गत्वा प्रोवाच । देवि । विज्ञायतां सम्यक् । यद् एते कञ्जुकिनो वदन्ति । कस्याद्य कुपितः कृतान्तः । येनैतद्वौहः कृतः । इति । अथ तैर् यथास्थिते कथिते देवी व्याकु-⁶लितमनाः सत्वरं कन्यान्तःपुरे गत्वा खणिताधरां नखविलिखि-⁷तशरीरावयवां दुहितरम् अपश्यत् । प्रोवाच *च । आः पापे । कुलकलङ्कारिणि । किम् एवं शीलखण्डनं कृतम् । को ऽयं⁹ कृतान्तावलोकितस् तत्सकाशम् अभ्येति । तत् कथ्यताम् एवं गते ऽपि सत्यम् । इति । सापि च पाधोमुखी जगाद् सकलं *विष्णु-¹⁰रूपकौलिकवृत्तान्तम् । इति । 12

तच्च छुत्वा सा प्रहसितवदना । *पुलकितसर्वाङ्गी सत्वरं गत्वा राजानम् ऊचे । देव । दिष्या वर्धसे । निशीथे नित्यम् एव भगवान् नारायणः कन्यकापार्श्वे स्वयं समभ्येति । तेन गान्धर्वविवाहेन¹⁵ परिणीता सा । तद् अद्य रात्रौ मया त्वया च वातायनगताभ्यां स निशीथे द्रष्टव्यः । यतो मानुषैः सह वचनालापं न करोति । इति श्रुत्वा राजा प्रहृष्टहृदयस् तद् दिनं वर्षशतम् इव कथंचिद्¹⁸ अतिचक्राम । ततस् तु रात्रौ निभृतो भूत्वा राजा सकलत्रौ वातायनस्यो गगननिवेशितदृष्टिर् यावत् तिष्ठति । तावद् गरुडा-रुदं शङ्खचक्रगदाहस्तं यथोचितचिह्नम् आकाशाद् अवतरन्तम्²¹ अपश्यत् । ततः सुधास्त्रावितम् इवात्मानं मन्यमानो देवीम् उवाच । नास्त्य् अन्यो *धन्यतरो लोके मया त्वया च समः । ययोः प्रसूतिं भगवान् नारायणः स्वयम् एत्य भजते । तत् सिङ्गा अस्माकं सर्वे²⁴

हृदयस्या मनोरथाः । अधुना *जामातृप्रभावेण सकलाम् अपि
वसुमतीं वशे करिष्यामि ।

अचान्तरे नवनवतिग्रामलक्षणाम् अधिपतेर् दाक्षिणात्यस्य ३
श्रीविक्रमसेनस्य दूताः प्रतिवर्षदीयमानकरहेतोः संप्राप्ताः । तेषां
नारायण*जामातृगर्वाद् यथापूर्वम् आदरं नासौ भूपतिः कृतवान् ।
ततस् तैर् जातमन्युभिर् अभिहितम् । भो राजन् । दातव्यदिनान्य् ६
अतिक्रान्तानि । तत् किं भवता यथादीयमानकरो न प्रहृतः ।
अथ सांप्रतं भवतोऽलौकिकं किंचिद् अकस्मात् कस्माद् अपि
सकाशाद् बलं संपन्नम् । येनाग्निमास्ताशीविषकृतान्तोपमं श्रीवि- ९
क्रमसेनं कोपयसि । एवम् उक्ते तेषां राजा देवमार्गो दर्शितः ।
तैश्च स्वविषयम् अनुप्राप्तैः शतसहस्रगुणं तत् कथयित्वा कोपितः
स्वस्वामी । अथासौ सबलपरिवारश्चतुरङ्गसेनासनाथस् तदुपरि १२
प्रचलितः । सक्रोधम् उक्तवांश्च ।

यदि विशति तोयराशिं । रोहति वा शक्ररक्षितं मेरुम् ।

स तथापि नृपः पापो । हन्तव्यो मे प्रतिज्ञैषा ॥२१५॥ ar 15
ततोऽनवरतप्रयाणकैर् विक्रमसेनस् तहेशम् अनुप्राप्य विघ्नं स-
याम् आस । अथ हतशेषा जनपदाः पुण्ड्रवर्धनराज्ञो द्वारदेशम्
आस्यायाक्रोष्टुम् आरथ्याः । तच्छुत्वापि न तस्य स्वल्पोऽपि १८
क्षीभः समभवत् ।

तथान्येद्युर् विक्रमसेनबलैर् आगत्योपरुद्धे पुण्ड्रवर्धनपुरे स
राजा मन्त्रिपुरोहितमहाजनैर् विज्ञप्तः । देव । समर्थेन शत्रुणा २१
समागत्य पुररोधः कृतः । देवश्च कथं निराकुलस् तिष्ठति ।
इति । ततो राजाब्रवीत् । तिष्ठत यूयं यथासुखम् । चिन्तितोऽस्ति
मयास्य रिपोर् वधीपायः । यद् एतदीयबलस्याहं करिष्यामि । २४

तत् प्रातर् भवन्तोऽपि ज्ञास्यन्ति । इति भणित्वा प्राकारद्वाराणि
सुरक्षितानि कारयां चक्रे । ततः सुदर्शनाम् आहूय मधुराक्षरैः
सबहुमानम् अब्रवीत् । वत्से । त्रदीयभर्तुर् बलाद् अस्माभिः ३
शचुणा सह वियहः प्रारब्धः । तद् उच्यताम् अद्य निशायाम्
आगतो भगवान् नारायणः । यथा प्रातर् एनम् अस्मच्छतुं
व्यापादयति ।

सुदर्शनापि पितुर् वाक्यं सर्वे सविशेषं रात्रौ तस्मै निवेदि-
तवती । तच् छ्रुत्वा विहस्य कौलिकोऽब्रवीत् । भद्रे । कियन्माचम्
एतन् मानुषवियहप्रयोजनम् । मया हि पूर्वं हिरण्यकशिपुकंसंम- ९
धुकैटभंप्रभृतयो मायाविनो लीलयैव महादानवाः सहस्रशो
निहताः । तद् गत्वा ब्रूहि राजानम् । यथा । निराकुलस् तिष्ठ ।
प्रातः स्वचक्रेण नारायणो भवच्छतुसैन्यं व्यापादयिष्यति । अथ १२
तया गत्वा सर्वे सगर्वया राज्ञे निवेदितम् । तेनाप्य अतितीषात्
प्रतीहारम् आदिश्य नगरे पटहो दापितः । यथा । प्रातः संग्रामे
निहतविक्रमसेनावासस्थितधनधार्यहिरण्यहस्तिरङ्गायुधादिकं यो १५
यद् गृह्णाति । तत् तस्यैव । इति । पटहघोषणां श्रुत्वा तुष्टाः
पौरजनाः परस्परं मन्त्रयमाणा ऊचुः । यथा । अतिमहासत्त्वो
अयम् अस्मत्स्वामी । यो रिपुबले ऽधिष्ठिते ऽपि न क्षुभितः । १८
अवश्यं प्रातर् व्यापादयिष्यति प्रतिपक्षम् ।

इतश्च कौलिको मुक्तसुरतारम्भोऽत्याकुलः स्वमनसा
पर्यालोचितवान् । किम् अधुना मया विधेयम् । यदि तावद् २१
यन्वम् आरुद्यान्यत्र गच्छामि । तदानेन स्त्रीरन्तेन सह भूयः समा-
गमो न भवति । विक्रमसेन एव व्यापाद्यास्मच्छुशुरकम् अन्तःपु-
रमध्याद् एनां गृह्णाति । अथ युद्धम् अङ्गीकरोमि । तदा संहता- २४

खिलमनोरथो मे मृत्युः । ताम् अपि विना मे मृत्युः । किं बहुना ।
उभयथापि मृत्युर् एव । इति । तद् वरं सत्त्वम् आलस्तिम् ।
इति । किं च । युद्धम् अङ्गीकृतवन्तं कदाचिद् गरुडारुदं मां³
पश्यन्तो वासुदेवं मत्वा शब्दः प्रपलायन्ते । उक्तं च ।

धैर्यं हि कार्यं सततं महज्जिः

कृच्छ्रे ऽपि कष्टे ऽप्य अतिसंकटे ऽपि ।⁶

कृच्छ्राणि कृच्छ्रेण समुत्तरन्ति

धैर्योऽच्छ्रुता ये प्रतिपत्तिदक्षाः ॥२१६॥ इति ।

indra

एवं कृतयुद्धनिश्चये कौलिके विष्णुं *वैकुण्ठस्वर्गे वैनतेयो व्यज्ञ-⁹
पयत् । यथा । देव । पृथिव्यां *पुण्ड्रवर्धनाभिधाने नगरे देवाकारम्
उपधारी कौलिको राजदुहितरम् उपभुङ्गे । ततः पुण्ड्रवर्धनाधि-
पतेर् नृपतेर् *दाक्षिणात्यः समर्थतरो नृपतिर् मूलीच्छेदं कर्तुम्¹²
आयातः । कौलिकश् च श्वशुरसाहाय्ये कृतनिश्चयोऽद्य वर्तते । तद्
विज्ञाप्तम् इदम् । यदि तस्य संग्रामे मृत्युर् भविष्यति । तदा ।
दाक्षिणात्येन राजा भगवान् नारायणो व्यापादितः । इति मर्त्य-¹⁵
लोके संजातप्रवादे यज्ञादिक्रियाणाम् अत ऊर्ध्वं लोपो भविष्यति ।
यानि च भट्टारकायतनानि । तानि नास्तिका विनाशयिष्यन्ति ।
*भगवज्ञकाश् च चिदरिडिनः प्रवर्ज्यां त्यस्यन्ति । इति समुपस्थिते¹⁸
देवः प्रमाणम् । ततो भगवता वासुदेवेन सम्यग् विभाव्य तं प्रत्य-
अभिहितम् । पतंगराज । युक्तम् एवेदम् । देवांशकः कौलिको
ऽयम् । अनेन तस्य राज्ञो घातकेन भवितव्यम् । ततो ऽयम्²¹
एवाभ्युपायः । यद् अस्य मया त्वया च साहाय्यं कार्यम् । तद्
अहं तस्य शरीरम् अनुप्रविशामि । तं च गरुडम् अनुप्रविश ।
चक्रं च चक्रे प्रविशतु । एवम् अस्तु । इति प्रतिपन्नं गरुडेन ।²⁴

अचान्तरे कौलिको नारायणाधिष्ठितः सुदर्शनाम् आदिदेश ।
 भद्रे । मम युद्धायोत्थितस्य सर्वं मङ्गलादि सज्जं क्रियताम् । इत्य्
 उक्ते कृतमङ्गल*विधिः सांगामिकालंकरणविभूषितो गोरोचना- ३
 सितसिद्धार्थकंकुमादिकृत*वन्दनोऽभ्युदिते भगवति कमलाकर-
 बान्धवे प्राचीदिग्वधूमुखतिलके सहस्रकिरणे वैजयिकेषु संग्राम-
 तूर्येष्व आहतेषु नगरान् निर्गत्य संग्रामभूमिं प्राप्ने राजनि यथा- ६
 स्थानम् उभयबलेषु व्यूहितेषु वृत्ते च पादात्संप्रहारे कौलिको
 गरुडम् आरुह्य वितीर्णसुवर्णरत्नादिरानविधिर् धवलगृहाद्
 उत्पत्य विहायस्तलं कुतूहलाविष्टैर् नगरजनैर् निरीक्ष्यमाणोऽ ९
 अभिवन्धमानश च नगराद् वहिः स्वसैन्यस्योपरि प्रौढनादं
 पाञ्चजन्यं शह्नम् अपूरयत् ।

श्रुत्वा च शङ्खशब्दं गजतुरगरथपदातयः सुभिताः सकृन्मू- १२
 चम् असकृत् कुर्वाणाः केचिद् विरसम् आरसन्तः प्रपलायिताः ।
 केचिन् मूर्ढाविह्वलतनवो भूमौ लुठिताः । केचिच् च भीता
 गगनतलनिहितस्तव्यदृष्टयः स्थिताः । १५

ततश च कुतूहलाद् युद्धदर्शनाय समुपागतेषु सकलदेवेषु
 देवराजेन ब्रह्माभिहितः । ब्रह्मन् । किम् अच कश्चिद् दैत्यो दानवो
 वा हनतव्यः । येन स्वयं भगवान् नारायणो नागारिम् आरुह्य १८
 युद्धायोपस्थितः । एवं चाभिहिते ब्रह्मणा चिन्तितम् ।

सुरारिसंघातनिपीतशोणितं
 न चक्रम् उन्मुच्चति मानुषे हरिः । २१
 करेण येन प्रपिनष्टि कुञ्जरान्
 न तेन सिंहो मशकान् प्रवाधते ॥ २१७ ॥

तत् किम् इदम् आश्चर्यम् । इति सविस्मयो ब्रह्मापि बभूव । अतो
इहं ब्रवीमि ।

सुप्रयुक्तस्य दम्भस्य । ब्रह्मापि अनं न गच्छति ।

कौलिको विष्णुरुपेण । राजकन्यां निषेवते ॥२१८॥ इति ।

एवं देवानां जातकौतुकानां विचिन्तयताम् एव कौलिकश्
चक्रं विक्रमसेने प्राहिणोत् । तच् च तं राजानं द्विधा विधाय ६
पुनस् तस्यैव हस्तम् अनुप्राप्तम् । तच् च दृष्ट्वा सर्वे ऽपि राजानः
स्वस्ववाहनेभ्यो ऽवतीर्य प्रणिपातवन्धुरपाणिपादशिरसस् तं ना-
रायणरूपं व्यज्ञपयन् । देव ।

हतं सैन्यम् अनायकम् ।

इत्य् अवधार्य परिरक्षास्मदीयप्राणान् । समादिश्यताम् । किम्
अस्माभिः कर्तव्यम् । इति । एवं वादिनि सकलनरपाललोके स १२
नारायणरूपोऽब्रवीत् । अभयं भवताम् अतः परम् । यद् अयं
सुप्रतिवर्मा समादिश्यति । तद् अविचारं सर्ववारं भवद्विर् अनु-
ष्टेयम् । ततः । यथाज्ञापयति स्वामी । इत्य् एवम् उक्ता सर्वे रा- १५
जानस् तदाज्ञाम् अङ्गीचकुः । ततो ऽपि नरकरिरथतुरगभारडा-
गारादि सर्वे प्रतिपक्षधनं सुप्रतिवर्मणे वशीकृत्य स्वयं कौलिको
लब्धविजयमाहात्म्यो राजदुहिता सह सकलसुखान्य् अनुबभूव ॥ १८

अतो इहं ब्रवीमि । कृते विनिश्चये पुंसाम् । इति । एतद् आकर्षं करटक आह । यद् एवं
भवान् अपि कृतनिश्चयः । ततो गच्छतु भवान् अभिमतसिद्धये । शिवास् ते सन्तु पन्थानः ।

इत्य् उक्ते ऽसाव् अपि सिंहसकाशं गतः । प्रणम्योपविष्टश्च सिंहेनाभिहितः । कुतो २१
भवांश् चिराद् दृष्टः । सो ऽब्रवीत् । देव । आत्यधिकम् अद्य किम् अपि स्वामिनः ।
तेनाप्रियम् अपि भद्राय निवेदितुम् आगतः । न चायं मनोरथः संश्रितानाम् । किं तु
समनल्लरक्रियाकालातिपातभीतैर् हि निवेदयते । उक्तं च ।

अनुयुक्ता हि साचिवे । यद् वदन्ति हितैषिणः ।

अनुरागद्रवस्थैताः । प्रणयस्यातिभूमयः ॥ २१९ ॥

तथा च । सुखभाः पुरुषा राजन् । सततं प्रियवादिनः । 3

अप्रियस्य तु पश्यस्य । वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ २२० ॥

अथ पिङ्गलकः अद्वैयवाक्यत्वात् तं सादरम् अपृच्छत् । किं भवान् विवक्षुः । इति । सो ५ ब्रवीत् । देव । संजीवकस् तवोपरि दुष्टबुद्धा विश्वासम् उपगतो मत्संनिधौ रहसि ६ विश्वासात् प्रस्तावेष्व आह । दृष्टास्य मथा लत्स्वामिनः शक्तिचये १पि सारासारता । तद् एनं हत्वा स्वयम् एवाहं सुखेन राज्यं *ग्रहीष्यामि । अद्वैवायं संजीवक एनम् अर्थं चिकीर्षुर् अस्ति । अतो १हं कुलस्वामिनं लां ज्ञापयितुं समायातः । 9

तच् च वज्रपातदुःसहतरं वचनम् उपश्रुत्यातीव त्रुभितद्वद्यः पिङ्गलको मोहम् उपगतो न किंचिद् उवाच । दमनकस् तु तदाकारं परिज्ञायात्रवीत् । अयम् एव मन्त्रिप्राधान्ये महान् दोषः । साधु चैदम् उच्यते । 12

अल्युच्छिते मन्त्रिणि पार्थिवे वा-
वष्टभ्य पादाव् अवतिष्ठते श्रीः ।

सा स्त्रीस्वभावाद् असहा *भरस्य
द्वयोस् तयोर् एकतरं जहाति ॥ २२१ ॥

*तेन हि । कण्ठकस्य च भयस्य । दन्तस्य चलितस्य च । 15
अमात्यस्य च दुष्टस्य । मूलाद् उद्वरणं सुखम् ॥ २२२ ॥

किं च । एकं भूमिपतिः करोति सचिवं राज्ये प्रभाणं यदा
तं मोहाच् क्रयते मदः स च मदाद् दासेन निर्विवते । 18
निर्विशुस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतन्त्रस्युह्या ॥ २२३ ॥

सो १यम् अधुना संजीवको निरवग्रहः सर्वकार्येषु स्वेच्छया प्रवर्तते । तद् एतद् एवात्
युक्तम् । यद् उक्तम् । 24

कार्याण्ण अर्थावमदेन । स्वनुरक्तो १पि साधयन् ।

नापेच्यः सचिवो राज्ञा । वाच्छता भूतिम् आयतौ ॥ २२४ ॥

स्वभावश्चायं प्रभूणाम् । यथा । 27
भावस्त्रिघैर् उपक्षतम् अपि द्वेष्यताम् एति किंचिच्
क्षायाद् अचैर् अपक्षतम् अपि प्रीतिम् एवोपयाति ।

दुर्ग्राह्यत्वान् नृपतिमनसां नैकभावाश्रयाणां 30

सेवार्थम् परमगहनो योगिनाम् अथ अगम्यः ॥ २२५ ॥

तच् कुत्वा पिङ्गलको ५ ब्रवीत् । अयं तावन् मम भृत्यः । कथं ममोपरि विपर्ययं करिष्यति ।
दमनक आह । भृत्यो न भृत्य इति । नैतद् एकान्तिकम् । उक्तं च । 33

Frame-story: Lion and bull.

- न सोऽस्मि पुरुषो राज्ञां । यो न कामयते श्रियम् ।
न शक्तिर् यावद् अन्यापि । तावत् संसेवते परम् ॥ २२६ ॥
- सिंह आह । भद्र । तथापि मम तस्योपरि चिन्तं न *परिदुष्टति । यतः । ३
अनेकदोषदुष्टोऽपि । कायः कस्य न वल्लभः ।
कुर्वन् अपि व्यलीकानि । यः प्रियः प्रिय एव सः ॥ २२७ ॥
- किं च । अप्रियाण्ण अपि कुर्वाणो । निष्ठुराण्ण अपि च ब्रुवन् । ६
चितः प्रह्लादयत् एव । सर्वावस्थासु वल्लभः ॥ २२८ ॥
- दमनक आह । अत एवायं दोषोऽभ्युदयस्य । यत् सर्वमृगजनं परिहत्य स्वामिना
यस्योपर्य आस्था प्रतिबङ्गा । सोऽयम् अधुना स्वयं स्वामित्वम् अभिवाच्छति । उत्तं च । ९
यस्मिन् अथ अधिकं चक्षुर् । आरोपयति पार्थिवः ।
अज्ञाते सकुलीने वा । स लक्ष्या हरते मनः ॥ २२९ ॥
- तत् । अयम् अभीष्टोऽपि दुष्टत्वाद् अनिष्टः । इति त्वकुं युक्तः । सुषु खल्ल इदम् १२
उच्यते ।
- पूज्यो बन्धुर् अपि प्रियोऽपि तनयो भ्राता वयस्योऽपि वा
यो मोहाद् अनवद्यकार्यविमुखो हैयः स कार्यार्थिना । १५
लोके हि प्रथिता ननु श्रुतिर् इयं नायोऽपि गायन्ति यां
किं कार्यं कनकेन तेन भवति च्छिदाय कर्णस्य यत् ॥ २३० ॥ sārdū
- यच् च । महाकायोऽयम् । इत्युपकाराय चिन्त्यते । तद् अपि विपरीतम् एव । यतः । १८
किं गजेन प्रभिन्नेन । राजकर्माण्ण अकुर्वता ।
स्थूलो वा यदि वास्थूलः । श्रेयान् छत्यकरः पुमान् ॥ २३१ ॥
- अथवा देवपादानाम् अस्योपर्य अनुकम्पा । तद् अथ अयुक्तम् । यतः । २१
सतां मतिम् अतिक्रम्य । योऽसतां वर्तते मते ।
कालेन व्यसनं प्राप्य । पश्चात्तापं स गच्छति ॥ २३२ ॥
- यो न निःश्रेयसं ज्ञानं । सुहृदां प्रतिपद्यते । २४
अचिरात् स *च्युतः स्थानाद् । द्विषतां वर्तते वशे ॥ २३३ ॥
- तथा च । कार्यकार्यम् अनार्यैर् । उन्मार्गनिर्गलैर् गलन्तिभिः ।
नाकर्णेते विकर्णैर् । नयोक्तिभिर् युक्तम् उक्तम् अपि ॥ २३४ ॥ ar 27
- अप्रियस्यापि वचसः । *परिणामाविरोधिनः ।
वक्ता श्रोता च यच्चाल्लिः । रमन्ते तत्र संपदः ॥ २३५ ॥
- तथा च । क्रियासु युक्तैर् नुप चारचुषो
न वच्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः । ८०
अतोऽहंसि चन्तुम् असाधु साधु वा
हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः ॥ २३६ ॥ vamśa ३३

	मूलभृत्योपरोधिन । न ह्य आगन्तुं प्रपूजयेत् ।	
	नातः परतरोऽन्योऽस्मि । राज्यभेदकरो गदः ॥ २३७ ॥	
सिंह आह । भद्र । मा मैवं वोचः । यथः ।		3
	उक्तो भवति यः पूर्वे । गुणवान् इति संसदि ।	
	न तस्य वाच्यं नैर्गुण्यं । प्रतिज्ञाभमङ्गभीरुणा ॥ २३८ ॥	
तथा तस्य मया । शरणागतोऽयम् । इति पूर्वम् अभयप्रदानं दत्तम् । तत् कथम् असौ ६		
छत्न्यो भविष्यति । दमनक आह ।		
	न दुर्जनो वैरम् इति प्रकृष्टिं	
	न साधुर् एवं सुकृतेन तुष्यति ।	9
	स्वभावभावेन हि भाविताव् उभौ	
	यथेचुनिम्बौ खरसेन तौ तथा ॥ २३९ ॥	vamśa
अपि च ।	दुर्जनः प्रकृतिं याति । सेव्यमानोऽपि यत्नतः ।	12
	स्वेदनाभ्यङ्गनोपार्थैः । अपुच्छम् इव नामितम् ॥ २४० ॥	
तथा च ।	स्वल्पे ऽपि गुणाः स्फीतीभवन्ति गुणसमुद्दितेषु पुरुषेषु ।	
	शशिनः खलु तुहिनगिरेः । शिखरप्राप्ता इव मयूखाः ॥ २४१ ॥	ār 15
तथा ।	नश्चन्ति गुणा गुणिनां पुरुषाणाम् अगुणवत्सु पुरुषेषु ।	
	अञ्जनगिरिशिखरेष्व इव । निशासु चन्द्रांश्वः पतिताः ॥ २४२ ॥	ār
	छत्नशतम् असत्सु नष्टं । सुभाषितशतं च नष्टम् अनुधेषु ।	18
	वचनशतम् अवचनकरे । वुद्धिशतम् अचेतने नष्टम् ॥ २४३ ॥	ār
	नष्टम् अपाच्चे दानं । नष्टं हितम् अलसबुद्धिविज्ञाने ।	
	नष्टं छतम् अछतज्जे । नष्टं दाचिष्यम् अनभिज्ञे ॥ २४४ ॥	ār 21
अपि च ।	अरण्यरुदितं छतं शवशरीरम् उद्भर्तिं	
	स्थले कमलरोपणं सुचिरम् ऊषरे वर्षणम् ।	
	अपुच्छम् अवनामितं बधिरकर्णजापः छतस्	24
	तद् अन्धमुखमएडनं यद् अवुधे जने भाषितम् ॥ २४५ ॥	pr
किं च ।	चिरं दुर्घोऽनद्वान् स्तनभरनता गौर् इति वृथा	
	परिष्वक्तः षण्ठो युवतिर् इति लावण्यकलिता ।	27
	छता वैदूर्याशा विततकिरणे काचश्कले	
	यद् अज्ञानासङ्गाद् अविवृद्धजने सेवनरतिः ॥ २४६ ॥	sikha
तत् सर्वथा खामिनासङ्गीयं हितवचनं नोऽन्तःवृत्तिः । किं *च । शूयताम् ।		30
	व्याघ्रवानरसर्पाणां । यन् मया न छतं वचः ।	
	तेनाहं दुर्विनोतेन । मानुषेण निपातितः ॥ २४७ ॥	
पिङ्गलक आह । कथम् एतत् । दमनकः कथयति ।		33

॥ कथा ९ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने यज्ञदत्तो नाम ब्राह्मणः । तस्य
ब्राह्मणी हारिद्वाभिभूता प्रतिदिनम् एवं वदति । भो ब्राह्मण ।³
निरुत्साह । कठोरहृदय । किं न पश्यसि क्षुधया पीड्यमानान्य्
अपवानि । येन निश्चिन्तास् तिष्ठसि । कियन्तम् अथ अध्वानं
गत्वा यथाशक्ति कम् अथ अशनोपायं कृत्वा द्रुततरं पुनर्⁶
आगच्छ । अथ ब्राह्मणस् तद्वचननिर्वेदेन महाध्वानं गन्तुम्
आरब्धः । कतिभिर् दिवसैर् महाटवीं प्रविष्टः । तस्यां चाटव्यां
ब्रजता तेन क्षुत्क्षामेणोदकम् अन्वेषुम् आरब्धम् । तावत् तस्याश्⁹
चैकप्रदेशे तुणैर् आवृतो महान् कूपो दृष्टः । यावद् विलोकयति ।
तावद् व्याघ्रवानरसर्पमानुषास् तन्मध्ये दृष्टाः । तैर् अप्य् असौ
दृष्ट इति । ततः । मानुषोऽयम् । इति मत्वोक्तवान् व्याघ्रः । भो¹²
भो महासञ्च । प्राणिरक्षणे महान् धर्मः । इति मत्वा माम्
उत्तारय । येनाहं *प्रियमित्रकलचपुत्रस्वजनैः संगतस् तिष्ठामि ।
ब्राह्मण आह । भवतो नामयहणेनापि सर्वेषां प्राणिनां भयम्¹⁵
उत्पद्यते । नन्व अहम् अतस् तत्त्वे बिभेमि । पुनर् अपि
व्याघ्रेणाभिहितम् ।

ब्रह्मे च सुरापे च । क्लीबे भगवते शरे ।

18

निष्कृतिर् विहिता सङ्गिः । कृतभे नास्ति निष्कृतिः ॥२४८॥

पुनर् अप्य् आह । चिसत्येनाहम् आत्मानं शपामि । न भयं
तवास्मत्सकाशाद् विद्यते । अतोऽनुकम्पयोत्तारय । ततो द्विजेन²¹
स्वचित्तेनावधारितम् । प्राणिनां प्राणिरक्षणे यदि विपत्तिर् भवति ।
तथापि श्रेयस्करी । इति । एवं मत्वोक्तारितः । वानरोऽप्य् एवं

*ब्रवीति । भोः साधो । माम् अथ उत्तारय । एवं श्रुत्वा द्विजेन सोऽप्य उत्तारितः । सर्पोऽब्रवीत् । भो द्विज । माम् अथ उत्तारय । तच्च छ्रुत्वा ब्राह्मणोऽब्रवीत् । युष्मन्नामग्रहणेनापि ३ चस्यते । किं पुनः स्पर्शनेन । सर्प आह । अस्माकं स्वातन्त्र्यं नास्ति । अनादिष्टा न दशमः । चिसत्येनात्मानं शपामि । अस्मत्स-काशान् न भयं कर्तव्यम् । तेनैवम् आकर्ण्योत्तारितः सोऽपि । ६ अथ ते ब्रुवन्ति । सर्वेषां पापानाम् आयतनं कश्चिन् मनुष्यो भवति । एतन् मत्वा नोत्तारयितव्योऽयम् । न चास्य विश्वासम् अनुगतव्यम् । पुनर् अपि व्याग्रेणोक्तम् । य एष पर्वतो बहुशि- ९ खरो दृश्यते । तस्योत्तरे पार्श्वे दरीगहने मदीयगुहा । तच्च त्वया ममानुग्रहणायैकवारम् आगतव्यम् । येनाहं भवतः प्रत्युपकारं करोमि । येनुर्णसंबन्धोऽन्यजन्मन्य् अपि न भवति । एवम् १२ उक्ता गुहाभिमुखं प्रायात् । अथ वानरोऽब्रवीत् । तत्रैव गुहा-संनिधौ ममावासो निर्भरसमीपे । तस्मिंस् त्वया मत्सकाशम् आगतव्यम् । इति । एवम् उक्ता प्रायात् । सर्पेणोक्तम् । यदा १५ भवत आत्ययिकं भवति । तदाहं स्मर्तव्यः । इति । एवम् उक्ता यथागतम् एव प्रायात् ।

अथ स कूपस्थः पुरुषो मुहुर मुहुः शब्दं करोति । भो १८ ब्राह्मण । माम् अथ उत्तारय । अथ द्विजेन जातानुकम्पेन स्वपक्ष इति सोऽप्य उत्तारितः । तेन चाभिहितम् । यथा । अहं सुवर्ण-कारः । भृगुकच्छे वसामि । यदि सुवर्णं किंचिद् घटनीयं भवति । २१ तदा त्वया मम सकाशम् आनेतव्यम् । इति । एवम् उक्ता यथा-गतम् एव प्रायात् ।

अथ ब्राह्मणेन भ्रमतापि न किंचिद् आसादितम् । गृहम् २४

आगच्छता तेन स्मृतं वानरोक्तम् । आगतश्च तत्सकाशं दृष्टश्च वानरः । तेनामृतस्वादुफलानि निवेदितानि । आश्वासितश्च म स तैः । वानरः पुनर् अब्रवीत् । यदि फलैर् भवतः कार्यम् । ३ तन् नित्यम् एवागन्तव्यम् । द्विजेनाभिहितम् । भवता सर्वे कृतम् । परं व्याघ्रं मे दर्शय । तेन च नीत्वा व्याघ्रो दर्शितः । व्याघ्रेण च ज्ञात्वा प्रत्युपकारार्थं घटितयैवेयादिकं निवेदितम् । उक्तं ६ च । कश्चिद् राजपुत्रोऽश्रेनापहृत एकाकी मत्क्रमे पतितो व्यापादितश्च । तत्सक्तम् एतत् सर्वं मया सुप्रयुक्तं स्थापितं तव निमित्तम् । एतद् गृहीत्वा गच्छतु भवान् यथाभिप्रेतम् । इति । ९ ब्राह्मणश्च तद् गृहीत्वा सुवर्णकारं स्मृत्वा । स ममोपकारी विक्रापयिष्यति । एवं मत्वा तत्सकाशं गतः । सुवर्णकारेणापि सादरेण *पाद्यार्घासनखादनपानभोजनादिसक्षियां कृत्वोक्तम् । १२ यथा । भवान् आदिशतु । किं करोमि । द्विजेनोक्तम् । मया सुवर्णम् आनीतम् अस्ति । तत् त्वया विक्रेतव्यम् । सुवर्णकारोऽब्रवीत् । दर्शय सुवर्णम् । इति । दर्शितम् अनेन । सुवर्णकारस् १५ तद् दृष्ट्वा चिन्तितवान् । मयैवेदं घटितं राजपुत्रस्य निमित्ते । एवं च चिन्तेनावधार्याब्रवीत् । तिष्ठतु भवान् अचौब । यावद् अहं कस्यचिद् दर्शयामि । एवम् उक्ता राजकुले गत्वा दर्शितं राज्ञः । १८ तद् दृष्ट्वा राजाब्रवीत् । कुच त्वयेदं प्राप्नम् । इति । सोऽब्रवीत् । मम वेशमनि ब्राह्मणस् तिष्ठति । तेनेदम् आनीतम् । ततश्च चिन्तितं राज्ञा । नूनं तेन दुरात्मनैव सुतो मे व्यापादितः । इति २१ दर्शयामि तस्य तत्फलम् । इति । ततः समादिष्टा आरक्षकपुरुषाः । तं ब्राह्मणापसदं बन्धयित्वा व्यतीतायां रजन्यां शूलाम् आरोपयत ।

तैश च बङ्गेन ब्राह्मणेन भुजगः स्मृतः । स्मृतमात्र एव च
तदन्तिकम् आगतः । अब्रवीच् च । किं तवोपकारं करोमि ।
द्विजेनोक्तम् । माम् *अस्माद् बन्धनान् मोचय । सोऽब्रवीत् । ३
अहं राजवल्लभां पल्लीं दंक्षामि । ततः कस्यापि महामान्त्रिकस्या-
भिमन्त्रणाद् अन्यभिषजां च विषनाशनैर् अगदैः प्रलिप्ताम् अपि
न निर्विषीकरिथामि । तवैव हस्तस्पर्शनान् निर्विषीभविष्यति । ६
ततस् त्वं मुच्यसे । इति प्रतिज्ञाय सर्पेण राजमहिषी दृष्टा । ततो
राजकुले हाहाशब्दः समुत्थितः । सर्वतः पुरम् आकुलीभूतम् ।
अथ गारुडिकमान्त्रिकतान्त्रिकभैषजिकान्यदेशनिवासिनः समाहूताः । ९
समस्तैर् अपि स्वशक्त्या समुपचरितम् । न कस्यचिद् उपचारेण
निर्विषीभूता । ततो भ्रमितो डिगिडमः । तम् आकर्ष्य द्विजेनाभि-
हितम् । अहम् एनां निर्विषीकरोमि । इति वचनसमम् एव १२
बन्धनाद् उन्मीच्य समानीय ब्राह्मणो राज्ञे निवेदितः । ततो
राजाब्रवीत् । भवान् एनां निर्विषीकरोतु । सोऽपि गत्वा
राज्ञीसकाशं हस्तस्पर्शमाचात् तां निर्विषीकृतवान् । १५

तां च प्रत्युज्जीवितां दृष्ट्वा राजा तस्य पूजां गौरवं च कृत्वा
सबहुमानम् अमुं पृष्ठवान् । सत्यं कथयतु भवान् । केन प्रकारेणोदं
सुवर्णं लब्धम् । इति । द्विजेनादितः प्रभृति यथावृत्तम् अनुभूतं १८
सर्वम् आख्यातम् । अवगतार्थेन च राजा तं सुवर्णकारं निगृह्यास्मै
यामसहस्रं दत्त्वात्मनो मन्त्रित्वे नियोजितः । तेन च स्वकीयकुट्टम्
आनीय *सुहन्तस्वजनसमेतेन भोजनादिक्रियापरितुष्टेनानेकमख- २१
करणार्जितपुण्यप्राग्भारेण सकलराज्यचिन्तासंभूताधिपत्येन सुखम्
अनुभूयते स्म ॥

Frame-story: Lion and bull.

अतोऽहं ब्रवीमि । व्याघ्रवानरसपर्णाम् । इति । दमनकः पुनर् अब्रवीत् ।

खजनोऽथ सुहृद् गुरुर् नृपो वा

पुरुषेणोत्पथगो निवारणीयः ।

विनिवर्तयितुं स चेन् न शक्यः

परतस् तस्य मनोनुग्रहं विधेयम् ॥ २४५ ॥

aupa

देव । स तावहू द्रोही । किं तु ।

हितक्षङ्गिर् अकार्यम् ईहमानाः

सुहृदः क्लेशपरियहान् *निवार्याः ।

परिपूर्णम् इदं हि साधुवृत्तं

कथितं सङ्ग्रहं असाधुवृत्तम् अन्यत् ॥ २५० ॥

aupa

तथा ।

स खिंगधो यसनान् निवारयति यस् तत् कर्म यन् निर्मलं

सा स्त्री यानुविधायिनी स मतिमान् यः सङ्ग्रहं अभ्यर्चते ।

12

सा श्रीर् चा न मदं करोति स सुखी यस् तृष्णया नोह्यते

तत् मित्रं यद् अयन्त्रणं स पुरुषो यः खिद्यते नापदि ॥ २५१ ॥

śārdū

किं च ।

सुप्तं वह्नौ शिरः कला । भुजंगस्त्वरे ऽपि वा ।

15

अथ उपेक्षेत सन्मित्रं । न पुनर् व्यसनोनुखम् ॥ २५२ ॥

तद् यद् इदं संजीवकसंसर्गव्यसनम् । तद् देवपादानां चिवर्गहानिकरम् । अथ बुद्धप्रकारं
विज्ञप्तमाना देवपादा असद्वचनम् अनादृत्य कामतः प्रवर्तन्ते । तद् आयतौ दुःखापाते 18
भृत्यदोषो न याह्याः । उत्तं च ।

वृपः कामासक्तो गणयति न कार्यं न च हितं

यथेष्टं स्वच्छन्दः प्रचरति हि मत्तो गज इव ।

21

ततो मानाध्मातः पतति स यदा शोकगहने

तदा भृत्ये दोषान् चिपति न निजं वेत्य् अविनयम् ॥ २५३ ॥

śikha

सिंह आह । भद्र । एवं स्थिते किम् असौ प्रत्यादेशः । दमनक आह । किम् इति प्रत्यादिश्ते । 24
कतर एष नयः । यतः ।

प्रत्यादिष्टः पुरुषस् । खरति विकर्तुं भयात् प्रहर्तुं वा ।

तस्मात् प्रत्यादेष्टुं । न्यायोऽरिः कर्मणा न गिरा ॥ २५४ ॥

ar 27

पिङ्गलक आह । स तावच् क्षप्यमोक्ता । वयं तु पिशितभुजः । तत् कथम् असौ ममापकर्तुं
समर्थः । दमनकोऽब्रवीत् । एवम् एतत् । स *शप्पमुक् । देवपादाः पिशितभुजः । सो
ऽन्नभूतः । देवपादा *भोक्तृभूताः । तथाय असौ यदि खयम् अनर्थं *न करिष्यति । ततो 30
ऽन्यसाद् उत्पादद्यिष्यति । उत्तं च ।

प्रेरयति परम् अनार्यः । शक्तिदरिद्रोऽपि जगदभिद्रोहे ।

तेजयति खड्गधारां । खयम् असमर्था शिला वैत्तुम् ॥ २५५ ॥

ar 33

सिंह आह । कथम् । सो ऽब्रवीत् । *त्वं तावद् अजस्म मनेकमत्तंगजंगवयं महिष्वराह-
शार्दूलं चित्रकं युद्धेषु नखदन्तं संनिपातं क्षतं ग्रणं शबलं तनुः । अयं पुनः सदा तत्समीपवासी
प्रकोर्णविग्रहः । तदनुषङ्गाच् च क्षमयो भविष्यन्ति । ते युष्मच्छरीरसामीयात् क्षतवि- 3
वरानुसारिणोऽनः प्रवेत्यन्ति । तथापि त्वं विनष्ट एव । इति । उक्तं च ।

न ह्य अविज्ञातशीलाय । प्रदातव्यः परिश्रयः ।

डुण्डुकस्य हि दोषेण । हता मन्दविसर्पिणी ॥ २५६ ॥

सो ऽब्रवीत् । कथम् एतत् । दमनकः कथयति ।

6

॥ कथा १० ॥

अस्ति कस्यचिद् राज्ञो वासगृहे सर्वगुणोपेतम् अनन्यसदृशं शय- 9
नीयम् । तत्पञ्चादनपटैकदेशे मन्दविसर्पिणी नाम यूका प्रतिव-
सति स्म । पुच्चपौच्चुहितृदौहिच्चादिमहोप्रसवं संततिं परिवृता राजानं
सुप्रभम् अन्तर् भक्षयति । तच्छोणितेन *पुष्टा दर्शनीया च सा 12
संवृत्ता । एवं च तस्यास् तत्र वसन्या दुण्डुको नाम मत्कुण्डे
वायुप्रेरितस् तस्मिन् शयने पतितः । स तु तत्र छ्यनम् अति-
सूक्ष्मोच्चरपञ्चादनपटम् *उभयोपधानं जाहूवीविपुलपुलिनसदृशं 15
परममृदु सुरभिगन्धि दृढा परं परितोषम् अगमत् । तत्स्पर्शकृष्ट-
मना इतश्चेत्तश्च च परिभ्रमन् कथम् अपि दैववशान् मन्दवि-
सर्पिण्या मिलितः । तया चाभिहितः । कुतस् त्वम् अस्मिन् 18
प्रभुयोग्ये ऽधिवासस्थाने समायातः । गम्यताम् अस्मात् त्वरितम् ।
इति । ततः सो ऽब्रवीत् । आर्ये । मा मैवं वद । कुतः । *

गुरुर् अग्निर् द्विजातीनां । वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।

21

पतिर् एको गुरुः स्त्रीणां । सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ २५७ ॥

इति । अतिथिस् तवाहम् । मया तावद् अनेकप्रकाराणि ब्रा-
ह्मणश्चियविट्पूदाणां रुधिराण्य् आस्वादितानि । तानि च 21
श्चाराणि पिञ्चिलान्य् अपुष्टिकराणि च । यः पुनर् अस्य शयन-

स्याधिष्ठाता । तस्यासंशयं मनोरमम् अमृतोपमं चासृग् भविष्यति ।
 अजस्रं भिषग्भिः क्रियमाणैषधाद्युपक्रमप्रयत्नवशाद् वातपित्रश्चे-
 ष्मणाम् अविरोधाद् अनामयतया स्त्रिग्धट्रवपेशलैः संखण्डदाढि- 3
 मच्चिकटुकपटुभिः स्थलजंजलजंखेचरंप्रधानंपिशितोपसृतैर् आहा-
 रैर् उपबृंहणाद् उपचरितं रुधिरं रसायनम् इव मन्ये । ततस्
 तत् सुरभि तुष्टिपुष्टिकरं स्वादु च तव प्रसादाद् आस्वादयितुम् 6
 इच्छामि । सांब्रवीत् । असंभाव्यम् एतत् त्वद्विधानाम् अग्निमुखानां
 दंशवृत्तीनाम् । अतोऽपगम्यताम् अस्माच् छ्यनात् । इति ।
 उक्तं च । 9

देशं कालं कार्यं । परम् आत्मानं च यो न जानाति ।

अविमृश्य यः करोति च । न स फलम् आप्नोति वै मूर्खः ॥२५८॥ ar
 ततः सोऽस्याः पादयोर् निपत्य पुनस् तद् एव प्रार्थितवान् । 12
 सा तु दाक्षिण्यपरतया तत् । तथा । इति प्रतिपन्नवती । यतो
 राज्ञः कण्णिसुतकथानके कथ्यमाने प्रच्छादनैकदेशावस्थितया तया
 श्रुतम् । यन् मूलदेवेन देवदत्तायाः पृच्छन्त्याः कथितम् । तथा हि । 15

यः पादयोर् निपतितं । कुपितोऽपि न मन्यते ।

तेन ब्रह्मा हरिः शम्भुस् । वयोऽपि स्युर् विमानिताः ॥२५९॥

तच् च स्मृत्वा तद्वचनं प्रतिपद्याभिहितवती । परं नादेशे नाकाले 18
 त्वयास्य भक्षणायोपस्थातव्यम् । सोऽब्रवीत् । को देशः । को वा
 कालः । अनभिज्ञोऽहं नवसमागमत्वात् । सांब्रवीत् । मदश्रम-
 निद्रापरीतकायो यदा नृपतिर् भवति । तदा निभृतं पादयोस् 21
 त्वया दंष्टव्यः । एतौ देशकालौ । तथैव च तेन प्रतिपन्नम् । एवं
 वर्तमाने प्रदोष एव तेन कालानभिज्ञेन बुभुक्षया चार्तेन सुप्रसाच्च
 एव पृष्ठप्रदेशे दष्टो राजा । असाव् अप्य उल्कादग्ध इव । वृश्चिक- 24

दृष्ट इव । उल्मुकस्पृष्ट इव त्वरिततरम् उत्थाय पृष्ठप्रदेशं संस्पृशन्
परिवर्तकम् आह । अरे । दृष्टोऽस्मि केनापि । अस्मिज् शयने
सुनिपुणं किंचित्स्वेदजजातिम् *अन्वेषयत । इति राजवचनं श्रुत्वा 3
डुरडुको भयात् प्रणश्य खट्टाविवरम् एकम् आश्रितः । अथ तैर्
नृपादेशकारिभिर् आगत्य स्वाम्यादेशाद् दीपिकां गृहीत्वा सुनि-
पुणम् अन्वेषयन्निर् वस्त्रोमान्तर्लीना मन्दविसर्पिणी विधिनि- 6
योगाद् आसादिता सपरिजना व्यापादिता च ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । न ह्य अविज्ञातशीलाय । इति । अन्यच् च । देवपादैर् यत् क्रमागता
भृत्यास् व्यक्ताः । तद् अयुक्तम् । यतः । 9

व्यक्ताश् चाभ्यन्तरा येन । वाद्याश् चाभ्यन्तरीक्षताः ।

स एव मृत्युम् आप्नोति । मूर्खश् चण्डरवो यथा ॥ २६० ॥

पिङ्गलक आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् । 12

॥ कथा ११ ॥

अस्ति कश्चिन् नगरपरिसरसंनिकृष्टविवरान्तरशायी जम्बुकश्
*चण्डरवो नाम । स कदाचिद् आहारम् अन्वेषयन् क्षपाम् 15
आसाद्य क्षुभ्यामकण्ठः परिभ्रमन् नगरम् अनुप्रविष्टः । ततो
नगरावासिभिः सारमेयैसै तीक्ष्णादशनकोटिभिर् विलुप्यमाना-
वयवो भयंकरारवचस्त्रहृदय इतस् ततः प्रस्खलन् पलायमानः 18
किम् अपि शिल्पिगृहम् अनुप्रविष्टः । तत्र बृहन्नीलिकाभाण्ड-
मध्ये पतितः । श्वगणश् च यथागतं गतः । असाव् अपि कथम्
अप्य् आयुःशेषतया तस्मान् नीलिकाभाण्डात् समुत्पत्य वनं प्रति 21
गतः । अथ तस्य शरीरं नीलीरसरञ्जितं दृष्ट्वा समीपवर्त्तिनः सर्वे
मृगगणाः । किम् इदम् अपूर्ववर्णाद्यां सत्त्वम् । इति ब्रुवाणा
भयतरलितदृशः पलायन्ते स्म । कथयन्ति च । अहो । अपूर्वम् एतत् 24

सत्त्वं कुतो ऽप्य *आगतम् । तन् न विज्ञायते । कीदृग् अस्य
चेष्टिं पौरुषं च । तद् दूरतरं गच्छामः । उक्तं च ।

न यस्य चेष्टिं विद्यान् । न कुलं न पराक्रमम् । ३

न तस्य विश्वसेत् प्राज्ञो । यदीच्छेच् *छ्रियम् आत्मनः ॥२६१॥
चण्डरवो ऽपि तान् भयव्याकुलान् विज्ञायेदम् आह । भो भोः
श्वापदाः । किं मां दृष्ट्वा यूयं चक्षा *व्रजथ । यतः । श्वापदानां
न को ऽपि स्वामी । इत्य अवगम्याखण्डलेनाहं चण्डरवो नाम
प्रभुत्वे ऽभिषिक्त इति मङ्गुजवज्जपञ्चरान्तरस्थाः सुखेन तिष्ठत ।
इति । तद्वचनम् आकर्ण्य सिंहाव्याघ्रचिचकवानरशशकहरिणज-
मुकादयः श्वापदगणास् तं प्रणेमुः । प्रोचुश् च । स्वामिन् । समा-
दिश । यद् अस्माभिः कर्तव्यम् । अथ तेन सिंहस्यामात्यपदवी ।
व्याघ्रस्य शव्यापालत्वम् । द्वीपिनः स्थगिका । करिणः प्रतीहा-
रत्वम् । वानरस्य छत्रधारत्वं दत्तम् । ये पुनर् आत्मीयाः शृगाला
आसन् । ते सर्वे ऽप्य अर्धचन्द्रं दत्त्वा निःसारिताः । एवं च तस्य
राज्ये श्रियम् अनुभवतस् ते सिंहादयो मृगान् व्यापाद्य तस्य
पुरतः प्रक्षिपन्ति । सो ऽपि प्रभुर्धर्मेण सर्वेषां संविभज्य तान्
प्रयच्छति ।

एवं गच्छति काले कदाचित् तेनास्यानगतेन तत्प्रदेशासन-
शब्दायमानशृगालवृन्दशब्दम् आकर्ण्य पुलकितवपुषानन्दाश्रु-
पूर्णनयनयुगलेनोत्थाय तारतरस्वरेण शब्दायितुम् आरब्धम् । अथ
ते सिंहादयस् तद् आकर्ण्य । शृगालो ऽयम् । इति मत्वा सलज्जा
अधोमुखाः श्वायम् एकं तस्युर् उक्तवन्ताश च । भोः । वाहिता
वयम् अनेन शृगालेन । तद् वध्यताम् असौ । सो ऽपि तद्
आकर्ण्य पलायितुम् ईहमानो व्याघ्रेण खण्डशः कृतो मृतश च ॥ २४

Frame-story: Lion and bull.

अतोऽहं ब्रवीमि । त्यक्ताश् चाभूभ्यन्तरा देन । इति । पिङ्गलक आह । कथं ज्ञयोऽसौ मया दुष्टबुद्धिर् इति । कश् चास्य युद्धमार्गः । इति । सोऽब्रवीत् । अन्यदासौ *स्वस्ताङ्गो देवपादान्तिकस् आगच्छति । अद्य यदि शृङ्गायप्रहरणाभियुक्तचित्तः सचकितश् चोपस्थि- 3 ष्टति । तद् देवपादैर् अवगत्यम् । दुष्टबुद्धिर् इति ।

एवम् उक्तोत्थाय दमनकः संजीवकसकाशं प्रायात् । तस्यापि मन्दगतिर् अधृतिपरीतम् इवामानम् अदर्शयत् । ततस् तेनाभिहितः । भद्र । भवतः कुशलम् । सोऽब्रवीत् । 6 कुतः कुशलम् अनुजीविनाम् । कस्मात् ।

संपत्तयः परायन्ताः । सदा चिन्तम् अनिर्वृतम् ।

स्वजीविते ऽप्याविश्वासस् । तेषां ये राजसेवकाः ॥ २६२ ॥

9

तथा ।

तावज् जन्मापि दुःखाय । ततो दुर्गतता परा ।

तत्रापि सेवया वृत्तिर् । अहो कष्टपरंपरा ॥ २६३ ॥

12

जीवन्तोऽपि मृताः पञ्च । यासेन परिकीर्तिताः ।

दरिद्रो व्याधितो मूर्खः । प्रवासी निव्यसेवकः ॥ २६४ ॥

आहरत् अपि न स्वस्यो । विनिद्रो न प्रबुध्यति ।

15

वक्ति न स्वेच्छया किंचित् । सेवकोऽपीह जीवति ॥ २६५ ॥

सेवा श्वृत्तिर् आख्याता । यैस् तैर् मिथ्या प्रजल्प्यतम् ।

स्वच्छन्दं चरति शा हि । सेवको राजशासनात् ॥ २६६ ॥

18

भूशय्या ब्रह्मचर्यं च । क्षश्लं लघुभोजनम् ।

सेवकस्य यतेर् यद्वद् । विशेषः पापधर्मजः ॥ २६७ ॥

15

स्वाभिप्रायपरोक्षस्य । परचिन्तानुवर्तिनः ।

स्वयंविक्रीतदेहस्य । सेवकस्य कुतः सुखम् ॥ २६८ ॥

21

प्रत्यासन्ति व्रजति पुरुषो यावतीं सेवमानः

कुर्यात् स्वामिन्य् अवहितमनास् तावतीम् एव भीतिम् ।

24

राजा वह्निः सदृशम् उभयं केवलं नामभिन्नं

mandā

सहो दूराद् भवति दहनो दुःसङ्गः संनिकर्षात् ॥ २६९ ॥

मृदुनापि सुगन्धेन । *सुमृष्टेनापि हारिण ।

27

मोदकेनापि किं तेन । निष्पन्नो यस् तु सेवया ॥ २७० ॥

तत् सर्वथा ।

कः कालः कानि मित्राणि । को देशः कौ व्याघ्रमौ ।

कश् चाहं का च मे शक्तिर् । इति चिन्त्यं मुड्र मुडः ॥ २७१ ॥

हृदयान्तर्निहितभावस्य दमनकस्य वचनं श्रुत्वा संजीवकोऽब्रवीत् । भद्र । कथय । किं 30 वक्तुकामस् त्वम् । सोऽब्रवीत् । भवांस् तावन् मम सुहृत् । अवश्यं च मया तव हितम् आख्येयम् । अयं हि तावत् स्वामी पिङ्गलकस् तवोपरि कुद्धबुद्धिः । अनेन चाद्याभिहितम् । संजीवकं हत्वा सर्वक्रच्यम्बन्धाणां तृप्तिम् उत्पादियथामि । इति । तच्च कुलाहं परं विषादम् 33

Frame-story: Lion and bull.

आगमम् । तद् यद् अनन्तरं करणीयम् । तत् क्रियताम् । इति । तच् च तद्वचनं वज्रपा-
तसदृशम् आकर्ण संजीवकः परं विषादम् अगमत् । सर्वकालश्रद्धेयवचनत्वाच् च दमनकस्य
सुतराम् आविमहृदयः परं भयम् उपागतः संजीवक आह । साध्व् इदम् उच्चते । 3

दुर्जनगम्या नार्थः । प्रायेणापात्रभृह भवति राजा ।

वृपणानुसारि च धनं । देवो गिरिजलधिवर्षी च ॥ २७२ ॥

ār

कष्टं भोः कष्टम् । किम् इदम् आपतिं ममेति ।

6

आराधमानो नृपतिः प्रथत्राद्

आराधते नाम किम् अत्र चित्रम् ।

9

अयं त्व अपूर्वः प्रतिमाविशेषो

*यः सेव्यमानो रिपुताम् उपैति ॥ २७३ ॥

upa

किं च । निमित्तम् उद्दिश्य हि यः प्रकृथति

12

भ्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।

अकारणद्विषि मनो हि यस्य वै

कथं नरस् तं परितोषयिथति ॥ २७४ ॥

vamśa

अकारणाविष्कृतवैरदारणाद्

15

असञ्जनात् कस्य भयं न जायते ।

विषं महाहेर् इव यस्य दुर्वचः

*मुदुःसहं संनिहितं सदा मुखे ॥ २७५ ॥

vamśa 18

सरसि बज्जशस् ताराक्षायां दशन् परिवच्छितः

कुमुदविटपान्वेषी हंसो निशास्त् अविच्छणः ।

न दशति पुनस् ताराशङ्को दिवापि सितोत्पलं

21

कुहकचकितो लोकः सत्ये ऽथ अपायम् अपेचते ॥ २७६ ॥

hari

तद् अहो । किं मध्यापक्तं स्वामिनः पिङ्गलकस्य । दमनक आह । वयस्य । निर्निमित्ता-
पकारपराः पररन्धान्वेषिणश् च राजानो भवन्ति । सो ऽब्रवीत् । एवम् एतत् । साधु 24
चैदम् उच्चते ।

चन्दनतरुषु भुजंगा । जलेषु कमलानि तत्र च याहाः ।

गुणघातिनः खला इति । भवन्ति न सुखान्य् अविघ्नानि ॥ २७७ ॥

ār 27

न शैलशृङ्गे कमलं प्ररोहति

न दुर्जनात् क्वापि शुभं प्रवर्तते ।

न साधवो यान्ति कदापि विक्रियां

30

यवाः प्रकोर्णा न भवन्ति शालयः ॥ २७८ ॥

vamśa

न स्वरन्ध् अपराधानां । स्वरन्ति सुकृतान्य् अथ ।

*असंभिन्नार्थमर्यादाः । साधवः पुरुषोत्तमाः ॥ २७९ ॥

33

अथवा ममैवायं दोषः । यन् मया कुमित्रसेवा कृता । इति । उक्तं च ।

अकालचर्या विषमा च गोष्ठी

कुमित्रसेवा न कदापि कार्या ।

पश्चाण्डजं पद्मवने प्रसुतं

धनुर्विमुक्तेन श्रेण भिन्नम् ॥ २८० ॥

upa

दमनक आह । कथम् एतत् । संजीवकः कथयति ।

6

॥ कथा १२ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे महाप्रमाणं सरः । तत्र च मदरक्तो
नाम हंसः प्रतिवसति स्म । तस्य च तच्चानेककालं बहुप्रकारं⁹
क्रीडतः समयोऽतिवर्तते । अथ कदाचित् तस्यान्तकरो मृत्युर्
उलूकरूपेणायातः । तं च दृष्ट्वा हंसोऽब्रवीत् । कुतस् त्वम्
अस्मिन् विजने वने । सोऽब्रवीत् । तव गुणश्रवणात् अहम्¹²
आयातः । अपि च ।

पर्यटन् पृथिवीं सर्वां । गुणान्वेषणतत्परः ।

गुणैस् त्वदधिको नान्यस् । तेनायातस् तवान्तिकम् ॥ २८१ ॥

त्वया सह मयावश्यं । सख्यं कार्यम् इहादरात् ।

अपविचम् अपि प्राप्य । गङ्गां याति पविचताम् ॥ २८२ ॥

तथा च ।

18

हरिहस्तगतः शङ्खः । पविचः प्रथितोऽस्थ्य अपि ।

महानुभावसंसर्गः । कस्य नोन्नतिकारकः ॥ २८३ ॥

एवम् उक्तेन हंसेन । तथैव । इति प्रतिपन्नम् । हे सुमित्र ।²¹
यथेष्टम् उथताम् अस्मिन् महासरसि सुखसेव्ये ऽत्र वने मया
समम् । एवं च तयोर् विहरमाणयोः प्रीतिपूर्वं कालोऽतिवर्तते ।
अथान्यदोलूक आह । यास्याम्य् अहम् आत्मीयावासं पद्मवनं²⁴
नाम । यदि मया किंचित् प्रयोजनं ममोपरि च स्वेहानुभावः ।

तद् अवश्यं त्या मम प्राघूर्णेनागन्तव्यम् । एवम् उक्ता स्वकीयावासं गतः ।

अथ कालेन गच्छता हंसश चिन्तितवान् । तिष्ठन् अहम् ३
इहावासे वृद्धीभूतः । न चान्याम् अहं कांचिद् अपि दिशं जा-
नामि । तद् अधुना गच्छामि तस्य प्रियसुहृद उलूकस्य सकाशम् ।
तत्र मे नवनवं विनोदस्थानं भस्यभोज्यं च भविष्यति । एवं ६
विचिन्त्यौलूकसकाशं गतः । अथ तत्र पद्मवने तं न पश्यति ।
अतिसुनिपुणम् अन्वेषयन् यावत् पश्यति । तावद् अमुं दिवान्यं
विषमविवरम् आश्रितं दृष्ट्वा भिहितवान् । भद्र । एव्य एहि । ९
प्रियसुहृत् ते हंसोऽहम् उपागतः । इति श्रुत्वा तेनोच्यते । नाहं
दिवसचरः । तत्र मम चास्तं गते रवौ समागमो भविष्यति । इति
श्रुत्वा सुचिरं प्रतीक्ष्य रात्राव् उलूकेन सह संगतः । स्वकुशल- १२
वार्तादि विधाय मार्गपरिश्रान्तस् तत्रैव प्रसुप्तः ।

अथ तस्मिन् एव सरसि महान् *वणिजारकसार्थं आवा-
सितः । अथ सार्थपतिः प्रत्यूषकाल उत्थाय प्रयाणशङ्कं दापि- १५
तवान् । अचान्तर उलूको महान्तं विस्वरशब्दं कृत्वा नदीविवरम्
अनुप्रविष्टः । हंसस् तु तथैव स्थितः । ततश्च दुर्निमित्तचकि-
तचित्तसार्थपतिप्रेरितेन केनापि शब्दवेधिना धनुर्धरेण सुदृढं धनुर् १८
आरोप्याकर्णपूर्णं बाणम् आकृष्टं चौलूकनीडनिकटावासी हंसो
व्यापादितः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । अकालचर्या विषमा च *गोषी । इत्यादि । पुनः संजीवक आह । अयं 21
तावत् स्वामी पिङ्गलक आदौ वागमधुरः । परिणामे विषप्रतिमचित्तः । तत् सर्वथा ।

परोक्ते गुणहन्तारं । प्रत्यक्ते प्रियवादिनम् ।

वर्जयेत् तादृशं मित्रं । विषकुशं पयोमुखम् ॥ २८४ ॥

मया चैतद् अनुभूतम् । यथा ।

	दूराद् उच्छितपाणिर् आर्द्रनयनः संप्रोज्ज्ञताधर्मसनो	
	गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेष्व अखिनोन्नरः ।	3
	अन्तर् गृहविषो बहिर् मधुमयश् चातीव मायापटुः	
	को नामायम् अपूर्वनाटकविधिर् यं शिचितो दुर्जनः ॥ २८५ ॥	sārdū
	आदाव् अल्युपचारचाटुविनयालंकारशोभान्वितं	6
	मध्ये चापि विचित्रवाक्यकुमेर् अभर्चितं निष्पलैः ।	
	*पैशुन्याविनयापमानमलिनं बीभत्सम् अन्ते च यद्	
	धिक् केनाप्य अकुलीनसंगतम् असज्जर्मार्थम् उत्पादितम् ॥ २८६ ॥	sārdū
तथा च ।	नमति विधिवत् प्रत्युत्यानं करोत्य अनुगच्छति	12
	प्रथयति दृढां भक्तिं स्तेहात् परिष्वजते ऽधिकम् ।	
	वदति मधुरं विज्ञयाहि प्रशंसति सन्नुणान्	
	न हि च कुरुते यत् कर्तव्यं सदैव हि दुर्जनः ॥ २८७ ॥	hari
कष्ठं भोः कष्ठम् ।	क्वाहं *शृष्ट्यमच्चः । क्वाचम् आमिषभक्षसंसर्गः । साधु चैदम् उच्चते ।	
	यथोर् एव समं विज्ञ । यथोर् एव समं कुलम् ।	15
	तयोर् विवाहः सख्यां च । न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ २८८ ॥	
उक्तं च ।	ज्ञाताश्चालामे स्थितवति रवाव् *अस्तशिखरे	18
	पिपासुः किञ्चल्कं प्रविशति सरोजं मधुकरः ।	
	तदलः संरोधं न गणयति संधासमयजं	
	जनोऽर्थे नापायं विमृशति फलैकान्ततृष्णितः ॥ २८९ ॥	sikha
	कमलमधुनस् त्वक्ता पानं विहाय नवोत्पलं	21
	प्रकृतिसुरभिं गन्धोदामाम् अपास्य च मालतीम् ।	
	जलमधुकराः क्लिश्नन्तीमे कटाम्बुषु दन्तिनां	
	मुलभम् अपहायैवं लोकः खलेष्व अनुरज्यते ॥ २९० ॥	hari 24
	गङ्गोपाने सुचिरनिभृतं वारि वन्यद्विपानां	
	ये सेवने नवमधुरसाखादलुब्धा द्विरफाः ।	
	ते तत्कर्ण्यवजनपवनप्रेष्ट्वितैः चिप्रदेहा	27
	*भूमिं प्राप्नाः कमलविवरक्रीडितानि स्मरन्ति ॥ २९१ ॥	mandā
अथवा गुणानाम् एवायं दोषः । यतः ।	स्वफलनिचयो नम्रां शाखां करोति वनस्पतेर्	80
	गमनम् अलसं वर्हाटोपः करोति शिखेण्डनाम् ।	
	चतुरगमनो जात्यो योऽश्वः स गौर इव वाह्यते	
	गुणवति जने प्रायेण्यैवं गुणाः खलु वैरिणः ॥ २९२ ॥	hari 23

कालिन्द्या: पुलिनेन्द्र नीलशकलशामाभसोऽनर्जले
 मप्रस्थापूज्जनपुज्जमेचकनिभस्याहैः कुतोऽन्वेषणम् ।
 ताराभा: फणचक्रवालमणयो न स्युर् यदि बोतिनो
 धैर् एवोन्नतिम् आभूतन्ति गुणिनस् तैर् एव यान्त्य् आपदम् ॥२३॥ sārdū
 नरेन्द्रा भूयिष्ठं गुणवति जने ऽत्यन्विमुखाः
 श्रियः प्रायो लोके व्यसनिषु च मूर्खेषु च रताः । 6
 नराणां माहात्म्यं गुणत इति मिथ्या सुतिर् इयं
 जनः प्रायेणैवं न हि पुरुषकारं गणयति ॥२४॥ sīkha
 सिंहैः पञ्चरथन्वणपरिभवप्रम्लानदीनाननेत्
 नागैर् अङ्गुशभिन्नमस्तकपुटैर् मन्त्रालसैः पञ्चगैः । 9
 विद्वन्निश्च निराश्रयव्यसनिभिः शूरेश च भाग्यक्तैः
 कालः क्रीडनकैर् *इवात्मरुचितैः प्रेष्टोलयन् क्रीडति ॥२५॥ sārdū 12
 सरः पद्मं त्यक्ता विकसितम् अपायैर् विरहितं
 मदं नागेन्द्राणाम् अभिलवति लोभान् मधुकरः ।
 न मूढस् तत्कर्णव्यजनपरिधातं गणयति ॥२६॥ sīkha
 तत् सर्वथा मम चुद्रमण्डलानाः प्रविष्टस्य जीवितं नास्ति । उक्तं च ।
 बहवः पण्डिताः चुद्राः । सर्वे मायोपजीविनः । 15
 कुर्याः द्वात्यम् अद्वात्यं वा । उद्ध्रे काकादयो यथा ॥२७॥
 दमनक आह । कथं चैतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १३ ॥

21

अस्ति कस्मिंश्चिन् नगरे वणिक् सागरदत्तो नाम । स उष्टूपशतं
 बहुमूल्यचेलकस्य भूत्वा कस्यांश्चिद् दिशि प्रस्थितः । अथ तस्य
 विकटनामोष्ट्रोऽतिभारेण निपीडितो विस्त्रस्तसर्वाङ्गो निश्चेष्टः 24
 पतितः । ततो वणिक् चेलकभरम् अन्येषूष्ट्रेषु विभज्य द्विष्टा ।
 अरण्यभूमिर् इयं विषमा । अस्मिन् स्थाने न शक्यते स्थातुम् ।
 इति विकटं विहाय प्रस्थितः । तस्मिंश्च च सार्थवाहे गते विकटः 27
 शनैः शनैः संचरज् *शष्पं भक्षयितुम् आरब्धः । एवम् असौ

Tale xiii: Lion's retainers outwit camel.

कतिपयैर् एवाहोभिर् बलवान् संवृत्तः । तस्मिंश्च वने मदोक्टो
 नाम सिंहः प्रतिवसति स्म । तस्यानुचरा द्वीपिवायसगोमायवः ।
 अथ तैस तद् वनं भमन्निर् दृष्टः सार्थवाहपरिभृष्टः स उष्टुः । ३
 तं चाविज्ञातपूर्व*रूपं हास्यजनकं दृष्ट्वा सिंहः पृष्टवान् । इदम्
 अपूर्वं सत्त्वम् इह वने पृच्छताम् । कस्त्वम् असि । ततो
 ऽवगततत्त्वार्थो वायसो ऽब्रवीत् । उष्ट्रो ऽयं लोके प्रख्यातनामा । ६
 ततः सिंहेन पृष्टः । भोः । कुतस्त्वम् इह । तेन चात्मनो यथा-
 वृत्तवियोगः सार्थवाहान् समाख्यातः । अवगताभ्युपपत्तिना च
 तस्य सिंहेनाभ्यं दत्तम् । एवं वर्तमाने कटाचित् सिंहो गजयुद्ध- ९
 रदनक्षतशरीरो गुहावासी संवृत्तः । अथ पञ्चषेषु दिनेष्व अति-
 क्रान्तेषु सर्वं एव त आहारवैकल्याद् आत्ययिकापदि प्रतिताः ।
 अथ तान् *सीदतो ऽवलोक्य सिंहो ऽभिहितवान् । अहम् अनया १२
 शतरुजा न श्रमः पूर्ववद् भवताम् आहारम् उत्पादयितुम् । तद्
 यूयम् आत्मार्थं तावद् अभ्युद्यमं कुरुध्वम् । इति । ततस्ते प्रोचुः ।
 एवं स्थितेषु देवपादेषु किम् अस्माकं पुष्ट्यर्थेन । इति । सिंह १५
 आह । तर्हि । साध्व अनुजीविवृत्तं भक्तिश्च च भवताम् । तद्
 एवमवस्थस्य ममोपानयध्वम् आहारम् । इति । ततो यदा न
 किंचित् ऊचुस ते । तदानेनाभिहिताः । भोः । अलम् अनया १८
 ब्रीडया । गवेष्यतां किंचित् सत्त्वम् । अहम् एतदवस्यो ऽपि
 भवताम् आत्मनश्चाहारम् उत्पादयिष्ये ।

अथ ते चत्वारो ऽपि भ्रमितुम् आरब्धाः । यावत् सत्त्वं किंचिन् २१
 न पश्यन्ति । तावद् वायसशृगालौ मन्त्रयेते । तत्र शृगालौ
 ऽब्रवीत् । भो वायस । किं प्रभूतभ्रमणेन । अयम् अस्माकं प्रभोर्
 विकटो विश्रब्धस् तिष्ठति । तद् एनं हत्वा प्राणयाचां कुर्मः । २४

Tale xiii: Lion's retainers outwit camel.

वायसः प्राह । युक्तम् उक्तं भवता । परं किं तु स्वामिनाभयप्रदानं
दत्तम् अस्ति । तेनावध्यः स्याद् अयम् । शृगाल आह । युक्तम्
उक्तम् । स्वामिनं विज्ञप्य यथास्य वधं मन्यते । तथा करिष्यामि । ३
इति । तत् तिष्ठन्तु भवन्तोऽत्रैव । यावद् अहं गृहं गत्वा स्वामि-
वचनम् आनयामि । एवम् अभिधाय स्वामिनम् उद्दिश्य सत्वरं
प्रस्थितः । अथ सिंहम् आसाद्येदम् आह । स्वामिन् । समस्तम् ६
अपि भान्ता वनं सांप्रतं बुभुक्षाक्रान्ताः पदम् एकम् अपि चलितुं
न शक्ताः । देवोऽपि पथ्याहारी वर्तते । तद् यदि देवादेशो
भवति । तदा विकटपिशितेनाद्य पथ्यक्रिया क्रियते । अथ सिंहस् ९
तस्य दारुणवाक्यम् आकर्ण्य सकोपम् इदम् आह । धिग् धिक्
पापाधम् । यद्य् एवं भूयो वदसि । तत् त्वां तत्क्षणाद् एव हनि-
ष्यामि । यतो मया तस्याभयप्रदानं दत्तम् । तत् कथं स्वयम् एव १२
व्यापादयामि । उक्तं च ।

न गोप्रदानं न महीप्रदानं
नान्नप्रदानं हि तथा प्रधानम् ।
यथा वदन्तीह बुधाः प्रधानं
सर्वप्रदानेष्व अभयप्रदानम् ॥ २१८ ॥

15

upa

तच् छुत्वा शृगाल आह । स्वामिन् । यद्य् अभयप्रदानं दत्त्वा १८
वधः क्रियते । तदा ते दोषो भवति । यदि पुनः स देवपादानां
स्वयम् एव भक्त्यात्मनो जीवितव्यं प्रयच्छति । ततो न दोषः ।
तद् यदि स्वयम् एव स्वं वधाय नियोजयति । तदा वधः । २१
अन्यथास्माकं मध्याद् एकतमो भक्त्यायः । यत्कारणम् । देवः
पथ्याहारी वर्तते । क्षुधानिरोधाद् अन्यादृशीं दशां यास्यति । तत्
किम् एतैः प्राणैर् अस्माकम् । ये स्वाम्यर्थं न यास्यन्ति । यदि २५

Tale xiii: Lion's retainers outwit camel.

स्वामिपादानां किंचित् अनिष्टं भविष्यति । तदास्माभिः पृष्ठतो
वह्निप्रवेशः कार्यः । उक्तं च ।

यस्मिन् कुले यः पुरुषः प्रधानः

सदैव यन्नेन स रक्षणीयः ।

तस्मिन् विनष्टे हि कुलं विनष्टं

न नाभिभङ्गे द्य अरका वहन्ति ॥२९९॥

upā 6

तच्छुत्वा मदोक्तः प्राह । यद्य एवम् । तत् कुरु । यद् रोचते ।

इति श्रुत्वा सत्वरं गत्वा तान् उवाच । अहो । स्वामिनो
महत्य अवस्था वर्तते । नासिकान्तप्राप्नजीवितस् तिष्ठति । तत्,
तेन विना को इस्माकम् अत्र कानने रक्षिता । तद् अस्य लुद्रो-
गान् परलोकप्रस्थितस्य स्वयं गत्वा स्वशरीरदानं कुर्मः । येन
स्वामिप्रसादस्यानृणतां गच्छामः । उक्तं च ।

12

आपदं प्राप्नुयात् स्वामी । यस्य भृत्यस्य पश्यतः ।

प्राणेषु विद्यमानेषु । स भृत्यो न रक्तं ब्रजेत् ॥३००॥

ततस् ते सर्वे वाष्पपूरितदृशो गत्वा मदोक्तं प्रणम्योपविष्टाः ।

15

अथ तान् दृष्ट्वा मदोक्तः प्राह । भो भोः । प्राप्नं दृष्टं वा
किम् अपि सत्त्वम् । अथ काकः प्रोवाच । स्वामिन् । वयं तावत्
सर्वचैव पर्यटिताः । परं न किंचित् सत्त्वं प्राप्नं दृष्टं वा । तद् अद्य
माम् एव भक्षयित्वा प्राणान् धारयतु स्वामी । येन देवस्याप्या-
यना । मम पुनः स्वर्गप्राप्निर् भवति । उक्तं च ।

स्वाम्यर्थे यस् त्यजेत् प्राणान् । मर्यो भक्तिसमन्वितः ।

स परं पदम् आप्नोति । जरामरणवर्जितम् ॥३०१॥

21

तच्छुत्वा शृगालः प्राह । अल्पकायो भवान् । तव भक्षणात्

Tale xiii: Lion's retainers outwit camel.

स्वामिनः प्राणयाचापि तावन् न भवति । अपरं दोषश च
समुत्पद्यते । उक्तं च । यतः ।

काकमांसं तथोच्छिष्टं । स्तोकं तद् अपि दुर्बलम् ।

3

भक्षितेनापि किं तेन । येन तृष्णिर् न जायते ॥३०२॥

तद् दर्शिता भवता स्वामिभक्तिः । प्राप्ना लोकद्वये ऽपि साधुता ।
तद् अपसर । येनाहम् अपि स्वामिनं विज्ञपयामि । तथानुष्ठिते ६
शृगालः सादरं प्रणम्य प्रोवाच । स्वामिन् । अद्य मम कायेन
प्राणधारणां कृत्वा मम लोकद्वयप्राप्निं कुरु । उक्तं च ।

स्वाम्यायत्ता यतः प्राणा । भृत्यानाम् अर्जिता धनैः ।

9

यतस् तेन न दोषोऽस्ति । तेषां यहणसंभवे ॥३०३॥

तद् आकर्ष्य द्वीपी प्राह । भोः । साधूक्तं भवता । परं भवान् अपि
स्वल्पकायः । स्वजातीयश्च च *नखायुधत्वाद् अभक्ष्य एव । उक्तं च ।

नाभक्ष्यं भक्षयेत् प्राङ्गः । प्राणैः करण्टगतैर् अपि ।

12

विशेषात् तद् अपि स्तोकं । लोकद्वयविनाशि च ॥३०४॥

तद् दर्शितं भवत्रात्मभृत्यत्वम् । साधु चेदम् उच्यते ।

15

एतदर्थे कुलीनानां । नृपाः कुर्वन्ति संग्रहम् ।

आदिमध्यावसानेषु । न ते गच्छन्ति विक्रियाम् ॥३०५॥

तद् अपसरतु भवान् अयतः । येनाहम् अपि स्वप्रभुं प्रसाद- १८
यामि । तथानुष्ठिते द्वीपी प्रणम्योवाच । स्वामिन् । क्रियताम्
अद्य मम प्राणैः प्राणयाचा । दीयतां ममाक्षयः स्वर्गवासः ।
विस्तार्यतां क्षितितले प्रभूतं यशः । तन् नाच विकल्पः कार्यः । २१
उक्तं च ।

स्थितानां स्वामिनः कार्ये । भृत्यानाम् अनुवर्त्तिनाम् ।

24

भवेत् स्वर्गे ऽक्षयो वासः । कीर्तिश्च च धरणीतले ॥३०६॥

Tale xiii: Lion's retainers outwit camel.

Frame-story.

तच् छुत्वा विकटकश् चिन्तयाम् आस । एतैस् तावच् छोभाव-
चनान्य् अभिहितानि । न चैकोऽपि स्वामिना विनाशितः ।
तद् अहम् अपि प्राप्तकालं विज्ञपयामि । येन ममापि वचनम् ३
एते चयोऽपि विघटयन्ति । इति निश्चियं प्रोवाच । भौः । युक्तम्
उक्तं भवता । परं भवान् अपि *नखायुधः । तत् कथं स्वामी
भवन्तं भक्षयति । उक्तं च । यतः ।

6

मनसापि स्वजात्यानां । योऽनिष्टानि विचिन्तयेत् ।

तस्य लोकद्वयं नास्ति । भवेच् चाशुचिकीटकः ॥३०७॥

तद् अपसराग्रतः । येनाहं स्वामिनं विज्ञपयामि । तथानुष्ठिते,
विकटकः पुरः स्थित्वा प्रणम्योवाच । स्वामिन् । एते तावद्
अभक्ष्या भवताम् । तन् मम प्राणैः प्राणयाच्चा विधीयताम् ।
येन ममोभयलोकप्राप्तिर् भवति । उक्तं च ।

12

न यज्वानोऽपि गच्छन्ति । तां गतिं नैव योगिनः ।

स्वाम्यर्थं प्रोज्जितप्राणा । यां गतिं यान्ति सेवकाः ॥३०८॥

एवम् अभिहिते सिंहानुज्ञातचिच्चकशृगालाभ्यां विदारितकुक्षिः १५
काकेन चोत्पादितनयनो विकटकः प्राणांस् तत्याज । तैश्च च
शुद्धारपीडितैः सर्वैर् अपि भक्षितः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । वहवः पण्डिताः चुद्राः । इति । आख्याते चाख्यानके पुनर् दमनकं १८
संजीवकोऽब्रवीत् । भद्र । चुद्रपरिवारोऽयं राजा न शिवायाश्रितानाम् । वरं गृध्रो
ऽपि राजा हंसपरिवारः । न हंसोऽपि राजा गृध्रपरिवारः । इति । यतो गृध्रपरिवाराद्
धि स्वामिनो वहवो दोषाः प्रादुर्भवन्ति । ते चालं विनाशाय । तस्मात् तयोः पूर्वम् एव २१
राजानं लिप्सेत । असद्वचनप्रचारितस् तु राजा विचारात्मो भवति । श्रूयते चैतत् ।

येन ते जम्बुकः पाश्वे । तीक्ष्णतुण्डश् च वायसः ।

तेनाहं वृत्तम् आरुढः । परिवारो न शोभनः ॥३०९॥

24

दमनक आह । कथम् एतत् । संजीवकः कथयति ।

॥ कथा १४ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिन् नगरे रथकारो देवगुप्तो नाम । स चाजसं पथ्यदनं गृहीत्वा सभार्योऽरणये महाञ्जनस्तम्भाज् छिनत्ति । अथ ३ तत्र वने विमलो नाम सिंहः प्रतिवसति स्म । तस्यानुचरौ द्वौ पिशिताशनौ गोमायुवायसौ । अथ कदाचित् सिंह एकाकी वने परिभ्रमंस् तं रथकारम् अपश्यत् । रथकारोऽपि तम् अतिभ- ६ यानकं सिंहं दृष्ट्वा गतासुम् इवात्मानं मन्यमानः प्रत्युत्पन्नमति- तया वा । बलवदुपर्षणम् एव श्रेयः । इति तदभिमुखं गत्वा प्रणम्य प्रोवाच । एव्य एहि । सखे । अद्य मटीयम् एव भस्यं ९ त्वया भष्टयितव्यं तव भ्रातृजाययोपनीतम् । इति । तेन चाभिहितम् । भद्र । न ममान्नेन प्राणयाच्चा भवति । यतः पिशिताशनोऽहम् । परं तथापि त्वदीयप्रीत्या किंचिद् आस्वादयामि । कीदृशोऽयं १२ भस्यविशेष इति । एवम् उक्तवति सिंहे रथकारेण सखराङ्गतद्राक्षां चतुर्जातकवासितलङ्काशोकवर्तिखाद्यकप्रभृतिभिर् विविधभ- १५ स्यविशेषैः सिंहस् तर्पितः । सिंहेनापि कृतज्ञतया तस्याभयं प्रदत्तम् । वने ऽस्त्रलितप्रचारः कृतः । ततो रथकारोऽब्रवीत् । वयस्य । त्वया प्रत्यहम् अच्छागन्तव्यम् । परम् एकाकिनैव । न कश्चिद् अन्यो ममान्तिकम् आनेतव्यः । एवं च तयोः प्रीतिपूर्वकं १८ कालोऽतिवर्तते । एवं च प्रतिदिनं तथाविधविविधाहारविहित- सौहित्यः सिंहोऽपि न मृगयाविहारं चकार । अथ परभाग्योप- जीवितया सुधा बाध्यमानाभ्यां गोमायुवायसाभ्यां सिंहो विज्ञप्तः । २१ स्वामिन् । क्व भवान् प्रत्यहं गच्छति । गत्वा च प्रीतमनाः प्रत्याग- च्छति । इत्य आवयोः कथय । सोऽब्रवीत् । न क्वचिद् अहं

गच्छामि । अथ ताभ्याम् अत्यादरेण पृष्ठेन सिंहेनोऽक्षम् । अस्मिन् वने १ स्मत्सखा प्रतिदिनम् आगच्छति । तस्य च जाया महाभस्थविशेषान् संपादयति । तान् अहं प्रीतिपूर्वकम् उपभुज्ञे । ततस् ३ ताभ्याम् उच्यते । तच गत्वा रथकारं व्यापाद्य तदीयशोणितमांसेन प्रभूतकालम् आत्मपुष्टिं करिष्यावः । तच् च श्रुत्वा सिंहो २ ब्रवीत् । अहो । मया तस्याभयं प्रदत्तम् । कथं मनसापि तस्योपरीदृशम् ६ अशेषभनं चिन्यते । किं तु भवतीर् अपि विशिष्टं भस्थविशेषं तस्मात् संपादयिष्यामि । तथैव ताभ्यां प्रतिपन्नम् । ततो रथकारस्य सकाशं ते गन्तुम् आरब्धाः । अथ दूराद् एव रथकारः सिंहं दुष्परि- ९ वारसमेतं दृष्ट्वा चिन्तितवान् । न शेषभनम् आपत्तिं मम । इति त्वरिततरं सकलचो वनस्पतिम् आरुद्धः । अथागत्य सिंहो २ ब्रवीत् । भद्र । किंनिमित्तं माम् आयातं दृष्ट्वा वनस्पतिम् आरुद्धः । स १२ एवाहं तव सुहृद् विमलो नाम सिंहः । मा भैषीः । इति । तत्रस्येन रथकारेणोच्यते । येन ते जम्बुकः पार्श्वे । इत्यादि ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । चुद्रपरिवारो राजा न शिवायाश्रितानाम् । कथिते चाक्ष्यानके पुनर् १५ अपि संजीवक आह । सोऽयं केनापि ममोपरि पिङ्गलको विप्रक्षतः । अपि च ।

मृदुना सलिलेन खन्यमानात्

अवपुष्टनि गिरेर् अपि स्थलानि ।

उपजापविदां च कर्णजापैः

किम् उचेतांसि मृदूनि मानवानाम् ॥ ३१० ॥

upa

तद् एवं गते किम् अधुना प्राप्तकालम् । अथवा किम् अन्यद् युद्धात् । उक्तं च ।

21

यान् यज्ञसंघैस् तपसा च लोकान्

खर्गेषिणो दानचयैश् च यान्ति ।

प्राणांश् च युद्धेषु परित्यजन्तः

क्षणेन तान् एव हि यान्ति शूराः ॥ ३११ ॥

24

upa

तथा च । मृतः प्राप्त्यति वा खर्गं । शूद्रूञ्जित्वापि वा मुखम् ।

27

उभाव् अपि हि शूराणां । गुणाव् एतौ मुखावहौ ॥ ३१२ ॥

तथा च । मणिकनकविभूषणा युवत्यो
 *द्विपतुरगासनचामराः श्रियश् च ।
 अविकलशशिकान्तम् आतपत्रं 3
 न भवति मातृमुखस्य युज्ञभीरोः ॥ ३१३ ॥ पुस्पि
 तद्वचः श्रुत्वा दमनकश् चिन्तितवान् । तीक्ष्णशृङ्गो इयं पुष्टरवपुः । कदाचिद् दैववशात्
 स्वामिनः प्रहरेत् । *तद् अप्य् अयुक्तम् । उक्तं च । 6
 संदिग्धो विजयो युज्ज्वे । जायते महताम् अपि ।
 उपायचितयाद् जार्थं । तस्माद् युधित पण्डितः ॥ ३१४ ॥
 तद् एनं खबुद्धा युज्ञपराद्युखं करोमि । इति । आह च । भद्र । अनुपाय एषः । 9
 यत्कारणम् ।
 शत्रोर् बलम् अविज्ञाय । वैरम् आरभते तु यः ।
 स पराभवम् आप्नोति । समुद्रश् टिट्ठिभाद् इव ॥ ३१५ ॥ 12
 संजीवक आह । कथम् एतत् । दमनकः कथयति ।

॥ कथा १५ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिज् *मृष्टमकरकूर्मैयाहशिशुमारशुक्रिश्वैर् अन्यैश् 15
 च प्राणिंगणैर् आवृतस्य महोदधेस् तीरैकदेशे टिट्ठिभदंपती प्रति-
 वसतः । तच्चोऽस्मानपादो नाम टिट्ठिभः । पतिव्रता नाम टिट्ठिभी ।
 सा कदाचिद् ऋतुकालावबद्धफला प्रत्यासन्नप्रसवा संवृत्ता । तच् 18
 तया टिट्ठिभोऽभिहितः । किंचित् स्थानम् अन्विष्टताम् । यच्चाहं
 प्रसुवे । टिट्ठिभोऽब्रवीत् । नन्व एतद् एव स्थानं पूर्वपुरुषोपाजिंतं
 वृद्धिकरम् । अचौव प्रसूष्व । इति । साब्रवीत् । अलम् अनेन 21
 सापायेन स्थानेन । अचौयम् अभ्यर्णः समुद्रः । कदाचित् सुदूरम्
 उल्लसता वेलाजलेन ममापत्यान्य् अपहरेत् । असाव् आह । भद्रे ।
 जानात्य् एष माम् उत्तानपादम् । न खलु शक्तो महोदधिर् मया 24
 सार्धम् ईदृशं वैरानुबन्धं विधातुम् । किं न श्रुतं भवत्या ।

को गृह्णाति फणमणिं । ज्वलन्तम् अतितेजसा भुजंगस्य ।
 यो दृष्ट्यैव प्रहरति । दुरासदं कोपयति कस् तम् ॥३१६॥ ār
 ग्रीष्मातपतन्नोऽपि हि । वृक्षादिनिराश्रये ऽपि कान्तारे । 3
 गाच्छायां कः किल । मदान्धनागस्य सेवेत ॥३१७॥ ār
 किं च ।

प्रालेयलेशमिश्रे । मरुति प्राभातिके च वाति जडे । 6
 गुणदोषज्ञः पुरुषो । जलेन कः शीतम् अपनयति ॥३१८॥ ār
 मत्तेभकुम्भविदलन'कृतश्रमं सुप्तम् अन्तकप्रतिमम् ।
 यमलोकदर्शनेच्छुः । सिंहं बोधयति को नाम ॥३१९॥ ār 9
 को गत्वा यमसदनं । स्वयम् अन्तकम् आदिशत्य् अजातभयः ।
 प्राणान् अपहर मत्तो । यदि शक्तिः काच्चिद् अस्ति तव ॥३२०॥ ār
 ज्वालाशतस्त्राव्यरम् । अपगतधूमं सदा महाभयदम् । 12
 मन्दमतिः कः प्रविशति । हुताशनं स्वेच्छया मनुजः ॥३२१॥ ār
 इति । एवं वदति खगे विहस्य सा टिटिभी विदिततत्त्वा तच्छक्तेर
 उक्तवती । साध्व इदम् । एवं च बहुसदृशम् । 15
 किं भाषितेन गुरुणा । लोके हास्यो *भविष्यसि खगेन्द्र । ār
 हदते तद् इहाश्र्वर्ये । यच् छशको हस्तिलिंगानि ॥३२२॥
 कथं चात्मनो स्वयं न ज्ञायते सारासारता । इति । उक्तं च । 18
 दुःखम् आत्मा परिच्छेत्तुम् । इति योग्यो न वेत्ति वा ।
 इदं यस्यास्ति विज्ञानं । न स कृच्छ्रेष्ठ सीदति ॥३२३॥
 अनेन सिध्यति ह्य् एतन् । ममाप्य् एष पराक्रमः । 21
 एवं ज्ञात्वा चरेद् यस् तु । सफलास् तस्य बुद्धयः ॥३२४॥
 सुषु चेदम् उच्यते ।

मिचाणां हितकामानां । न करोतीह यो वचः ।
 स कूर्म इव दुर्बुद्धिः । काषाद् भ्रष्टो विनश्यति ॥३२५॥
 टिटिभ आह । कथम् एतत् । सांब्रवीत् ।

3

॥ कथा १६ ॥

अस्ति कस्मिंश्चित् सरसि कम्बुग्रीवो नाम कच्छपः । तस्य च
 मुहूर्दौ संकटविकटनामानौ द्वौ हंसौ । अथ कालपर्यायाद् डादश- 6
 वार्षिक्य अवृष्टिरुप आपत्तिता । ततस् तयोर् ईदृशं चित्ते संजातम् ।
 क्षीणतोयं जातम् इदं सरः । अन्यं जलाशयं गच्छावः । इति । किं
 पुनश् चिरपरिचितम् इदं प्रियमित्रं कम्बुग्रीवम् आमन्त्रयावहे । 9
 तथानुष्ठिते कच्छपेनाभिहितम् । कस्मान् ममामन्त्रणं क्रियते ।
 अहं हि जलचरः । इहाद्य स्वल्पजलत्वाद् युवयोर् वियोगदुखाच्
 च विनष्ट एवाचिराद् अस्मि । तद् यदि मयि कश्चित् स्तेहो 12
 ५स्ति । ततो माम् अस्मान् मृत्युमुखात् चातुम् अर्हथः । किं तु
 युवयोस् तावद् आहारवैकल्यम् एव केवलम् अस्मिन् स्वल्पोदके
 सरसि । सद्य एव ममाच मरणम् । तच् चिन्त्यताम् आहारप्रा- 15
 णवियोगयोः किं गरीयः । इति । ततस् ताभ्याम् अभिहितम् ।
 असमर्थाव् आवाम् अपश्चिणं जलचरं त्वां सह नेतुम् । कच्छपो
 ५ब्रवीत् । *अस्त्य् उपायः । समानीयतां यष्टिकाष्टखण्डम् एकम् । 18
 तथानुष्ठिते यष्टिखण्डं मध्ये *दन्तसंदेशेन धृत्योवाच । एनं चञ्चावा
 सुदृढम् उभयपार्श्वयोर् गृहीत्योड्यीय गम्यतां व्योममार्गेण समग-
 तिभ्यां युवाभ्याम् । यावद् अन्यो विशिष्टजलाशयः । इति । अथ 21
 ताव् ऊचतुः । अपायलक्षणो ऽयम् उपायः । यदि कथम् अपि

Tale xvi: Two geese and tortoise.

Tale xv: Strand-bird and sea.

Tale xvii: Three fishes.

स्वल्पालापम् अपि करोषि । तदा यष्टिग्रहाच् व्युतः सुदूरात्
 पतितः खण्डशो भविष्यसि । कच्छप आह । मम खलु मौनवतम्
 अद्यप्रभृति । यावद् आकाशगमनम् । अथ तथानुष्ठिते कथं कथम् ३
 अपि ताभ्यां हंसाभ्यां जलाशयाद् आसन्ननगरोपरिभागेन तथा
 नीयमानं कच्छपं दृष्ट्वा । किम् इदं शकटसदृशं वियता पश्यिभ्यां
 नीयते । इत्य् अधस्ताज् जनकलकलारवः समुत्थितः । तं च ६
 कच्छपः श्रुत्वा सन्नमृत्युश चापलाद् अब्रवीत् । एष लोकः किं
 प्रलपति । इति ब्रुवन् वाक्समम् एव चाश्रयान् मूर्खः परिभ्रष्टो
 भूमौ निपतितः । तत्कालम् एव मांसार्थिना लोकेन तीक्ष्णशस्त्रैः ९
 खण्डशो विभक्तः । इति ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । मित्राणां हितकामानाम् । *इति ।
 पुनश्च चाब्रवीत् ।

12

अनागतविधाता च । प्रत्युत्पन्नमतिश च यः ।

द्वाव् एतौ सुखम् एधेते । यज्ञविष्णो विनश्यति ॥३२६॥
 टिट्रिभ आह । कथं चैतत् । सा कथयति ।

15

॥ कथा १७ ॥

कस्मिंश्चिन्त महाहृदे महाकायास् च्यो मत्स्याः प्रतिवसन्ति स्म ।
 तद् यथा । अनागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिर् यज्ञविष्णः । इति । १८
 तच्च योऽसाव् अनागतविधाता । तेनोदकतीरान्ते कटाचिद्
 अतिक्रमतां मत्स्यवन्धिनां च वचनम् अनुश्रुतम् । यथा । बहु-
 मत्स्योऽयं हृदः । अत्र श्वो मत्स्यवन्धनं कुर्मः । तच्च च श्रुत्वानाग- २१
 तविधाचा चिन्तितम् । न शोभनम् आपतितम् । अवश्यम् एते

Tale xvii: Three fishes.

Tale xv: Strand-bird and sea.

श्वः परश्वो वाचागन्नारः । तद् अहं प्रत्युत्पन्नमतियज्जविष्यौ गृही-
त्वान्यम् अविच्छिन्नस्रोतसं हृदं संश्रयामि । ततस् ताव् आहूय
पृष्ठवान् । तच प्रत्युत्पन्नमतिर् अब्रवीत् । चिरसेवितो ऽयं हृदोः
न शक्यत एकपद एव परित्यक्तुम् । यद्य अत्र मत्स्यजीविनः
समागमिष्यन्ति । तदाहं तत्समयोचितकर्मणा केनाप्य आत्मानं
रक्षयिष्यामि । यज्ञविष्यस् त्व आसन्नमृत्युर् आह । सन्य अन्ये ऽपि
विपुलतरा हृदाः । को जानाति । यद् अचागमिष्यन्ति वा न *वेति ।
तन् न युक्तम् एतावच्छ्रवणमाचेणापि जन्महृदं परित्यक्तुम् ।
उक्तं च । यतः ।

9

सर्पाणां दुर्जनानां च । परच्छिद्रानुजीविनाम् ।

अभिप्राया न सिध्यन्ति । तेनेदं वर्तते जगत् ॥३२७॥

तस्मान् मया न गन्तव्यम् । *एष निश्चयः । इति । एवं तौ तत्र¹²
स्थिरौ मत्वानागतविधातान्यजलाशयं गतः । अन्येद्युश चापयाते
तस्मिन् *परिजनसमेतैर् मत्स्यबन्धैर् अन्तःस्रोतो निस्थ जालं
प्रक्षिप्य निःशेषमत्स्यानां बन्धः कृतः । एवं स्थिते प्रत्युत्पन्नमतिर्¹⁵
मृतरूपं *जालस्यान्तर् आत्मानं दर्शितवान् । तैश्च च । स्वयम्
एव मृतोऽसौ महामत्यः । इति मत्वा जालाद् आकृष्ट तटे
स्थापितः । ततोऽसौ भूयो जलाशयं प्रविष्टः । यज्ञविष्यस् तु¹⁸
जालविवरविनिहितमुखः समुल्ललन् अनेकलगुडप्रहारजर्जरित-
शरीरः पञ्चतम् उपनीतस् तैः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । अनागतविधाता च । इति । टिट्टिभ²¹
आह । भद्रे । किं मां यज्ञविष्यवन् मन्यसे ।

वाजिवारणलोहानां । काष्ठपाषाणवाससाम् ।

नारीपुरुषतोयानां । दृश्यते महद् अन्तरम् ॥३२८॥

24

तन् न भीः कार्या । मङ्गुजपरिरक्षितायाः कस् ते पराभवं कर्तुं
समर्थः । अथ प्रसूतायां टिटिभ्यां श्रुतपूर्वतदालापः समुद्रश
चिन्तयाम् आस । अहो । साध्य इदम् उच्यते ।

3

उत्क्षिप्त टिटिभः पादौ । शेते भङ्गभयाद् दिवः ।

स्वचित्तकल्पितो गर्वः । कस्य नाम न विद्यते ॥३२९॥

तद् अहम् एतदीयशक्तिं ज्ञास्यामि । अन्येद्युः प्राणयाचां गतयोस् ।
तयोर् अण्डकानि सविशेषप्रसारितकल्पोलहस्तैः कौतुकेनापहृत-
वान् । अथायाता टिटिभी शून्यम् अपत्यस्थानं दृष्ट्वा भर्तारम्
आह । पश्य मे यद् आपत्तिं मन्दभाग्यायाः । समुद्रेणाण्डकान्य्
अद्यापहृतानि । उक्तस् त्वम् असकृन् मया । यद् अन्यच्च गच्छावः ।
परं यज्ञविष्ठवद् अल्पमतिर् न गतः । अहम् अधुना स्वापत्य-
नाशदुःखिता वहौ प्रवेष्यामि । इति मे निश्चयः । टिटिभ आह । 12
भद्रे । दृश्यतां तावन् मम सामर्थ्यम् । यावद् एनं दुष्टम् अस्तु-
निधिं स्वचञ्च्च शोषयामि । टिटिभी प्राह । आर्यपुत्र । कस् ते
समुद्रेण सह विग्रहः । तथा च ।

15

अविदित्वात्मनः शक्तिं । परस्य च समुत्सुकः ।

गच्छन् अभिमुखो मोहान् । नश्येद् वहौ पतञ्जलिं ॥३३०॥
टिटिभ आह । प्रिये । मा मैवं वद ।

18

बालस्यापि रवेः पादाः । पतञ्जलिं उपरि भूमृताम् ।

तेजसा सह जातानां । वयः कुचोपयुज्यते ॥३३१॥

तद् अनया चञ्च्चा सकलम् अपि तोयं शोषयित्वा जलधिं 21
स्थलीकरिष्यामि । टिटिभी प्राह । भोः कान्त । यत्र जाहूवी
सिन्धुश च नवनवनदीशतानि गृहीत्वा निरन्तरम् एव प्रविशतः ।

Tale xv: Strand-bird and sea.

Tale xviii: Sparrow's allies and elephant.

तं कथं विप्रुद्गाहिन्या चञ्चा शोषयिथसि । तत् किम् अश्रव्येयप्र-
जल्पितेन । टिटृभ आह ।

अनिर्वेदः श्रियो मूलं । चञ्चुर् मे लोहसंनिभा ।

अहोरात्राणि दीर्घाणि । समुद्रः किं न शुष्ठति ॥३३२॥

यतः ।

दुरधिगमः परभागो । यावत् पुरुषेण पौरुषं न कृतम् ।

जयति तुलाम् अधिष्ठृदो । भास्वान् अपि जलदपट-
लानि ॥३३३॥ ār

टिटृभी प्राह । यदि त्वयावश्यम् एव समुद्रेण सह वैरयितव्यम् ।
तद् अन्यान् अपि विहगान् समाहूय तद् एव समाचर । उक्तं च ।
यतः ।

बहूनाम् अथ असाराणां । समुदायो जयावहः ।

तृणैर् आवेष्यते रञ्जुस् । तया नागो ऽपि बध्यते ॥३३४॥

तथा च ।

*चटिका काष्ठकूटेन । मक्षिका सह दर्दुरैः ।

महाजनविरोधेन । कुञ्जरः प्रलयं गतः ॥३३५॥

टिटृभ आह । कथम् एतत् । सांब्रवीत् ।

12

15

18

॥ कथा १८ ॥

कस्मिंश्चिद् वनगहनप्रदेशे चटकदंपती तमालशाखाकृतनीडौ प्रति-
वसतः । अथ तयोर् गच्छति काले संततिर् अभवत् । अथान्य-
सिन् अहनि तत्र मत्तः कश्चिद् वनगजो घर्मार्तस् तं तमालवृक्षं
छायार्थी समाश्रितः । ततो मदान्धत्वात् तां चटकयुग्मसमाश्रितां

Tale xviii: Sparrow's allies and elephant.

शाखां पुष्टकरायेणाकृथ बभञ्ज । तद्भङ्गे चटकारडकानि विशीर्णानि ।
 आयुःशेषतया कथंचिच् चटकयुगलं न मृत्युम् आससाद् । अथ
 चटिका स्वापत्यमृत्युशोकविधुरा प्रलपितवती । एतस्मिन् अन्तरे ३
 तस्याः प्रलापान् समाकर्यं काष्ठकूटो नाम पक्षी तस्याः परम-
 सुहृत् तदुःखदुःखित आगत्य ताम् उवाच । भद्रे । किं वृथाप्रल-
 पितेन । उक्तं च । यतः ।

न एवं मृतम् अतिक्रान्तं । नानुशोचन्ति परिडत्ताः ।
 परिडत्तानां *च मूर्खाणां । विशेषोऽयं यतः स्मृतः ॥३३६॥
 तथा च ।

अशोच्यानीह भूतानि । यो मूढस् तानि शोचति ।
 तदुःखाल् लभते दुःखं । द्वाव् अनर्थौ निषेवते ॥३३७॥
 अन्यच् च ।

श्वेषमाश्रु वान्धवैर् मुक्तं । पितृणाम् उपतिष्ठते ।
 तस्मान् न रोदितव्यं स्यात् । क्रिया कार्या स्वशक्तिः ॥३३८॥
 चटिका प्राह । अस्त्य एतत् । परं किम् । अनेन दुष्टगजेन मदान् १५
 मे संतानक्षयः कृतः । तद् यदि त्वं सम सुहृत् । तद् अस्य
 महागजस्य *कंचिद् वधोपायं चिन्तय । तदनुष्टानेन संततिवि-
 नाशजं दुःखं निर्वर्तते । उक्तं च ।

आपदि येनोपकृतं । येन च हसितं दशासु विषमासु ।
 उपकृत्य तयोर् उभयोः । पुनर् अपि जातं नरं मन्ये ॥३३९॥ ^{ār}
 काष्ठकूट आह । भवत्या सत्यम् अभिहितम् । उक्तं च । यतः । २१
 स सुहृद् व्यसने यः स्याद् । अन्यजात्युद्भवोऽपि सन् ।
 वृद्धौ सर्वोऽपि मित्रं स्यात् । सर्वेषाम् एव देहिनाम् ॥३४०॥

Tale xviii: Sparrow's allies and elephant.

तथा च ।

स सुहृद् व्यसने यः स्यात् । स पिता यस् तु पोषकः ।

तन् मित्रं यत्र विश्वासः । सा भार्या यत्र निर्वृतिः ॥३४१॥ ३

तत् पश्य मे बुद्धिप्रभावम् । परं किं तु ममापि सुहृद्भूता वीणारवा
नाम मक्षिकास्ति । तां समाहूयागच्छामि । येन स दुरात्मा
दुष्टगजो वध्यते । अथासौ *चटिक्या सह मक्षिकाम् आसाद्य ६
प्रोवाच । भद्रे । इयं सम सुहृच् *चटिका दुष्टगजेनारण्डकविस्फोटेन
पराभूता । तत् तस्य वधोपायम् अनुतिष्ठतो मे साहाय्यं कर्तुम्
अर्हसि त्वम् । मक्षिकाह । भद्र । किम् उच्यते ऽत्र विषये । परं,
ममापि परमसुहृन् मेघदूतो नाम मण्डको ऽस्ति । तम् अपि
समाहूय यथोचितं कुर्मः । उक्तं च । यतः ।

हितैः साधुसमाचारैः । शास्त्रबैरू मतिशालिभिः । १२

कथंचिन् न विकल्पते । विद्वन्निश्चिन्निता नयाः ॥३४२॥

अथ त्रयोऽपि गत्वा मेघदूतस्य समस्तम् अपि वृत्तानां निवेद-
याम् आसुः । अथ स प्रोवाच । कियन्मात्रोऽसौ वराकः करी १५
महाजनस्य कुपितस्य । तत् । मक्षिके । तं गत्वा तस्य मटोद्वतस्य
कर्णे शब्दं कुरु । येन तच्छब्दश्रवणसुखान् निमीलिताक्षो भवति ।
ततश्च काष्ठकूटचञ्चुस्फोटितनयनः पिपासातो गर्तांतसंश्रितस्य १८
सम शब्दम् आकर्ण्य जलाशयं *मत्वा समागच्छन् गर्ताम्
आसाद्य पतित्वा पञ्चत्वं याति । अथ तथानुष्ठिते स मत्वगजो
मक्षिकागेयसुखान् निमीलितनेत्रः काष्ठकूटापहृतचक्षुर् मध्या- २१
हसमये तृषातो भ्रमन् मण्डकशब्दानुसारी गच्छन् महतीं गर्ताम्
आसाद्य पतितो मृतश्च ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । *चटिका काष्ठकूटेन । इति । टिटृभः प्राह । एवं भवतु । सुहृत्समुदायेन समुद्रं शोषयिष्यामि । इति निश्चित्य सर्वान् पश्चिणः समाहूय स्वापत्यापहारदुःखं निवेदि- ३ तम् । ते ऽपि तदुःखप्रतीकारनिमित्तं समुद्रं पश्यैस् ताडयितुम् आरब्धाः । तच्चैकेन पश्चिणाभिहितम् । नैवम् अस्मन्मनोरथाः सिध्यन्ति । किं तु समुद्रम् एव लोष्टैः पांसुभिश्च पूरयामः । ६ इत्युक्ते सर्वे ऽपि चञ्चुपुटसंगृहीतपांसुलोष्टनिचयाः समुद्रं पूरयितुम् आरेभिरे । अथाच्योऽब्रवीत् । सर्वथाशक्ता वयं महोदधिविग्रहस्य । तद् अत्र यत् प्राप्तकालम् । तद् उपदिशामि । ९ अस्त्येको वृद्धहंसो न्ययोधपादपवासी । स चास्माकं समयोचितहितवुद्धिं दास्यति । अतस् तं गत्वा पृच्छामः । उक्तं च ।

अब्यं वाक्यं हि वृद्धानां । ते वृद्धा ये बहुश्रुताः । १२
हंसयूथं वने बद्धं । वृद्धवुद्धा विमोचितम् ॥३४३॥
पश्चिण ऊचुः । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १९ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे महाशाखो वटवृक्षः । तत्र च हंसकुलं प्रतिवसति स्म । अथ तस्य वटस्याधस्तात् कोशास्त्री नाम वल्ली प्रादुर्भूता । अथ तेन वृद्धहंसेनोक्तम् । ये यं वल्ल्य अमुं वटवृक्षम् । १८ आरोहति । सास्माकम् अतिविषमा । अनेनाश्रयेण कश्चिद् इहारुह्य कदाचिद् अस्मान् हन्याद् इति । यावद् इयं लघ्वी सुखच्छेद्या । तावद् अपनीयताम् । इति । अथ तस्य वचनम् । २१ अवगण्य ते न च तां वल्लीं छिन्नवन्तः । अथ कालक्रमात् सा

Tale xix: Goose and fowler.

Tale xv: Strand-bird and sea.

वल्ली तं वृक्षं समन्नाद् आरुद्वती । अथ कदाचित् कश्चिद्
व्याधस् तेषां हंसानाम् आहारार्थं विनिर्गतानां लतानुसारेण
वटवृक्षे समारुद्ध्य हंसावासेषु पाशान् आसज्य स्वकीयावासं ययौ । ३
अथ ते हंसाः कृताहारविहारा निशायां यावद् आगताः । तावत्
सर्वे ऽपि पाशैर् बड्डाः । अथ वृद्धहंसो ऽब्रवीत् । इदं तद्
आपत्तिं पाशबन्धनव्यसनम् । यन् मम वचनम् अनादृत्य ६
युष्माभिश्च चेष्टितम् । इति । तद् इदानीं सर्वे विनष्टाः *स्मः ।
ततस् ते हंसास् तम् ऊचुः । आर्य । एवम् अवस्थिते किम्
अधुना कर्तव्यम् । अथासाव् आह । यदि मम वचनं *कुरुथ । ९
तदा यावद् असौ व्याधः समन्ध्येति । तावद् भवङ्गिर मृतकरूपे-
णासितव्यम् । व्याधस् तु । मृता एवैते । इति मत्वा यावत् सर्वान्
अपि भूमौ प्रक्षिपति । ततः सर्वैः पतितैस् तस्योन्नरत एककालम् १२
उत्पत्तितव्यम् । अथ वृक्षे सुप्रभाते व्याधः समायातो यावत्
पश्यति । तावत् ते सर्वे ऽपि मृतप्रायाः । ततस् तेन विश्व-
स्तमतिना पाशाद् अवमुच्य क्रमेण सर्वे भूमौ प्रक्षिप्ताः । तं च १५
ते ऽवतरणाय कृतोद्यमं दृष्ट्वा वृद्धहंसदत्तमतिप्रमाणेन सर्वे ऽपि
समकालम् उत्पत्तिताः ॥

अतो ऽहं ब्रवीमि । अब्यं वाक्यं हि वृद्डानाम् । इति । आ- १८
ख्याते चाख्यानके सर्वे ते पक्षिणो वृद्धहंसान्तिकं गत्वापत्यहरण-
दुःखं निवेदितवन्तः । अथ वृद्धहंसेनोच्यते । अस्माकं सकलपक्षिणां
गरुडो राजा । तद् अत्र समयोचितम् । सर्वे एव भवन्त एककालम् २१
आक्रन्दारवेण गरुडम् उद्वेजयन्तु । एवं च स नो दुःखम् अपने-
ष्टति । इति संप्रधार्य गरुडसकाशं गताः । गरुडो ऽपि देवासुरसं-
ग्रामनिमित्तं समाहूतो भगवता नारायणेन । ततस् तस्मिन्न् एव २४

Tale xv: Strand-bird and sea.

Tale xx: Lion and ram.

Tale xv: Strand-bird and sea.

समये तैः पश्चिमिर् निवेदितं समुद्रकृतम् अपत्यहरणवियोगदुःखं स्वामिने पश्चिमाजाय । यथा । देव । त्वयि नाथे प्रतपति चञ्चुभ-रणमाचजीविनो भोजनदौर्बल्याद् अस्मान् परिभूय समुद्रः शिष्ठून् । अपहृतवान् । श्रूयते च ।

प्रच्छन्नं किल भोक्तव्यं । दरिद्रेण विशेषतः ।

पश्य भोजनदौर्बल्याद् । धुडः केसरिणा हतः ॥ ३४४ ॥

गरुडः पृच्छति । कथम् एतत् । वृद्धपक्षी कथयति ।

6

॥ कथा २० ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे स्वयूथच्युतो हुडः । स च वृहत्क्षेसर- । पृद्गपञ्चरः कठिनगाचो वनं परिभ्रमति । अथ कदाचित् तच वने सकलमृगपरिवृतः सिंहस् तम् अपश्यत् । दृष्टा च तम् अदृष्टपूर्वे सर्वतः सततोङ्गुष्ठितगाचम् अव्यक्ततनुं स्फुभितहृदयो¹² भयम् उपागतो । नूनम् अयं मन्त्रो इतिवलवान् । इति मन्यते । अत एवाच विशङ्कः परिभ्रमति । इति विचिन्त्य शनैः शनैर् अपससार । अथान्येद्युस् तम् एव हुडं वनभुवि तृणानि चरन्तः¹⁵ दृष्ट्वा सिंहो व्यचिन्तयत् । कथम् असौ तृणाशी । तन् नूनम् अनेनाहारानुरूपबलेन भवितव्यम् । इति विचिन्त्य सहस्रोपसृत्य हुडो व्यापादितः ॥

18

अतोऽहं ब्रवीमि । प्रच्छन्नं किल भोक्तव्यम् । इति । इत्य् एवं कथयतां तेषां पुनर् विष्णुदूतः समागत्य प्राह । भो गरुत्मन् । स्वामी नारायणस् त्वाम् आज्ञापयति । अमरावतीगमनाय शीघ्रम्²¹ आगम्यताम् । इति । तद् आकर्ण्य गरुडः साभिमानं तम् आह ।

भो दूत । किं मया कुभृत्येन स्वामी करिष्यति । दूत आह । भो गरुड । कदाचित् भगवता भवन्तं प्रति विरुपम् अभिहितम् । तत् कथं भगवन्तं प्रत्य अभिमानं करोषि । गरुड आह । भगवतः ३ समाश्रयभूतेन समुद्रेण स्मद्भृत्यस्य टिटृभस्यारुण्डकान् अपहृतानि । तद् यदि तस्य नियहं न करोमि । ततो भगवतो ५ हं न भृत्यः । इति त्वया स्वामिने निवेदनीयम् । अथ दूतमुखेन विष्णुः प्रणय- ६ कुपितं गरुत्मनं विज्ञाय चिन्तयाम् आस । अहो । अतिकोपो वैनतेयस्य । तत् स्वयम् एनं गत्वा संबोध्य संमानपुरःसरम् आनयामि । उक्तं च ।

9

शक्तं भक्तं कुलीनं च । न भृत्यम् अपमानयेत् ।

पुच्चवल् लालयेन् नित्यं । यदीच्छेच् *छ्रियम् आत्मनः ॥३४५॥
किं च ।

12

स्वामी तुष्टोऽपि भृत्यानां । मानमाचं प्रयच्छति ।

ते तु संमानितास् तस्य । प्राणैर् अथ उपकुर्वते ॥३४६॥

इति संप्रधार्य सत्वरं गरुडसकाशम् अगमत् । सोऽपि स्वस्वामिनं १५ गृहागतम् अवलोक्य चपाधोमुखः प्रणम्योवाच । भगवन् । तदा-
श्रयवशेन्मत्तेन समुद्रेण । पश्य । मे भृत्यस्यारुण्डकान् अपहृत्य
समापमानं विहितम् । भगवल्लज्जया मया विलम्बितम् । नो १८
चेत् । एनम् अहं स्थलताम् अद्यैव नयामि । उक्तं च ।

येन स्याल् लघुता लोके । पीडा च प्रभुचेतसि ।

प्राणत्यागे ऽपि तत् कर्म । न कुर्यात् कुलसेवकः ॥३४७॥

21

इत्युक्ते भगवान् आह । भो वैनतेय । सत्यम् उक्तं भवता । यतः ।

सदा भृत्यापराधेन । स्वामिनं दण्डयेत् किल ।

यदि कूरं च दुष्टं च । स्वामी भृत्यं न मुच्चति ॥३४८॥

24

तद् आगच्छ । येन समुद्राद् अरण्डकान् आदाय टिटृभं च संतोष
सुरकार्याम् रावतीं गच्छावः । तथेति प्रतिपन्ने समुद्रं निर्भर्त्ये
भगवता धनुष् आग्रेयं शरं संधायाम् भिहितम् । भो दुरात्मन् । 3
दीयताम् अस्य टिटृभस्यारण्डकानि । नो चेत् । त्वां स्थलतां
नेष्यामि । इति श्रुत्वा समुद्रोऽपि भयचकितसकलपरिवारो
वेपमानस् तान् अरण्डकानि गृहीत्वा भगवद्विदितं टिटृभस्य 6
समर्पयाम् आस ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । शब्दोर् बलम् अविज्ञाय । इति । अवगततत्त्वार्थश्च संजीवकस् तम्
अपृच्छत् । वयस्य । कथय । कस् तस्य युद्धमार्गः । इति । सोऽब्रवीत् । अन्यदासौ 9
*स्खाङ्गः शिलातलस्थितो यथा तथैवासीत् । अद्य यदि प्रथमम् एव संगृहीतलाङ्गूलः
संहितचतुर्बाहुरणस्थव्यकरणो दूराद् एव तत्सुखम् ईचमाणस् तिष्ठति । ततस् त्वयावग-
न्तव्यः । ममोपरि द्वौहवुद्धिः । इति । 12

एवम् उक्ता दमनकः करटकसकाशं गतः । तेन चाम् भिहितम् । किम् अनुष्ठितं भवता ।
सोऽब्रवीत् । *भेदितौ तौ तावत् परस्यां मया । करटक आह । किं सत्यम् । दमनको
ऽब्रवीत् । फलेन ज्ञास्यति भवान् । करटक आह । कोऽत्र विस्मयः । उक्तं च । 15

मिनत्ति सम्यक् प्रहितो । भेदः श्विरमतीन् अपि ।

भूधरान् संहितशिलान् । महापूर ईवाम्भसाम् ॥ ३४९ ॥

दमनक आह । भेदम् उत्पाद्य सर्वथा पुरुषेणात्महितं कार्यम् । उक्तं च । 18

योऽधीत्य शास्त्रम् अविलं । शास्त्रार्थं तत्त्वतश्च विज्ञाय ।

आत्महितं न हि कुरुते । अमावहैस् तस्य किं शास्त्रैः ॥ ३५० ॥

करटक आह । तत्त्वतो न किंचिद् आत्महितम् । यतः । 21

कृमयो भस्म विषा वा । निषा यस्यैयम् ईदृशी ।

स कायः परपीडाभिः । पोष्यते यत् स को नयः ॥ ३५१ ॥

दमनक आह । अनभिज्ञोऽसि मन्त्रिकुलमूलवेतनस्य प्रकृतिकुटिलस्य नीतिमार्गस्य । 24
तत्रैत्युच्तम् ।

निस्तिंशं हृदयं छल्वा । वाणीं चैक्षुरसोपमाम् ।

विकल्पोऽत्र न कर्तव्यो । हन्त्यात् पूर्वापकारिणम् ॥ ३५२ ॥

अन्यच् च । निहतोऽप्य् एष संजीवकोऽस्त्राकम् उपभोग्यो भविष्यति । यतः ।

परस्य पीडनं कुर्वन् । स्वार्थसिद्धिं च पण्डितः ।

गूढवुद्धिर् न लक्ष्येत् । वने चतुरको यथा ॥ ३५३ ॥

करटक आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा २१ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोदेशे क्रव्यमुखं चतुरकं शङ्कुं कर्णाख्यैर् वृकज-
म्बुककरभैर् मन्त्रिभिः सहितो वज्रदंष्ट्रो नाम सिंहः । स कदाचिन् ३
मन्त्रगजेन सह युध्यमानस् तदीयदन्तकोटिपाटितवपुर् एकान्तम्
आस्थितः । ततः सप्तदिनोपवासपीडितः स्तुत्क्षामतनुस् तान् स्थुधा
बाध्यमानान् सचिवान् आह । किंचिद् अन्विष्टतां वने सत्त्वम् ६
येनाहम् एतदवस्थोऽपि भवतां तृप्तिम् उत्पादयामि । इति ।
अथ तदाज्ञासमकालम् एव ते वने पर्यटिताः । परं न किंचिद्
आसादितम् । अथ चतुरकश् चिन्तयाम् आस । यदि शङ्कुकर्णे⁹
ऽयं व्यापाद्यते । तदा सर्वेषां कतिचिद् दिनानि तृप्तिर् भवति ।
परं नैनं स्वामी मिच्चलाद् व्यापादयिष्यति । अथवा बुद्धिप्रभावेण
स्वस्वामिनं तथा प्रबोधयिष्यामि । यथा व्यापादयति । तथा च । १२

अवधं वाथवाग्म्यम् । *अकृत्यं नास्ति किंचन ।

लोके बुद्धिमताम् अत्र । तस्मात् तां योजयाम्य अहम् ॥३५४॥
एवं संचिन्य शङ्कुकर्णम् इदम् आह । भोः शङ्कुकर्णे । स्वामी पथ्यं¹⁵
विना स्थुधया परिपीड्यते । स्वाम्यभावाद् अस्माकं चैव ध्रुवं
मृत्युः । तत् त्वदर्थं स्वाम्यर्थं च किंचिद् वदिष्यामि । तच् छूय-
ताम् । शङ्कुकर्णे आह । भो भद्र । शीघ्रतरं निवेदय । येन त्वद्व-¹⁸
चनम् अविकल्पः करोमि । अपरं स्वामिनो हिते कृते सुकृतशतं
कृतम् । चतुरक आह । भो भद्र । आत्मशरीरं द्विगुणलाभेन
प्रयच्छ । येन ते द्विगुणं शरीरं भवति । स्वामिनः प्राणयाचा²¹
भवति । तच् छुला शङ्कुकर्णे आह । भद्र । यद्य एवम् । तन्
मदीयम् एवेदं प्रयोजनम् । तद् उच्यतां स्वामी । एतद् एव
०

क्रियताम् । इति । परम् अत्र विषये धर्मराजः प्रतिभूर् याचनीयः ।

एवं निश्चित्य सर्वे ते सिंहसकाशम् आजग्मुः । ततश्च चतुरकः³ आह । देव । न किंचिद् अद्य सञ्चम् आसादितम् । भगवान् आदित्योऽप्य आसन्नास्तमयः । तच्च छ्रुत्वा सिंहः परं विषादम् अगमत् । अथ चतुरक आह । देव । एवम् असौ शङ्कुकर्णोऽभिधत्ते⁶ । यदि धर्मराजं प्रतिभुवं दत्त्वा हिगुणवृद्ध्या पुनः प्रयच्छति । तदाहं स्वशरीरं प्रयच्छामि । इति । सिंह आह । भद्र । सुन्दरम् इदम् । एवं क्रियताम् । तथा । इति प्रतिपन्ने सिंहतलाहतो⁹ वृक्षपृगालाभ्यां विदारितकुक्षिः शङ्कुकर्णः पञ्चतम् उपगतः । अथ चतुरकश्च चिन्तयाम् आस । कथम् अयम् एकाकिनो मे भक्ष्यः स्यात् । इति मनसा संप्रधार्य सिंहं सुधिरसिक्ताङ्गं दृष्ट्वा¹² बीत् । गच्छतु स्वामी नद्यां स्नानदेवतार्चननिमित्तम् । अहं च क्रब्यमुखसहितो भक्ष्यम् इदं रक्षांस् तिष्ठामि । इति श्रुत्वा सिंहो नद्यां जगाम । गते च सिंहे चतुरकः क्रब्यमुखम् आह । भोः¹⁵ । क्रब्यमुख । श्रुधालुर् भवान् । तद् यावद् असौ स्वामी नागच्छति । तावत् त्वम् अस्योष्टस्य मांसं भक्षय । अहं स्वामिनोऽये त्वां निर्दोषं करिष्यामि । तस्य वचनेन किंचिन् मांसं यावद्¹⁸ आस्वादयति । तावच्च चतुरकेणाभिहितम् । भोः क्रब्यमुख । दूरम् अपसर । आगच्छति स्वामी । तथानुष्ठिते सिंहः समागत्योष्टं रिक्तीकृतहृदयं दृष्ट्वा सकोपम् इदम् आह । भोः । केनायम् उष्टु²¹ उच्छिष्टां नीतः । येन तम् अपि व्यापादयामि । इत्य् अभिहिते क्रब्यमुखश्च चतुरकमुखम् अवलोकयति । किल वद किंचित् । येनायम् उपशास्यति । इति । अथ चतुरको विहस्याब्रवीत् । भोः²⁴

क्रमेलकहृदयम् आत्मना भक्षयित्वा कथं मे मुखम् अवलोकयसि। तच् छुत्वा क्रव्यमुखः प्राणभयात् प्रपलाय्य देशान्तरं गतः। सिंहश् च किंचित् तम् अनुसृत्य। नखायुधोऽवध्यो मे। इति विचिन्त्यः निवृत्तः।

एतस्मिन् अन्तरे दैवयोगात् तेनैव मार्गेण महान् *दासेर-कसार्थो भाराक्रान्तो यीवावबद्धबृहद्वरणात् रणकारकारी समाग- 6 छति। तस्य च महान्तं घरणानादं दूराद् एव श्रुत्वा सिंहो जम्बुकम् उवाच। भद्र। ज्ञायताम्। क एष रौद्रो नादः। तच् छुत्वा चतुरकः किंचिद् वनान्तरं गत्वा सत्वरम् अभ्येत्य सावेगम्, उवाच। स्वामिन्। गम्यतां गम्यताम्। यदि शक्नोषि गन्तुम्। सोऽब्रवीत्। भद्र। किम् एवं *मां व्याकुलयसि। तत् कथय। किम् एतत्। चतुरक आह। स्वामिन्। एष धर्मराजस् तवोपरि 12 कुपितोऽभ्येति। यत् किलानेन मदीयदासेरको मां प्रतिभुवं दत्स्वाकाल एव व्यापादितः। तत् सहस्रगुणम् आत्मीयम् उष्ट्रम् अस्माद् अहं *यहीष्यामि। इति निश्चित्य बृहदुष्टमानम् आदायै- 15 तदीयपितृपितामहान् अपि गवेषयितुकाम इत एव संनिहितोऽभ्युपैति। तच् छुत्वा सिंहोऽपि मृतम् उष्ट्रं परित्यज्य स्वप्रा- णभयात् प्रनष्टः। चतुरकोऽपि शनैः शनैस् तस्योष्टस्य मांसं 18 चिरं भक्षयाम् आस॥

अतोऽहं ब्रवीमि। परस्य पीडनं कुर्वन्। इति। अथ गते दमनके संजीवकश् चिन्तयाम् आस। किं करोमि। यदि तावद् अन्यत्र गच्छामि। तद् अन्येनापि क्रूरसत्त्वेन मे वधः 21 क्रियते। यतो निर्जनं वनम् एतत्। उष्टेषु च स्वामिषु गन्तुम् अपि न शक्यते। उक्तं हि।

छत्वापराधं नष्टः सन्। दूरस्थोऽस्मीति नाश्वसेत्।

दीर्घे बुद्धिमतां बाहू। कर्षतो हि प्रमादिनम्॥ ३५५॥

तद् वरं सिंहम् एवानुसरामि। कदाचित्। शरणागतोऽयम्। इति मला मां व्यजेद् अपि।

Frame-story: Lion and bull.

एवं स्वचेतसि निश्चित्योद्दिपमना मन्दं मन्दं गत्वा दमनकाल्यातानुकारच्छपं सिंहं
दृष्टा स्थानान्तर उपविश्या॑चिन्तयत् । अहो । विषमता प्रभूणाम् । उक्तं च ।

अन्तर्गृहभुजंगमं गृहम् इव व्यालाकुलं वा वनं

याहाकीर्णम् इवाभिरामकमलच्छायासनाथं सरः ।

निलं दुष्टजनैर् असत्यवचनैः चुद्रैर् अनार्थीकृतं

दुःखेनैः विगाह्यते सुचकिते राज्ञां मनः सेवकैः ॥ ३५६ ॥

śārdū 6

पिङ्गलको अपि दमनकञ्जिताकारं तम् अवलोक्य सहसा तस्योपरि पपात् । अथ संजी-
वकस् तन्नखकुलिशाग्र*विकर्तितशरीरः स्वशृङ्खाग्राभ्यां सिंहस्योदरप्रदेशम् उज्जिख्य कथम्
अपि तस्माद् अपेत्य पुनर् अपि शृङ्खाभ्यां हन्तुम् इच्छन् योद्धुम् अवस्थितः ।

9

अथोभाव् अपि तौ पुष्पितपलाशप्रतिमौ परस्यरं वधकाङ्गिणौ दृष्टा करटकः साक्षेपं
दमनकम् उवाच । भो मूढमर्ते । यद् अनयोर् विरोधस् त्वया छतः । तत् न साधु
विहितम् । यतः सकलम् अपि वनम् इदम् आकुलीकृतं भवता । ततस् त्वं न नीतितत्त्वं 12
वेत्सि । उक्तं च ।

कार्याल्यं उत्तमदण्डसाहसफलान्य् आद्याससाधानि चे

प्रीत्या संशमयन्ति नीतिकुशलाः सामै॒व ते मन्त्रिणाः ।

निःसाराल्यफलानि चे त्वा॑ अविधिना वाच्छन्ति दण्डोद्वमैस्

तेषां दुर्नेत्रवेष्टितैर् नरपतेर् आरोप्यते श्रीस् तुलाम् ॥ ३५७ ॥

śārdū

तत् । मूर्ख ।

15

सामै॒वादौ प्रयोक्तव्यं । कार्यकार्यविच्छाणैः ।

सामसिद्धा हि विधयो । न प्रयान्ति पराभवम् ॥ ३५८ ॥

तत् । मूढ । मन्त्रिपदम् अभिलषसि । न च सामनामापि जानासि । तद् वृथा मनोरथो 21
अयं ते । यद् दण्डविधि॒ इति । उक्तं च ।

18

सामादिर् दण्डपर्यन्तो । नयः प्रोक्तः स्वयंभुवा ।

तेषां दण्डस् तु पापीयांस् । तस्माद् दण्डं विवर्जयेत् ॥ ३५९ ॥

24

ज्ञोन्मयूखेन रत्नेन । नातपेन न वह्निना ।

सामै॒व प्रलयं याति । विद्विष्प्रभवं तमः ॥ ३६० ॥

किं च ।

27

सामै॒व यत्र सिद्धिः स्यात् । तत्र दण्डं न योजयेत् ।

यदि शक्तरया पित्तं । शाम्येत् तत् किं पटोलया ॥ ३६१ ॥

अन्यच् च ।

28

ये सामदानमेदास् । ते किल वुद्धेर् अपावृतं द्वारम् ।

यस् तु चतुर्थीपायस् । तम् आङ्गर् आर्याः पुरुषकारम् ॥ ३६२ ॥

वुद्धेर् या सत्त्वरहिता । स्वीत्वं तत् केवलं मतम् ।

शौर्यं चान्यसंपन्नं । तत् पशुत्वं न संशयः ॥ ३६३ ॥

Frame-story: Lion and bull.

द्विपाशीविषसिंहापि जलानिलविवस्ताम् ।

बलं बलवतां दृष्टम् । उपायाक्रान्तिनिष्फलम् ॥ ३६४ ॥

तद् यदि । मन्त्रिपुत्रोऽहम् । इत्य् अवलेपाद् अतिभूमि गतोऽसि । तद् अथ आत्मवि- 3
नाशस् तव । उक्तं च ।

यां लब्धिन्द्रियनिग्रहो न महता भावेन संपर्वते

या बुद्धेर् न विधेयतां प्रकुरुते धर्मे न या वर्तते । 6

लोके केवलवाक्यमाचरचना यां प्रायं संजायते

या नैवोपशमाय नापि यशसे विद्वत्तया किं तया ॥ ३६५ ॥

śārdū

तद् अत्र शास्त्रेष्व् अभिहितः पञ्चाङ्गो मन्त्रः । तद् यथा । कर्मणाम् आरक्षोपायः । 9
पुरुषद्रव्यसंपत् । देशकालविभागः । विनिपातप्रतीकारः । कार्यसिद्धिश् च । इति । सो
ऽयम् अधुना स्वामिनो महात्ययो वर्तते । तद् अत्र यदि तव शक्तिर् अस्ति । तद्
विनिपातप्रतीकारश् चिन्त्यताम् । *भिन्नसंघाने हि मन्त्रिणां बुद्धिपरीक्षा । तत् । मूर्खः । 12
तत् कर्तुम् असमर्थस् त्वम् । यतो विपरीतवृद्धिर् असि । उक्तं च ।

नाशयितुम् एव नीचः । परकार्यं वैत्ति न प्रसाधयितुम् ।

पातयितुम् अस्ति शक्तिर् । नाखोर् उद्वर्तुम् उत्तिपिठिम् ॥ ३६६ ॥

ār 15

अथवा न तवायं दोषः । अपि तु स्वामिन एव । यस् तव मन्दमतेर् वाक्यं अहधाति ।
उक्तं च । मदादिक्षालनं शास्त्रं । मन्दानां कुरुते मदम् ।

चक्षुःप्रबोधनं तेज । उलूकानाम् इवान्यछत् ॥ ३६७ ॥

18

ज्ञानं मददर्पहरं । मादति यस् तेन तस्य को वैद्यः ।

अमृतं यस्य विषायति । तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ॥ ३६८ ॥

ār

तं च छक्षावस्थं स्वामिनं दृष्टा करटकः परं विषादम् अगमत् । कष्टं कष्टम् इदम् 21
आपतिं स्वामिनोऽनयोपदेशात् । अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

नराधिपा *नीचमतानुवर्तिनो

बुधोपदिष्टेन पथा न यान्ति ये ।

24

विशन्ति ते दुर्गममार्गनिर्गमं

सपत्नसंबाधम् अनर्थपञ्चरम् ॥ ३६९ ॥

upa

तत् । मूर्खः । सर्वोऽपि जनो गुणवत्परिजनस्य स्वामिनः सेवापरिग्रहं करोति । तत् कुतो 27
युष्मद्विधेन पशुनेत्र केवलमेदविदासन्मन्त्रिणा स्वामिनो गुणवत्सहायसंपत् । उक्तं च ।

गुणवान् अथ असन्मन्त्री । नृपतिर् नाधिगम्यते ।

प्रसन्नस्वादुसलिलो । दुष्टयाहो यथा इदः ॥ ३७० ॥

30

त्वं तु प्रायश आत्मभूवर्थं विविक्तम् एव राजानम् इच्छसि । तत् । मूर्खः । किं न वेत्सि ।

आकीर्णः शोभते राजा । न विविक्तः कदाचन ।

ये तं विविक्तम् इच्छन्ति । ते तस्य परिपन्थिनः ॥ ३७१ ॥

33

- किं च । परुषे हितम् अन्वेष्य । तच् च नास्ति विषं हि तत् ।
मधुरे शाश्वतम् अन्वेष्य । तच् च नास्त्वा अमृतं हि तत् ॥ ३७२ ॥
- यद् अपि च परमुखविभूत्योर् दर्शनाद् दुःखितोऽसि । तद् अथ असाधु । लभ्यत्वमावेषु ३
मित्रेष्व एवं न वर्तितुम् उचितम् । यतः ।
- शाश्वतम् मित्रं कपटेन धर्मं
परोपतापेन समृद्धिभावम् । ६
- सुखेन विद्यां परुषेण नारीं
वाच्छन्ति ये व्यक्तम् अपण्डितास् ते ॥ ३७३ ॥
- उपा
- तथा । थै॒व भृत्यगता संपूर्ण । विभूतिः सै॒व भूपतेः । ९
- रत्नोद्भासिभिर् उद्भूतेः । कस तरङ्गैर् *विनोदधिः ॥ ३७४ ॥
- तथा च । यः स्वामिलभ्यप्रसादो भवति । सुतरां स विनीतः स्यात् । उक्तं च ।
- यथा यथा प्रसादेन । भर्ता भृत्ये प्रवर्तते । १२
- तथा तथा सशङ्कस्य । गतिर् निम्नाख्यं शोभते ॥ ३७५ ॥
- तत् तु लघुप्रकल्पितर् असि । उक्तं च ।
- महान् प्रणुन्नो न जहाति धीरतां । १५
- न कूलपातैः कलुषो महोदधिः ।
लघोर् विकारस् तनुनापि हेतुना ।
- चलन्ति दर्भाः शिथिले ऽपि मारुते ॥ ३७६ ॥
- vamśā १८
- अथवा स्वामिन् एवायं दोषः । यद् युम्पद्विधि मन्त्रिमात्रव्यपदेशजीविनि षाङ्गुखोपाया-
त्यन्तबाह्ये चिवर्गप्रायर्थम् असमीक्ष्य मन्त्रयते । साधु चैदम् उच्यते ।
- चित्रचाटुकरैर् भृत्यैर् । अनायासितकार्मुकैः । २१
- ये रमन्ते नृपास् तेषां । रमन्ते रिपवः श्रियम् ॥ ३७७ ॥
- मुषु खल्व ददम् आख्यानकम् आख्यायते । उक्तं च ।
- नमः अवणको दग्धः । पार्थिवोऽभिमुखीकृतः । २४
- आत्मा चैवोद्भृतिं नीतो । बलभद्रेण मन्त्रिणा ॥ ३७८ ॥
- दमनक आह । कथम् एतत् । करटकः कथयति ।

॥ कथा २२ ॥

27

अस्ति कोशलेषु जनपदेष्व अयोध्या नाम नगरी । तस्यां चाने-
कप्रणत्सामन्तमुकुटालीढपादपीठः सुरथो नाम राजा । तस्य
कदाचिद् वनपालकेनागत्य निवेदितम् । स्वामिन् । सर्वे वि- ३०

Tale xxii: King, minister, and false monk.

प्रतिपन्ना आटविका राजानः । तेषां च मध्ये विन्ध्यको नामा-
 टविकः । तस्य विनयोपदेशे देव एव प्रमाणम् । एवं च श्रुत्वा
 राजा बलभद्रसचिवम् आहूय तेषां नियमार्थं प्रेषितवान् । अथ ३
 गतवति तस्मिन् नग्नश्वरणकस् तां पुरीम् उष्णकालावसाने
 प्रविष्टः । कतिपयैश्च च दिवसैः प्रश्नव्याकरणं होराशकुन्डानं ल
 यं देक्षाणं नवां शंडादशां शंडायानं इमुष्टिधातुं मूलजीवं च ६
 नां चुलुकं माषकां दिज्योतिष्ठकं प्रकारैर् असौ सर्वम् एव जनपदं
 क्रीतम् इवात्मीकृतवान् । अन्यदा जनपरं परया तत् स्वरूपं श्रुत्वा
 राजा कौतुकेन स्वकीयावासम् आनीतः कृतासनपरियहश च ९
 पृष्ठः । सत्यम् । किलाचार्याः परचित्तवेत्तारः । ततः सो ऽब्रवीत् ।
 फलैर् ज्ञास्यति भवान् । एवम् उचितकथाभिः परं कौतुकम्
 उपनीतोऽसौ राजा । एकदा च समुचितागमनकालम् १२ अतिक्र-
 म्यापराहूसमये राजभुवनम् अनुप्रविश्याह । भो राजन् । प्रियं
 प्रियम् आवेदयामि । अहम् अद्य प्रभाते मठिकाभ्यन्तर एव
 कायम् इमं निश्चिष्टान्येन सुरलोकयोग्येन शरीरेण । सर्वामरजनो १५
 माम् अनुस्मरतीति । अतोऽहं स्वर्गं गतः पुनर् आगतश च ।
 तत्र सुरैर् उक्तम् । यथा । अस्मद्बन्धनाद् असौ पार्थिवः कुशलं
 प्रष्टव्यः । इति श्रुत्वा परमकौतुकजनितविस्मयो राजाब्रवीत् । १८
 कथम् । आचार्य । स्वर्गं गच्छति भवान् । असाव् आह । महा-
 राज । सर्वदिनेषु स्वर्गं गच्छामि । इति अहधानः स राजा
 जडमतिः सर्वाण्य अपि राज्यप्रयोजनान्य अन्तःपुरकृत्यानि च २१
 शिथिलीकृत्य तत्परः संवृत्तः । अचान्तरे हतकराटकम् अटवीराज्यं
 कृत्वा राजपादान्तिकम् अनुप्रविष्टो बलभद्रः । पश्यति च स्वामि-
 नम् एकान्तोऽज्ञितमन्तिमण्डलं तेनैव नग्नश्वरणेन सहैकान्तम् २४

Tale xxii: King, minister, and false monk.

Tale xxiii: Maid weds a serpent.

उपगतं विक्षितवदनकमलं किम् अथ आश्र्वयम् इव मन्त्रय-
 माणम् । विदिततत्त्वश च प्रणम्योक्तवान् । जयतु देवो देवानां
 प्रियः । इति । ततो राजा मन्त्री कुशलं पृष्ठ उक्तश च । जानाति ३
 भवान् अमुम् आचार्यम् । असाव् आह । बहूनाम् आचार्याणां
 प्रजापतिभूतः कथं न ज्ञायते । श्रूयते चास्याचार्यस्य सुरलोके
 गमनम् । तत् किं सत्यम् । राजाह । सर्वम् अवितथम् । यद् भवता ६
 श्रुतम् । इति । ततः स्थपणको इब्रवीत् । यद् अस्य मन्त्रिणः
 कौतुकम् । ततः पश्यत् एषः । एवम् उक्ता मठिकाभ्यन्तरम्
 अनुप्रविश्य सार्गलं डारं कृत्वा स्थितः । ततो मुहूर्तमाचापगमे ९
 मन्त्रिणोक्तम् । देव । कस्यां वेलायाम् अयम् आगमिष्यति ।
 पार्थिवः प्राह । किम् इति त्वरसे । यतो इसौ स्वकलेवरं मठि-
 काभ्यन्तरस्यं कृत्वान्येन दिव्यशरीरेणागच्छति । असाव् आह । यदि १२
 सत्यम् एवेदम् । तदानीयताम् अग्निकाष्ठनिचयः । येनैमां मठि-
 काम् आदीपयामि । भूपतिर् आह । किंनिमित्तम् । इति । सचिवे-
 नोच्यते । देव । अस्मिन् कलेवरे दग्धे तेनैव सुरलोकयायिना १५
 शरीरेण यथासौ युष्मत्पार्श्वतर्ती भवति । श्रूयते चैतत् ।

॥ कथा २३ ॥

अस्ति राजगृहे नगरे देवशर्मा नाम ब्राह्मणः । तस्य ब्राह्मणी १८
 निरपत्यतया प्रातिवेशमकार्भकान् दृष्ट्वा भृशं हुरोद । अथैकस्मिन्
 दिने ब्राह्मणेनाभिहितम् । भद्रे । अलं संतापेन । पश्य । अस्ति । अहं
 पुचकामाम् इष्टिं कुर्वाणः केनाथ् अदृष्टेन स्पष्टाक्षरम् अभिहितः । २१
 यथा । ब्राह्मण । सर्वमनुष्योन्नरूपसत्त्वसौभाग्यान्वितः पुचस् ते
 भविष्यति । इति श्रुत्वा परमप्रमोदापूर्यमाणहृदया ब्राह्मणी ।

अवितयास् तस्य व्याहारा भवन्तु । इति जगाद् । क्रमेण संजातगर्भा प्रसवकाले सर्पं सुषुवे । तं दृष्ट्वा । त्यज्यताम् अयम् । इत्य् अशेषपरिजनवचनान्य् अनादृत्य प्रगृह्य स्तपयित्वा पुच्चवासस्त्याद् ३ विपुलशुचिभागे ५ वस्याप्य क्षीरनवनीतादिभिर् उपबृहितशरीरः कतिपयैर् एव दिवसैर् असौ प्रौढीकृतः । एकदा तु ब्राह्मणी वाष्पावरुद्धवदना प्रातिवेशमकपुच्चविवाहोत्सवम् अवलोक्य ६ भर्तारम् अब्रवीत् । सर्वथैव ममोपरि तवावज्ञा । येन मम दारकस्य विवाहोत्सवाय न यत्से । तच् छ्रुत्वा ब्राह्मणः प्राह । आर्ये । यदि परं पातालम् अनुप्रविश्य वासुकिम् अभ्यर्थये । ९ मूढे । को ७ न्यो ९ स्य सर्पस्य स्वदारिकां प्रयच्छति । इति । एवम् उक्ते सविशेषं दीनवदनां ब्राह्मणीम् अवलोक्य तदुपरोधाद् वहु पाथेयं गृहीत्वा प्रियकलचतया देशान्तरं पर्यटन् कतिपयैर् मासैर् १२ दूरदेशावस्थितं कुक्कुटनगरनामाधिष्ठानं प्राप्तः । तत्र च परस्परपरिज्ञातं सज्जावंसुखं संश्रयणीयसंबन्धिकं गृहे स्नानभोजनादिभिर् उपचर्यमाणस् तां निशाम् अतिवाह्य प्रभातसमये तं ब्राह्मणम् १५ अभिवाद्य यावत् प्रस्थितः । तावत् तेनाभिहितः । किमर्थं भवान् इह्यागतः । कुच वा यास्यति । इत्य् उक्ते १ साव् आह । पुच्चयोग्यां दारिकाम् अन्वेष्टुम् अहम् आगतः । इति श्रुत्वा ब्राह्मणो २ ब्रवीत् । १८ यद्य् एवम् । ततो ममैयम् अतिसुरूपा दारिका । भवांश् च ममापि प्रभविष्णुः । तद् गृह्यताम् इयं स्वपुच्चाय । इत्य् अभिहिते ब्राह्मणस् तद्वारिकां सपरिजनां गृहीत्वा स्वाधिष्ठानं प्रत्यागतः । २१ अथ तस्याः परमलावण्याङ्गुजगुणोपेताम् असाधारणं रूपसंपदम् अभिवीक्ष्य प्रीतिविस्फारितनयना जनपदास् तत्परिजनम् अब्रुवन् । कथं सञ्चिर् ईदृशं कन्यारन्तं सर्पस्योपपादितम् । इति २४

श्रुत्वा *सर्वैर् एवोऽियहृदयैस्तस्या महत्तमैर् अभिहितम् । अपह्रिय-
ताम् इयम् अस्माद् यहोपष्टमितवटुकात् । अथ तया कन्ययोऽक्तम् ।
अलम् अनया विडम्बनया । पश्यत । यतः ।

3

सकृज् जल्पन्ति राजानः । सकृज् जल्पन्ति साधवः ।

सकृत् कन्याः प्रदीयन्ते । चीण्य एतानि सकृत् सकृत् ॥३७९॥
किं च । कृतान्तविहितं कर्म । यद् भवेत् पूर्वनिर्मितम् ।

6

न शक्यम् अन्यथा कर्तुं । पुष्पकस्य सुरैर् यथा ॥३८०॥
अथ ते सर्वे एव पृच्छन्ति स्त । को ऽयं पुष्पको नाम । कन्या
कथयति ।

9

॥ कथा २४ ॥

आसीद् इन्द्रस्यानेकशास्त्रागमाप्रतिहतबुद्धिः परमरूपलावण्यगु-
णोपेतः शुकः पुष्पको नाम । अथ कदाचिद् असौ महेन्द्रकरतले 12
स्पर्शसुखाप्यायितशरीरो विविधसूक्तानि पठन् स्वसेवासमये समा-
यातं यमं दृष्टापसृतः । सर्वैर् एवामरगणैः पृष्ठः । किं भवान्
अमुं दृष्टापक्रान्तः । इति । शुक आह । सर्वप्राण्यपकर्ता किलायम् । 15
कथम् अस्मान् नापक्रम्यते । इति श्रुत्वा तैः सर्वैस्तत्त्वयोपश-
मायाऽभिहितो यमः । यत् किलासद्वचनाद् अयं भवता शुको न
मार्यः । यम आह । नाहं जानामि । अत्र कालः प्रभविष्णुः । 18
इति । एवं च तं गृहीत्वा कालसकाशं गत्वा पूर्वोक्तम् एवाबुवन् ।
अथ कालोऽप्य आह । मृत्युर् एतज् जानाति । स एव भण्यताम् ।
अघैवम् अनुष्ठिते मृत्युदर्शनाद् एव शुकः पञ्चत्वम् उपगतः । 21
तत्र च दृष्टा सर्वैर् एवाकुलीभूतमनोभिर् यम उक्तः । को ऽसौ
वृत्तान्तः । ततो यमोऽब्रवीत् । मृत्युदर्शनाद् एव मरणं निबद्धम्
आसीद् अस्य । इति श्रुत्वा स्वस्थानं जग्मुः ॥

24

Tale xxiii: Maid weds a serpent.

Tale xxii: King, minister, and false monk.

Frame-story.

अतोऽहं ब्रवीमि । कृतान्तविहितं कर्म । इति । अन्यच्च । कन्यानृतवचनीयता मे पितुर् मा भूत । इति । एवम् अभिहिते परिवारानुमता सा सर्वेण परिणीता । अथासौ भक्तिपूर्वं दुग्ध- 3 पानादिक्रियाभिः सर्पम् उपचरितुम् आरब्धा । अन्यदा रात्राव् अयं सर्पोऽपवरकस्थापितविपुलं पेटाभ्यन्तरान् निर्गत्य तस्याः शयनम् आरुढः । ततस् तयोऽक्षः । कोऽयं पुरुषाकृतिः । परपुरुष ६ इति मत्वोत्थाय प्रवेपितसर्वाङ्गी द्वारम् उद्वाट्य प्रस्थानाभिमुखी तेनोक्ता । भद्रे । स्थीयताम् । अहं तव भर्ता । अथ तत्पत्यार्थं पेटाभ्यन्तरस्यं शरीरम् अनुप्रविश्य पुनस् तस्मान् निर्गत्यागतः । ९ सा च दूरोच्छ्रितमुकुटकुण्डलकटककेयूराङ्गदं विभूषितस्यास्य पाद-योर् अपतत् । पश्चात् तौ सुरतसुखम् *अन्वभूताम् । तच्च च दृष्ट्वा पूर्वोत्थितस् तस्य पिता ब्राह्मणः पेटाभ्यन्तरस्यं तत् सर्पकोशं १२ गृहीत्वा । मायम् अत्र पुनः प्रवेश्यति । इत्य् असौ वह्निना संस्कारितवान् । प्रभाते च परमहर्षात् पत्न्या सह स्नेहवार्त्तापरायणं प्रधानपुचायमाणं स्वपुं र्षं सर्वजनस्य दर्शितवान् ॥

15

एतन् निर्दर्शनं राज्ञे निवेद्य नम्नश्ववणकगर्भां मठिकां बल-भद्रः प्रज्वालितवान् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । नमः श्ववणको *दग्धः । इति । तत् । मूर्खं । ईदृशा मन्त्रिणो भवन्ति । 18 न भवद्विधाः केवलमन्त्रिमात्रवपदेशोपजीविनो नीतिमार्गानभिज्ञाः । सर्वथा प्रकटीकृतं वयान्वयागतम् अनेन दुश्चरितेन दुर्मन्त्रिलम् । नूनं तव पिताप्य् एवलक्षण आसीत् । यतः । योऽवश्यं पितुर् आचारः । पुनस् तम् अनुवर्तते ।

21

न हि *केतकिवृक्षस्य । भवत्य् आमलकीफलम् ॥ ३८१ ॥ न च स्वभावगम्भीराणां विदुषां बड्जनाग्निं रन्धान्तरं लभते । यदि न स्वयम् एव गाम्भीर्यम् अपहायात्ममतिच्छ्रद्धं दर्शयेयुः । यतः ।

24

यत्राद् अपि कः पश्येच् । विखिनाम् आहारनिर्गमस्थानम् ।

यदि जलदध्वनिमुदितास् । त एव मूढा न नृत्येयुः ॥ ३८२ ॥

ar

तत् सर्वथा किं तवापुसदस्योपदेशेन । उक्तं च ।

नानाम्यं नाम्यते दारु । न शस्त्रं क्रमते ऽश्मनि ।

सूचीमुख्या इवाशिष्ये । नोपदेशः मुखावहः ॥ ३८३ ॥

3

दमनक आह । कथम् एतत् । सो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा २५ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे वानरयूथम् । तच् च हेमन्तकाले ६
ऽतिविहूलं निशामुखे खद्योतम् अपश्यत् । तच् च तं दृष्ट्वा ।
अग्निर् अयम् । इति मत्वा यन्नाद् आहृत्य शुष्कतृणपर्णेर्
अवच्छाद्य प्रसारितभुजकक्षाकुष्ठिवक्षःप्रदेशान् कराद्यमानं तापम्- ९
नोरथसुखं किलानुभवति स्म । अथ तच्चैकः शाखामृगो विशेषतः
शीतार्तस् तज्जतमना मुहुर् मुहुस तम् एवोपाधमत् । अथ सूची-
मुखी नाम पक्षिणी वृक्षाद् अवतीर्य दैवाहत्तात्मोपघाताय तम् १२
उवाच । भद्र । मा क्षियताम् । नायं वह्निः । खद्योतो ऽयम् ।
इति । अथासौ तद्वचनम् अनादृत्य पुनर् धमति । ततस् तया-
सकृन् निवार्यमाणो ऽपि नोपशाम्यति । अथ किं बहुना । तावत् १५
तया कर्णभ्यर्णम् आगत्य प्रबलम् उड्बेजितः । यावत् तेन सा
गृहीत्वा शिलायाम् आस्फालिता पिष्ठवक्त्रनेत्रशिरोग्रीवा पञ्चतम्
आप ॥

18

अतोऽहं ब्रवीमि । नानाम्यं नाम्यते दारु । इति । अथवा ।

किं करिष्यति पाण्डित्यम् । अपाचे प्रतिपादितम् ।

सपिधानघटान्तःस्थः । प्रदीप इव विरमनि ॥ ३८४ ॥

21

तन् नूनम् अपजातस् त्वम् । उक्तं च ।

जातः पुत्रो ऽनुजातश्च । अभिजातस् तथैव च ।

अपजातश्च लोके ऽस्मिन् । मनव्याः शास्त्रदर्शिभिः ॥ ३८५ ॥

21

मातृतुल्यगुणो जातस् । त्वं अनुजातः पितृः समः ।

अभिजातो ऽधिकस् तस्माद् । अपजातो ऽधमाधमः ॥ ३८६ ॥

साधु चैदम् उच्यते ।

प्रज्ञयात्तिविसारिखा । यो धनेन बलेन वा ।

धुरं वहति गोत्रस्य । जननी तेन पुच्छणी ॥ ३८७ ॥

अपि च । आपातमात्रसौन्दर्यं । कुत्र नाम न विद्यते ।

अत्यन्तप्रतिपक्ष्या तु । दुर्लभो *५लंकृतो जनः ॥ ३८८ ॥

अथवा साधु चैदम् उच्यते ।

धर्मबुद्धिर् अबुद्धिश्च । द्वाव् एतौ विदितौ मम ।

तनयेनातिपापिदत्यात् । पिता *धूमेन मारितः ॥ ३८९ ॥

दमनक आह । कथम् एतत् । सो इत्रवीत् ।

॥ कथा २६ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिन्त नगरे वणिक्युचौ धर्मबुद्धिदुष्टबुद्धिनामानौ
सुहृदाव् आस्ताम् । तौ चार्थोपार्जननिमित्तं विप्रकृष्टं देशान्तरं 12
गतौ । अथ यो धर्मबुद्धिनामा । तेन स्वभाग्योदयवशात् कस्यापि
साधोः पूर्वस्थापितं कलशगतं दीनारसहस्रं प्राप्नम् । स तु दुष्टबु-
द्धिना सह संप्रधार्य । कृतार्थाव् आवाम् । स्वदेशं गच्छावः । इति 15
निश्चित्य द्वाव् अपि प्रत्यागतौ । स्वाधिष्ठानसमीपे च धर्मबुद्धि-
नामिहितम् । भद्र । अर्धविभागस् त्वय्य आगच्छति । तद् गृहाण ।
येनाधुना स्वगृहं प्राप्य मिच्चामिच्चसमक्षम् उज्ज्वलं व्यवहरि- 18
थामः । अथ दुष्टबुद्धिः कुटिलहृदयतया स्वार्थपुष्टये तम् आह ।
भद्र । यावद् आवयोर् अयम् अर्थः सामान्यः । तावद् अव्यव-
च्छिन्नः स्वेहसज्जावः । तत एकैकं शतं गृहीत्वा शेषं भूमौ निश्चित्य 21
स्वगृहं प्रविशावः । यतोऽस्यार्थस्य हासवृद्धिभ्यां पुण्यपरीक्षा
कृता भवति । ततो धर्मबुद्धिना स्वभावार्थतया तदन्तर्गतदुष्टामि-
प्रायम् अविज्ञाय तथेति प्रतिपन्ने तौ द्वाव् अपि किंचिद् आदाय 24
शेषं भूमौ सुगुप्तं कृत्वा नगरान्तः प्रविष्टौ । अथ दुष्टबुद्धिर् असद्ग-

यव्यसनसेवितया सच्छिद्रभाग्यतया च क्षीणप्रत्यंशः पुनर् अपि
धर्मबुद्धिना सहापरं शतं शतं विभक्तवान् । अथ तस्य तद् अपि
वर्षस्यान्तरे तथैव परिक्षीणम् । एवं च दुष्टबुद्धिश्च चिन्तयामः
आस । यदि पुनस् तेन सह शतं विभजामि । ततः शेषैश्च चतुर्भिः
शतैर् अपहतैर् अपि किम् अल्पैः । तस्मात् षट् शतान्य् एवाप-
हरामि । इति विचिन्त्यैकाकीभूय ताम् अर्थमाचाम् अपनीय तं⁶
भूप्रदेशं समीकृतवान् । अतिक्रान्ते च मासमाचे स्वयं गत्वा
धर्मबुद्धिम् अभिहितवान् । भद्र । शेषद्वयं समविभागं कुर्वः ।
इत्य् उक्ता धर्मबुद्धिना सह तम् उद्देशं गत्वा खातकर्म कर्तुम्⁹
आरब्धौ । खन्यमाने च भूभागे यदासाव् अर्थो न दृश्यते । तदा
धृष्टतया दुष्टबुद्धिः प्रथमत एव तेनैव रिक्तभारेनात्मनः शिरस्
ताडयन् अब्रवीत् । क्व तद् ब्रह्महृदयम् । नूनम् । धर्मबुद्धे¹²
त्वयैवापहृतम् । तद् अर्पय तस्यार्धम् । नो चेत् । अहं राजकुले
निवेदयिष्यामि । स आह । भो दुरात्मन् । मैवं वद । धर्मबुद्धिः
खल्व् अहम् । नैतत्च चौर्यकर्माचरामि । उक्तं च ।

15

मातृवत् परदाराणि । परद्वयाणि लोष्टवत् ।

आत्मवत् सर्वभूतानि । वीक्षन्ते धर्मबुद्धयः ॥३१०॥

ततस् तौ द्वाव् अपि विवदन्तौ धर्माधिकरणं गत्वा द्रव्यापहरण-¹⁸
वृत्तान्तं कथयतः । तच् छ्रुत्वा धर्माधिकरणकैस् तयोर् दिव्यम्
आदिष्टम् । अथ पापबुद्धिः प्राह । अहो । न सम्यग् दृष्टो न्यायः ।
उक्तं च । यतः ।

21

विवादे दृश्यते पञ्चं । तदभावे तु साक्षिणः ।

साक्ष्यभावात् ततो दिव्यं । प्रवदन्ति मनीषिणः ॥३१॥

तद् अत्र विषये मम वनदेवता साक्षिभूता तिष्ठति । सापि भवताम्²⁴

आवयोः साधुम् असाधुं वा कथयिष्यति । अथ तैर् अभिहितम् ।
युक्तम् उक्तं भवता । उक्तं च । यतः ।

अन्यजोऽपि यदा साक्षी । विवादे संप्रजायते ।

3

न तच्च युज्यते दिव्यं । किं पुनर् वनदेवताः ॥ ३९२ ॥

तद् अस्माकम् अथ् अच विषये महत् कौतुकम् अस्ति । प्रत्यूषे
युवाभ्याम् अथ् अस्माभिः सह तच्च वनोद्देशे गन्तव्यम् । ततस् ६
तैर् द्वाव् अपि प्रतिभुवं गृहीत्वा गृहं प्रति विसर्जितौ । अथ
दुष्टबुद्धिना स्वगृहं गतेन पिता प्रार्थितः । तात । मत्पाणिगतास्
ते दीनाराः । किं तु त्वद्वचनमाचापेक्षिण्णस् तिष्ठन्ति । अतोऽहम् ९
अद्य राचाव् अदृश्यम् एव पूर्वोत्तिखातनिधानं संनिधानं प्रदेशस्थंश-
मीतरुक्तोटरान्तरे त्वां स्थापयिष्यामि । प्रातस् त्वया धर्माधिकरण-
कप्रत्यक्षं साक्षित्वं विधेयम् । ततः पित्राभिहितम् । पुत्र । विनष्टाव् १२
आवाम् । यत्कारणम् । अनुपाय एषः । साधु चेदम् उच्यते ।

उपायं चिन्तयेद् विद्वान् । अपायम् अपि चिन्तयेत् ।

पश्यतो बकमूर्खस्य । नकुलैर् भक्षिता बकाः ॥ ३९३ ॥

15

दुष्टबुद्धिर् अब्रवीत् । कथम् एतत् । पिता कथयति ।

॥ कथा २७ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे बककदस्वकसनाथो वटपादपः । तस्य १८
कोटरे कृष्णसर्पः प्रतिवसति स्म । स च बकबालकान्य् अजातप-
शाग्य् एव सदैव भक्षयन् कालं नयति । अथैको बकः सर्पभक्षि-
तशिशुवैराग्यात् सरस्तीरम् आसाद्य बाष्पभरम् उत्सृजन् अधो- २१
मुखस् तिष्ठति । तं च तथाविधम् अवलोक्यैकः कुलीरकः
प्रोवाच । माम् । किम् एवम् अद्य रुद्यते । बक आह । भद्र । किं

करोमि । मन्दभाग्योऽहम् । मम बालकानि स्वजनापत्यानि
च वटकोटरनिवासिना सर्पेण भक्षितानि । तदुःखदुःखितोऽहं
रोदनं करोमि । तत् कथय मे । कश्चिद् उपायोऽस्ति तद्विनाशे । ३
तच् छुला कुलीरकश् चिन्तयाम् आस । अयं तावद् अस्मज्जा-
तिसहजवैरी । तत् तथाविधं सत्यानृतम् उपदेशं प्रयच्छामि ।
यथान्ये ऽपि बकाः क्षयं यान्ति । उक्तं च । ६

नवनीतसमां वाणीं । कृत्वा चित्रं सुनिर्दयम् ।

तथा प्रबोधते शत्रुः । सान्वयो मियते यथा ॥ ३१४ ॥

आह च । माम् । यद्य एवम् । तत् मत्स्यमांस*खण्डानि नकुल- ९
बिलद्वारात् सर्पकोटरं यावत् प्रक्षिप । येन तन्मार्गेण गत्वा स तं
दुष्टसर्पं विनाशयति । तथानुष्ठिते नकुलेन मत्स्यमांस*खण्डानुसा-
रिणा तं दुष्टसर्पं व्यापाद्य ते ऽपि च तदृक्षाश्रयाः सर्वे बकाः शनैः १२
शनैर् भक्षिताः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । उपायं चिन्तयेद् विद्वान् । इति । अथ
दुष्टवुद्धिना तत् पितृवचनम् अवगणयता तस्मिन् वृक्षविवरे १५
राचाव् अदृश्य एव पिता स्थापितः । अथ प्रातर् एव स्नात्वा
पापवुद्धिर् धौतप्रावरणे धर्मवुद्धिपुरःसरो धर्माधिकरणिकैः सह
तां शमीं समध्येत्य तारस्वरेण प्रोवाच । १८

आदित्यचन्द्राव् अनिलोऽनलश्च

द्यौर् भूमिर् आपो हृदयं यमश्च ।

अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये

धर्मो विजानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ३१५ ॥

भगवति वनदेवते । आवयोर् मध्ये यश् चौरः । तं कथय । अथ
शमीकोटरस्यः पापवुद्धिपिता प्रोवाच । भौः । धर्मवुद्धिनापहतम् २४

एतद् द्रव्यम् । तच् छुत्वा सर्वे ते राजपुरुषा विस्मयोत्पुल्लनयना
यावद् विन्नहरणोचितं शास्त्रदृष्ट्या धर्मबुद्धेर् नियमं विचारयन्ति ।
तावद् धर्मबुद्धिना वह्निभोज्यद्रव्यैर् आवेष्य तच् छमीकोटरं ३
वह्निना संदीपितम् । अथ ज्वलति तस्मिन् अर्धदग्धशरीरः
स्फुटितदृष्टिः कस्याम् आकृत्यन् पापबुद्धिपिता शमीकोटरान्
निश्चक्राम । ततश्च तैः सर्वैः पृष्ठः । भोः । किम् इदम् । इत्य् ६
उक्ते स । पापबुद्धिविचेष्टितं सर्वम् इदम् । इति कथयाम् आस ।
अथ ते राजपुरुषास् तं दुष्टबुद्धिं तस्याम् एव शमीशाखायां
प्रविलम्ब्य धर्मबुद्धिं प्रशस्य राजप्रसादादिना संतोषयाम् आसुः ॥ ९

अतोऽहं ब्रवीमि । धर्मबुद्धिर् अबुद्धिश्च । इति । आख्याते चाक्षानके पुनः करटको
द्वारा उक्तीत् । धिग् मूर्ख । अतिशयपाण्डित्येन त्यादग्धः खवंशः । साधु चैदम् उच्यते ।

लवणजलान्ता नदः । स्त्रीभेदान्तानि बन्धुहृदयानि ।

12

पिशुनजनान्तं गृह्ण्य । दुःपुच्चान्तानि च कुलानि ॥ ३७६ ॥

ar

अपि च । यस्य तावन् मनुष्यस्याप्य् एकस्मिन् मुखे जिङ्गाद्यं भवति । कस्तस्य विश्वासम्
उपैति । उक्तं च ।

15

द्विजिङ्गम् उद्देश्यकरं । क्रूरम् अत्यन्तनिष्ठुरम् ।

खलस्याहेश्च वदनम् । अपकाराय केवलम् ॥ ३७७ ॥

तन् ममाप्य् अनेन तव चरितेन भयम् उत्पन्नम् । कस्मात् ।

18

मा गाः खलेषु विश्वासं । ममैते पूर्वसंस्कुताः ।

चिरकालोपचीणोऽपि । दशत्य् एव भुजंगमः ॥ ३७८ ॥

अपि च । चन्दनाद् अपि संभूतो । दहत्य् एव ऊताशनः ।

21

विशिष्टकुलजातोऽपि । यः खलः खल एव सः ॥ ३७९ ॥

अथवा स्वभाव एष खलानाम् । उक्तं च ।

परदोषकथाविचरणः:

24

स्वगुणख्यापननियतत्परः ।

स्वयम् एव हि दैवदण्डितः:

पिशुनो विश्वविनाशपण्डितः ॥ ४०० ॥

viyo 27

नूनं तस्यास्यपुष्टे । जिङ्गा वज्रोपमा मनुष्यस्य ।

यस्य परदोषकथने । सदो न विश्रीर्यते शतधा ॥ ४०१ ॥

ar

मा भवतु तस्य पापं । परहितनिरतस्य पुरुषसिंहस्य ।

यस्य परदोषकथने । जिङ्गा मौनव्रतं चरति ॥ ४०२ ॥

ār

तत् सर्वथा परीक्ष्य संगतं कार्यम् । उक्तं च ।

३

विदान् कृजुर् अभिगम्यो । विदुषि शुठे *चाप्रमादिना भाव्यम् ।

कृजुमूर्खस् त्वं अनुकम्यो । मूर्खश्ठः सर्वथा त्वाज्यः ॥ ४०३ ॥

ār

तन् न केवलं त्वयात्मोयवंशविनाशाय यतितम् । किं पुनर् अधुना स्वामिनोऽपि । यस् ६

त्वं स्वामिनम् अथ् एनाम् अवस्थां प्रापयसि । तस्य तवान्यो जनो जीर्णतृणभूत एव ।

उक्तं च । तुलां लोहप्रसास्य । यत्र खादन्ति मूषकाः ।

शेनः कुञ्जरहृत् तत्र । किं चित्रं यदि पुच्छहृत् ॥ ४०४ ॥

९

दमनक आह । कथम् एतत् । करटकः कथयति ।

॥ कथा २८ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने नाडुको नाम वणिकपुत्रः । स च १२
विभवक्षयाद् देशान्तरगमनम् अचिन्तयत् । यतः ।

यत्र देशे ऽथवा स्थाने । भोगा भुक्ताः स्ववीर्यतः ।

तस्मिन् विभवहीनो यो । वसेत् स पुरुषाधमः ॥ ४०५ ॥

१५

तथा च ।

यत्राहंकारयुक्तेन । चिरं विलसितं पुरा ।

दीनं चरति तत्रैव । यः परेषां स निन्दितः ॥ ४०६ ॥

१६

तस्य च गृहे पूर्वपुरुषोपार्जिता लोहपलसहस्रघटिता तुलास्ति ।

तां च श्रेष्ठिलक्ष्मणस्य निष्ठेपभूतां कृत्वा देशान्तरं प्रस्थितः ।

ततश्च सुचिरं यदृच्छया देशान्तरेषु भ्रमित्वा पुनस् तद् एव २१

नगरं समागत्य तं लक्ष्मणश्रेष्ठिनं जगाद् । भो लक्ष्मण । समर्पय

मे निष्ठेपतुलाम् । ततो लक्ष्मणः प्राह । भो नाडुक । त्वदीयतुला

मूषकैर् भक्षिता । तच्च छुत्वा नाडुकः प्राह । लक्ष्मण । नास्ति २४

ते दोषः । यदि सा मूषकैर् भक्षिता । *यत ईदृग् एवायं संसारः ।

न किंचिद् अत्र शाश्वतम् अस्ति । परम् अहं नद्यां स्नानार्थे

गमिष्यामि । ततस् त्वं धनदेवनामानम् आत्मीयपुत्रं स्नानोपकरणग्रहणाय मया सह संप्रेषय । सोऽपि लक्ष्मणो निजचौर्यशङ्कितः पुत्रं धनदेवम् उवाच । वत्स ! पितृव्योऽयं ते नाडुकः स्नानार्थं नद्यां यास्यति । तद् गम्यताम् अनेन सह स्नानोपकरणम् आदाय । इति । अहो । साध्य इदम् उच्यते ।

न भक्ष्या कस्यचित् कोऽपि । प्रियं प्रकुरुते नरः ।

मुङ्का भयं प्रलोभं वा । कार्यकारणम् एव वा ॥४०७॥

तथा च ।

अत्यादरो भवेद् यत्र । कार्यकारणवर्जितः ।

तत्र शङ्का प्रकर्तव्या । परिणामे ऽभयावहा ॥४०८॥

अथात् सौ लक्ष्मणपुत्रः स्नानोपकरणम् आदाय प्रहृष्टमना नाडुकेन सह नद्यां गतः । अथ नाडुको नद्यां स्नात्वा तं लक्ष्मणपुत्रं¹² धनदेवं गिरिगुहायां प्रस्थिष्य तद्वारे बृहच्छिलां दक्षा लक्ष्मण-गृहम् आयातो लक्ष्मणेन पृष्ठः । भो नाडुक । कथ्यताम् । क्षमे पुत्रो धनदेवस् त्वया सह गतः स्थितवान् । नाडुक आह ।¹⁵ भो लक्ष्मण । नदीतटाच् छ्येनेनापहृतः । लक्ष्मण आह । भो नाडुक । अतथ्यवादिन् । महाकायं धनदेवं कथम् इव श्येनोऽपहरति । नाडुकोऽब्रवीत् । भो लक्ष्मण । मूषकाः पुनर्¹⁸ लोहमयीं तुलां भक्षयन्ति । तद् अर्पय मे तुलाम् । यदि पुत्रेण प्रयोजनम् । एवं विवदन्तौ तौ द्वाव् अपि राजद्वारम् उपगतौ । ततो लक्ष्मणस् तारस्वरेण प्रोवाच । भोः । अब्रह्मण्यम् अब्रह्मण्यं²¹ वर्तते । मम पुत्रो धनदेवनामानेन नाडुकेनापहृतः । अथ धर्माधिकारिणस् तं नाडुकम् ऊचुः । भोः । समर्पय लक्ष्मण-पुत्रम् । नाडुको जगाद् । किं करोमि । पश्यतो मे नदीतटाच्²⁴

Tale xxviii : How mice ate iron.

Frame-story.

छ्येनेन नीतः । ते प्रोचुः । भो नाडुक । न सत्यम् उक्तं त्वया ।
किं श्येनः पञ्चदशवार्षिकं पुचम् *अपहर्तुं शङ्कोति । ततो नाडुको
विहस्य प्रोवाच । भोः । श्रूयतां मद्वचनम् ।

3

तुलां लोहसहस्रस्य । यत्र खादन्ति मूषकाः ।

श्येनः कुञ्जरहृत् तत्र । किं चिचं यदि पुचहृत् ॥४०१॥

ते प्रोचुः । कथम् एतत् । नाडुको ऽपि तेषां तुलावृत्तान्तम् ।
अकथयत् । तं श्रुत्वा विहस्यैकस्य तुलाम् । अपरस्य पुचं समर्पयाम्
आसुः ॥

अतो ऽहं ब्रवीमि । तुलां लोहसहस्रस्य । इति । करटकः पुनर् अब्रवीत् । तत् । मूर्ख । 9
पिङ्गलकठतं संजीवकप्रसादम् असहमानेन त्वयैतत् छतम् । यद् वा साध्य इदम् उच्यते ।

प्रायेणां च कुलान्वितं कुलजाः स्त्रीवल्लभं दुर्भगा

दातारं वृपणा क्वजून् अगृजवस् तिजस्तिनं कातराः ।

*वैरूप्योपहताश्च कान्तवपुषं सौख्यस्थितं दुःस्थिता

नानाशास्त्रविशारदं च पुरुषं निन्दन्ति मूर्खाः सदा ॥४१०॥

śārdū

तथा । मूर्खाणां पष्ठिता द्वेष्या । निर्धनानां महाधनाः ।

15

त्रितिनः पापशीलानां । *दुश्चारिणाः कुलस्त्रियः ॥४११॥

अथवा । सदृशं *चेष्टते खस्याः । प्रक्षतेर् ज्ञानवान् अपि ।

16

प्रकृतिं यान्ति भूतानि । नियहः किं करिष्यति ॥४१२॥

तस्यैव युक्तम् उपदेष्टुम् । यः सकृद् उक्तं गृह्णाति । त्वं तु पाषाण इव शून्यहृदयो निशेषः ।

किं तवोपदिष्टेन । किं च । मूर्ख । त्वया सह संवास एव न युज्यते । कदाचित् त्वत्संपर्काद्
अस्माकम् अथ् अनर्थः स्यात् । उक्तं च ।

21

मूर्खेण सह वासो ऽपि । देशे यामे पुरे गृहे ।

अनर्थायैव संभाव्यो । व्यवहरैर् विनैव हि ॥४१३॥

24

वरं जलधिपातालाज्वलनावटपातनम् ।

न विवेकविहीनेन । मूर्खेण सह संगतम् ॥४१४॥

लभते पुरुषस् तांस् तान् । गुणदोषान् साध्यसाधुसंपर्कात् ।

नानादेशविचारी । पवन इव शुभाशुभान् गन्धान् ॥४१५॥

ar 27

साधु चौदम् उच्यते ।

मातृष्य एका पितृष्य एको । मम तस्य च पक्षिणः ।
 अहं सुनिभिर् आनीतः । स च नीतो गवाशनैः ॥ ४१६ ॥

गवाशनानां स वचः शुणोति 3
 राजन् अहं चाविरतं सुनीनाम् ।
 प्रत्यक्षम् एतद् भवतापि दृष्टं
 संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ ४१७ ॥ युगमम् ॥

सो ऽब्रवीत् । कथम् एतत् । करटकः कथयति ।

upa 6

॥ कथा २९ ॥

कस्मिंश्चित् पर्वतैकदेशे शुकी प्रसूता । तस्या द्वौ शुको समुत्पन्नौ । १
 अथाहारार्थं निर्गतायाः शुक्यास् तौ पुत्रौ व्याधेन गृहीतौ ।
 तयोर् एकः कथम् अपि दैवतशाद् अपेतः । हितीयं पञ्चरके
 संस्थाप्य पाठयितुम् आरव्यः । अपरश्च शुकः परिभ्रमतुर्धिणा १२
 दृष्टः । ततस् तेन संगृह्य स्वम् आश्रमपदम् आनीय पोषितः ।
 एवं च काले ऽतिवर्तमाने कश्चिद् राजा स्वसैन्याद् अश्वेना-
 पहृतस् तं वनोद्देशम् आगतः । यत्र ते व्याधा निवसन्ति । तत १५
 आगतं राजानम् अवलोक्य सहस्रैव पञ्चरस्यः शुकः कलकल-
 शब्दम् अकरोत् । भो भो मदीयस्वामिनः । एष को ऽपि हयारूढ
 आगच्छति । तद् एनं बन्ध बन्ध । व्यापाद्यत व्यापाद्यत । इति । १८

अथ तद् राजा शुकवचनं श्रुत्वान्यतो द्रुततरं वाजिनं प्रेरितवान् ।
 अथ यावद् राजान्यद् दूरवनाक्तरं गच्छति । तावत् पश्यति
 सुनीनाम् आश्रमम् । तच्चापि पञ्चरस्यः शुको ऽब्रवीत् । एव्य २१
 एहि । राजन् । विश्राम्यताम् । शीतलान्य् उदकानि स्वातूनि
 च फलानि भक्षय । भो भो चृष्टयः । अस्यार्थ्यपाद्येन पूजा
 क्रियताम् अस्मिन् सुशीतले द्रुमतले । एवं श्रुत्वा राजाती- २४
 वीत्फुल्लनयनो विस्मितमनाः । किम् इदम् । इति चिन्तितवान् ।

Tale xxix: Good makes good, bad makes bad.

Frame-story.

Tale xxx a: Wise foe.

शुक्लं चापृच्छत् । मयेतोऽन्योऽपि वनोदेशे त्वत्सदृशः शुको दृष्टः ।
स क्रूररूपः । बन्ध बन्ध । घातयत घातयत । इत्य एवम् अवदत् ।
अथ राज्ञो वचनम् आकर्ष्य शुकेन यथावृत्तम् आत्मनो वृत्तं
निवेदितम् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति । अतः संसर्ग एव लक्ष्या सह न श्रेयान् ।
उक्तं च । यतः ।

6

पण्डितोऽपि वरं शत्रुर् । न तु मित्रम् अपण्डितम् ।

स्ववधार्थे मृतश्चौरो । वानरेण हतो नृपः ॥४९८॥

दमनक आह । कथम् एतत् । करटकः कथयति ।

9

॥ कथा ३० ॥

अस्ति कस्यचिद् राज्ञः पुत्रो वणिकपुत्रभट्टपुत्राभ्यां सह मैत्रीम्
उपगतः । प्रत्यहं चत्वरारामविहारविनोदविलासंक्रीडाभिर् एव
सुखम् अनुभवन्ति । धनुर्वेदंगजाश्वारोहणावाहनंमृगयाक्रीडाविमुखः
प्रतिदिनम् आस्ते । अथान्यदा । *राजनीतिविमुखस् त्वम् । इति
पित्रा तिरस्कृतो निजम् अभिमानदुःखं मित्रयोर् आवेदितवान् । 15
*ताव् आहतुः । आवयोर् अपि स्वकर्मविमुखयोः संमुखं पितरौ
नित्यम् एवासंबद्धं जल्पतः । तच् च दुःखं भवन्मैत्रीसुखेनैता-
वहिनान्य् आवाभ्यां न ज्ञातम् । इदानीं च त्वाम् अथ अनेनैव 18
दुःखेन दुःखितं दृष्ट्वा तिदुःखिताव् आवां संवृत्तौ । अथ राजपुत्रो
ऽब्रवीत् । न खल्व अपमानितानाम् इह स्यातुं युक्तम् । अतः
सर्वे एवैकदुःखदुःखिता निःसृत्य क्लाप्य अन्यत्र यास्यामः । यतः । 21

वीरव्रतस्य विद्यायाः । पुण्यानां शक्तिशीलयोः ।

परीक्षा मानिनां ज्ञेया । स्वदेशत्यागतः फलैः ॥४९९॥

अथ तथानुष्ठिते । क गन्तुं युक्तम् । इति चिन्तयन्ति स्म । ततो 24

वणिकपुत्रेणाभिहितम् । न खल्व अर्थे विना *क्लाय् अभिम-
तसिद्धिर् भवति । इति रोहणाचलं गच्छामः । तत्र रन्नान्य्
आसाद्य समस्तमनोरथान् अनुभविष्यामः । इति समीचीनम् ³
अर्थम् एनं सर्वे प्रतिपद्य रोहणाचलं गताः । तत्र च भाग्यवशाद्
एकैकम् अमूल्यम् उत्तमरन्म आसादितम् । अथ ते पर्यालो-
चितवन्तः । कथम् अस्माभिर् इतो बहूपायेनाटवीमार्गेण ⁶
प्रस्थितैर् एतानि रन्नानि रक्षणीयानि । अथ भट्टपुत्रोऽब्रवीत् ।
ननु मन्त्रिपुत्रोऽहम् । तन् मयाऽच्रोपायश चिन्तितः । यथा ।
एतानि स्वस्वोदरान्तः प्रक्षिप्य नीयन्ते । यथा सार्थिकस्य चौरा-⁹
दिकस्य च योग्या न भवामः । इति निर्णीय भोजनवेलायाम्
अन्नकवलान्तर् निधाय तैस् तानि कवलितानि । एवं चानु-
ष्टीयमाने तत्र पर्वतोपत्यकायाम् अलक्षितविश्रान्तः कोऽपि ¹²
मुरुषस् तान् दृष्ट्वा चिन्तायाम् आस । अहो । मया च रोहणाचले
रन्नार्थिना बहुदिनानि पर्यटितानि । क्षीणभाग्यतया न किंचिल्
लब्धम् । तद् एभिः सह गच्छामि । यतो यत्रैव मार्गे जातश्चमा ¹⁵
निद्रां यास्यन्ति । तत्रैवामीषाम् उदराणि विदार्य चीण्य अपि
रन्नान्य् अपहरिष्यामि । इति कृतनिश्चयः पर्वताद् अवतीर्य तेषां
गच्छतां पृष्ठतो लग्नः । अब्रवीच् च । भो भो महापुरुषाः । ¹⁸
न शक्नोम्य् अहम् एकाकी भीषणां महाटवीम् उल्लङ्घ्य स्वदेशं
गन्तुम् । अतो भवतां सार्थे मिलितः समेष्यामि । ते ऽपि
*साहाय्यवृद्धिम् इच्छन्तः । तथा । इति प्रतिपद्य सहैव गन्तुम् ²¹
आरब्धाः ।

अथ तस्याम् अटव्यां गिरिगहनप्रदेशाश्रिता मार्गासन्नभि-
स्तपल्ली तिष्ठति । तत्परिसरेण गच्छतां तेषां पल्लीपतिगृहे कौतु-²⁴

कवशाद् विधृतनानाविधपश्चिणां मध्याद् एकः पञ्चरस्यो वृद्धप-
 क्षी शब्दं चकार । स च पल्लीपतिः समस्तपश्चिस्तभाषाकुशलः
 पश्चिस्तार्थं विचार्य प्रहृष्टमनाः स्वभृत्यान् अब्रवीत् । यत् किलैष ३
 पक्षी खल्ब् एवं कथयति । मार्गेण गच्छताम् अमीषाम् अध-
 न्यानां पार्श्वे महामूल्यानि रत्नानि सन्ति । ततो गृह्णीत गृह्णीत ।
 इति । तद् एतान् विधृत्यानयत । अथ तैस् तथानुष्ठिते पल्ली- ६
 पतिना स्वयम् *उल्लुगितानाम् अपि तेषां पार्श्वे न किंचित्
 प्राप्तम् । ततो मुक्तास् ते कक्षापटमात्रपरिच्छदा गन्तुम् आरब्धाः ।
 ततः स पक्षी तथैव पुनर् विरौति । तच् च श्रुत्वा पल्लीपतिना ९
 पुनर् आनायितास् ते सविशेषं सम्यक् संशोध्य मुक्ताः सन्तो
 यावद् गच्छन्ति । तावत् तथैव तारतं तस्मिन् पश्चिणि व्याहरति
 पुनर् अथ आकार्यं पल्लीपतिना ते पृष्ठाः । यथा । किलैष पक्षी १२
 सर्वदा दृष्टप्रत्ययो न कदाचिद् अलीकं ब्रूते । ततो भवतां पार्श्वे
 रत्नानि कथयति । तत् क्व तानि । इति । अथ ते ऽब्रुवन् ।
 यद्य अस्माकं पार्श्वे रत्नानि भवेयुः । तत् कथं विलोकनपरा १५
 अपि भवन्तो न पश्येयुः । पल्लीपतिर् आह । यद् एष पक्षी
 पुनः पुनः कथयति । तद् अवश्यं भवदीयजठरान्तरे रत्नानि
 विद्यन्ते । संप्रति च संध्या संजाता । प्रभाते रत्नकारणाद् अवश्यं १८
 मुष्माकम् उदराणि विदारयिष्यामि । इत्य् आश्चिप्य कारापवरके
 क्षेपिताः । ततश्चौरश चिन्तयाम् आस । प्रातः खल्ब् अमीषाम्
 उदरेषु विदार्यमाणेषु यदा तादृशरत्नानि पल्लीपतिः प्राप्त्यति । २१
 तदा निश्चितं दुरात्मा मदीयम् अपि जठरं लोभाविष्टः पाटयि-
 ष्यति । ततो यथाकथम् अपि मम मृत्युर् एव । तद् अत्र किम्
 अहं करोमि । उक्तं च ।

अवश्यगत्वैः प्राणैर् । मृत्युकाले महात्मनाम् ।

परोपकारण चेत् कश्चित् । सिध्येत् तद् अमृतं मृतम् ॥४२०॥
 तद् वरम् आत्मोदरं प्रथमम् एवास्य विदारणाय दत्त्वा स्ववधानं ३
 अप्य् एतान् रक्षामि । यत् आदाव् एव विदारितमदीयोदरे
 सुनिपुणम् अपि *वीक्षमाणो दुरात्मा स यदा न किंचिद्
 आसाद्यिष्यति । तदा *छिन्नरन्नसज्जासंशयः स्वतः एवामीषां ६
 जठरविदारणकर्म *निस्त्रिंशोऽपि कारुण्यान् न करिष्यति । एवं
 च सति तेषां प्राणदानाद् धनदानाच् च ममोपकारकीर्तिर्
 इहलोके ऽन्यलोके च जन्मशुद्धिश्च भविष्यति । स्वतः प्राप्त- ९
 कालम् अप्य् एतद् एव किंचित् परिष्ठितमरणम् । इति ।
 अथातिक्रान्तायां रजन्यां प्रातर् एव पल्लीपतिना तेषां जठरवि-
 दारणे प्रारब्धे चौरो योजिताञ्जलिर् भूत्वा तं विज्ञप्तवान् । न १२
 शक्नोम्य् अमीषां स्वभात्तृणां जठरविदारणं द्रष्टुम् । अतः प्रसीद ।
 प्रथमम् एव मदीयोदरविदारणं कार्यताम् । ततः पल्लीपतिना
 दयावशात् तथा प्रतिपन्ने विदारिते ऽपि सति तस्योदरे न १५
 किंचिद् रन्म आसादितम् । ततोऽसाव् अनुशुश्रोच । कष्टं भोः
 कष्टम् । मया हि पश्चिमस्तविचारमाचोपबृहितलोभेन महद्
 वैशसं कृतम् । यथास्य जठरे । तथा शेषाणाम् अपि न किंचित् १८
 संभावयामि । इत्य् उक्ता चयोऽप्य् अक्षतशरीरा मुक्तास् ते
 सत्त्वरम् अटवीम् उज्ज्वल्यं प्राप्नाः किंचिद् अधिष्ठानम् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । स्ववधार्थे मृतश्चौरः । तद् वरं परिष्ठितशत्रुः । इति ।

21

अथ तैस् तच्चाधिष्ठाने वणिकपुच्चम् अये कृत्वा चयाणाम् अपि १९
 रन्नानां विक्रयः कृतः । अथ प्रभूतं मूल्यधनम् आनीय राजपुच्चाये
 मुक्तम् । अनेन च भट्टपुत्रं मन्त्रित्वे स्थाप्य तद्विषयाधिपतिराज्यम् २१

R

आच्छेत्रुं पर्यालोच्य वणिकपुत्रो भारडागारिकले नियोजितः । अथ प्रचुरं वरकरितुरंगपत्रिदलं द्विगुणार्थदानतो मेलयित्वा तस्य च मन्त्रिणः षाङ्गुण्यवुद्धिबलेन वियहम् आरभ्य संग्रामेण व्या- ३ पाद्य राजानं स राजपुत्रस् तद्राज्यम् एव गृहीत्वा राजा बभूव । मित्रद्वये ५४ आरोपितसर्वाङ्गराज्यचिन्ताभारः स्वच्छन्दवृत्तिर् विलाससौख्यान्य् अनुबभूव । अन्यदा च तेनान्तःपुरसमाश्रितेन ६ प्रत्यासन्नमन्दुरावानर एकः कौतुकात् सदूत्संनिहितः कृतः । यतः शुक्तचकोरपारापत्तमेष्वानरादयः प्रकृत्यैव राज्ञां प्रिया भवन्ति । क्रमयोगाच् च वानरो नृपतिदत्तविविधभस्योपचीय- ९ मानो वृद्धिम् उपगतः । सकलराजलोकमान्यश् च संजातः । राजापि तं वानरम् *अतिविश्वासाद् वात्सल्याच् च स्वखङ्गधरं चकार । अथ तस्य राज्ञो गृहाभ्याशे *नानात्तरुखराङ्गरितं १२ प्रमदवनम् अस्ति । तच् च तेन राज्ञा वसन्तागमे मधुकरकुलो- पगीयमानमदनकीर्तिप्रसरं बहुकुमुमपरिमलसुगन्धि रमणीयम् अवलोक्य मन्मथाविष्टेनाग्रमहिष्या सह तत्र प्रविशति स्म । सर्वों १५ ५५ पि परिजनो झार एव स्थापितः । अथ कौतुकात् प्रमदवनं परिभस्यावलोकयता आन्तेन राज्ञा वानरो ५५भिहितः । अहम् अस्मिन् पुष्पगृहे क्षणं स्वपिमि लग्नः । मम को ५५५ उपद्रवं १८ कुर्वाणस् त्वयाप्रमत्तेन प्रयत्नेन रक्षणीयः । इत्य् उक्ता राजा प्रसुप्तः । तस्य चौपरि पुष्पगन्धकस्तूरिकादिपरिमललुब्धो मधुकरः समागत्य शिरसि निलीनः । तं दृष्ट्वा सरोषो वानरश् चिन्तायाम् २१ आस । कथं मम पश्यतो ५५ पि सुद्रजन्तुनानेन राजा दश्यते । इति निवारयितुम् आरब्धः । अथ यदा निवार्यमाणो ५५ पि भ्रमरः पुनः पुना राजानम् उपैति । तावत् कोपान्यो वानरः खङ्गम् २४

आकृथ भ्रमरम् अनु प्रहारं पातितवान् । तेन च प्रहारेण राज्ञः
शिरश् छिन्नम् । अथ सहसुप्ता राजमहिषी चासाद् उत्थिता ।
तादृशं चासमञ्जसम् आलोक्य क्रन्दितवती । आह च । रे रे 3
मूर्खवानर । विश्वस्ते राजनि किम् इदम् एवम् अनुष्ठितं त्वया ।
इति । वानरोऽपि यथावृत्तम् आख्यातवान् । ततो मिलितसर्व-
लोकेनाकुश्य परिहृतः ॥ 6

अत एवोच्यते । न तु मिच्चम् अपण्डितं कार्यम् । यतो वानरेण हतो नृपः । इति । अतो
अहं ब्रवीभि ।

पण्डितोऽपि वरं शत्रुर् । न तु मिच्चम् अपण्डितम् । 9
स्वधार्थे मृतश् चौरो । वानरेण हतो नृपः ॥ ४२७ ॥

पुनः करटक आह ।

*पैशुन्यमात्रकुशलः । सौहार्दस्य विनाशकः । 12

प्रमाणं लादृशो यत्र । तत् कार्यं न शुभं भवेत् ॥ ४२२ ॥

तथा च । स्थितोऽप्य अन्यास्त् अवस्थासु । *नैवाकार्यं व्यवस्थति ।

*साधुस् तत् कुरुते देन । न लोके दूष्यते यशः ॥ ४२३ ॥ 15

तथा । अन्यावस्थोऽपि बुधो । न गुणान् विजहाति जातिशुद्धासौ ।

न शेतभावम् उज्ज्ञति । शङ्खः शिखिभुक्तमुक्तोऽपि ॥ ४२४ ॥

उक्तं च । यद् अकार्यम् अकार्यम् एव तन् । 18

न बुधस् तत्र मतिं प्रयोजयेत् ।

परयापि तृष्णा प्रवाधितैर्

न हि रथ्यागतम् अम्बु पीचते ॥ ४२५ ॥

किं च । कर्तव्यम् एव कर्तव्यं । प्राणैः काष्ठगतैर् अपि ।

अकर्तव्यं न कर्तव्यं । प्राणैः काष्ठगतैर् अपि ॥ ४२६ ॥

इत्युक्तस् तदीयनीतिमार्गनुगं वचनं कूटबुद्धिलाद् विषम् इव मन्यमानो दमनको 24
अपर्यतः ।

अचान्तरे तौ पिङ्गलकसंजीवकौ क्रोधान्धितधियौ युद्धाय पुनर् उद्यतौ । ततः
पिङ्गलकः संजीवकं व्यापाद्य प्रशान्तकोपोऽस्त्रिदग्धपाणिना सूतपूर्वस्तेहवशात् करुणया 27
बाष्पाद्रिं नयने प्रमुच्य सपश्चात्तापम् इदम् अब्रवीत् । अहो कष्टम् । महद् इदम् अक्षयम् ।
मया हि दितोयम् इवात्मशरीरं संजीवकं व्यापाद्यत्रात्मन एवापक्षतम् ।

उत्तं च ।	भूम्येकदेशस्य गुणान्वितस्य भृत्यस्य वा बुद्धिमतः प्रणाशे । भृत्यप्रणाशो मरणं नृपाणां नष्टापि भूमिः सुलभा न भृत्याः ॥ ४२७ ॥	3 indra
	तं चैवं पिङ्गलकम् अधृतिपरीतं दृष्ट्वातिधृष्टतया श्वेते: श्वेते: उपस्थत्य दमनको अब्रवीत् । स्वामिन् । क एव न्यायः । यत् सप्तलं हत्याधृतिः क्रियते । उत्तं च ।	6
किं च ।	पिता वा यदि वा भाता । पुत्रो वा यदि वा सुहृत् । प्राणद्रोहे प्रवृत्तः सन् । हन्तव्यो भूतिम् इच्छता ॥ ४२८ ॥ राजा घृणी *ब्राह्मणः सर्वभक्षी स्त्री चार्वशा दुष्टबुद्धिः सहायः । प्रेष्यः प्रतीपो अधिकृतः प्रमादी त्याज्याः सर्वे यश् च क्लियं न वेत्ति ॥ ४२९ ॥	9 upa 12
	गच्छ दूरम् अपि यत्र नन्दसि पृच्छ बालम् अपि पण्डितं जनम् । देहि देहम् अपि याचितो अर्थिने क्षिन्द्व बाङ्गम् अपि दुष्टम् आत्मनः ॥ ४३० ॥	15 rath
न चायं धर्मो राज्ञाम् । यः किल ग्राहतपुरुषाणां साधारणः । उत्तं च ।	न मनुष्यप्रकृतिना । शक्यं राज्यं प्रशासितुम् । ये हि दोषा मनुष्याणां । त एव नृपतेर् गुणाः ॥ ४३१ ॥	18
अपि च ।	सत्यानुता च परुषा प्रियवादिनी च हिंसा दयालुर् अपि चार्थपरा वदान्या । नित्यव्यया प्रचुरविच्चसमागमा च वेशाङ्गनेव नृपनीतिर् अनेकरूपा ॥ ४३२ ॥	21 vasa
	अथानागतम् एव समागत्य सिंहसकाशे समुपविष्टः करटको दमनकं प्रत्य अब्रवीत् । 24 भवांस् तावन् मन्त्रित्वम् एव न *जानाति । यतो द्वयोः परस्परप्रीत्युपमोगयोर् बुच्छ- त्तिकारणं भेदः । न च नीतिर् एषा मन्त्रिणाम् । यत् सामदानभेदसाधेषु द्विषेषु विद्मानेष्व आत्मीयभृत्यस्योपरि स्वामी युद्धोपदेशेन संश्यम् आरोप्यते । उत्तं च ।	27
	धनदस्य तथैव वज्रिणः पवनस्याथ जलेश्वरस्य च । कलहौः खलु खण्डिताः श्रियः कलहौ निव्यजयो न कस्यचित् ॥ ४३३ ॥	30 viyo
किं च ।	नयाद् अपेतं प्रवदन्ति युद्धं युद्धं व्यवस्थन्ति हि बुद्धिहीनाः ।	33

Frame-story: Lion and bull.

- नयं च *धीराः प्रवदन्ति शास्त्रे
शास्त्राच् च सामादिगुणप्रयोगः ॥ ४३४ ॥
- upa 3
- तस्मान् मन्त्रिणा कदाचिद् अपि स्वामिनो युद्धं नौपदेष्टव्यम् । उक्तं च । यतः ।
- शुच्यो हितकारिणो विनीताः
प्रतिपद्मचयकारिणो ह्य अलुभ्याः ।
- 6
- निवसन्ति नरा गृहेषु येषां
वशम् आयान्ति न ते नृपा रिपूणाम् ॥ ४३५ ॥
- aupa 9
- तस्मात् । हितम् एव हि वक्तव्यम् । अरुच्यम् अपि सर्वथा ।
एकाल्प्रियवादित्वं । विरुद्धम् अनुजीविनाम् ॥ ४३६ ॥
- किं च । पृष्ठापृष्ठा नरेन्द्रेण । प्रियाणि यदि मन्त्रिणः ।
प्रब्रूयुर् अहितार्थानि । प्रक्षेपेन नृपश्चियः ॥ ४३७ ॥
- किं च । स्वामिनांपि मन्त्रिणः प्रत्येकशः प्रष्टव्याः । पृष्ठेषु च तेषु किं केनात्मनो हिताहितं ।
श्रीयो वाऽभिहितम् । तत् सर्वं स्वयं विचारणीयम् । यतः कदाचिद् अन्यथा स्थापितम्
अपि वस्तु मतिभास्त्यान्यथा दृश्यते । उक्तं च ।
- तलवद् दृश्यते व्योम । खद्योतो हव्यवाढ् इव ।
न तलं विद्यते व्योम्नि । न खद्योतो ऊताशनः ॥ ४३८ ॥
- 15
- अपि च । असत्याः सत्यसंकाशाः । सत्याश्रूचासत्यरूपिणः ।
दृश्यन्ते विविधा भावास् । तस्माद् युक्तं परीक्षणम् ॥ ४३९ ॥
- 18
- तस्माद् अपगतनयेन भृत्येन यद् अभिहितम् । स्वामिना तत् तथैव न प्रत्येतव्यम् । यतः
कारणाद् धूर्तभृत्या हि स्वार्थसिद्धये विचित्रवाक्यैः कार्यम् अन्यथा स्थितम् अन्यथैव
स्वामिनो निवेदयन्ति । तस्माद् आलोच्य स्वामिना कार्यम् अनुष्ठेयम् । उक्तं च ।
- 21
- मुहूर्ज्ञिर् आप्नैर् असक्तद् विचारितं
स्वयं च बुद्ध्या प्रविचिन्तिताद्वरम् ।
- करोति कार्यं खलु यः स बुद्धिमान्
स एव लक्ष्या यशसां च भाजनम् ॥ ४४० ॥
- vamśa 24
- तस्मात् *परवचनप्रत्याहार्यबुद्धिना स्वामिना स्वयम् एव न भाव्यम् । यत् सर्वथैव पुरुषा-
न्तरम् अवधार्य हिताहितवचनोन्तरकालपरिणामं च विचार्यानाहार्यबुद्धिना स्वामिना स्वयम् एव बुद्धिमता सर्वं कार्यजातं सदैव प्रत्येतव्यम् । इति ॥
- समाप्तं चैव मित्रमेदं नाम प्रथमं तत्त्वम् । यस्यायम् आद्यः स्तोको भवति ।
वर्धमानो महान् स्तेहः *सिंहगोवृष्टयोर् वने ।
- 30
- जम्बुकेनांतिलुभ्येन पिशुनेन विनाशितः ॥ १ ॥

॥ अहंम् ॥

अथेदम् आरभ्यते मित्रसंप्राप्तिर् नाम द्वितीयं तत्त्वम् । यस्यायम् आदिमः स्मोकः ।
असाधना विज्ञहीना । बुद्धिमन्तो बड्डश्रुताः ।

3

साधयन्थ्य आशु कार्याणि । काकाखुमृगकूर्मवत् ॥ १ ॥

राजपुत्राः पृच्छन्ति । कथम् एतत् । विष्णुष्मर्मा कथयति ।

अस्मि दाच्चिणात्वे जनपदे प्रमदारोण्यं नाम नगरम् । तस्य नातिदूरे महोच्छायो ६
महास्कन्धशाखोपचितो न्यग्रोधपादपः सर्वाश्रयोऽस्मि । उत्तं च ।

क्षायासुप्तमृगः शकुन्तनिवहैर् आलीननीलच्छदः

कीटिर् आवृतकोटरः कपिकुलैः स्कन्धे ऋतप्रश्ययः ।

9

विश्रव्यं मधुपैर् निषीतकुमुमः ज्ञाध्यः स एव द्रुमः

सर्वाङ्गैर् बड्डसत्त्वसंघमुखदो भूमारभूतोऽपरः ॥ २ ॥

śārdū

तत्र च लघुपतनको नाम वायसः प्रतिवसति स्म । स कदाचित् प्रातः प्राणयात्रार्थं १२
पुरम् उद्दिश्य प्रचलितः । तदधिष्ठानवासिनं पक्षिवन्धननिमित्तम् आयान्तम् उग्ररूपं
सुटितकरचरणम् उद्भवपिण्डिकम् अतिपरुषशरीरच्छविं रक्तान्तनयनं श्वभिर् अनुग-
म्यमानम् ऊर्ध्वबद्धशिरोरुहं जाललगुडपाणिम् । किं बड्डना । द्वितीयम् इव *कालं १५
पाशहस्तम् । अवतारम् इव पापस्य । हृदयम् इवाधर्मस्य । उपदेष्टारम् इव सर्वपात-
कानाम् । सुहृदम् इव मृत्योर् वृक्षाभ्याशम् आगतं व्याधम् एकम् अपश्यत् । अथ तं
दृष्टा शङ्कितमना व्यचिन्तयत् । किम् अयं पापशः चिकीर्षति । किं ममैवानर्थाय । आहो १८
*स्वित् कश्चिद् अन्योऽस्याध्यवसायः । इति कौतुकपरस् तम् एव पृष्ठतोऽनुगम्यावस्थितः ।
अथ व्याधोऽपि तच्छ्रीकदेशे जालं वितत्य धान्यकणान् अवकीर्यं ततो नातिदूरे निभृतः
स्थितः । अत्र ये तत्र पक्षिणः सन्ति । ते लघुपतनकवाक्यार्गलया नियन्त्रितास् तांस् २१
तण्डुलान् हालाहलम् इव मन्यमानास् तूष्णीं तस्युः ।

अचान्तरे कपोतश्तैः परिवृतश्चित्रग्रीवो नाम कपोतराजः प्राणयात्रार्थं परिभ्रमस्
तांस् तण्डुलान् द्रूरतोऽप्य अपश्यत् । अथ लघुपतनकेन निवार्यमाणोऽपि जिह्वालौत्यात् २४

Frame-story.

Tale i: Bird with two necks.

Frame-story.

तद्वचणार्थं तन् महाजालम् अपतत् । संनिपातसमकालम् एव सपरिवारः स्नायुपाशैरु
बद्धश्च । अथवा दैवप्रतिकूलतया भवत्य् एवम् । न कश्चिद् अस्य दोषः । उक्तं च ।

पौलस्यः कथम् अन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान् 3

रामेणापि कथं न हेमहरिणस्यासंभवो लक्षितः ।

अक्षेश्चापि युधिष्ठिरेण सुमहान् प्राप्तो ह्य अनर्थः कथं 6

प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्राप्तो मतिः चीयते ॥ ३ ॥

तथा च । छतान्तपाशबद्धानां । दैविनाविष्टचेतसाम् ।

बुद्धयः कुञ्जगामिन्यो । भवन्ति महताम् अपि ॥ ४ ॥

अथ लुभ्यकोऽपि प्रहृष्टमना लगुडम् उद्यम्य प्रधावितः । चित्रयीवोऽपि सानुचरः 9

पाशबन्धवसनाकुलस् तम् आयानं दृष्टा प्रत्युत्पन्नमतितया तान् कपोतान् अब्रवीत् ।

अहो न भेतव्यम् । न भेतव्यम् । यतः ।

व्यसनेष्व अपि सर्वेषु । यस्य बुद्धिर् न हीयते ।

स तेषां पारम् अभेत्य । प्राप्नोति परमं सुखम् ॥ ५ ॥

तत् सर्वैर् अथ एकचित्तैर् भूत्वा संघातेनोत्पत्य जालम् अपहृतव्यम् । अन्यथा संघातं 15

विना न शक्यते जालम् अपहर्तुम् । यतोऽसंहतचित्तानां मृत्युर् एव भवति । उक्तं च ।

एकोदराः पृथग्ग्रीवा । अन्यान्यफलभक्षणः ।

असंहता विनश्यन्ति । भारुण्डा इव पक्षिणः ॥ ६ ॥

कपोताः पृच्छन्ति । कथम् एतत् । चित्रयीवः कथयति । 18

॥ कथा १ ॥

इह हि कस्मिंश्चित् सरसि भारुण्डा नाम पक्षिणः प्रतिवसन्ति
स्म । तेषाम् उदरम् एकं ग्रीवे च द्वे पृथक् पृथग् भवतः । अथ 21
तेषां मध्यात् कस्यापि पक्षिणः स्वेच्छया विचरत एकया ग्रीवया
द्वाय् अमृतं प्राप्नम् । अथ द्वितीययाम् भित्तिम् । ममाय् अर्धं
देहि । अथ यदा तया न दत्तम् । तदा द्वितीयग्रीवया कोपात् कुतो 24
अय् अन्विष्य भक्षिते विष एकोदरत्वान् मृत्युर् अभवत् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । एकोदराः पृथग्ग्रीवाः । इति । एवं संघात एव समर्थः । इति श्रुत्वा
ते कपोता जीवितार्थिनः संघातेन जालम् अपहृत्येषुक्षेपमात्रम् ऊर्ध्वम् उड्डीय वियति 27

Frame-story: Dove, mouse, crow, tortoise, and deer.

वितानबन्धं ज्ञात्वा निर्भयं प्रस्थिताः । लुभ्यकोऽपि पचिभिर् जालम् अपह्रियमाणं दृष्टा
विस्मितमना जर्खाननः । अदृष्टपूर्वम् इदम् । इति चिन्तयत् स्तोकम् अपठत् ।

संहतास् तु हरन्तीमे । मम जालं विहंगमाः ।

3

यदा तु विवदिष्यन्ति । वशम् एथन्ति मे तदा ॥७॥

इति विचार्यानुसर्पितुम् आरब्धः । चिच्चयीवोऽपि तं क्रूरम् अनुगच्छन्तं दृष्टा तदभि-
प्रायं च ज्ञात्वानाकुलमना गिरितरुविषमभूमभागानाम् उपरि गन्तुम् आरब्धः । लघुप- 6
तनकश् च चिच्चयीवस्य सुनयचरितेन व्याधस्य च दुरध्ववसायेन विस्मितमना जर्खम्
अधश् च सुड्डर् सुड्डर् निरीक्षमाणं आहारचिन्नाम् उत्सृज्य कौतुकपरस् तद् एव
कपोतवृन्दम् अनुगतश् चिन्तयति । किम् एष महात्मा । किम् अयं दुरात्मा च करि- 9
यति । इति । अथ लुभ्यकोऽपि विषममार्गव्यवहितं कपोतचक्रं ज्ञात्वा विहताशः प्रतिनि-
वृत्तोऽव्रीत ।

न हि भवति यन न भाव्यं । भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन ।

12

करतलगतम् अपि नश्यति । यस्य च भवितव्यता नास्ति ॥८॥

ar

किं च । पराद्युखे विधीं पुंसां । यदि चेत् स्याद् धनागमः ।

तत् सोऽन्यद् अपि संगृह्य । याति शङ्खनिधिर् यथा ॥९॥

15

तद् आसां तावद् विहगाभिष्ठामः । कुटम्बजीवनोपायभूतं तज् जालम् अपि नष्टम् ।

अचान्तरे चिच्चयीवस् तं निराशं प्रतिनिवृत्तं दृष्टा तान् कपोतान् उवाच । भोः ।
विश्रब्धं गम्यताम् । निवृत्तो दुरात्मा लुभ्यकः । तद् अचान्साकं प्रमदारोये नगरे गमनं 18
श्रेयः । यतस् तत्र प्रागुत्तरदिग्भागे हिरण्यो नाम मूषको मम प्रियसुहृत् प्रतिवसति ।
स चास्त्राकम् अविलम्बितं पाशक्षिदं करिष्यति । समर्थश् चायम् आपद्विमोचणाय । इति ।
अथ तथैवानुष्ठिते हिरण्यमूषकदिवृचवस् ते सर्वे तद्विलदुर्गम् आसाद् भूमाव् अवतेरः । 21
अथ च । अनागतं भयं दृष्टा । नीतिशास्त्रविशारदः ।

अवसन् मूषकस् तत्र । ज्ञात्वा शतमुखं विलम् ॥१०॥

अथैवं सति पक्षिपाताशङ्कितहृदयो हिरण्योऽपि विजिलदुर्गमार्गम् 24
अनुस्थृत्य । किम् इदम् । इति वीचितुम् आरब्धः । चिच्चयीवोऽपि विलद्वारावस्थित एवम्
आह । भद्र् हिरण्य । इतः सत्वरम् एहि । पश्य मैत्रीनाम् अवस्थाम् ।

तच् च श्रुत्वा दुर्गान्तर्गतं एव हिरण्योऽव्रीत । भद्र् । को भवान् । किमर्थम् आयातः । 27
कीदृक् च ते व्यसनम् । तत् कथ्यताम् । इति । तच् ज्ञात्वा चिच्चयीव आह । भोः ।
चिच्चयीवो नाम कपोतपतिस् तव मुहृत् । सत्वरम् आगच्छ । तद् आकर्षं पुलकिततनुः
प्रहृष्टात्मा त्वरमाणो निष्क्रामन्न अव्रीत ।

30

मुहृदः खेहम् आपन्ना । लोचनानन्ददायिनः ।

गृहे गृहवतां नित्यम् । आगच्छन्ति ज्ञातात्मनाम् ॥११॥

अथ चित्रग्रीवं सपरिवारं पाशबद्धं दृष्टा सविषादम् अत्रवीत् । भद्र । किम् इदम् ।
कुतो वा । कथय । इति । सोऽत्रवीत् । भद्र । जानन्न अपि किं मां पृच्छसि । उक्तं च ।

यस्माच् च येन च यथा च यदा च यच् च

3

यावच् च यत्र च शुभाशुभम् आत्मकर्म ।

तस्माच् च तेन च तथा च तदा च तच् च

तावच् च तत्र च व्रतान्वशाद् उपैति ॥ १२ ॥

vasa 6

किं च । विलोचनानां विकर्त्तोत्पलत्विषां

जगत् सहस्रेण किलेचते हरिः ।

यदास्य मृत्युः पुरतो विजृम्भते

9

तदा स जात्यन्य इवावसीदति ॥ १३ ॥

vamśa

सपादाद् योजनशताद् । आमिषं प्रेक्षते खगः ।

12

सोऽपि पार्श्वस्थितं दैवाद् । बन्धनं नैव पश्यति ॥ १४ ॥

अपि च । शशिदिवाकरयोर् यहपीडनं

गजभुजंगविहंगमवन्धनम् ।

15

मतिमतां च समीक्ष्य दरिद्रतां

विधिर् अहो बलवान् इति मे मतिः ॥ १५ ॥

druta

किं च । व्योमैकान्तविहारणोऽपि विहगाः संप्राप्नुवन्य् आपदं

वध्यते निपुणैर् अगाधसलिलान् भीनाः समुद्राद् अपि ।

18

दुर्नीतिं किम् इहास्ति किं सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः

कालो हि व्यसनप्रसारितभुजो गृह्णाति दूराद् अपि ॥ १६ ॥

sārdū

अथ हिरण्य एवम् उक्तवतश्च चित्रग्रीवस्य पाशं छेत्तुम् आरब्धश्च चित्रग्रीवेण निरुद्धः । 21

उक्तं च । भद्र । विरुद्धम् एतत् । मा तावत् प्रथमं मम पाशश्च छिद्यताम् । किं तु मत्परि-

जनस्य । तच् कुत्वा हिरण्यः प्रकृपितः प्राह । भोः । न युक्तम् उक्तं भवता । यतः स्वामिनो

एनन्तरं भृत्याः । स आह । भद्र । मा मैवं वद । अन्यान् अपि परित्यज्य ममाश्रिता एते 24

सर्वे वराकाः । तत् कथम् अथ एतावत्मानं संमानं न करोमि । उक्तं च ।

यः संमानं सदा धत्ते । भृत्यानां क्षितिपोऽधिकम् ।

27

विज्ञामावैऽपि ते हृष्टास् । तं त्यजन्ति न कर्हिचित् ॥ १७ ॥

तथा च । विश्वासः संपदो मूलं । तेन यूथपतिरु मृगः ।

सिंहो मृगाधिपत्वैऽपि । न मृगैरु उपसेवते ॥ १८ ॥

अपरं मम कदाचित् पाशे छिन्ने तव दन्तवेदना भवति । अथव स पापात्मा लुभ्यकः 80

समर्थेति । तन् नूनं मम नरकपातः । उक्तं च ।

सदाचारेषु भृत्येषु । सोदत्स्व अपि हि यः प्रभुः ।

28

सुखी स्थान् नरकं याति । स परचौह सीदति ॥ १९ ॥

Frame-story: Dove, mouse, crow, tortoise, and deer.

तच्छ्रुत्वा हिरण्यः प्राह । भोः । वेद्य अहम् इमं स्वामिधर्मम् । परं तव परीक्षाष्टते
मधैतद् अभिहितम् । ततः सर्वेषां पाशच्छेदं करिष्यामि । भवान् अप्य् एतैर् बड्डपरिवारो
भविष्यति । उक्तं च । यतः ।

3

कारुण्यं संविभागश्च । *यस्य भृत्येषु सर्वदा ।

संभाव्यः स महीपालस् । चैलोक्यस्यापि रक्षणे ॥२०॥

एवम् उक्ता सर्वेषां पाशच्छेदं श्रुत्वा हिरण्यश्च चित्रग्रीवं प्राह । सखे । गच्छाधुना ६
स्वाश्रयम् । चित्रग्रीवोऽपि सपरिवारः स्वाश्रयम् अगमत् । साधु चेदम् उच्यते ।

मित्रवान् साधयेत् कार्यं । दुःसाधम् अपि वै यतः ।

तस्मान् मित्राणि कुर्वीत । समान्य् *एव श्रियात्मनः ॥२१॥

9

लघुपतनकोऽपि सर्वं चित्रग्रीवस्य *बन्धनं मोक्षं च विलोक्य विस्मितमना व्यचि-
न्नतयत् । अहो बुद्धिर् अस्य हिरण्यस्य । शक्तिश्च । दुर्गसामग्री च । तस्मान् ममापि युक्तं
हिरण्येन सह मैत्रीकरणम् । यद्य अप्य् अहं चञ्चलप्रकृतिः कस्यापि न विश्वासं व्रजामि । 12
न च केनापि वच्चितुं शक्यः । तथापि मित्रं कार्यम् एव । उक्तं च ।

संपूर्णेनापि कर्तव्यं । मित्रम् अभ्युदयार्थिना ।

उदधिः परिपूर्णोऽपि । स्वातेर् जलम् अपेक्षते ॥२२॥

15

एवं मत्वा पादपाद् अवतीर्य विलद्वारम् आश्रित्य पूर्वोपलब्धनामानं हिरण्यम् आहृत-
वान् । भद्र हिरण्य । इतस् तावत् । इति ।

तच्छ्रुत्वा हिरण्यो व्यचिन्नतयत् । किम् अन्योऽपि कश्चित् सावशेषबन्धनः कपोतस् 18
तिष्ठति । यो मां व्याहरति । इति । आह च । भोः । को भवान् । वायस आह । अहं लघुपतनको
नाम वायसः । तच्छ्रुत्वा हिरण्यो विशेषाद् अन्तर् लीनः प्राह । भद्र । गम्यताम्
अस्मात् स्थानात् । स प्रत्याह । अहं तव पार्श्वे गुरुकार्येण समायातः । तत् क्रियतां मया 21
सह दर्शनम् । इति । हिरण्य आह । न मे उत्तित्वसंगमेन प्रयोजनम् । इति । स आह ।
भोः । चित्रग्रीवबन्धमोक्षणं त्वत्सकाशाद् दृष्ट्वा मे महती प्रतीतिः संजाता । तन् ममापि
कदाचिद् बन्धने संजाते तव पार्श्वान् मुक्तिर् भविष्यति । इति । तत् क्रियतां मया सह 24
मैत्री । हिरण्यः प्राह । भोः । लं परिभोक्ता । अहं भोज्यभूतः । का त्वया सह मम मैत्री ।
उक्तं च । *यो मित्रं कुरुते मूढः । आत्मनोऽसदृशं कुधीः ।

हीनं वार्य अधिकं वार्यपि । हास्यतां यात्य् असौ जने ॥२३॥

27

तद् गम्यताम् । इति । वायस आह । भोः । एषोऽहं तव दुर्गद्वार उपविष्टः । यदि लं
मैत्रीं न करोषि । ततः प्राणयाचां न करिष्यामि । हिरण्य आह । भोः । कथं त्वया वैरिणा
सह मैत्रीं करोमि । उक्तं च ।

30

शत्रुणा न हि संदध्यात् । मुश्मिष्टेनापि संधिना ।

सुतप्तम् अपि पानीयं । शमयत्य् एव पावकम् ॥२४॥

वायस आह । भोः । भवता सह मम दर्शनम् अपि नास्ति । कुतो वैरम् । तत् किम्
अनुचितं वदसि । हिरण्य आह । भोः । वैरं *द्विविधं भवति । सहजं छत्रिमं च । तत् सह-
जवैरी त्वम् अस्ताकम् । ततः ।

3

छत्रिमं नाशम् आयाति । वैरं द्राक् छत्रिमैर् गुणैः ।

प्राणदानं विना नैव । सहजं याति संक्षयम् ॥२५॥

वायस आह । भोः । द्विविधस्यापि वैरस्य लक्षणं श्रोतुम् इच्छामि । स आह । भोः । 6
कारणेन निष्पादितं छत्रिमम् । तत् तद् अहोपकारकरणाद् गच्छति । स्वाभाविकं पुनः
कथम् अपि नापगच्छति । तच् च नकुलसर्पाणाम् । शृप्यभुप्रखायुधानाम् । जलानलयोः ।
देवदैत्यानाम् । सारमेयमार्जाराणाम् । सपत्न्योः । सिंहगजानाम् । लुभ्यकहरिणानाम् । 9
काकोलूकानाम् । पण्डितमूर्खाणाम् । पतित्रताकुलटानाम् । सज्जनदुर्जनानां च निवैरं
भवति । न च कस्यचित् केनापि कोऽपि व्यापादितः । तथापि प्राणान्ताय यतने ।
वायस आह । अकारणम् एतत् । श्रूयतां मे वचनम् ।

12

कारणान् मित्रताम् एति । कारणाद् याति शत्रुताम् ।

तस्मान् मित्रत्वम् एवाच । योज्यं वैरं न धीमता ॥२६॥

हिरण्य आह । त्वया सह मम कः समागमः । श्रूयतां नीतिसर्वस्त्रम् ।

15

सज्जद् दुष्टं च यो मित्रं । पुनः संधातुम् इच्छति ।

स मृत्युम् एव गृह्णाति । गर्भाद् अश्वतरी यथा ॥२७॥

तथा च । सिंहो व्याकरणस्य कर्तुर् अहरत् प्राणान् प्रियान् *पाणिनेर्

18

मीमांसाकृतम् उच्चमाय सहसा हस्ती मुनिं *जैमिनिम् ।

क्वन्दोज्ञाननिधिं जघान मकरो वेलातटे पिङ्गलम्

अज्ञानावृतचेतसाम् अतिरुषां कोऽर्थस् तिरश्चां गुणैः ॥२८॥

sārdū 21

वायस आह । अस्त्य् एतत् । परं श्रूयताम् ।

उपकाराद् धि लोकानां । निमित्तान् मृगपच्चिणाम् ।

21

भयलोभाच् च मूर्खाणां । मैत्री ख्याद् दर्शनात् सताम् ॥२९॥

किं च । मृद्घट इव सुखभेदो । दुःसंधानश्च दुर्जनो भवति ।

मुजनस् तु कनकघट इव । दुर्भेद्यः सुकरसंधिश्च ॥३०॥

ār

अपि च । इक्षोर् अग्रात् क्रमशः । पर्वणि पर्वणि यथा रसविशेषः ।

27

तद्वत् सज्जनमैत्री । विपरीतानां तु विपरीता ॥३१॥

ār

तत् सर्वथा साधुर् एवाहम् । अपरं त्वां शपथैर् निर्भयं करोमि । हिरण्य आह । न मे
इत्ति तद्वीयश्शपथैः प्रत्ययः । उत्तं च ।

30

शपथैः संहितस्यापि । न विश्वासं रिपोर् ब्रजेत् ।

अत्यर्थं शपथं छत्रा । वृत्तः शक्तेण मूदितः ॥३२॥

Frame-story : Dove, mouse, crow, tortoise, and deer.

- तथा च । न विश्वासं बिना शत्रुर् । देवानाम् अपि सिधति ।
विश्वास्य चिदशेन्द्रेण । दितेर् गर्भो विदारितः ॥ ३३ ॥
सुमूच्चेणापि रन्धेण । प्रविशत् अन्तरं रिपुः । ३
नाशयेच् च शनैः पश्चात् । इवं सलिलपूरवत् ॥ ३४ ॥
महताय् अर्थसारेण । यो विश्वासं रिपोर् गतः ।
भार्याम् च विरक्ताम् । तदनं तस्य जीवितम् ॥ ३५ ॥ ६
- तच् कुत्वा लघुपतनकोऽपि निरुत्तरीकृतश् चिन्तयाम् आस । अहो बुद्धिप्रागलभ्यम्
अस्य नीतिविषये । अथवात् एवाख्योपरि मे मैत्रीपक्षपातः । आह च ।
- सख्यं साप्तपदीनं भो । इत्य् आज्ञार् विवृधा जनाः । ९
वलात् त्वं मित्रानां प्राप्तो । वचनं मम तच् छृणु ॥ ३६ ॥
- इदानीं मैत्रीं प्रतिपद्यस्व । अन्यथाहम् अत्रैव स्थाने प्राणत्यागं करिष्यामि । इति । एवम्
उक्तो हिरण्योऽचिन्तयत् । नाहम् *अबुद्धिर् वचनाद् एव ज्ञायते । १२
- नाविदधः प्रियं ब्रूयान् । नाकामी मण्डनप्रियः ।
निःसृहो नाधिकारी स्यात् । स्फुटवक्ता न वशकः ॥ ३७ ॥
- तद् अवश्यम् अनेन सह मया मैत्री प्रतिपक्षव्या । एवं मनसा संप्रधार्य वायसम् अब्रवीत् । १५
भद्र । *प्रत्ययितोऽहं भवता । परं मया लद्विपरीक्षणार्थम् एतद् अभिहितम् । अधुना
त्वदङ्गगतं मे शिरः । इति । एवम् उक्ता निर्गन्तुम् आरब्धः । ईषद् अर्धनिर्गतश् च
पुनर् एवावस्थितः । ततो लघुपतनकेनाभिहितम् । किम् अद्यापि ममोपरि किंचिद् १८
अविश्वासकारणम् । यद् दुर्गान् न निर्गच्छसि । सोऽब्रवीत् । नाहम् उपलब्धचिन्तस्
त्वज्ञो विभेदमि । किं तु त्वदीयान्यमित्रयार्थात् कदाचिन् मम विश्वस्य विनाशः स्यात् ।
इति । अथासाव् आह । २१
- गुणवन्मित्रनाशेन । यन् मित्रम् उपजायते ।
शालिस्तम्बाभिभवनं । श्यामाकाद् इव तत् व्यजेत् ॥ ३८ ॥
- तच् च श्रुत्वा सख्यं निर्गत्य सादरं परस्यरं समागती । मुहूर्ते श्यामा लघुपतनको २४
हिरण्यम् आह । प्रविशत् भवान् स्वभवनम् । अहम् आहारम् अन्वेषयामि । एवम् उक्ता
तस्य सकाशाद् अपक्रान्तः किंचिद् वनगहनम् अनुप्रविश शार्दूलव्यापादितम् एकं
वनमहिषं दृष्ट्वा तत्र *प्रकामम् आहारं कुत्वा किंशुककुमुकतुल्यां मांसपेशीम् आदाय २७
*हिरण्यान्तिकम् एवायातः । तं चाहृतवान् । एह्य् एहि । भद्र हिरण्य । भव्यताम् इदं
मयोपनीतं मांसम् । इति । तस्यापि च कृते तेनादाव् एवादृतेन भूत्वा श्यामाकतण्डुलानां
महान् पुङ्गः कृतः । आह च । भद्र । मया *स्वसामर्थ्येनोपनीता भव्यतां तण्डुलाः । ३०
इति । ततस् तौ परस्यरं सुवृत्ताव् अपि प्रीतिप्रकटनाय भक्षितवन्तौ । यतो मैत्रीबीजम्
एतत् । उक्तं च ।

ददाति प्रतिगृह्णाति । गुह्यम् आख्याति पृच्छति ।

भुङ्गे भोजयते चैव । षड्बिधं प्रीतिलक्षणम् ॥ ३७ ॥

नोपकारं विना प्रीतिः । कथंचित् कस्यचिद् भवेत् ।

उपयाचितदानेन । यतो देवो ऽपि तुष्टति ॥ ४० ॥

तावत् प्रीतिर् भवेत् लोके । यावद् दानं प्रदीयते ।

वत्सः क्षीरचयं दृष्ट्वा । स्वयं त्यजति मातरम् ॥ ४१ ॥

किं बङ्गना । प्रीतिं निरन्तरां छत्वा । दुर्भेदां नखमांसवत् ।

मूषको वायसश् चैव । गताव् एकान्तमिच्चताम् ॥ ४२ ॥

एवं स मूषकस् तदुपकाररञ्जितमनास् तथा विश्वस्तः । यथा तत्प्रतिमध्ये प्रविष्टः सदा ९
तिष्ठति ।

अथान्यसिन्न् अहनि वायसो ऽशुपूरितनयनः समागत्य सगद्गदम् उवाच । भद्रं
हिरण्य । मम विरक्तिः संजातास्य देशस्योपरि । तद् यास्याम्य अन्यचाहम् । हिरण्य १२
आह । भद्र । किं कारणं विरक्तिः । सो ऽत्रवीत । भद्र । शूयताम् । अस्मिन् देशे महत्य्
अवृष्टिः संजाता । सर्वो ऽपि नगरजनो वुमुक्षापीडितो बलिमाचम् अपि न प्रयच्छति ।
अपरं गृहे गृहे विहंगबन्धनार्थं पाशाः प्रगुणीकृताः । अहम् अप्य् आयुशेषपतया पाशे १५
न पतितः । तेनाहं विदेशचलितो बाष्पमोक्षणं करोमि । इति । तेनाहं देशान्तरे
यास्यामि । हिरण्य आह । तर्हि । छ यास्यसि । इति कथय । स आह ।

अस्मि दक्षिणापथे वनगहनमध्ये महान् छ्रद्धः । तच्चास्मि त्वत्तो ऽप्य् अधिकः १८
परमसुहृन् मन्थरको नाम कूर्मः । स मे लघुमत्यमांसशक्त्वानि दास्यति । इति । तेन
सह सुभाषितगोषीसुखम् अनुभवन् सुखेन कालं नेष्यामि । यतो नाहम् ईदृक्पत्तिक्षयं
द्रुष्टुं शक्तोमि । उत्तं च । यतः ।

धन्यास् तात न पश्यन्ति । देशभङ्गं कुलचयम् ।

परहस्तगतां भार्यां । मित्रं च विषमस्थितम् ॥ ४३ ॥

हिरण्य आह । यद् एवम् । तर्हि । अहम् अप्य् आगमिष्यामि । यतो ममापि महद् २४
दुःखम् अस्मि । स आह । किं दुःखम् । हिरण्य आह । भोः । बङ्ग वक्तव्यम् अस्मि ।
तच्चैव गतस् ते सर्वं निवेदयिष्यामि । वायस आह । अहं तावद् आकाशगतिः । भवान्
भूचरः । तत् कथं मया सह तत्र गमिष्यति । स आह । यदि मत्वाणै रक्षितैः प्रयोजनम् । २७
तद्रात्रपृष्ठम् आरोप्य शैवैः शैवैर् माम् उद्घास्त । इति । तच्च कुत्वा सानन्दो वायसः
प्राह । यद् एवम् । तद् धन्यो ऽहम् । न मन्तः समस्य अन्यो धन्यतरः । तद् एवं
क्रियताम् । अहं हि संपातादिकान्य् अष्टाव् उद्गुयनानि वेद्धि । तत् त्वां सुखेन नेष्यामि । ३०
हिरण्य आह । भोः । उद्गुयनामानि श्रोतुम् इच्छामि । वायस आह ।

संपातं च विपातं च । महापातं निपातनम् ।

वक्त्रं तिर्यक् तथा चोर्ध्वम् । अष्टमं लघुसंज्ञकम् ॥ ४४ ॥

तद् एवं श्रुत्वा हिरण्यकोऽपि *तत्पृष्ठोपरि समारूढः । सोऽपि संपातोऽुयनेन प्रस्थितः । ततः शनैः शनैः स तं हृदं प्राप्यितः ।

अच्छान्ते मूषकाधिष्ठितं वायसम् अवलोक्य देशकालवित् । कोऽयम् । इति ३ विचिन्त्य मन्थरकः सत्वरं जले प्रविष्टः । लघुपतनकोऽपि तत्तीरस्यतरुकोटेर हिरण्यं मुक्ता शाखायम् आरुह्य तारस्वरेणोवाच । भो मन्थरक । आगच्छ । तव मित्रम् अहं वायसश्च चिरात् सोलकण्ठहृदयः समायातः । तद् आगत्यालिङ्गं माम् । इति । उक्तं च । ६ यतः । किं चन्दनैः सकर्पूरैस् । तुषारैः किम् उ श्रीतलैः ।

सर्वे ते मित्रगात्रस्य । कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥४५॥

तच्च क्रुत्वा निपुणतरं परिज्ञाय पुलकिततनुरु आनन्दाश्रुमुतनयनः सत्वरं सलिलान् ९ निष्क्रम्य । न मया परिज्ञातोऽसि । इति ममापराधः चम्यताम् । इति त्रुवन् मन्थरको वृक्षोन्तीर्णं लघुपतनकम् आलिङ्गितवान् ।

एवं तौ द्वाव् अपि विहितालिङ्गनौ पुलकितशरीरौ वृक्षाधस्ताद् उपविष्टाव् आत्मचि- १२ रन्तनवृत्तान्तं परस्परं प्रोचतुः । हिरण्योऽपि मन्थरकं प्रणम्य तत्त्रोपविष्टः । अथ तं समालोक्य मन्थरको लघुपतनकम् आह । भोः । कोऽयं मूषकः । कस्याच्च च भज्यभूतोऽयं पृष्ठम् आरोष्याच्च समानीतः । तच्च क्रुत्वा लघुपतनकं आह । भोः । हिरण्यनामा १५ मूषकोऽयं मम सुहृद् द्वितीयम् इव जीवितम् । तत् किं बङ्गना ।

पर्जन्यस्य यथा धारा । यथा च दिवि तारकाः ।

भूतले रेणवो यद्वत् । संख्यया परिवर्जिताः ॥४६॥

गुणाः संख्यापरित्यक्तास् । तद्वद् अस्य महात्मनः ।

परं निर्विदम् आपन्नः । संप्राप्तोऽयं तवान्तिकम् ॥४७॥

18

मन्थरक आह । किम् अस्य वैराग्यकारणम् । वायस आह । पृष्ठो मयैतत् तत्रैव । परम् । २१ वङ्ग वक्तव्यम् । एतत् तत्रैव गतः कथयिष्यामि । इत्यु उक्ता ममानेन न कथितम् । तत् । भद्र हिरण्य । इदानीम् आवयोर् वैराग्यकारणं निवेदय । हिरण्यः कथयति ।

॥ कथा २ ॥

24

अस्ति दाक्षिणात्ये जनपदे प्रमदारोणं नाम नगरम् । तस्य नातिदूरे महेश्वरायतनम् । तत्प्रत्यासन्ने मठे परिव्राद् बूटकण्ठे नाम प्रतिवसति स्म । स च भिक्षावेलायां तस्मान् नगरात् २७ सखराङ्गुडदाडिमगर्भाणां स्त्रिग्धट्रवपेशलानां भस्यविशेषाणां भिक्षाभाजनं संपूर्णं कृत्वा मठम् आगत्य यथाविधि प्राणयाच्चां कृत्वा

तदुद्भरितशेषम् अन्नं भिक्षापाचे गुप्तं कृत्वा प्रात्यूषिकपरिचारकार्थं
नागदन्ते स्थापयति । अहं तु सपरिजनस् तेन जीवामि । एवं
च कालोऽतिवर्तते । सुप्रयत्नम् अवस्थापिते ऽपि तस्मिन् :
मया भस्यमाणे स परिव्राङ् निर्विणो मत् प्रति भयात् स्थानात्
स्थानम् उच्चैस्तरं प्रतिसंक्रमयति । तथापि तद् अहम् अनाया-
सेनैव प्राप्नोमि भक्षयामि च । अथ कदाचित् तत्र बृहत्स्फग्नमा ६
तापसः प्राघूर्णकः समायातः । बूटकण्ठोऽपि तस्य स्वागताद्यु-
पचारं कृत्वा *श्रमम् अपनीतवान् । ततश्च रात्राव् एकत्र
स्तरे द्वाव् अपि सुप्तौ धर्मकथां कर्तुम् आरब्धौ । अथ बूटकण्ठोऽ
मूषकरक्षाश्चिप्रमना जर्जरवंशेन भिक्षापाचं ताडयन् *बृहत्स्फग्नो
धर्मकथां कथयतः शून्यं प्रतिवचनं प्रयच्छति । अथासाव् अभ्या-
गतः परं कोपम् उपागतस् तम् उवाच । भो बूटकण्ठोऽपरिज्ञातस् १२
त्वं सम्यग् मया गतसौहृदः । तेन मया सह साहादं न जल्पसि ।
तद् रात्राव् अपि त्वदीयमठं त्यक्तान्यत्र यास्यामि । इति । उक्तं
च । यतः ।

15

एह्य आगच्छ समाविश्वासनम् इदं कस्माच् चिराद् दृश्यसे
का वार्त्तेति सुदुर्बलोऽसि कुशलं प्रीतोऽसि ते दर्शनात् ।
एवं ये समुपागतान् प्रणयिनः प्रत्यालपन्त्य् आदरात् १३
तेषां युक्तम् अशङ्कितेन मनसा हर्ष्याणि गन्तुं सदा ॥४८॥ śārdū¹⁸
अन्यच् च ।

यश् चागते *प्राघुणके । दिशो वीक्षेत वाय् अधः ।

21

ये यान्ति सदने तस्य । ते श्रुद्धरहिता वृषाः ॥४९॥

नाभ्युत्थानक्रिया यत्र । नालापमधुरा गिरः ।

24

गुणदोषकथा नैव । तस्य हर्ष्ये न गम्यते ॥५०॥

तथैकमठप्राप्नापि त्वं गर्वितस् त्यक्तसुहत्स्नेहो नैतद् वेत्सि । यन्
मठाश्रयव्याजेन नरकोपार्जना कृता । उक्तं च । यतः ।

नरकाय मतिस् ते चेत् । पौरोहित्यं समाचर ।

3

वर्षे यावत् किम् अन्येन । *माठपत्यं दिनचयम् ॥५१॥

तत् । मूढ़ । शोचितव्ये ५ष्य अर्थे त्वं गर्वितः । इति । अथ तच्
छुत्वा भयचस्तमना बूटकर्णः प्राह । भो भगवन् । मा मैवं वद । ६
न तत्त्वो ममान्यसुहत् को ५ष्य अस्ति । तच् छूयतां गोष्टीशैथि-
ल्यकारणम् । एष दुरात्मा मूषकः प्रोक्ततस्यानस्यम् अपि भिक्षा-
पाचम् उत्कूद्यारुद्य भिक्षाशेषं भक्षयति । तदभावे कर्मकरा वृत्ति-
च्छेदान् मार्जनादिकर्म न कुर्वन्ति । तन् मूषकवासार्थेनानेन
वंशेन मुहुर् मुहुर् भिक्षापाचं ताडयामि । नान्यत् कारणम् ।
इति । अपरम् । एतत् कुतूहलम् एतस्य दुरात्मनः । यद् उत्पत्तनेन १२
मार्जारमर्कटादयो ५षि तिरस्कृताः । वृहत्सिफग् आह । अथ
ज्ञायते कस्मिंश्चित् प्रदेशे तस्य विलम् । बूटकर्ण आह । भो
भगवन् । न वेद्मि । सो ५ब्रवीत् । नूनं निधानस्योपरि तस्य १५
विलम् । निधानोष्मणा निश्चितं द्राक् कूर्दते ५सौ । उक्तं च ।

ऊष्मा हि वित्तजो वृद्धिं । तेजो नयति देहिनाम् ।

18

किं पुनस् तस्य संभोगस् । त्यागधर्मसमन्वितः ॥५२॥

तथा च ।

नाकस्माच् छागिडलीमाता । विक्रीणाति तिलैस् तिलान् ।

लुच्चितान् इतरैर् यत्र । हेतुर् अत्र भविष्यति ॥५३॥

21

बूटकर्ण आह । कथम् एतत् । सो ५ब्रवीत् ।

॥ कथा ३ ॥

कदाचिद् अहं कस्मिंश्चिद् अधिष्ठानं चृतुग्रहणनिमित्तं कम् अपि
ब्राह्मणम् आवासार्थं प्रार्थितवान् । ततो मम ब्राह्मणेनावासो ३
दत्तः । तच्चाहं देवतार्चनादिपरस् तिष्ठामि । अथान्यस्मिन् अहनि
प्रत्यूषप्रबुद्धो ब्राह्मणब्राह्मण्योः संवादं दत्तावधानः श्रृणोमि ।
ब्राह्मणः प्राह । ब्राह्मण । प्रभाते दक्षिणायनसंक्रान्तिर् अनन्त- ६
फलदा भविष्यति । तद् अहं यामान्तरं प्रतियहार्थं यास्यामि ।
तया ब्राह्मणस्यैकस्य सूर्योदैशेन यथाशक्ति भोजनं दातव्यम् ।
इति । अथ तच् छुत्वा ब्राह्मणी पर्षववचनैस् तं भर्त्यमाना ९
प्राह । कुतस् ते दरिद्रस्य ब्राह्मणस्य भोजनप्राप्तिः । तत् किं न
लज्जस एवं ब्रुवन् । अपि च ।

न मया तव हस्तायं । प्राप्य लब्धं क्वचित् सुखम् ।

12

नास्वादितं च मिष्ठानं । का कथा भूषणादिषु ॥५४॥

तच् छुत्वा भयचस्तो द्विजो मन्दं मन्दं प्राह । ब्राह्मण । नैतद्
युज्यते वक्तुम् । उक्तं च ।

15

ग्रासाद् अर्धम् अपि यासम् । अर्थिभ्यः किं न दीयते ।

इच्छानुरूपो विभवः । कदा कस्य भविष्यति ॥५५॥

तथा च ।

18

ईश्वरा भूरिदानेन । यल् लभन्ते फलं किल ।

दरिद्रस् तच् च काकिण्या । प्राप्नुयाद् इति नः श्रुतिः ॥५६॥

यच्छज् जलम् अपि जलदो । वल्लभताम् एति सकललोकस्य । २१

नित्यं प्रसारितकरो । मित्रोऽपि न वीक्षितुं शक्यः ॥५७॥

ār

Tale iii: Hulled grain for unhulled.

Tale iv: Too greedy jackal.

एवं ज्ञाना दरिद्रैर् अपि स्वत्पाल्पेतरम् । अपि समये पाचे देयम् ।
उक्तं च । यतः ।

सत्पाचं महती शङ्खा । काले देयं यथोचितम् । 3

यद् दीयते विवेकज्ञैस् । तद् अनन्ताय कल्पते ॥५८॥

तथा च प्रोक्तं कैश्चित् ।

अतिनृष्णा न कर्तव्या । *नृष्णां नैव परित्यजेत् । 6

अतिनृष्णाभिभूतस्य । शिखा भवति भस्तके ॥५९॥

ब्राह्मण् आह । कथम् एतत् । ब्राह्मणः कथयति ।

॥ कथा ४ ॥

अस्ति कस्मिंश्चित् प्रदेशे कश्चित् पुलिन्दः । स पापद्विं कर्तुं
प्रस्थितः । अथ तेन गच्छता महाज्ञनपर्वतशिखराकारः क्रोडः
समासादितः । तं चासौ दृष्ट्वा आ *कर्णान्तं बाणम् आकृष्येम् 12
श्वोकम् अपठन् ।

न मे धनुर् नापि च बाणयोजनं

दृष्ट्वा पि शङ्खां समुपैति शूकरः ।

यथा च पश्याम्य् अहम् अस्य निश्चयं

यमेन नूनं प्रहितो ममान्तिकम् ॥६०॥

upa

अथासौ तीक्ष्णसायकेन समाहतः । शूकरेणापि कोपाविष्टेन 18
बालेन्दुद्युतिना दंष्ट्रायेण पाटितोदरः पुलिन्दो गतासुरं भुवि
पपात् । अथ लुभ्यकं व्यापाद्य शूकरो ४पि शरप्रहारवेदनया
पञ्चत्वम् उपागतः । एतस्मिन् अन्तरे कश्चिद् आसन्नमृत्युः 21
शृगाल इतश्चेत्तश्च च परिभ्रमन् अमुं देशम् आजगाम । यावत्
पश्यति वराहपुलिन्दौ द्वाव् अपि पञ्चत्वम् उपागतौ । ततः

Tale iv: Too greedy jackal.

Tale iii: Hulled grain for unhulled.

प्रहृष्टो व्यचिन्तयत् । अनुकूलो मे विधिः । तेनैतद् अचिन्तितम्
उपस्थितं भोजनम् । अथवा साध्व इदम् उच्यते ।

अकृते ३४ उद्यमे पुंसाम् । अन्यजन्मकृतं फलम् ।

3

श्रुभाश्रुभं समभ्येति । विधिना संनियोजितम् ॥६७॥

तथा च ।

यस्मिन् देशे च काले च । वयसा यादृशेन वा ।

6

कृतं श्रुभाश्रुभं कर्म । तत् तद् एवानुभुज्यते ॥६२॥

तद् अहं तथा भक्षयामि । यथा मे वहून्य अहानि प्राणयाचा
भवति । तत् तावद् एनं स्नायुपाशं धनुःकोटिगतं भक्षयामि,
पादाभ्याम् आदाय शनैः शनैः । इति । उक्तं च । यतः ।

शनैः शनैः प्रभोक्तव्यं । स्वयं विज्ञम् उपार्जितम् ।

12

रसायनम् इव प्राङ्गिर । हेलया न कथंचन ॥६३॥

इति विचिन्त्य चापचटितकोटिं मुखमधे श्लिष्ट्वा स्नायुं भक्षयितुम्
आरब्धः । ततश्च च चुटितपाशे तालुप्रदेशं विदार्य चापकोटिर्
मस्तकमध्येन शिखावन् निष्क्रान्ता । सो ३५ तद्वेदनया निर्गतया १५
परासुर अभूत् ॥

अतो ३६ हं ब्रवीमि । अतितृष्णा न कर्तव्या । इति । पुनर् अथ
आह । ब्राह्मणि । न श्रुतं भवत्या ।

18

आयुः कर्म च विज्ञं च । विद्या निधनम् एव च ।

पञ्चैतानि हि सृज्यन्ते । गर्भस्यस्यैव देहिनः ॥६४॥

अथैवं प्रतिबोधिता ब्राह्मणी प्राह । यद्य एवम् । तर्हि । सन्ति २१
मे गृहे स्तोकास् तिलाः । तांश्चूर्णयित्वा तिलचूर्णेन ब्राह्मणं
भोजयिथामि । तस्यास् तद् वचनम् आकर्ण्य ब्राह्मणो यामान्तरं
गतः । तयापि ते तिला उष्णोदकेन सह संमर्द्दे लुच्छित्वा सूर्यातपे २४

Tale iii: Hulled grain for unhulled.

Tale ii: Mouse and two monks.

दत्ताः । एतस्मिन् अन्तरे तस्या गृहे कर्मव्यग्रतया तेषां तिलानां
मध्ये कश्चित् सारमेयो मूळोत्सर्गं चकार । तद् दृष्ट्वा सा व्यचि-
न्नयत् । अहो । पश्य नैपुण्यं पराङ्मुखीभूतस्य विधेः । यद् एतान् ३
अपि तिलान् अभोज्यान् कृतवान् । तद् अहम् एतान् समादाय
कस्यचिद् गृहं गत्वा लुञ्जितैर् अलुञ्जितान् आनयामि । सर्वो
ऽपि जनोऽनेन विधिना दास्यति । इति । अथ ताज् शूर्पे ६
निधाय गृहाद् गृहं प्रविशन्तीदम् आह । अहो । गृह्णातु कश्चिद्
अलुञ्जितैस् तिलैर् लुञ्जितांस् तिलान् । अथ यस्मिन् गृहे ऽहं
भिक्षार्थं प्रविष्टः । तत्र सा तिलान् आदाय प्रविष्टा पूर्वोक्तम्,
एवाह । अथ तद्रूहिण्या प्रहृष्टयालुञ्जितैर् लुञ्जितास् तिला
गृहीताः । तथा च प्रवृत्ते तस्या भर्ता समायातः । तेन सामिहिता ।
भद्रे । किम् इदम् । इति । सा कथयति । समर्धा मया तिला १२
लब्धा लुञ्जिता अलुञ्जितैः । इति । ततः स वितर्याब्रवीत् ।
कस्य *संबन्धिन इमे तिलाः । तत्र तत्सुतः कामन्दकिर् आह ।
शारिडलीमातुः । सोऽब्रवीत् । भद्रे । सातीव निपुणा व्यवहार- १५
कुशला च । ततस् त्याज्या एते तिलाः । यतः । नाकस्माच्
शारिडलीमाता विक्रीणाति तिलैस् तिलान् । इति ॥

*तन् निश्चितं निधानोपमजनिताच कूर्दनशक्तिर् अस्य । १८
एवम् उक्ता स भूयोऽप्य् आह । अथ ज्ञायते तस्य क्रमणम् ।
वृट्कर्णे आह । भगवन् । ज्ञायते । यतो न स एकाकी समभ्येति ।
किं तु यूथपरिवृतः । बृहत्स्फग् आह । भोः । समस्ति किंचित् २१
*खनिचकम् । सोऽब्रवीत् । बाढम् अस्ति । एषा सुहस्तिका
सर्वलोहमयी । अभ्यागत आह । तर्हि । प्रत्यूषे त्या मया सह
प्रबोड्यम् । येन द्वाव् अपि चरणमलितायां भूमौ तत्पादानु- २४

सारिणौ गच्छावः । मया॑पि तस्य दुरात्मनस् तद् वज्रपातसदृशं
वचः समाकर्ण्य चिन्तितम् । अहो । विनष्टोऽस्मि । इति । यतः
साभिप्रायाण्य अस्य वचांसि श्रूयन्ते । नूनं यथा निधानं ३
लक्षितम् । तथा दुर्गम् अपि मासकं ज्ञास्यति । इति । एतद्
अभिप्रायाद् एव ज्ञायते । उक्तं च । यतः ।

सकृद् अपि दृष्ट्वा पुरुषं । विद्वाज् जानाति सारतां तस्य । ६

हस्ततुलया॑पि निपुणाः । पलपरिमाणं विगणयन्ति ॥६५॥ ār

तथा च ।

वाञ्छैव सूचयति पूर्वतरं *भविष्यत्

पुंसोऽन्यजन्मसुकृतं यदि वेतरच्च च ।

विज्ञायते शिशुर् अजातकलापचिह्नः

प्रत्युत्पदैः परिसरन् सरसः कलापी ॥६६॥

vasa 12

ततोऽहं भयचस्तमना दुर्गमार्गं परित्यज्य सपरिवारोऽन्यमार्गेण
गन्तुं प्रवृत्तः ।

ततोऽये वृहत्कायो मार्जारः संमुखीनम् अस्मद्वृद्धम् अव- १५
लोक्य यूधमध्ये पपात । अथ ते मूषका मां कुमार्गगामिनं
गर्हन्तो हतशेषास् तद् एव दुर्गं रुधिरास्त्रावितवसुंधराः प्रविष्टाः ।
अथवा साध्च इदम् उच्यते ।

छित्त्वा पाशम् अपास्य कूटरचनां भङ्गा बलाद् वागुरां

पर्यन्ताम्निशिखाकलापजटिलान् निर्गत्य दूरं वनात् ।

आधानां शरगोचराद् अतिजवेनौन्मुत्य धावन् मृगः २१

कूपान्तः पतितः करोतु विधुरे किं वा विधौ पौरुषम् ॥६७॥ sārdū

अथाहम् एकोऽन्यत्र गतः । शेषा मूढतया तच्चैव दुर्गं प्रविष्टाः ।

परिवाजकोऽपि रुधिरविन्दुचर्चितां भूमिम् अवलोक्य तेनैव २४

मार्गेण दुर्गं गतः । ततश्च सुहस्तिकया खनितुम् आरब्धः । अथ
तेन खनता प्राप्न तत् निधानम् । यस्योपरि सदैवाहं कृतवसतिर्
यस्योष्मणा च दुर्गम् अपि गच्छामि । इति । ततो हृष्टमना³
अभ्यागत इदम् ऊचे । भो बूटकर्णे । स्वपिहीदानीं निःशङ्कः ।
अस्योष्मणा मूषकस् तां जागरितवान् । एवम् उक्ता *तत्
निधानम् आदाय मठाभिमुखौ प्रतस्थाते ।

6

अहम् अपि यावत् तत् स्थानम् आगच्छामि । तावद्
अरमणीयम् उड्डेगजननं वीक्षितुम् अपि न शङ्कोमि । *अचिन्तयं
च । अहो । किं करोमि । क्व गच्छामि । कथं मे स्यान् मनसः⁹
प्रशान्तिः । एवं चिन्तयतो मे महता कष्टेन स दिवसो जगाम ।

अथास्तम् इते सहस्रकिरणे सोऽवेगो निरुत्साहस् तस्मिन्
एव मठे सपरिवारः प्रविष्टः । अथास्त्वरिग्रहशब्दम् आकर्ण्य¹²
बूटकर्णे *भूयो भूयो ऽपि भिक्षापाचं जर्जरवंशेन ताडयितुम्
आरब्धः । अथासाव् अभ्यागतो ऽब्रवीत् । सखे । किम् अद्यापि न
निःशङ्को निद्रां गच्छसि । स आह । भगवन् । आशातो नूनं सपरि-¹⁵
जनो दुष्टमूषकः । तज्जयाद् एतत् करोमि । ततो विहस्याभ्यागतः
प्रोवाच । सखे । मा भैषीः । वित्तेन सह गतो ऽस्य कूर्दनोत्साहः ।
यतः सर्वेषाम् अपि जन्मूनाम् एषा गतिः । उक्तं च ।

18

यद् उत्साही सदा मर्त्यः । पराभवति यज् जनान् ।

यद् उड्डतं वदेद् वाक्यं । तत् सर्वं वित्तजं बलम् ॥६८॥

अथाहं तच्छृन्वा कोपाविष्टो भिक्षापाचम् उद्दिश्य विशेषाद्²¹
उत्कूर्दितो ऽप्राप्न एव भूमौ पतितश्च । ततो मां दृष्ट्वा स मे
*शब्दुर् बूटकर्णम् उवाच । सखे । पश्य पश्य कौतूहलम् । उक्तं
च । यतः ।

24

अर्थेन बलवान् सर्वोऽप्य अर्थयुक्तश्च परिडतः ।
 पश्यैनं मूषकं वर्षे । स्वजातिसमतां गतम् ॥६७॥

8

अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

दंष्ट्राविरहितः सर्पोऽप्य मदहीनो यथा गजः ।

तथार्थेन विहीनो ऽत्र पुरुषो नामधारकः ॥७०॥

तच्छुत्त्राहं चिन्तितवान् । अहो । सत्यम् आह ममैष शब्दः ।
 यतो ममाद्याङ्गुलमाचम् अपि न कूर्दने शक्तिर् अस्ति । *तद्
 धिग् अर्थहीनं पुरुषस्य जीवितम् । इति । उक्तं च ।

9

अर्थेन तु विहीनस्य पुरुषस्याल्पमेधसः ।

उच्छिद्यन्ते क्रियाः सर्वाः प्रीष्मे कुसरितो यथा ॥७१॥

यथा काकयवाः प्रोक्ता । यथारण्यभवास् तिलाः ।

नाममाचा न सिद्धै स्युर् । धनहीनास् तथा नराः ॥७२॥

12

सन्तोऽपि हि न राजन्ते । दरिद्रस्येतरे गुणाः ।

आदित्य इव भूतानां । श्रीर् गुणानां प्रकाशिनी ॥७३॥

न तथा बाध्यते लोके । प्रकृत्या निर्धनो जनः ।

15

यथा द्रव्यं समासाद्य तद्विहीनः सुखोचितः ॥७४॥

उन्नस्योन्नस्य तच्चैव । दरिद्राणां मनोरथाः ।

18

पतन्ति हृत्ये वर्था । विधवस्त्रीस्तना इव ॥७५॥

व्यक्तोऽपि वासरे सत्यं । दौर्गत्यतमसावृत्तैः ।

अग्रतोऽपि स्थितो यन्नाद् । भास्वान् अपि न दृश्यते ॥७६॥

इति । एवं विलय भग्नोत्साहस् तत् स्वं निधानं गङ्गोपधानीकृतं 21
 पश्यन् वर्षाश्रमः स्वदुर्गं प्रभातकाले गतः ।

ततश्च ते मङ्गल्या गच्छन्तो मिथो जल्पन्ति । अहो ।

*असमर्थोऽयम् उदरपूरणे ऽस्माकम् । केवलम् अस्य पृष्ठल- 24

ग्रानां विडालादिभ्यो विपत्तयः । तत् किम् अनेनाराधितेन ।
उक्तं च । यतः ।

यत्सकाशान् न लाभः स्यात् । केवलाश् च विपत्तयः । 3

स स्वामी दूरतस् त्यज्यो । विशेषाच् छस्त्रजीविभिः ॥७७॥
एवं तेषां वचो मार्गे शृणुन् दुर्गं प्रविष्टः । यावन् निर्धनत्वात्
कोऽपि परिजनमध्यात् सह न प्रविष्टः । तावद् अहं वितर्क- 6
यितुम् आरब्धः । अहो धिग् इयं दरिद्रता । अथवा साधु चेदम्
उच्यते ।

दारिद्र्यात् पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते 9

मानो ह्रासम् उपैति शीलशशिनः कान्तिः परिस्नायति ।

निर्वेदाद् विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फीतीभवन्त्य् आपदः sārdū

पापं यच् च भवेत् पैरैर् अपि कृतं तत् तस्य संभाव्यते ॥७८॥ 12

यदा हि भाग्यक्षयपीडितां दशां

नरः कृतान्तोपहतः प्रपद्यते ।

तदास्य मिच्चाण्य् अपि यान्त्य् अमिच्चतां

चिरानुरक्तोऽपि जनो विरज्यते ॥७९॥

vamśā

तथा च ।

श्रून्यम् अपुचस्य गृहं । हच् छून्यं यस्य नास्ति सन्मिच्चम् । 18

मूर्खस्य दिशः श्रून्याः । *सर्वे श्रून्यं दरिद्रस्य ॥८०॥

ār

तथा हि ।

तानीन्द्रियाण्य् अविकलानि तद् एव नाम

सा बुद्धिर् अप्रतिहता वचनं तद् एव ।

अर्थोमणा विरहितः पुरुषः स एव

चान्यः क्षणेन भवतीत्य् अतिचिच्चम् एतत् ॥८१॥

vasa 24

21

यद् वा मादृशानां किं धनेन । यस्येदृशः फलविपाकः । तत्
सर्वथा विभवहीनस्य ममाधुना वनवास एव श्रेयान् । यत उक्तम् ।
श्रेयेन् मानाधिकं वासं । भग्नमानं न संश्रेयेत् ।

3

मानहीनं सुरैः सार्थे । विमानम् अपि वर्जयेत् ॥ ८२ ॥

मानम् उद्धतां पुंसां । वरम् आपत् पदे पदे ।

नापमानमलच्छन्ना । विस्तारिण्योऽपि संपदः ॥ ८३ ॥

6

पुनर् अप्य अचिन्तयम् । याङ्गाकष्टम् अपि मरणोपमम् । यतः ।

कुञ्जस्य कीटखातस्य । *दावनिष्कुषितत्वचः ।

तरोर् अप्य ऊषरस्थस्य । भद्रं जन्म न चार्थिनः ॥ ८४ ॥

9

किं च ।

दौर्भाग्यायतनं धियोऽपहरणं मिथ्याविकल्पास्पदं

12

पर्यायो मरणस्य दैन्यवसतिः शङ्खानिधानं परम् ।

मूर्ते लाघवम् आश्रयश्च च विपदां तेजोहरं मानिनाम्

अर्थित्वं हि मनस्त्विनां न नरकात् पश्यामि वस्त्वन्तरम् ॥ ८५ ॥

śārdū

तथा च ।

15

निर्देव्यो ह्रीयम् एति ह्रीपरिगतः प्रोन्मुच्यते तेजसा

निस्तेजाः परिभूयते परिभवान् निर्वेदम् आगच्छति ।

18

निर्विषः प्रुचम् एति शोकविधुरो बुद्धा परित्यज्यते

निर्वुद्धिः क्षयम् एत्य अहो निधनता सर्वापदाम् आस्पदम् ॥ ८६ ॥

śārdū

अन्यच् च ।

वरम् अहिमुखे क्रोधाविष्टे करौ विनिवेशितौ

21

विषम् अपि वरं पीत्वा सुप्तं कृतान्तनिवेशने ।

गिरिगुरुतटान् मुक्तः कायो वरं शतधा गतो

न हि *खलजनात् प्राप्नैर् अर्थैः प्रियं कृतम् आत्मनः ॥ ८७ ॥

hari 24

अपि च ।

वरं विभवहीनेन । प्राणैः संतर्पितोऽनलः ।
नोपकारपरिभ्रष्टः । कृपणोऽभ्यर्थितो जनः ॥८६॥

वरं पर्वतदुर्गेषु । भान्तं वनचरैः सह ।
न तु दीनाश्रं वाच्यं । देहीति कृपणं वचः ॥८७॥

अथ चैवं गते केन नामान्योपायेन जीवितं स्यात् । किं चौर्येण ।
तद् अपि परस्वादानात् कष्टतरम् । यत्कारणम् ।

वरं मौनं नित्यं न च वचनम् उक्तं यद् अनृतं
वरं क्लैब्यं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् ।

वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्व अभिरतिर्
वरं भिक्षार्थितं न च परधनास्वादनमतिः ॥९०॥

अथवा किं परपिरणेनात्मानं पोषयामि । तद् अपि कष्टं भोः
कष्टम् । एतद् अपि द्वितीयं मृत्युद्वारम् । उक्तं च ।

रोगी चिरप्रवासी । परान्नभोजी परावस्थशायी ।
यज् जीवति तन् मरणं । यन् मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥९१॥

तत् सर्वथा तद् एव बृहत्स्फगपहृतं धनम् आत्मीकरोमि । मया
हि तयोर् दुरात्मनोर् उच्छीर्षकसंनिधाने धनपेटिका दृष्टास्ति ।
तद्विज्ञापहारं कुर्वतो मे मृत्युर् अपि श्रेयान् । यतः ।

स्वविज्ञहरणं दृष्ट्वा । कातरो यस् तितिक्षते ।
पितरोऽपि न गृह्णन्ति । तद्वत्तम् उदकाञ्जलिम् ॥९२॥

इति । एवं संप्रधार्य रात्रौ तत्र गत्वा निद्रावशम् उपगतस्य तस्य
मया पेटिकायां यावच् छिद्रं कृतम् । तावत् प्रबुद्धोऽसौ तापसः ।
ततो जर्जरवंशप्रहारेण तेनाहं शिरसि ताडितः कथंचिद् आयुःसा-
वशेषतया न मृतोऽस्मि । इति । अथवा ।

sikha

9

18

3

15

24

21

प्राप्नव्यम् अर्थं लभते मनुष्यो
 *देवोऽपि तं लङ्घयितुं न शक्तः ।
 तस्मान् न शोचामि न विस्मयो मे
 यद् अस्मदीयं न हि तत् परेषाम् ॥१३॥
 काककूर्मौ पृच्छतः । कथम् एतत् । हिरण्यः कथयति ।

3

upa

॥ कथा ५ ॥

6

अस्ति कस्मिंश्चिन् नगरे सागरदत्तो नाम वणिक् । तत्सूनुना
 रूपकशतेन विक्रीयमाणः पुस्तको गृहीतः । तस्मिंश्च लिखितम्
 अस्ति ।

9

प्राप्नव्यम् अर्थं लभते मनुष्यः ।

इति । तं दृष्ट्वा सागरदत्तेन सूनुः पृष्ठः । पुच्च । कियता मूल्येनैष
 पुस्तको गृहीतः । इति । सोऽब्रवीत् । रूपकशतेन । तच्च छुत्वा
 सागरदत्तोऽब्रवीत् । धिग् मूर्खैः । लिखितैकश्चोकपादं पुस्तकं
 रूपकशतेन यद् गृह्णासि । एतया बुद्ध्या कथं द्रव्यस्योपार्जनं
 करिष्यसि । अद्यप्रभृति त्वया मम गृहे न प्रवेष्यन्म । एवं निर्भर्त्य
 गृहान् निर्वासितः ।

12

15

स च तेन निर्वेदेन विप्रकृष्टं देशान्तरं गत्वा किम् अपि
 नगरम् आश्रित्यावस्थितः । अथ कतिपयदिवसैस् तत्परनिवा-
 सिना केनचिद् असौ पृष्ठः । कुतो भवान् आगतः । किंनामधेयो
 वा । इति । असाव् अब्रवीत् ।

प्राप्नव्यम् अर्थं लभते *मनुष्यः ।

21

इति । अथान्येनापि पृष्ठस् तथैवाब्रवीत् । एवं यः कश्चित् पृच्छति ।
तस्येदम् एवोऽत्रं वितरति । एवं च तस्य प्राप्तव्यमर्थम् इति
प्रसिद्धं नामं जातम् ।

3

अथ राजकन्या चन्द्रमती नामाभिनवयौवनरूपसंपन्ना सखी-
द्वितीयैकस्मिन् दिवसे नगरं निरीक्ष्माणा तिष्ठति । तच्चैव कश्चिद् 6
राजपुत्रोऽतीव रूपसंपन्नो मनोरमश्च च तस्याः कथम् अपि 6
दैववशाद् दृष्टिगोचरे गतः । तद्वर्णसमकालम् एव कुसुमबाण-
बाणाहतया तया निजसख्य अभिहिता । हले । यथा किलानेन
सह समागमो भवति । तथाद्य त्वया यजितव्यम् । एवं श्रुत्वा 9
सखी शीघ्रं तत्सकाशं गत्वाब्रवीत् । यद् अहं चन्द्रमत्या त्वदन्तिकं
प्रेषिता । भणितं च तां प्रति तया । यन् मम त्वदर्शनान्
मनोभवेन पश्चिमावस्था कृता । तद् यदि शीघ्रं मदन्तिकं न 12
*समेष्यसि । तदा मे मरणम् एव । इति श्रुत्वा तेनाभिहितम् ।
यद्य अवश्यं मया तच्चागन्तव्यम् । तत् कथय । केनोपायेन
प्रवेष्यव्यम् । अथ सख्याभिहितम् । रात्रौ सौधोत्सङ्घावलद्वितया 15
दृढवरचया त्वया तच्चारोदव्यम् । सोऽब्रवीत् । यद्य एवं निश्चयो
भवत्याः । तद् अहम् एवं करिष्यामि । इति निश्चित्य सखी
चन्द्रमतीसकाशं गता । अथागतायां रजन्यां स राजपुत्रः स्वचेतसा 18
व्यचिन्तयत् ।

गुरोः सुतां मित्रभार्या । स्वामिसेवकगेहिनीम् ।

यो गच्छति पुमांल् लोके । तम् आहुर् ब्रह्मघातकम् ॥१४॥ 21
अपरं च ।

अयशः प्राप्यते येन । येन चाधोगतिर् भवेत् ।

स्वार्थाच् च भश्यते येन । तत् कर्म न समाचरेत् ॥१५॥

24

इति सम्यग् विचार्य स न तत्सकाशं जगाम । अथ प्राप्नव्यमर्थः
पर्यटन् धवलगृहपार्श्वे राचाव् अवलम्बितवरचां दृष्टा *कौतुकाद्
धृष्टहृदयस् ताम् अवलम्ब्याधिरूढः । तया च राजपुत्रा । स ३
एवायम् । इत्य् आश्वस्त्तचित्तया स्नानखाद्यपानाच्छादनादिना
संमान्य तेन सह शयनतलम् आश्रितया तदङ्गसङ्गसंजातहर्षरो-
माञ्जितगाचयोक्तम् । युष्महर्शनमाचानुरक्तया मयात्मा तुभ्यं ६
प्रदत्तः । ममान्यो भर्ता मनसापि न भविष्यति । इति ज्ञात्वा
किं मया सह न ब्रवीषि । सो ऽब्रवीत् ।

प्राप्नव्यम् अर्थे लभते मनुष्यः । ९

इति । अथ तद् आकर्ण्य स्तम्भितहृदयया त्वरिततरं वरचयावता-
रितः । स तु गत्वा खण्डेवकुले प्रसुप्तः । अथ तत्र कयाचित्
स्वैरिण्या दक्षसंकेतको यावद् दण्डपाशिकः प्राप्तः । तावद् असौ १२
पूर्वसुप्तस् तेन दृष्टः । रहस्यसंरक्षणार्थम् अभिहितश्च । को
भवान् । सो ऽब्रवीत् ।

प्राप्नव्यम् अर्थे लभते मनुष्यः । १५

इति श्रुत्वा दण्डपाशिकेनाभिहितम् । शून्यं देवगृहम् इदम् । तद्
अत्र मटीयशयने गत्वा स्वपिहि । तथा प्रतिपद्य स मतिवि-
पर्यासाद् अन्यशयने सुप्तः । अथ तस्यारक्षकस्य बृहत्कन्यकाविन- १८
यवती नाम रुपयौवनसंपन्ना कस्यापि पुरुषस्यानुरक्ता संकेतकं
दक्षा तत्र शयने सुप्तासीत् । अथ सा तम् आगतं दृष्टा । स
एवायम् अस्मद्ब्रह्मभः । इति राचौ घनतरान्यकारव्यामोहितोत्थाय २१
गन्धर्वविवाहेनात्मानं विवाहयित्वा तेन समं शयने स्थिता विक-
सितनयनवदनकमला तम् आह । किम् अद्यापि मया सह
विश्रव्यं भवान् न ब्रवीति । सो ऽब्रवीत् । २४

प्राप्नव्यम् अर्थं लभते मनुष्यः ।

इति श्रुत्वा तया चिनितम् । यत् कार्यम् असमीक्षितं क्रियते ।
तस्येदृक्फलपाको भवति ।

3

एवं विमृश्य सविषाट्या तया निर्भत्यं निःसारितो ॥ सौ
यावद् वीथीमार्गेण गच्छति । तावद् अन्यविषयवासी वरकी-
र्तिनामवरो महता वाद्यशब्देनागच्छति । प्राप्नव्यमर्थो ॥ पि तैः ॥
सह गन्तुम् आरब्धः । अथ यावत् प्रत्यासन्ने लग्नसमये राजमा-
र्गासन्नश्चेष्ठिगृहद्वारि रचितमरणपवेदिकायां कृतकौतुकमङ्गलवेषा
वणिक्न्या तिष्ठति । तावन् मदमत्तो हस्त्य् आरोहकं हत्वा प्रणश्य ॥
जनकोलाहलेन लोकम् आकुलयंस् तम् एवोद्देशं संप्राप्तः । तं च
दृष्ट्वा सर्वे वरानुयायिनो वरेण सह प्रणश्य दिशो जग्मुः । अथा-
स्मिन् अवसरे भयतरललोचनाम् एकाकिनीं कन्याम् अवलोक्य ॥ 12
मा भैषीः । अहं ते परिचाता । इति सुधीरं स्थिरीकृत्य दक्षिण-
पाणौ संगृह्य महासाहस्रिकतया प्राप्नव्यमर्थः परुषवाक्यैर् हस्तिनं
निर्भत्तिसंतवान् । कथम् अपि दैववशाद् अपयाति हस्तिनि ॥ 15
यावत् समुहृद्बान्धवो वरकीर्तिर् अतिक्रान्ते लग्नसमये समाग-
च्छति । तावद् वधूर् अन्येन हस्ते गृहीता तिष्ठति । तं दृष्ट्वा
वरकीर्तिनाम् भित्तम् । भोः श्वशुर । विरुद्धम् इदं त्यानुष्ठितम् ॥ 18
यन् महां प्रदाय कन्यान्यस्मै प्रदत्ता । इति । सो ॥ ब्रवीत् । भोः ।
अहम् अपि *हस्तिभयपलायितो भवद्विः सहायातो न जाने ।
किम् इदं वृत्तम् । इत्य् अभिधाय दुहितरं प्रदृशम् आरब्धः । वत्से ॥ न ॥ 21
त्या सुन्दरं कृतम् । तत् कथ्यताम् । को ॥ यं वृत्तान्तः । साब्रवीत् ।
अहम् एतेन प्राणसंशयाद् रक्षिता । तद् एनं मुक्ता मम जीवन्या
नान्यः पाणिं *प्रहीषति । अनेन वार्त्ताव्यतिकरेण रजनी व्युष्टा ॥ 24

अथ प्रातः संजातमहाजनसमवाये तं वार्त्ताव्यतिकरं श्रुत्वा
राजदुहिता तम् उद्देशम् आगता । कर्णपरंपरया श्रुत्वा दण्डपा-
शिकदुहितापि तच्चैवाजगाम । अथ तं महाजनसमवायं श्रुत्वा ३
राजापि स्वयं तच्चैवागतः प्राप्नव्यमर्थं प्रत्य् आह । विश्वव्यं कथय ।
कीदृशोऽसौ वृत्तान्तः । इति । सोऽब्रवीत् ।

प्राप्नव्यम् अर्थं लभते मनुष्यः । ६

अथ राजकन्या स्मृत्वाब्रवीत् ।

देवोऽपि तं लघ्यितुं न शक्तः ।

ततो दण्डपाशिकदुहिताब्रवीत् । ९

तस्मान् न शोचामि न विस्मयो मे ।

तद् अखिलम् आकर्ण्य वणिगदुहिताब्रवीत् ।

यद् अस्मदीयं न हि तत् परेषाम् । १२

अथ राजा तेषां सर्वेषाम् अथ् अभयप्रदानं दक्षा पृथक् पृथग्
वृत्तान्ताज् ज्ञात्वावगततत्त्वस् तस्मै स्वदुहितरं सबहुमानं यामस-
हस्तेण सह पुनर् दक्षा । अपुत्रोऽस्मि । इति यौवराज्ये तम् १५
अभिषिक्तवान् । सोऽपि स्वगोचेण सह विविधभोगान् उपभु-
ज्ञानः सुखेनावस्थितः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । प्राप्नव्यम् अर्थं लभते मनुष्यः । इत्यादि । १८
पुनर् अपि हिरण्योऽब्रवीत् । सोऽहम् एवं विचिन्त्य धनव्या-
मोहात् प्रतिनिवृत्तः । सुषु खल्व् इदम् उच्यते ।

ज्ञानं चक्षुर् न तु दृक् । शीलं सुकुलीनता न कुलजन्म । २१

संतोषश्च समृद्धिः । पारिदत्यम् अकार्यविनिवृत्तिः ॥१६॥

तथा ।

सर्वाः संपत्तयस् तस्य । संतुष्टं यस्य मानसम् ।

उपानन्दूढपादस्य । ननु चर्मावृतैव भूः ॥७७॥

न योजनशतं दूरं । वाह्यमानस्य तृष्णया ।

संतुष्टस्य करप्राप्ते । अथ अर्थे भवति नादरः ॥७८॥

तृष्णे देवि नमस् तुभ्यं । धैर्यविष्णवकारिणि ।

विष्णुस् चैलोक्यनाथो ऽपि । यत् त्वया वामनीकृतः ॥७९॥

न ते किंचिद् अकर्तव्यम् । अपमानकुटम्बिनि ।

*आस्वादयसि यत् तृष्णे । दाक्षिण्यसहितान् अपि ॥१००॥

*असद्यान्य् अपि सोढानि । गदितान्य् अप्रियाण्य् अपि ।

स्थितः परगृहद्वारि । तृष्णे निवृत्तिम् आप्नुहि ॥१०१॥

अपि च ।

पीतं दुर्गन्धि तोयं कुशलवरचिते सप्तरे चापि सुप्तं

सोढः कान्तावियोगो निजजठररुजा दीनम् उक्तं परेषाम् ।

पद्मां यातं पयोधेस् तरणम् अपि कृतं धारितं कर्परार्धं

तृष्णे कर्तव्यम् अन्यद् भवति यदि हते क्षिप्रम् आदिश्यतां

तत् ॥१०२॥ frag

हेतुप्रमाणयुक्तं । वाक्यं न श्रूयते दरिदस्य ।

अगुणं परघम् अनर्थं । वाक्यं अव्यं समृद्धस्य ॥१०३॥

धनवान् दुष्कुलीनो ऽपि । लोके पूज्यतमो नरः ।

शशिनस् तुल्यवंशो ऽपि । निर्धनः परिभूयते ॥१०४॥

गतवयसाम् अपि पुंसां । येषाम् अर्था भवन्ति ते तरुणाः ।

अर्थेन तु हीना ये । वृद्धास् ते यौवने ऽपि स्युः ॥१०५॥ frag

त्यजन्ति मिचाणि धनेन हीनं
 पुच्छाश च दाराश च सहोदराश च ।
 तम् अर्थवन्तं पुनर् एव यान्ति
 ह्य अर्थोऽच लोके पुरुषस्य बन्धुः ॥१०६॥

3

upa

एवम् अवधार्य स्वभवनम् अहं गतो यावत् । तावद् अचान्तर
 एष लघुपतनको ममान्तिकम् आगत्य पृष्ठवान् इहागमनाय । ६
 सोऽहम् अनेनैव सार्धं भवत्सकाशम् आगतः । तद् एतद् भवतां
 निर्वेदकारणम् आख्यातम् ।

साधु चौदम् उच्यते ।

9

समृगोरगमातङ्गं । सदेवामुरमानवम् ।
 आ मथाह्रात् छताहारं । भवतीह जगच्चयम् ॥१०७॥
 छत्वाम् अपि धरां जिता । कष्टां प्रायाधृथवा दशाम् ।
 विलायां भोक्तुकामस्य । लभ्या तण्डुलसेतिका ॥१०८॥
 तस्याः कृते बुधः को नु । कुर्यात् कर्म विगर्हितम् ।
 यस्यानुवन्ध्यात् पापिष्ठां । नरो निष्ठां प्रपद्यते ॥१०९॥

15

तच्च च श्रुत्वा मन्त्ररकः समाश्वासयितुम् आरब्धः । भद्र । नाधृतिः कार्या । यत् स्वदेश-
 परित्यागः छतः । इति । तद् बुधमानोऽप्य् अकार्ये किं मुह्यसि । अपि च ।

शास्त्राण्य् अधीत्यापि भवन्ति मूर्खां
 यस् तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान् ।
 संचिन्तितं त्वं औषधम् आतुरं हि
 किं नाममाचिण करोत्य् अरोगम् ॥११०॥

18

indra

को धीरस्य मनस्त्विनः स्वविषयः को वा विदेशः स्मृतो
 यं देशं श्रयते तम् एव कुरुते वाङ्गप्रतापार्जितम् ।

21

यद् दंप्रानखलाङ्गलप्रहरणः सिंहो वनं गाहते
 तस्मिन् एव हतद्विपेन्द्ररुधिरैरस तुष्णां क्रिनत्य् अर्थिनाम् ॥१११॥

śārdū

तत् । भद्र । नित्यम् उद्यमपैर् भाव्यम् । द्वा धनं भोगा वा यास्यन्ति । यतः ।

निपानम् इव मण्डुकाः । सरः पूर्णम् इवाण्डजाः ।

27

सोदींगं स्वयम् आयान्ति । सहायाश् च धनानि च ॥११२॥

Frame-story: Dove, mouse, tortoise, and deer.

- अथवा । उत्साहसंपन्नम् अदीर्घसूत्रं
*क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्व असक्तम् ।
शूरं छतज्ञं दृढसौहृदं च 3
लक्ष्मीः स्वयं मार्गति वासहेतोः ॥ ११३ ॥
- अथवा । अकृपणम् अशठम् अचपलं । योगिनम् अविषादिनं बुधं शूरम् ।
यदि नाश्रयति नरं श्रीः । श्रीर् एव हि वच्चिता भवति ॥ ११४ ॥ ५
अपि च । अब्यवसायिनम् अलसं । दैवपरं साहसाच् च परिहीणम् ।
प्रमद्रेव हि बुद्धपतिं । नैक्ष्यं अवगूहितुं लक्ष्मीः ॥ ११५ ॥ ९
न स्वत्यम् अथ् अध्यवसायभीरोः
करोति विज्ञानविधिर् गुणं हि ।
अन्यस्य किं हस्ततलस्थितोऽपि
निवर्तयेद् अर्थम् इह प्रदीपः ॥ ११६ ॥
- उपा १२
दातारोऽप्य् अत्र याचन्ते । हन्तारोऽप्य् अबलैर् हताः ।
याचितारो न याचन्ते । नराः कर्मविपर्ययात् ॥ ११७ ॥
- न चैतन् मन्तव्यं भवता । १५
स्थानभष्टा न शोभन्ते । दन्ताः केशा नखा नराः ।
इदं हि कापुरुषव्रतम् । यत्
स्वं स्थानं न परित्यजेत् ॥ ११८ ॥
- इति । न हि शक्तिमतां स्वदेशपरदेशयोः कश्चिद् विशेषः । उक्तं च । यतः ।
शूराश् च छतविद्याश् च । रूपवत्यश् च योषितः ।
यत्र यत्र हि गच्छन्ति । तत्र तत्र छतालयाः ॥ ११९ ॥ २१
पटुर् इह पुरुषः पराक्रमे
भवति सदा प्रभुर् अर्थसाधने ।
न हि सदृशमतिर् बृहस्पते:
शिथिलपराक्रम एष निश्चयः ॥ १२० ॥
- तद् यद् अर्थरहितो भवान् । तथापि प्रज्ञोत्साहसंपन्नो न सामान्यपुरुषतुत्यः । यतः । उपा २४
विनाश् अर्थर् धीरः स्युश्ति बड्डमानोन्नतिपदं
परिष्वक्तोऽप्य् अर्थैः परिभवपदं याति कृपणः । २७
स्वभावाद् उद्भूतां गुणसमुदयावाप्तिविपुलां
द्युतिं सैंहीं न द्वा छतकनकमालोऽपि लभते ॥ १२१ ॥ ३०
किं च । उत्साहशक्तियुतविक्रमधैर्यराशिर्
यो वैत्ति गोप्यदम् इवाल्पतरं समुद्रम् ।
- सिखा

- वल्मीकशृङ्गसदृशं च सदा नगेन्द्रं
 लक्ष्मीः स्वयं तम् उपयाति न दीनसत्त्वम् ॥ १२२ ॥
- vasa 3
- अपरं च । नायुचं मेरुशिखरं । नायनीचं रसातलम् ।
 व्यवसायद्वितीयानां । नायपारो महोदधिः ॥ १२३ ॥
- अथवा । सधन इति को मदस् ते । गतविभवः किं विषादम् उपयासि ।
 करकलितकन्दुकसमाः । पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ १२४ ॥
- ār 6
- तत् सर्वथा जलबुद्धुदा इवास्थिराणि यौवनानि धनानि च । यतः ।
 मेघच्छाया खलप्रीतिर् । *नवसस्यानि योषितः ।
 किंचित्कालोपभोग्यानि । यौवनानि धनानि च ॥ १२५ ॥
- 9
- तद् बुद्धिमता चञ्चलं धनम् आसाद् दानभोगाभ्याम् एव सफलतां नेयम् । उक्तं च ।
 आयासशतलव्यास । प्राणेभ्यो ऽपि गरीयसः ।
 गतिर् एकैव वित्तस्य । दानम् अन्या विपत्तयः ॥ १२६ ॥
- 12
- अपरं च । न ददाति यो न भुञ्जे । सति विभवे नैव तस्य तद् वित्तम् ।
 कन्यारत्नम् इव गृहे । तिष्ठत् अर्थे परस्यैव ॥ १२७ ॥
- ār
- तथा च । अतिसंचयलुभ्यानां । वित्तम् अन्यस्य कारणे ।
 अन्यैः संचीयते यत्नात् । क्षौद्रम् अन्यैश्च पीयते ॥ १२८ ॥
- 15
- तत् सर्वथा *दैवम् एवाच कारणम् । उक्तं च ।
- संग्रामे प्रहरणसंकटे गृहे वा
 दीप्ताभ्यौ गिरिविवरे महोदधौ वा ।
 सर्पैर् वा सह वसताम् उदीर्णवत्तैर्
 नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः ॥ १२९ ॥
- praha 21
- तद् भवान् यद् अरोगः संतुष्टश्च च । स एव परमो लाभः । उक्तं च ।
 सप्तद्वीपाधिपस्यापि । तृष्णा यस्य विसर्पिणी ।
 दरिद्रः स तु विज्ञेयः । संतुष्टः परमेश्वरः ॥ १३० ॥
- 24
- किं च । दानेन तुल्यो निधिर् अस्ति नान्यः
 संतोषतुल्यं धनम् अस्ति किं वा ।
 विभूषणं शीलसमं कुतोऽस्ति
- 27
- लाभोऽस्ति नारोग्यसमः पृथिव्याम् ॥ १३१ ॥
- upa
- न चैतन् मनतव्यम् । अर्थच्युतः कथम् अहं वर्तिष्ये । यतो वित्तं हि विनाशि । स्थिरं
 पौरुषम् । उक्तं च ।
- 30
- सक्षात् कन्दुकपातं हि । पतय् आर्यः पतन् अपि ।
 कातरस् तु पतय् एव । मृत्युएडपतनेन हि ॥ १३२ ॥

किं बङ्गना । श्रूयतां कार्यतत्त्वम् । केचिद् अत्र पुरुषा धनभोगभोगिनः । केचिच् च धनरक्षितार एव भवति । तथा चोक्तम् ।

अर्थस्यौपार्जनं कृत्वा । नैवाभाग्यः समशुते ।

अरण्णं महद् आसाद् । मूढः सोमिलको यथा ॥ १३३ ॥

हिरण्य आह । कथम् एतत् । मन्यरकः कथयति ।

3

6

॥ कथा दृ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने सोमिलको नाम तन्तुवायः । स चानेकरचनारञ्जितानि पार्थिवजनोचितानि वस्त्राणि सौटैव विट्धाति । परं भोजनाच्छादनाधिका कथम् अपि नार्थमाचा संपद्यते । ये चान्ये स्थूलवस्त्रसंपादकाः कौलिकाः । तान् महर्ष्य-संपन्नान् अवलोक्य स्वभार्याम् आह । प्रिये । पश्यैतान् स्थूलपटकरान् अप्य उपार्जितधननिकरान् । तद् अधारणकं ममैतन् १२ नगरम् । अतोऽहम् अन्यत्र यास्यामि । तज्जार्याब्रवीत् । भीः प्रिय । मिथ्या प्रजल्पितम् इदम् । यद् अन्यत्र गतानां धनं *भवति । उक्तं च ।

15

न हि भवति यन् न भाव्यं । भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन ।

करतलगतम् अपि नश्यति । यस्य च भवितव्यता नास्ति ॥ १३४ ॥

अपरं च ।

18

यथा धेनुसहस्रेषु । वत्सो विन्दति मातरम् ।

एवं पूर्वकृतं कर्म । कर्तारम् अनुगच्छति ॥ १३५ ॥

किं च ।

21

यथा छायातपौ नित्यं । सुसंबद्धौ परस्परम् ।

एवं कर्म च कर्ता च । संश्विष्टाव् इतरेतरम् ॥ १३६ ॥

तस्माद् अचैव स्वकर्मनिष्ठस् तिष्ठ । सो ऽब्रवीत् । प्रिये । न
सम्यग् अभिहितम् । व्यवसायं विना कर्म न फलति । उक्तं च ।
यथैकेन न हस्तेन । तालिका संप्रपद्यते ।
तथोद्यमपरित्यक्तं । न फलं कर्मणः स्मृतम् ॥१३७॥

3

तथा च ।

पश्य कर्मवशात् प्राप्तं । भोज्यकाले च भोजनम् ।
हस्तोद्यमं विना वक्त्रे । प्रविशेन् न कथंचन ॥१३८॥

6

किं च ।

उद्यमेन हि सिध्यन्ति । कार्याणि न मनोरथैः ।
न हि सुप्रस्य सिंहस्य । प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥१३९॥

9

अपरं च ।

स्वशक्त्या कुर्वतः कर्म । सिद्धिश्चेन न भवेद् यदि ।
*नोपालभ्यः पुमांस् तत्र । दैवान्तरितपौरुषः ॥१४०॥

12

तद् अवश्यं मया देशान्तरं कर्तव्यम् । इत्य् उक्ता वर्धमानपुरं
गतः । वर्षत्रयं स्थित्वा सुवर्णशतत्रयोपार्जनां कृत्वा भूयोऽपि 15
स्वगृहं प्रति प्रस्थितः ।

अथार्धमार्गे महाटव्यां गच्छतोऽस्य भगवान् आदित्यो
ऽस्तम् उपागतः । तद् असाव् आत्मभयाद् वटवृक्षस्य स्थूलशा- 18
खाम् आरुह्य यावत् प्रसुप्तः । तावन् निशीथे स्वप्ने द्वौ पुरुषौ
क्रोधसंरक्तलोचनौ परस्परं जल्पन्तौ श्रृणोति । तच्चैकः प्राह । भोः
कर्तः । त्वं बहुधा निवारितः । यथा । अस्य किल सोमिलकस्य 21
भोजनाच्छादनाधिका समुद्धिर् नास्ति । अतो भवता कदाचिद्
अपि नाधेया । तत् कथम् अस्य सुवर्णशतत्रयं प्रदत्तम् । स आह ।
भोः कर्मन् । अवश्यं मया व्यवसायिनां व्यवसायानुरूपं फलं 24

देयम् । तस्य च परिणतिस् तदायत्ता । इति । अतस् तम् एवापहर । इति । तच् छुत्वा यावद् असौ प्रबुद्धः सुवर्णग्रन्थिम् अन्वेषयति । तावद् रिक्तां दृष्ट्वा चिन्तयाम् आस । अहो । मयै³ तावता कष्टेनोपार्जितं द्रव्यं कथं हेलया गतम् । तद् वर्षमात्रमो निष्कंचनः कथं स्वपत्या मिचाणां वा मुखं दर्शयिष्यामि । इति निश्चित्य भूयोऽपि वर्धमानपुरं गतः । तच् च वर्षमात्रेणापि⁶ सुवर्णशतपञ्चकम् अर्जयित्वा भूयोऽपि स्वगृहं प्रत्य अन्यमार्गेण प्रचलितः ।

यावद् अस्तं गच्छति भानुः । तावत् तम् एव न्ययोधम्⁹ आसादितवान् । कष्टं भोः कष्टम् । किम् एवं प्रारब्धं दैवहतकेन । पुनः स एव न्ययोधरूपी राष्ट्रसः संप्राप्तः । इति । एवं चिन्तयन् स्वप्रायमानस् तस्य शाखायां ताव् एव द्वौ पुरुषाव् अपश्यत् ।¹² तयोर् एकोऽब्रवीत् । कर्तः । किं त्यैतस्य सोमिलकस्य सुवर्ण-शतपञ्चकं दत्तम् । किं न वेत्ति भवान् । यद् भोजनाच्छादनाद् चृते ऽस्याभ्यधिकं किंचिद् एव नास्ति । सोऽब्रवीत् । भोः¹⁵ *कर्मन् । मयावश्यं देयं व्यवसायिनाम् । तस्य परिणामस् तदायत्तः । तत् किं माम् उपालम्भयसि । तच् छुत्वा यावद् असौ सोमिलको ग्रन्थिम् अन्वेषयति । तावद् रिक्तां पश्यति । ततश्¹⁸ च परमवैराग्यसंपन्नो व्यचिन्तयत् । अहो । किं मम धनरहितस्य जीवितेन । तद् अत्र बटवृक्ष आत्मानम् उद्ध्य प्राणत्यागं करोमि ।

एतन् निश्चित्य दर्भमयीं रज्जुं विधाय ग्रीवायां पाशं नियोज्य²¹ शाखाम् आसाद्य यावत् तस्यां निवध्यात्मानं निष्ठिपति । तावद् एकः पुमान् आकाशस्य इदम् आह । भोः सोमिलक । मा मैवं साहसं काषीः । स एवाहं वित्तापहारकः । यस् ते भोजनाच्छा-²⁴

दनाभ्यधिकां वराटिकाम् अपि न सेहे । तद् गच्छ गृहम् । तथा
न मे स्याद् व्यर्थं दर्शनम् । तत् प्रार्थ्यतां वरम् अभीष्टम् । इति ।
सोमिलक आह । यद्यु एवम् । तद् देहि मे प्रभूतं धनम् । सो ३
ऽब्रवीत् । भद्र । किं करिष्यसि भोगत्यागरहितेन धनेन । यतो
भोजनाच्छादनाभ्यधिको नास्ति ते भोगः । सोमिलक आह ।
यद्यु अपि भोगो न भवति । तथापि तद् भवतु । उक्तं च । ६

विरूपोऽप्यु अकुलीनोऽपि । सद्वानाश्रितमानसैः ।

सेव्यते च नरो लोकैर् । यस्य स्याद् विवरसंचयः ॥१४१॥

तथा च । ९

शिथिलौ च सुबद्धौ च । पततः पततो न वा ।

निरीक्षितौ मया भद्रे । दश वर्षाणि पञ्च च ॥१४२॥

पुरुष आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् । १२

॥ कथा ७ ॥

कस्मिंश्चित् अधिष्ठाने प्रलभ्ववृषणो नाम षण्डः प्रतिवसति स्म ।
स च मदान्तिरेकात् परित्यक्त्यूथो नदीतटानि शृङ्गाभ्यां विदारयन् ।
स्वेच्छया मरकतसदृशानि शष्पायाणि भृश्यन् अरण्यचरो वभूव ।
अथ तच्चैव वने प्रलोभिको नाम शृगालः प्रतिवसति स्म । स
भार्यया सह कदाचिन् नदीपुलिने सुखेनोपविष्ट आस्ते । एतस्मिन् ।
अन्तरे प्रलभ्ववृषणः षण्डो जलपानार्थं तद् एव पुलिनम्
अवतीर्णः । तस्य तौ प्रलभ्ववृषणाव् अवलोक्य शृगाल्या शृगालो
ऽभिहितः । स्वामिन् । पश्यात्य वृषभस्य मांसपिण्डौ लभ्वमानौ ।
यथावस्थितौ । तद् एतौ क्षणेन प्रहरेण वा पतिष्ठतः । एवं
ज्ञात्वा भवान् अस्य पृष्ठे यातुम् अर्हति । शृगाल आह । प्रिये । २१

न ज्ञायते । कदाचिद् एतयोः पतनं भविष्यति वा । न वा । तत्
किं मां वृथा श्रमाय नियोजयसि । अचस्यस् तावज् जलार्थम्
आगतांस् त्वस्मेतो मूषकान् भक्षयिष्यामि । मार्गोऽयं यतसः
तेषाम् । अथवास्य पृष्ठे गमिष्यामि । तद् अचान्यः कश्चिद् एत्य
स्थानं समाश्रयिष्यति । तद् एतन् न युज्यते कर्तुम् । उक्तं च ।

यो ध्रुवाणि परित्यज्य । अध्रुवाणि निषेवते ।

6

ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति । अध्रुवं नष्टम् एव च ॥१४३॥
सांब्रवीत् । भोः । कापुरुषस् त्वम् । यत् किंचिद् अवाय संतोषं
करोषि । तन् न युक्तम् । पुरुषेण सदैवोद्योगवता विशेषेण ।
भाव्यम् । उक्तं च ।

यच्चोत्साहसमालङ्घो । यच्चालस्यविहीनता ।

नयविक्रमसंयोगस् । तच्च श्रीर् अखिला ध्रुवम् ॥१४४॥

12

तथा च ।

न दैवम् इति संचिन्य । त्यजेन् नोद्योगम् आत्मनः ।

अनुद्योगेन नो तैलं । तिलेभ्योऽपि हि जायते ॥१४५॥

15

यच् च तं वदसि । एतौ पतिष्यतो वा न वा । इति । तद् अथ्
अयुक्तम् । उक्तं च ।

कृतनिश्चयिनो वन्द्यास् । तुङ्गिमा नोपयुज्यते ।

18

चातकः को वराकोऽयं । यस्येन्द्रो वारिवाहकः ॥१४६॥

अपरम् । तावद् अहं मूषकमांसस्यातीव निर्विषा । एतौ च
मांसपिण्डौ प्रत्यासन्नपतनौ च दृश्येते । तत् सर्वथा नान्यथा
कर्तव्यम् । इति । अथासौ तद् आकर्ष्य मूषकप्राप्निस्थानं त्यक्ता
तस्य प्रलङ्घवृषणस्य पृष्ठम् अन्वगच्छत् । अथवा साध्य इदम्
उच्यते ।

24

तावत् स्यात् सर्वकृत्येषु । पुरुषोऽत्र स्वयं प्रभुः ।

*स्त्रीणां वाक्याङ्कुशैः कर्णे । यावन् न ध्रियते बलात् ॥१४७॥

तथा च ।

3

अकृत्यं मन्यते कृत्यम् । अगस्यं मन्यते सुगम् ।

अभस्यं मन्यते भस्यं । स्त्रीवाक्यप्रेरितो नरः ॥१४८॥

एवं तस्य पृष्ठतः सभार्यः परिभ्रमंश चिरकालम् अनयत् । न च ६
तयोः पतनम् अभूत् । ततश्च च पञ्चदशे वर्षे निर्वेदात् स
भार्याम् आह ।

शिथिलौ च सुबद्धौ च । पततः पततो न वा ।

9

निरीक्षितौ मया भद्रे । दश वर्षाणि पञ्च च ॥१४९॥

तत् पश्चाद् अपि । नैतयोः पतनं भविष्यति । इति तम् एव
मूषकमार्गम् अनुसरावः ॥

12

अतोऽहं ब्रवीमि । शिथिलौ च सुबद्धौ च । इति । तद्
एवं धनवान् सर्वोऽपि स्पृहणीयो भवति । अतो देहि मे प्रभूतं
धनम् । पुरुष आह । यद्य एवम् । तद् गच्छ त्वं भूयोऽपि 15
वर्धमानपुरम् । तत्र द्वौ वणिकपुत्रौ धनगुप्तभुक्तधनाख्यौ प्रति-
वसतः । तयोश्च चेष्टितं बुद्धैकस्य स्वरूपं प्रार्थनीयम् । इत्य्
उक्तादर्शनं गतः । सोमिलकोऽपि विस्मितमना भूयोऽपि 18
वर्धमानपुरं गतः ।

अथ संध्यासमये परिश्रान्तो धनगुप्तगृहं पृच्छन् कृच्छ्राल्
लब्ध्वा प्रविष्टः । अथ तस्य भार्या पुत्रादिभिश्च निर्भर्त्यमानो 21
ऽपि गृहाजिरं प्राणोपविष्टः । ततश्च भोजनवेलायां भक्ति-
वर्जितं भोजनं लब्ध्वा तत्रैव सुप्तः । यावन् निशीथे पश्यति ।
तावत् ताव् एव द्वौ पुरुषौ मन्ययेते । तत्रैकोऽब्रवीत् । भोः 24

v

कर्तः । किं त्वयास्य धनगुप्तस्याधिको व्ययो निर्मितः । यत् सोमि-
लकस्यानेन भोजनं प्रदत्तम् । तद् अयुक्तं कृतं त्वया । द्वितीयः
प्राह । भोः कर्मन् । न ममाच दोषः । मया लाभः क्षतिश्च च ३
कर्तव्या । तत्परिणतिश्च त्वदायत्ता । अथ यावद् असाव् उत्ति-
ष्टति । तावद् धनगुप्तस्य विषूचिकादोषेण द्वितीये ५ हि खिद्यमा-
नस्योपवासः संज्ञातः ।

ततः सोमिलको ६ पि तद्गृहान् निष्क्रम्य भुक्तधनगृहं गतः ।
तेनापि चाभ्युत्थानभोजनाच्छादनादिभिर् विहितवहुमानस् तस्यैव
गृहे सुखशश्यायां सुष्वाप । ततश्च निशीथे यावत् पश्यति १९
तावत् ताव् एव द्वौ पुरुषौ मिथो मन्त्रयेते । तच्चैको ७ ब्रवीत् ।
भोः कर्तः । अद्यानेन भुक्तधनेन सोमिलकस्योपचारं कुर्वता प्रभूतो
व्ययः कृतः । ततः कुतो ८ यम् उद्घारविधिं दास्यति । यतः सर्वम् १२
अनेन *व्यवहारकगृहाद् आनीतम् अस्ति । स आह । भोः कर्मन् ।
मम कृत्यम् एतत् । परिणतिश्च त्वदायत्ता । अथ प्रभाते को
९ पि राजपुरुषो राजप्रसादजं वित्तम् आदाय समायातो भुक्तधनाय १५
सर्वं समर्पयाम् आस ।

तद् दृष्टा सोमिलकश्चिन्नितवान् । संचयरहितो ११ पि
वरम् एष *भुक्तधनः । न पुनर् असौ कदर्यो गुप्तधनः । उक्तं च । १८

अग्निहोत्रफला वेदाः । शीलवृत्तफलं श्रुतम् ।

रतिपुत्रफला दारा । दत्तभुक्तफलं धनम् ॥१५०॥

तद् भगवान् विधाता मां दत्तभुक्तधनं करोतु । न कार्यं मे २१
*धनगुप्ततया । इत्युक्ते विधाता तं तथैव कृतवान् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । अर्थस्त्रोपार्जनं छत्वा । इति । तत् । भद्र हिरण्य । एवं ज्ञात्वा
 धनविषये ल्यासंतोषो न कार्यः । उक्तं च ।

संपत्सु महतां चिन्तं । भवत्युत्पलकोमलम् ।

3

आपत्सु च महाशैलाश्चिलासंधातकर्कशम् ॥ १५१ ॥

किं च । प्राप्तव्यो नियतिवलाश्रयेण योऽर्थो
 निश्चेष्टः शृणनगतोऽप्युत्पाद्युते तम् ।

6

भूतानां महति छते ऽपि हि प्रयत्ने
 नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्मि नाशः ॥ १५२ ॥

praha

अपरं च । किं चिन्तिनेन बड्जना । किं वा शोकेन भनसि निहितेन ।

9

तन् निश्चितं भविष्यति । विधिना लिखितं ललाटे यत् ॥ १५३ ॥

ār

तथा च । द्वीपाद् अन्यस्ताद् अपि । मध्याद् अपि जलनिधेर् दिशोऽप्युत्तात् ।
 आनीय इट्ट इति घटयति । विधिर् अभिमतम् अभिमुखीभूतः ॥ १५४ ॥

12

अपरं च । *अघटितघटितं घटयति । सुघटितघटितानि जर्जरीकुरुते ।
 विधिर् एव तानि घटयति । यानि पुमान् नैव चिन्तयति ॥ १५५ ॥

ār

अनिच्छन्तोऽपि दुःखानि । यथेहायान्ति देहिनः ।

15

सुखान्य् अपि तथा मन्ये । चिन्तादैन्येन को गुणः ॥ १५६ ॥

अपरं च । अन्यथा शास्त्रगर्भिणा । धिया धीरोऽर्थम् ईहते ।

18

*स्वामीव प्राक्तनं कर्म । विद्धाति तद् अन्यथा ॥ १५७ ॥

चेन शुज्जीक्रता हंसाः । शुकाश् च हरितीक्रताः ।

मयूराश् चिच्चिता चेन । स नो वृत्तिं विधास्यति ॥ १५८ ॥

साधु चेदम् उच्यते ।

21

भग्नाश्च करण्डपिण्डिततनोर् ग्लानेन्द्रियस्य कुधा

छत्वाखुर् विवरं स्वयं निपतितो नक्तं सुखे भोगिनः ।

तुप्तस् तत्पिशितेन सत्वरम् असौ तनैव यातः पथा

24

स्वस्यास् तिष्ठत दैवम् एव हि नृणां वृद्धौ च्यै चाकुलम् ॥ १५९ ॥

sārdū

तद् इति मल्वा श्रेय एव चिन्तनीयम् । तथा चोक्तम् ।

कर्तव्यः प्रतिदिवसं प्रसन्नचिन्तः

27

स्वल्पोऽपि ब्रतनियमोपवासधर्मः ।

प्राणेषु प्रहरति निव्यम् एव दैवं

भूतानां महति छते ऽपि हि प्रयत्ने ॥ १६० ॥

praha 30

तस्मात् सदैव संतोष एव श्रेयान् ।

33

संतोषामृतवृप्तानां । यत् सुखं शान्तचेतसाम् ।

कुतस् तद् धनलुम्बानाम् । इतश् चेतश् च धावताम् ॥ १६१ ॥

Frame-story: Dove, mouse, crow, tortoise, and deer.

- अपरं च । क्षान्तितुल्यं तपो नास्ति । न संतोषसमं सुखम् ।
न मैत्रीसदृशं दानं । न धर्मोऽस्मि दयासमः ॥ १६२ ॥
- किं बड्डना प्रलयितेन । स्ववेशमेदं भवतः । निर्वृतेनानुद्विघेन च भूत्वा त्वया मया सह ३
प्रीतिपूर्वं कालोऽतिवाह्यः । तच् चानेकशास्त्रार्थानुगतं मन्थरोक्तं श्रुत्वा लघुपतनको
विकसितवद्नः परितोषम् उपगतोऽत्रवीत् । भद्रं मन्थरकं । साधुरु आश्रयणीयगुणोऽसि
त्वम् । भवता ह्य एवं छतहिरण्याभ्युपतन्ती मम मनसः परमतुष्टिरु उत्पादिता । उक्तं च । ६
- सुखस्य सारः परिमुज्यते तैर्
जीवन्ति ते सत्पुरुषास् त एव ।
हृष्टाः सुहृष्टिः सुहृदः सुहृद्धिः ॥ १६३ ॥
- *प्रिया: प्रियैर् ये सहिता रमन्ते ॥ १६३ ॥
- उपा
- अपरं च । ऐश्वर्यवन्तोऽपि हि निर्धनास् ते
व्यर्थश्रमा जीवितमाचसाराः ।
छता न लोभोपहताद्विभूत्यैः
सुहृत्स्वयंग्राहविभूषणा श्रीः ॥ १६४ ॥
- १२
- तद् अनेन हितोपदेशेन दुःखार्णवनिमयोऽसौ भवतौव समुद्गृतः । युक्तं चैतत् ।
- सन्त एव सतां नित्यम् । आपत्तरणहेतवः ।
गजानां पङ्कमपानानां । गजा एव धुरंधराः ॥ १६५ ॥
- १५
- अन्यच् च । श्वाद्यः स एको भुवि मानवानां
सोऽन्तं गतः सत्पुरुषव्रतस्य ।
यस्यार्थिनो वा शरणागता वा
नाशाविभङ्गाद् विमुखाः प्रयान्ति ॥ १६६ ॥
- १८
- इद्रा २१
- साध्य इदम् उच्यते ।
किं पौरुषं रक्षति येन नारात्नं
किं वा धनं नार्थिजनाय यत् स्यात् ।
का सा क्रिया या न हितानुबन्धा
किं जीवितं यद् यशसो विरोधि ॥ १६७ ॥
- २४
- इद्रा
- अथैवं जल्यतां तेषां चिचाङ्गो नाम कुरङ्गो लुभ्यकवाणपातचक्कितचित्तस् तृष्णार्तस् २७
तम् उद्देशम् आगतः । आयान्तं च तम् अवलोक्य लघुपतनको वृक्षम् आरूढः । हिरण्यः
शरस्त्वयं प्रविष्टः । मन्थरकः सलिलाश्यम् आस्थितः । चिचाङ्गोऽप्य आत्मशङ्काया
तटनिकट एव स्थितः । अथ लघुपतनक उत्पत्य योजनमानं भूमण्डलम् आलोक्य ३०
पुनर् वृक्षम् अधिरुद्ध्य मन्थरकम् आहृतवान् । भद्रं मन्थरक । एह्य एहि । न ते कश्चिद्
इहावस्थितस्यापायो विद्यते । सुवीचितम् एतद् वनं मया छतम् । केवलं मृगोऽप्यम्
उदकार्थी ह्रदम् उपगतः । इत्य उक्ते चयोऽपि तथैव समागताः । अथाभ्यागतवत्सलतया ३३

मन्यरकस् तं मृगम् आह । भद्र । पीयताम् अवगाह्यतां च । प्रधानम् उदकं श्रीतलं च ।
 तद्वचनम् आधाय चिचाङ्गश् चिन्तयाम् आस । न मैत्रेभ्यः सकाशात् स्वल्पम् अपि
 भयम् अस्ति । कस्यात् । कञ्चपस् तावद् उदकगत एव शक्तिमान् । मूषकवायसाव् ३
 अपि मृतम् एव भच्यतः । तद् एतान् अनुसरामि । इति मत्वा तैः सह संगतः ।
 मन्यरकेण च स्वागताभ्युपचारपुरःसरम् अभिहितश् चिचाङ्गः । अपि शिवं भवतः ।
 कथ्यताम् अस्साकम् । कथम् इदं वनगहनम् आगतो ऽसि । इति । अथासाव् अब्रवीत् । ६
 निर्विषो ऽस्य अनेनाकामविहारित्वेन । अश्ववारैः सारमेयैर् लुभ्यकैर् इतश् चृतश्
 च सन्निरुद्धमानो भयान् महता जवेनातिक्रम्य सर्वान् आगतो ऽचाहम् उदकार्थी ।
 तद् इच्छामि भवद्विः सार्धं मैत्रीं कर्तुम् । तच् कुल्वा मन्यरक आह । अल्पकाया वयम् । ९
 न युज्यते भवतो ऽसामिः सह सख्यं कर्तुम् । यतः प्रत्युपकारसमर्थैः सह सख्यं कर्तुम्
 उचितम् । तच् कुल्वा चिचाङ्गो ऽब्रवीत् ।

वरं नरकवासो ऽपि । विद्वद्विः सहितो मम ।

12

न नीचजनसंपर्कः । मुरेन्द्रभुवनेष्व अपि ॥ १६८ ॥

अल्पकायो ऽनल्पकाय इति । किम् अनेनात्मनिन्द्रापूर्वकेणाभिहितेन । अथवा युक्तं
 सत्पुरुषाणाम् ईदृशं वचनं वक्तुम् । तद् अव्यावश्यं भवद्विरुद्ध मद्या सह सख्यं कर्तव्यम् । १५
 एवं चानुशूयते ।

कर्तव्यान्य् एव मिचाणि । सबलान्य् अबलानि च ।

18

हस्तियूथं वने बद्धं । मूषकैर् यद् विमोचितम् ॥ १६९ ॥

मन्यरकः पृच्छति । कथम् एतत् । चिचाङ्गः कथयति ।

॥ कथा ८ ॥

अस्ति कश्चिद् *उत्सन्नजनपदगृहदेवतायतनो भूमिप्रदेशः । तच् २१
 पूर्वोषितमूषकाः संजातपुच्चपौच्चदौहिच्चादिभिर् भवनभूभागच्छिद-
 वसतयो वेशमप्रतिवेशमपरंपरया वासं चक्रिरे । एवं च तेषां
 विविधोत्सवप्रकरणविवाहखाद्यपानादिना परं सौख्यम् अनुभवतां २४
 कालो ऽतिवर्तते । अचान्तरे गजपतिरु गजसहस्रपरिवृतः पूर्वो-
 पलब्धोदके सरसि स्वयूथेन सहोदकग्रहणाय गन्तुम् आरब्धवान् ।
 अथ गच्छता तेन गजपतिना मूषकावसथानां मध्येन यथाकालो- २७

पपन्ना मूषकाः संपिष्टवक्त्रनेचशिरोग्रीवाः कृताः । शेषभूताश च
संप्रहारं चक्रिरे । व्यापादिता वयम् एभिर् दुष्टगजैर् गच्छद्धिः ।
यदि पुनर् एवैत इहागमिष्यन्ति । ततो बीजशेषा अपि नः
भविष्यामः । अपि च ।

स्मृशन् अपि गजो हन्ति । जिघन् अपि भुजंगमः ।

हसन् अपि नृपो हन्ति । मानयन् अपि दुर्जनः ॥ १७० ॥

तद् अचान्तरे करणीयेनोपायश चिन्त्यताम् । अथ विचिन्त्योपायं
कतिपये ऽपि गतास् तत् सरो गजपतिं प्रणस्य सविनयम्
अब्रुवन् । देव । इतो नातिदूरे पारंपर्यक्रमायातो ऽस्माकम् आव-
सथः । तत्र पुच्चौचपरंपरया वृद्धिम् उपागताः । तद् भवद्धिर्
इहोटकग्रहणार्थम् आगच्छद्धिः सहस्रशो विनाशिता वयम् । यदि
पुनस् तेनैव मार्गेण यास्यथ । ततो बीजावशेषा अपि न भवि-
थामः । तद् यद्य अस्माकम् उपरि कृपास्ति । ततो ऽन्येन पथा
गच्छत । इति । यत्कारणम् । अवश्यम् एवास्मद्विधैर् अपि
कदाचित् किंचित् प्रयोजनं भविष्यति । तच् च श्रुत्वा यूथपतिः
स्वचित्तेनावधार्य । यथेऽमे वदन्ति मूषकाः । तथैव । नान्यथा ।
इति कृत्वा तम् अर्थं प्रतिपन्नवान् । अथ गच्छति काले केनचिद्
राज्ञा हस्तिबन्धकपुरुषा हस्तिनां बन्धनाय समादिष्टाः । तैश् च
वारिबन्धं कृत्वा सयूथो यूथाधिपतिर् विधृत्य दिनचयानन्तरं
महत्या रज्ज्वादियन्तरणया ततः समाकृथ तस्मिन् एव वने स्थूल-
स्कन्धवृक्षेषु बङ्गः । अथ गतेषु बन्धकपुरुषेषु स एवं चिन्तयति ।
केन प्रकारेण कस्य वा सकाशन् मे मोक्षो भविष्यति । स्मृत्वा ।
तान् मूषकान् विहाय नान्यो ऽस्य अस्माकं मोक्षोपायः । ततो
गजबन्धनभूमिबहिःस्थितया पूर्वोपलब्धमूषकावसथया निजप-
24

रिचारकहस्तिन्या मूषकेभ्यो यथावृत्तं निजबन्धनव्यसनं यूथपतिर्
 आख्यापितवान् । ते च श्रुत्वा प्रत्युपकारकरणार्थं सहस्रशो मिलित्वा
 तद्यूथसकाशं गताः । दृष्ट्वा च सयूथं यूथपतिं बद्धं यथास्थानं ३
 पाशांश् छित्वा वृक्षस्तन्योपरि समारुद्ध्य स्फन्दवन्धरज्जूंश् च खण्ड-
 यित्वा बन्धनान् मोचितवन्तः ॥

अतोऽहं ब्रीमि । कर्तव्यान् एव मिचाणि । इत्यादि । तच् कुत्वा मन्थरकेणाभिहितम् । 6
 भद्र । भवत् एवम् । मा भैषोः । स्वेष्मैदं भवतः । तन् निरुद्वेगमनसा यथेष्टुम्
 अत्रोद्यताम् । ततस् तेषां स्वेच्छया क्रताहारविहाराणां मधाह्नसमये विपुलहृदसमीपे
 वहलवृच्छायाधस्तात् द्वातसमागमानां विविधधर्मार्थादिशास्त्रविचारेण परस्परं प्रीति- 9
 पूर्वकं कालोऽतिवर्तते । युक्तं चैतत् ।

काव्यशास्त्रविनोदेन । कालो गच्छति धीमताम् ।

व्यसनेन हि मूर्खाणां । निद्रया कलहेन वा ॥ १७१ ॥

12

किं च । सुभाषितरसास्त्रादवद्वरोमाङ्गकच्चकाः ।

विनापि संगमं स्त्रीएण । सुधियः सुखम् आम्रयुः ॥ १७२ ॥

अथ कदाचित् तस्यां नियतवेलायां चिचाङ्गो नायातः । तं चापश्चन्तस् ते तत्का- 15
 लसमुपज्ञातविपरीतनिमित्तशङ्कितहृदयास् तस्याकृशलं मन्यमाना धृतिं न लेभिरे ।
 ततो मन्थरकहिरण्यौ लघुपतनकं प्रत्युत्तक्तवन्तौ । भद्र । अशक्ताव् आवां मन्दगतितया
 तं प्रियसुहृदम् अन्वेष्टुम् । तद् भवान् एवान्विष्य जानातु । किम् असौ सिंहेन भक्षितः । 18
 अथवा दावानलेनानुवलीढः । उत लुभ्यकादिगोचरे पतितः । इति । उत्तं चैतत् ।

लीलोद्यानगते ऽपि हि । सहस्रा पापं विशङ्क्षति बन्धौ ।

किम् उ दृष्टवद्वपायप्रतिभयकान्तारमध्यस्ये ॥ १७३ ॥

ar 21

तत् सर्वथा गत्वा चिचाङ्गवात्तां यथावस्थिताम् अन्विष्य शीघ्रम् आगच्छ । तच् कुत्वा
 लघुपतनको नातिद्वूरे गत्वा पञ्चलसमीपे खादिरकीलकावलम्बितदृढकूटपाशपतिं
 चिचाङ्गं दृष्ट्वा सविषादम् आह । भद्र । कथम् इमाम् आपदं प्राप्तोऽसि । सोऽब्रीत् । 24
 मित्र । नायं विलम्बकालः । श्रूयताम् अस्मद्वचनम् । यथा ।

प्राणव्यये समुत्पन्ने । यदा स्वान् मित्रदर्शनम् ।

दयोः सुखप्रदं तच् च । जीवतोऽपि मृतस्य च ॥ १७४ ॥

27

तत् चन्तव्यम् । यत् किंचिन् मया प्रणयकुपितेन गोष्ठीष्व अभिहितम् । तथा हिरण्यम-
 न्यरकाव् अपि मद्वचनाद् वाच्यौ ।

अज्ञानाज् ज्ञानतो वापि । यद् दुरक्तम् उदाहृतम् ।

तत् क्वन्तव्यं युवाभ्यां मे । शत्रा प्रीतिपरं मनः ॥ १७५ ॥

तच् कृत्वा लघुपतनक आह । भद्र । न भेतव्यम् अस्मद्विधेषु मिचेषु विद्यमानेषु । तद् अहं ३
हिरण्यं गृहीत्वा त्वत्पाशच्छेदनाय द्रुततरम् आगमिष्यामि । एवम् उक्तोद्विमहृदयो
मन्थरकहिरण्यान्तिके गत्वा चिचाङ्गबन्धनस्वरूपं निवेद्य हिरण्यं चञ्चा गृहीत्वा पुनश्
चिचाङ्गान्तिकम् आगतः । हिरण्योऽपि तं तदवस्थम् अवलोक्य सविषादम् आह । भद्र । ६
त्वं सदा शङ्खितहृदयो ज्ञानचञ्चुश् चासि । तत् कथम् इदं ते बन्धनव्यसनम् । सो
ऽब्रवीत् । वयस्य । किम् अनेन पृष्ठेन । बलवद् धि दैवम् । उत्तं च ।

किं शक्यं सुमतिमतापि तच कर्तुं

यत्रासौ व्यसनमहोदधिः द्रातान्तः ।

रात्रौ वा दिनसमये ऽथवा समये

योऽदृश्यः प्रहरति तेन को विरोधः ॥ १७६ ॥

praha 12

तत् । साधो । त्वम् अभिज्ञोऽसि नियतिविलसितानाम् । अतो द्रुतं विन्द्वि पाशम् ।
यावत् क्रूरकर्मा व्याधो नेहागच्छति । हिरण्य आह । मयि पार्श्वस्ये न भेतव्यम् । किं च ।
मम मनसि महान् संतापो वर्तते । तम् अपनयतु भवान् वृत्तान्तकथनेन । प्रज्ञाचञ्चुर् १५
असि । कथम् अस्य बन्धनस्य वशम् उपगतः । सोऽब्रवीत् । यद् अवश्यं त्वया श्रोतव्यम् ।
तद् आकर्णय । यथाह पूर्वम् अनुभूतबन्धनव्यसनोऽपि दैववशात् पुनर् बद्धः । सो
ऽब्रवीत् । कथय । कथम् अनुभूतपूर्वे *भवता बन्धनव्यसनम् । तत् सर्वे विल्लरतः श्रोतुम् १८
इच्छामि । चिचाङ्गोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ९ ॥

पूर्वम् अहं षण्मासज्ञातः शिष्युभावात् सर्वेषाम् अयतो विह- २१
रामि । लीलया च दूरं गत्वा स्वयूथं प्रतिपालयामि । अस्माकं
च इवे गती । ऊर्ध्वा । अज्ञसा च । तयोर् अहम् अज्ञसां वेद्यि ।
न चोर्ध्वाम् । अथ कदाचिद् विचरन् यावन् मृगगणान् न २४
पश्यामि । तावत् सुतराम् आविमहृदयः । क्व ते गताः । इति
दिशो विलोकयन् अयतः स्थितान् पश्यामि । ते ह्य् ऊर्ध्वगत्या
जालं व्यतिक्रम्य सर्वे ऽपि पुरतः स्थित्वा माम् एव *वीक्षमा- २७
णास् तिष्ठन्ति । अथोर्ध्वगतेर् अनभिज्ञतयाहं व्याधपाशजालेन

बद्धो यावत् स्वयूथान्तिकम् उपसर्पितुमना जालम् आकर्षामि ।
 तावद् व्याधेन सर्वतो नद्धोऽधःशिरा भूमौ निपतितः । गतं च
 तन् मृगयूथं मयि निराशतया । अथ व्याधेनागत्य । शिशुरः
 अयं क्रीडामाचयोग्यः । इति संजातमृदुहृदयेनाहं मृत्युना न संयो-
 जितः । विशेषतश्च च गृहं नीत्वा राजपुचस्य क्रीडनकार्थं प्रदत्तः ।
 स राजपुत्रोऽपि मां दृष्ट्वा परितुष्टो व्याधस्य पारितोषिकं ददौ ।
 मां चाभ्यङ्गोद्वर्तनंस्तानंभोजनंगन्धविलेपनंसत्कारैर् अपि समुचित-
 तमनोहराहारैर् अतर्पयत् । सोऽहम् अन्तःपुरिकाजनस्य कुमा-
 राणां च कौतुकपराणां हस्ताद् धस्तं गच्छन् ग्रीवानयनकरच-
 रणकर्णाकर्षणादिभिः परिक्लेशितः । अथ कदाचिद् राजपुचस्य
 शयनीयाधःस्येन प्रावृद्धालसमये सविद्युन्मेघस्तनितं श्रुत्वोल्कणिद-
 तहृदयेन मया स्वयूथम् अनुस्मृत्येदम् अभिहितम् ।

12

यथा वातविधूतस्य । मृगयूथस्य धावतः ।

पृष्ठतोऽनुगमिष्यामि । कदैतन् मे भविष्यति ॥१७७॥

अथासौ राजपुत्रः । केनेदम् अभिहितम् । इति संचस्तहृदयः ।
 समन्ताद् अवलोकयन् माम् अपश्यत् । दृष्ट्वा च । न मानुषे-
 णेदम् अभिहितम् । किं तु मृगेण । अत एतद् औत्पातिकम् ।
 तत् सर्वथा विनष्टोऽस्मि । इति मत्वा यहगृहीत इव कथम् ।
 अपि प्रसखलितवासा राजपुत्रो गृहाद् बहिर् निश्चक्राम । भूता-
 धिष्ठितम् इवात्मानं मन्यमानो मान्त्रिकतान्त्रिकादिपुरुषान् मह-
 त्यार्थमाचया प्रलोभ्याभिहितवान् । यो ममेमां रुजम् अपनयति ।
 तस्माय् अकृशं पूजां करोमि । अहम् अपि तत्रासमीक्ष्यकारिणा
 जनेन काष्ठेष्टकालगुडप्रहारैर् हन्यमानः । अनेन किं पशुना
 व्यापादितेन । इति वदन्त्रायुःशेषतया केनापि साधुना रक्षितः ।

24

Tale ix: Deer's former captivity.

Frame-story.

तेन च मद्विकारोपलब्धार्थेन विज्ञप्तो राजपुत्रः । यथा । भद्र ।
अनेन प्रावृत्तालसमयोत्सुकेन स्वयूथम् अनुस्मृत्येदम् अभिहितम् ।
यथा वातविधूतस्य । मृगयूथस्य धावतः ।

3

पृष्ठतोऽनुगमिष्यामि । कौटून् मे भविष्यति ॥१७८॥

तद् भवतः किम् असंबद्धं ज्वरकारणम् । तच् कुत्ता राजपुत्रो
ऽपगतज्वरविकारः पूर्वप्रकृतिम् आपन्नः स्वपुरुषान् एवम् आह ।
यथा । अमुं मृगं प्रभूतजलेन शिरसि सिङ्गा तस्मिन् एव वने
प्रतिमुच्चध्वम् । तैश् च तथैवानुष्टितम् ॥

एवम् अनुभूतपूर्वबन्धनोऽप्य अहं पुनर् नियतिवशाद् बद्धः । इति । अचान्तरे मुहूर्त्वेहा- 9
चिप्तचिन्तो मन्त्ररक्स तदनुसारेण शरः*द्विष्टकुशावमर्दनं कुर्वाणस् तेषां सकाशम्
आगतः । तं चागतं दृष्टा सुतराम् आविमहद्यास् ते संजाताः । अथ हिरण्यो मन्त्ररक्म्
आह । भद्र । न ल्यथा शोभनं छतम् । यत् सदुर्गम् अपहायागतः । यत्कारणम् । 12
अशक्तस् त्वं लुभ्यकाद् आत्मानं परिचान्तुम् । वयं त्वं अगम्यास् तस्य । यत्कारणम् ।
क्षिप्ते पाशे संनिष्ठेऽलुभ्यके ऽयं चिचाङ्गः प्रणश्य वास्तविति । लघुपतनकोऽपि वृक्षम्
आरोच्यति । अहम् अप्य अल्पकायत्वाद् दरीविवरम् *अनुप्रवेक्ष्यामि । भवांस् तु 15
तद्वोचरगतः किं करिष्यति । तच् कुत्ता मन्त्ररक्स तम् आह । मा मैवं वोचस् त्वम् ।
यतः । दियतजनविग्रयोगो । विज्ञवियोगश् च कस्य सद्यः स्तात् ।

यदि सुमहौषधकल्पो । वयस्यजनसंगमो न भवेत् ॥१७९॥

ar 18

तथा च । अविरलम् अप्य अनुभूताः । शिष्टसमागमेषु चे दिवसाः ।

*पञ्चटनसंनिभास् ते । जीवितकान्नारशेषस्य ॥१८०॥

ar

मुहूर्दि निरल्लरचिन्ते । गुणिनि कलचे प्रभौ च दुःखज्ञे ।

21

विश्राम्यत्रौव हृदयं । दुःखस्य निविदनं कुत्ता ॥१८१॥

ar

तत् । भद्र । औसुक्यगर्भा भ्रमत्रौव दृष्टिः

21

पर्याकुलं क्वापि मनः प्रयाति ।

वियुज्यमानस्य गुणान्वितेन

निरन्तरप्रेमवता जनेन ॥१८२॥

upa

अपि च । वरं प्राणपरित्यागो । न विद्योगो भवादृशैः ।

27

प्राणा जन्मान्तरे भूयो । न भवन्ति भवद्विधाः ॥१८३॥

अत्रान्तरे लुभ्यकः शरासनपाणिः समायातः । तस्य पश्यतोऽपि हिरण्यः पाशं
 क्षिला यथापूर्वव्याहृतविवरं प्रायात् । लघुपतनको वियत्यु उत्पत्तैव गतः । चिनाङ्गो
 ऽपि विगेनापक्रान्तः । लुभ्यकोऽपि क्षिलपाशं मृगं दृष्टा विस्थितमनाः प्राह । कथं च न ३
 मृगः पाशांश् क्षिन्दन्ति । ननु दैवान् मृगः पाशच्छेदं कृतवान् । कच्छपं चासंभाव्यां
 भूमिम् आगतं दृष्टा साधारणचित्तम् अकरोत् । यद्यु अपि दैववशान् मृगं इमान्
 पाशांश् क्षित्त्वा गतः । तथाप्यु अयं कच्छपः प्राप्तः । उक्तं च ।

6

उत्पततोऽप्यु अन्तरिक्षं । गच्छतोऽपि महीतलम् ।

धावतः पृथिवीं सर्वां । नादत्तम् उपतिष्ठति ॥ १८४ ॥

एवम् अवधार्य तुरिकया कुशान् आदाय दृढां रज्जुं छाला चरणाव् आष्ट्राय कच्छपं ९
 मुबद्धं छाला धनुषः कोवां रज्जुम् आलम्ब्य लुभ्यको यथागतम् एव गन्तुम् आरब्धः ।
 तं च नीयमानं दृष्टा हिरण्यः सविषादम् आह । कष्टं भोः कष्टम् ।

एकस्य दुःखस्य न यावद् अनं

12

गच्छाम्य् अहं पारम् द्वाराण्वस्य ।

तावद् द्वितीयं समुपस्थित मे

क्षिद्रेष्य् अनर्था बहलीभवन्ति ॥ १८५ ॥

indra 15

क्षते प्रहाराः प्रपतन्ति तीव्रा

अन्नचये दीव्यति जाठराम्बिः ।

आपत्सु वैराणि समुच्छलन्ति

18

क्षिद्रेष्य् अनर्था बहलीभवन्ति ॥ १८६ ॥

upa

यावद् अस्खलितं तावत् । मुखं याति समे पथि ।

स्खलिते च समुत्पन्ने । विषमं च पदे पदे ॥ १८७ ॥

21

किं च ।

यन् नम्रं सगुणं चापि । यच् चापत्सु न सोदति ।

धनुर् मित्रं कलत्रं च । दुर्लभं शुद्धवंशजम् ॥ १८८ ॥

यतोऽत्र छत्रिमं मित्रं । लभ्यते न स्खभावजम् ।

24

स्खभावजं हि यन् मित्रं । तद् भागयैर् एव लभ्यते ॥ १८९ ॥

न मातरि न दारिषु । न सोदर्यै न चात्मजे ।

विश्रमस ताढृशः पुंसां । याढृहु मित्रे निरन्तरे ॥ १९० ॥

27

क्षीयते नोपभोगेन । नाप्यु अनार्थैर् विलुप्यते ।

ह्रियते मृत्युनैकेन । मित्रं सङ्घाववन्धुरम् ॥ १९१ ॥

तत् किं ममोपर्यु अनवरतम् एवैतद् दैवं प्रहरति । आदौ तावद् अर्थभंशः । दारिद्र्यादो- 30
 षात् स्खजनपरिभवः । तन्निवेदाद् देशपरित्यागः । सुहृद्वियोगश् चूदानीं दैवेन मे
 जनितः । उक्तं च ।

Frame-story: Dove, mouse, tortoise, and deer.

	सत्यं धने न मम नाशगते ३पि चिन्ना भाग्यक्रमेण हि धनानि पुनर् भवन्ति ।	3
	*एतत् तु मां दहति नष्टधनाययस्य यत् सौहृदानि सुजने शिथिलीभवन्ति ॥ १५२ ॥	vasa
अन्यच् च ।	स्वकर्मसंतानविचेष्टितानि लोकान्तरं प्राप्य शुभाशुभानि । इहैव दृष्टानि भया चलानि जन्मान्तराणीव दशान्तराणि ॥ १५३ ॥	6 upa
साधु चैदम् उच्यते ।	कायः संनिहितापायः । संपदः पदम् आपदाम् । समागमाः सापगमाः । सर्वम् उत्पादि भञ्ज्यरम् ॥ १५४ ॥	9
तत् कष्टं भोः ।	मित्रवियोगेन हतो ३हम् । इति किं निजैर् अपि स्वजनैः । उक्तं च ।	12
	शोकारतिभयत्राणं । प्रीतिविश्रम्भभाजनम् । केन रत्नम् इदं स्तु । मित्रम् इत्य् अचरद्यम् ॥ १५५ ॥	
अपि च ।	स्वच्छानि सौभाग्यनिरन्तराणि स्त्रैहैकपाशाहितयत्क्षणानि । स केवलं सज्जनसंगतानि क्षिनत्य् असद्यो मरणप्रवासः ॥ १५६ ॥	15 upa
तथा च ।	संगतानि सुवद्धानि । संपदश्च मनोरमाः । क्षिनत्य् एकपदे मृत्युर् । वैराणि च मनस्तिनाम् ॥ १५७ ॥	18
तथा च ।	यदि जन्मजरामरणं न भवेद् यदि चैषवियोगभयं न भवेत् । यदि सर्वम् अनित्यम् इदं न भवेद् इह जन्मनि कस्य रतिर् न भवेत् ॥ १५८ ॥	21 total 24
	एवं शोकगम्भ वदति हिरण्यके चिच्चाङ्गलघुपतनकाव् आक्रन्दमानौ समेत्य मिलितौ । अथ हिरण्यस् *ताव् अब्रवीत् । यावद् अयं मन्त्ररक्षोऽस्मच्चुर्गेचरगतः । तावद् एव मो- चनोपायः । तद् गच्छ । चिच्चाङ्ग । त्वम् अस्य व्याधस्यादृशोऽग्रतो गत्वोदकसंनिक्षष्टभूप्रदेशे 27 निपत्य मृतरूपम् आत्मानं दर्शय । लघुपतनक । त्वम् अपि *चिच्चाङ्गशृङ्गपञ्चरात्मे वितत्य चरणी नेत्रोत्पाटनच्छद्मनात्मानं दर्शय । असाव् अपि व्याधमोऽवशं लोभात् । सारङ्गोऽयं मृतः । इति तद्रहणार्थं कूर्मं भूम्यां नित्यित्य तत्र यास्ति । अहम् अप्य् 30 अपक्रान्ते तस्मिन् निमेषमत्रिणैव मन्त्ररम् आसन्नजलदुर्गाश्रयणाय वन्धनान् मोचयित्वा शरस्त्वे प्रवेत्यामि । अन्यच् च । पुनर् अभ्याशगते तस्मिंल् लुभ्यकाधमे यथा पलायनं क्रियते । तथा यतितत्यम् । तथैवानुष्ठिते प्रयोगे यावल् लुभ्यकः पश्यत्य् उदकतीरे मृतप्रायं 33	

सारङ्गम् । वायसेन भव्यमाणं तं च दृष्टा । भूम्यां सहर्षं कच्छपं निक्रिय लगुडम् उद्दिश्य धावितवान् । अचान्तरे पादशब्देनाभ्याशम् आगतं व्याधं ज्ञात्वा चिचाङ्गं उत्तमं जवम् आस्थाय वनगहनम् अनुप्रविष्टः । लघुपतनकोऽपि उड्हीय वृक्षम् आरूढः । कच्छपोऽपि हिरण्यखण्डितबन्धनरञ्जुः सलिलाशयम् अनुप्रविष्टः । हिरण्यकोऽपि हि शरस्तम्बम् आश्रितः । अथ लुभ्यकोऽपि तद् इन्द्रजालम् इव मन्यमानः । किम् इदम् । इति विहताशः कच्छपस्थानम् अगच्छत् । पश्यति च तत्राङ्गुलमाचप्रमाणेन शतशश् क्षिणां ६ बन्धनरञ्जुम् । तं च योगिनम् इव कच्छपम् अदृश्यतां गतम् अवगम्य स्वशरीरे ऽपि संशयम् अचिन्तयत् । संजुभितहृदयस् तु तस्माद् वनाद् दिशोऽवलोकयन् शीघ्रतरम् एव स्वगृहं जगाम । अथ चलारोऽपि ते कल्याणशरीराः पुनर् एकस्थीभूय परस्परं ९ स्नेहेन वर्तमानाः पुनर्जातम् इवात्मानं मन्यमानाः सुखेन तिष्ठन्ति । तस्मात् ।

तिरस्वाम् अपि यच्छ्रृङ्खृ । संगतं लोकसंमतम् ।

मत्यानां तत्र को नाम । विस्मयो ज्ञानशालिनाम् ॥ ११७ ॥

12

समाप्तं चौदं मित्रसंप्राप्तिर् नाम द्वितीयं तत्त्वम् । यस्यायम् आद्योकः ।

असाधना विज्ञहीना । बुद्धिमन्तो बङ्गश्रुताः ।

साधयन्य् आशु कार्याणि । काकाखुमृगकूर्मवत् ॥ *२ ॥

15

॥ अर्हम् ॥

अथेदम् आरभते संधिविग्रहादिसंबन्धं काकोलूकीयं नाम तृतीयं तत्त्वम् । यस्यायम्
आद्यस्तोकः ।

3

न विश्वसेत् पूर्वविरोधितस्य
शत्रोश्च मित्रत्वम् उपागतस्य ।
दग्धां गुहां पश्चत् घूकपूर्णां
काकप्रणीतेन झताशनेन ॥१॥

6

upa

राजपुत्राः पृच्छन्ति । कथम् एतत् । विष्णुशर्मा कथयति ।

अखि दाक्षिणाये जनपदे पृथ्वीप्रतिष्ठानं नाम नगरम् । तस्य समीपस्थो महान् ७
अनेकशाखासनाथो न्यग्रोधपादपस् तिष्ठति । तत्र च मेघवर्णो नाम वायसराजो उनेक-
काकपरिवृतः प्रतिवसति स्य । स तत्र विहितावासः कालं नयति । तथाऽन्यो इरिमर्दनो
नाम महान् उलूकोऽसंख्योलूकपरिवारो गिरिगुहादुर्गाययः प्रतिवसति स्य । अथो- 12
लूकराजः पूर्वविरोधवशात् समन्नात् परिभ्रमन् यं कंचिद् वायसम् आसाद्यति । तं
व्यापाद्य गच्छति । एवं नित्याभिगमाच् झनैः शनैः स न्यग्रोधस् तेन समन्नाद् धतवायसः
ह्रतः । अथवा भवत्य् एवम् । उक्तं च । यतः ।

15

य उपेक्षेत शत्रुं स्वं । प्रचरन्त यद्वच्छया ।

रोगं चालस्यसंयुक्तः । स शनैस् तेन हन्यते ॥२॥

अथान्येद्युः स मेघवर्णः सर्वान् सचिवान् आहय प्रोवाच । भोः । उल्कटस् तावद् अथम् 18
अस्माकं शत्रुः । उद्यमसंपन्नः कालविच् च । नित्यम् एव निशागमे समेत्यास्मत्पञ्चव्ययं
करोति । तत् कथम् अस्य प्रतिविधातव्यम् । वयं तावद् रात्रौ न पश्यामः । न च
दिवा तस्य दुर्गं विजानीमः । येन गत्वा प्रहरामः । तत् किम् अत्र युज्यते संधिविग्रह्या- 21
नासनं संश्येद्वैधीभावानां मध्यात् । अथ ते प्रोक्तुः । युक्तम् उक्तं स्वामिना । यद् एष
प्रश्नः ह्रतः । उक्तं च ।

अपृष्टेनापि वक्तव्यं । सचिवेनात्र किंचन ।
पृष्टेन तु विशेषण । वाच्यं पथ्यं महीपते: ॥ ३ ॥
यः पृष्ठो न ऋतं ब्रूते । परिणामसुखावहम् ।
मन्त्री च प्रियवक्ता च । केवलं स रिपुः सृतः ॥ ४ ॥

तत् सांप्रतम् एकान्तम् आसाद् मन्त्रः कर्तुं युज्यते ।

अथ स मेघवर्णोऽन्वयागतान् उज्जीविंसंजीव्यनुजीविंप्रजीविंचिरजीविंनामः पञ्च ६
सचिवान् प्रत्येकं प्रष्टुम् आरब्धः । तद् एषाम् आदौ तावद् उज्जीविनं पृष्टवान् । भद्रः ।
एवं स्थिते किं मन्यते भवान् । स आह । देव । बलवता सह विद्यहो न कार्यः । स च ९
बलवान् कालप्रहर्ता च । तस्मात् संधानीयः । उक्तं च ।

*बलीयसि प्रणमतां । कालेन महताम् अपि ।

संपदो नापगच्छन्ति । प्रतीपम् इव निम्नगाः ॥ ५ ॥

तथा च । सन्न्यायो धार्मिकश् चूद्धो । भ्रातुसंघातवान् बली । १२

अनेकविजयी चैव । संधेयः स रिपुर् भवेत् ॥ ६ ॥

संधिः कार्योऽप्य् अनार्येण । विज्ञाय प्राणसंशयम् ।

प्राणैः संरक्षितैः सर्वे । राज्यं भवति रक्षितम् ॥ ७ ॥

तथा च । अनेकयुद्धविजयी । संधानं यस्य गच्छति ।

तत्प्रभावेन तस्याशु । वशं यान्त्य् अरयः परे ॥ ८ ॥

संधिम् इच्छेत् समेनापि । संदिग्धो विजयो युधि । १३

न हि सांशयिकं कुर्याद् । इत्युत्वाच बृहस्पतिः ॥ ९ ॥

संदिग्धो विजयो युद्धे । समेनापि हि योधिनाम् ।

उपायचित्याद् ऊर्ध्वं । तस्माद् युद्धं समाचरेत् ॥ १० ॥

तथा च । असंदधानो मानान्यः । समेनापि हतो भुशम् ।

आमकुम्भम् इवाभित्त्वा । नावतिष्ठेत शक्तिमान् ॥ ११ ॥

भूमिर् मित्रं हिरण्यं च । विग्रहस्य फलचयम् ।

नास्त्वा एकम् अपि यद् एषां । विग्रहं न समाचरेत् ॥ १२ ॥

खनन् आखुविलं सिंहः । पाषाणशकलाकुलम् ।

प्राप्नोति नखभङ्गं वा । फलं वा मूषको भवेत् ॥ १३ ॥

तस्मान् न स्यात् फलं यत्र । पुष्टं युद्धं तु केवलम् ।

ततः स्वयं तद् उत्पाद । कर्तव्यं न कथंचन ॥ १४ ॥

बलीयसा समाक्रान्तो । वैतसीं वृत्तिम् आश्रयेत् ।

वाञ्छन् अभंशिनीं लक्ष्मीं । न भौजंगीं कर्थंचन ॥ १५ ॥

क्रमाद् वैतसवृत्तिस् तु । प्राप्नोति महतीं श्रियम् ।

भुजंगवृत्तिम् आपन्नो । वधम् अर्हति केवलम् ॥ १६ ॥

3

9

12

15

18

21

24

27

30

33

Frame-story: War of crows and owls.

- कूर्मसंकोचम् आसाद् । प्रहारान् अपि मर्षयेत् ।
काले काले च मतिमान् । उत्तिष्ठेत् कृष्णसर्पवत् ॥ १७ ॥
- तथा च । वलिना सह योद्धव्यम् । इति मे नास्ति दर्शनम् ।
प्रतिवातं न हि घनः । कदाचिद् उपसर्पति ॥ १८ ॥
- अथ तच् कुत्वा संजीविनम् आह । भद्र । तवाभिग्रायम् अपि श्रोतुम् इच्छामि । स
आह । देव । न ममैतत् प्रतिभाति । यतः स कूरो लुभ्यो धर्मरहितः । तत् ते विशेषाद् ६
असंधेयः । उक्तं च ।
- *धर्मसत्यविहीनेन । संदध्यान् न कथंचन ।
मुसंधितो अथ असाधुत्वाद् । अचिराद् याति विक्रियाम् ॥ १९ ॥
- तस्मात् । तेन सह योद्धव्यम् । इति मे मतिः । उक्तं च ।
- कूरो लुभ्यो इलसो इसत्यः । प्रमादो भीरुर् अस्थिरः ।
मूढो योधावमन्ता च । मुखोच्छेष्यो भवेद् रिपुः ॥ २० ॥
- अपरम् । तेन पराभूता वयम् । तद् यदि संधानकीर्तनं करिष्यथ । तद् भूयो अपि
सकोपो वलं करिष्यति । उक्तं च ।
- चतुर्थोपायसाथे तु । रिपौ सान्त्वम् अपक्रिया ।
स्वेदम् आमञ्जरं प्राज्ञः । को अस्मापि परिषिद्धति ॥ २१ ॥
- शमोपायाः सकोपस्य । तस्य प्रत्युत दीपकाः ।
सुतप्तस्येव सहसा । सर्पिषस् तोयविन्दवः ॥ २२ ॥
- *यद् वैष्य वदति । बलवान् रिपुः । तद् अथ अकारणम् ।
उत्साहशक्तिसंपन्नो । हत्वा शत्रुं लघुर् गुरुम् ।
यथा कण्ठोरर्वो नागं । सुसाम्राज्यं प्रपद्यते ॥ २३ ॥
- अनु च । मायया शत्रवः साधा । अवध्याः स्वबलेन ये ।
यथा स्त्रीरूपम् आसाद् । हता भीमेन कीचकाः ॥ २४ ॥
- तथा च । मृत्योर् इवोग्रदण्डस्य । राज्ञो यान्ति द्विषो वशम् ।
सर्वे ते हन्तुम् इच्छन्ति । दद्यालुं रिपवश् च तम् ॥ २५ ॥
- प्रयात्य उपशमं यस्य । तेजस् तेजस्तिजसा ।
वृथा जातेन किं तेन । मातुर् यौवनहारिणा ॥ २६ ॥
- या लक्ष्मीर् नानुलिप्ताङ्गी । वैरिशोणितकुड्मैः ।
कान्तापि मनसः प्रीतिं । न सा धत्ते मनस्तिनाम् ॥ २७ ॥
- रिपुरक्तेन संसिक्ता । वैरिस्त्रीनेत्रवारिणा ।
न भूमिर् यस्य भूपस्य । का झाधा तस्य जीविते ॥ २८ ॥
- तच् कुत्वा नुजीविनम् अपृच्छत् । भद्र । तम् अथ आत्माभिग्रायं वद् । स आह ।

Frame-story: War of crows and owls.

देव। दुष्टः स बलाधिको निर्मर्यादश् च। तन् न तेन संधिर् विग्रहो वा युक्तः। केवलं
यानम् अर्हं स्थात्। उक्तं च। यतः।

बलोत्कटेन दुष्टेन। मर्यादारहितेन च। 3

न संधिर् विग्रहो नैव। विना यानं प्रशस्यते ॥२७॥

द्विधाकारं भवेद् यानं। भये प्राणप्ररक्षणम्।

एकम् अन्यज् जिगीषोश् च। याचालचणम् उच्यते ॥३०॥ 6

कार्त्तिके वाथ चैत्रे वा। विजिगीषोः प्रशस्यते।

यानम् उत्कृष्टवीर्यस्य। शतुर्दशे न चान्यदा ॥३१॥

अवस्कन्दप्रदानस्य। सर्वे कालाः प्रकीर्तिताः।

व्यसने वर्तमानस्य। शत्रौश् छिद्रान्वितस्य च ॥३२॥

स्वस्यानं सुदृढं छत्वा। शूरैश् चाप्तैर् महावल्लैः।

परदेशं ततो गच्छेत्। प्रणिधिव्याप्तम् अग्रतः ॥३३॥ 12

तत्र युक्तं प्रभो कर्तुं। द्वितीयं यानम् अद्य वः।

न विग्रहो न संधानं। बलिना तेन पापिना ॥३४॥

अपरम्। कार्यकारणपित्र्यापसरणं क्रियते। इति नीतिः। उक्तं च। 15

यद् अपसरति भेषः कारणं तत् प्रहर्तुं

मृगपतिर् अतिकोपात् संकुचत्वं उत्पत्तिणुः।

हृदयनिहितवैरा गूढमन्तप्रचाराः 18

किम् अपि विगणयन्तो बुद्धिमन्तः सहन्ते ॥३५॥

māli

अनु च। बलवन्तं रिपुं दृष्ट्वा। देशत्यागं करोति यः।

युधिष्ठिर इवाप्नोति। पुनर् जीवन् स मेदिनीम् ॥३६॥ 21

तथा। युध्यते इहंकृतं छत्वा। दुर्वलो यो बलीयसा।

स तस्य वाञ्छितं कुर्याद्। आत्मनश् च कुलचयम् ॥३७॥

तद् बलवताभियुक्तस्यापसरणसमयोऽयम्। न संधिविग्रहकालः। इति। 21

अथ तस्य वचनम् आकर्ष्य प्रजीविनम् आह। भद्र। त्वम् अथ आत्माभिप्रायं वदस्य।
इति। सोऽब्रवीत्। देव। मम संधिविग्रहयानानि त्रीण् अपि न प्रतिभान्ति। विशेषतश्
च यानम्। यतः। 27

नक्तः स्वस्यानम् आसाद्। गजेन्द्रम् अपि कर्षति।

स एव प्रच्युतस् तस्माच्। कुनापि परिभूयते ॥३८॥

अभियुक्तो बलवता। दुर्गे तिष्ठत् प्रयत्नवान्। 30

तत्रस्यः सुहृदाङ्गानं। प्रकुर्वीत्रात्मसुक्तये ॥३९॥

यो रिपोर् आगमं श्रुत्वा। भयसंत्वमानसः।

स्वस्यानं संत्वजेत् तत्र। न भूयोऽपि विशेषं च सः ॥४०॥ 33

निजस्थानस्थितोऽप्येकः । शतं योद्धुं सहो नरः ।
शक्तानाम् अपि शत्रुणां । तस्मात् स्थानं न संत्यजेत् ॥ ४७ ॥

तस्माद् दुर्गं दृढं छत्वा । वीवधासारसंयुतम् ।

यन्त्रप्राकारपरिखाश्चरादिभिर् अलंकृतम् ॥ ४८ ॥

तिष्ठन् यो मध्यगो नित्यं । युद्धाय कृतनिष्ठयः ।

जीवन् स लप्स्यते कीर्तिं । मृतः स्वर्गम् अवाप्स्यति ॥ ४९ ॥

उत्तं च । बलिनापि न बाध्यन्ते । लघवोऽप्येकसंश्रयात् ।

विपच्छेणापि मरुता । यथैकस्थानवीर्धधः ॥ ५० ॥

महान् अप्येकको वृक्षः । सर्वतः सुप्रतिष्ठितः ।

प्रसहौव हि वातेन । शक्यो धर्षयितुं यतः ॥ ५१ ॥

अथ ये संहता वृक्षाः । सर्वतः सुप्रतिष्ठिताः ।

न ते शीघ्रेण वातेन । हन्यन्ते ह्येकसंश्रयात् ॥ ५२ ॥

एवं मनुष्म अप्येकं । शौर्येणापि समन्वितम् ।

शक्यं द्विषन्तो मन्यन्ते । हिंसन्ति च ततः परम् ॥ ५३ ॥

तस्माद् अप्यआकर्णं चिरजीविनम् आह । भद्र । त्वम् अप्यआत्माभिप्रायं वद । १५
सोऽब्रवीत् । देव । याद्वृग्णमध्ये मे संश्रयः प्रतिभाति । तत् तस्यानुष्ठानं कार्यम् । उत्तं च ।
यतः । असहायः समर्थोऽपि । तेजस्य अपि करोति किम् ।

निवाते पतितो वह्निः । स्वयम् एवोपशम्यति ॥ ५४ ॥

तद् अचस्थितेनैव त्वया कश्चित् समर्थः समाश्रयणीयः । यो विपच्छप्रतीकारं करोति ।
यदि पुनर् त्वं स्थानं त्वक्ता प्रयास्यसि । तत् कोऽपि न वाङ्मात्रेणापि सहायत्वं
करिष्यति । उत्तं च ।

वनानि दहतो वह्निः । सखा भवति मारुतः ।

स एव दीपनाशय । क्षणे कस्यास्ति गौरवम् ॥ ५५ ॥

अथवा नायम् एकान्तः । यद् बलिनं समाश्रयेत् । लघूनाम् अपि संश्रयो रक्षायै
भवति । उत्तं च ।

संपातवान् यथा वेणुर् । निविडो वेणुभिर् वृतः ।

न हि शक्यः समुच्छेत्तुं । दुर्बलोऽपि तथा नृपः ॥ ५० ॥

यदि पुनर् उत्तमसंश्रयो भवति । तत् किम् उच्यते । उत्तं च ।

महाजनस्य संपर्कः । कस्य नोन्नतिकारकः ।

पद्मपत्रस्थितं वारि । धन्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥ ५१ ॥

तत् । देव । संश्रयं विना न कश्चित् प्रतीकारो भवति । तस्मात् संश्रयः कार्यः । इति मे
अभिप्रायः ।

अथैवम् अभिहिते मेघवर्णश्चिरंतनं पितृसचिवं दीर्घदर्शिनं सकलनीतिशास्त्रपारं ॥ ५३ ॥

Frame-story: War of crows and owls.

*स्थिरजीवभिधानं प्रणम्योवाच । तात । एते यन् मया पृष्ठास् तवाच्चस्थितस्थापि । तत् परीक्षार्थम् । येन त्वं सकलम् अपि श्रुत्वा यद् उचितम् । तन् मे समादिशसि । तद् यद् युक्तं भवति । तत् समादिश्शताम् । इति । सो त्रिवीत् । वत्स । एतैर् अपि नीतिशा- 3 स्त्राश्रितं सर्वम् अभिहितम् । तच् च युक्तम् एव स्वस्वकाले । परम् एष दैधीभावस्य कालः । उक्तं च ।

अविश्वासं सदा तिष्ठत् । संधिना विग्रहेण च ।

6

दैधीभावं समाश्रित्व । पापे शत्रौ बलीयसि ॥ ५२ ॥

ततः स्वयम् अविश्वस्तैर् लोमं दर्शयद्द्विः शत्रुर् विश्वास्य सुखेनोच्छिद्वते । उक्तं च ।

9

उच्चेद्वाम् अपि विद्वांसो । वर्धयन्त्य् अरिम् एकदा ।

गुडेन वर्धितः शेष्वा । यतो निःशेषतां ब्रजेत् ॥ ५३ ॥

तथा च । स्त्रीणां शत्रोः कुमित्रस्य । पण्णस्त्रीणां विशेषतः ।

12

यो भवेद् एकभावो ऽत्र । न स जीवति मानवः ॥ ५४ ॥

क्षत्रं देवद्विजातीनाम् । आत्मनश् च गुरोस् तथा ।

एकभावेन कर्तव्यं । शेषं भावद्वयाश्रितैः ॥ ५५ ॥

एको भावः सदा शत्रो । यतीनां भावितात्मनाम् ।

15

श्रीलुभ्यानां न लोकानां । विशेषेण महीभुजाम् ॥ ५६ ॥

ततः । दैधीभावसंश्रितस् त्वं । स्वस्याने वासम् आप्स्यसि ।

18

*लोभाश्रयाद् द्रुतं मृत्युः शत्रुम् उच्चाटयिष्यति ॥ ५७ ॥

अपरम् । यदि किंचिच् छिद्रं तस्योत्पद्यते । तज् ज्ञात्वा व्यापादयिष्यसि । इति । मेघवर्ण आह । तात । अहम् अविदितसंश्रयस् तस्य । तत् कथं छिद्रं ज्ञास्यामि । स्थिरजीव् आह । वत्स । न केवलं खानम् । छिद्रम् अपि प्रकटीकरिष्यामि प्रणिधिभिः । यतः ।

21

गन्धेन गावः पश्यन्ति । वैदैः पश्यन्ति त्राद्विषाः ।

चैरः पश्यन्ति राजानश् । चतुर्भ्याम् इतरे जनाः ॥ ५८ ॥

तथा चोक्तम् अत्र विषये ।

24

यस् तीर्थानि निजे पक्षे । परपक्षे विशेषतः ।

आप्तैश् चैरर् नृपो वेत्ति । न स दुर्गतिम् आम्रुयात् ॥ ५९ ॥

मेघवर्ण आह । तात । कानि तानि तीर्थानि । कतिसंख्यानि । कीदृशाश्च गुप्तचराः । 27 सर्वं निविद्यताम् । स आह । अथाच विषये युधिष्ठिरेण प्रोक्तो नारदः प्रोवाच । यथा । शत्रुपक्षे ऽष्टादश् तीर्थानि । स्वपक्षे पञ्चदश् । चिभिस् चिभिर् गुप्तचरैस् तानि ज्ञेयानि । तैश् च स्वपरपक्षी वशौ भवतः । उक्तं च ।

30

रिपोर् अष्टादशैतानि । स्वपक्षे दश पञ्च च ।

चिभिस् चिभिर् अविज्ञातैर् । वेत्सि तीर्थानि चारकैः ॥ ६० ॥

तीर्थशब्देनाच्चायुक्तकर्माभिधीयते । तद् यदि कुत्सितं भवति । तत् स्वामिनो ऽपघाताय । 33

प्रधानं चेद् भवति । तदा नृपस्याभ्युदयाय । तद् यथा । मन्त्रिपुरोहितसेनापतियुवराजं-
दीवारिकान्नवंशिकं प्रशास्तुसमाहृत्युपनिधातृप्रदेष्ट्रिशाध्वकोशाध्वचंगजाध्वचंपारिषद्ब-
लाध्वचंदुर्गपालप्रोलकटभूत्याटविकोदयः परपते । एतेषां भेदेन रिषुः साधते । स्वपते । 3
यथा । देवीजननी* कञ्जुकिमालिकश्यापालकस्यशाध्वचंसांवत्सरिकंभिषग्जलवाहकाताम्बूल-
वाहकाचार्याङ्गरचक्षानचिन्ताकरच्छवधारंविलासित्यश्च । इति । एतेषां द्वरिण
स्वपते विघातः । ततश्च । 6

*वैद्यसांवत्सराचार्याः । स्वपते । धिक्षताश्चराः ।

तथूहितुष्ठिकोन्नत्ताः । सर्वं जानन्ति शत्रुषु ॥६१॥

मेघवर्ण आह । तात । किंनिमित्तम् एवं प्राणान्तकरं वैरं वायसोलूकानाम् । स आह । 9
श्रूयताम् ।

॥ कथा १ ॥

कदाचित् पूर्वं हंससारसकोकिलमयूरचातकोलूकंकपोतपाराप- 12
ततित्तिरचाषभासभारद्वाजकरायिकाश्यामकाष्ठकूपभृतिपश्चिगणैः
समेत्य मन्त्रयितुम् आरब्धम् । अस्माकं तावद् वैनतेयः स्वामी ।
परम् असौ श्रीमन्नारायणपरिचर्यापरवशो । स्माकं चिन्तां न 15
करोति । तत् किं तेन वृथास्वामिना । यो । स्माकं पाशबन्धना-
दिव्यसनव्याकुलितानां रक्षां न विघत्ते । उक्तं च ।

एको । पि को । पि सेव्यो यः । क्षीणं क्षीणं पुनर् नवम् । 18

अनुद्विग्मं करोत्य् एव । सूर्यश्चन्द्रमसं यथा ॥६२॥

अन्यस् तु स्वामी नाममाचेणैव । यथाह ।

यो न रक्षति विचस्तान् । पीड्यमानान् परैः सदा । 21

जनान् पार्थिवरूपेण । स कृतान्तो न संशयः ॥६३॥

तथा च ।

षड् इमान् पुरुषो जह्याद् । भिन्नां नावम् इवाम्भसि ।

अप्रवक्तारम् आचार्यम् । अनधीयानम् ऋत्विजम् ॥६४॥

अरक्षितारं राजानं । भार्या॑ चाप्रियवादिनीम् ।

यामकामं च गोपालं । धनकामं च नापितम् ॥६५॥ युगमम् ॥

तच्च चिन्तनीयोऽन्यः कश्चिद् विहंगमानां राजा । अथ तैर् ३
भद्राकारम् उलूकम् अवलोक्य सर्वैर् अभिहितम् । एष कौशिको
ऽस्माकं राजा भवतु । इति । तद् आनीयतां नृपाभिषेकोचितः
समस्तवस्तुसंभारसारः । अथानीतेषु तीर्थोदकेषु १ । प्रगुणीकृते च ६
चक्राङ्कितासहदेवीप्रभृत्येष्टोत्तरशतमूलिकासंघाते । स्थिरीकृते च
सिंहासने । वर्तिते च *सप्तव्यीपं समुद्रभूधरविचित्रे धरणीमण्डले २
प्रसारिते च व्याघ्रचर्मणि । पञ्चपल्लवं कुमुमाक्षतां पूरितेषु कनक- ९
कलशेषु । सज्जीकृतेष्व अर्द्धेषु । पठत्सु वन्दिमुखेषु । चतुर्वेदोच्चा-
रणचतुरेषु पठत्सु विप्रेषु । कलमङ्गलगीतप्रधाने युवतीजने । सि-
तसिद्धार्थलाजाक्षतरोचनाग्रथितकुमुमशङ्कादिविचित्रे पुरः सज्जी- १२
कृते ऽक्षतपात्रे । उपढौकिते नीराजनादिविधौ । निनदत्सु मङ्ग-
लतूर्येषु । यवारकालं कृतवेदिकामध्ये तिष्ठन्तं सिंहासनम् अभि-
षेकार्थम् उलूको यावत् समलंकरोति । तावत् कुतोऽपि १५
कूरकेङ्कारसंसूचितनिजप्रवेशो वायसस् तं समाजं समाजगाम ।
अचिन्तयच् च । अहो । किम् एष सकलपक्षिसमागमो महो-
त्सवश् च । अथ ते पक्षिणस् तं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः । अयं १८
पक्षिणां मध्ये ऽतिचतुरः श्रूयते । तद् अस्यापि वचनसमवायो
गृह्णते । उक्तं च ।

नराणां नापितो धूर्तः । पक्षिणां चैव वायसः ।

चतुष्पदां शृगालस् तु । श्वेतभिष्मुस् तपस्विनाम् ॥६६॥

अन्यच् च ।

बहुधा बहुभिः सार्थे । चिन्तिताः सुनिष्ठपिताः ।

न कथंचिद् विलीयन्ते । विद्वन्निर् योजिता नयाः ॥७७॥ 3

इति विचिन्त्य पश्चिणस् तं वायसं प्रत्य आहुः । भोः । नास्ति
कश्चिद् विहंगमानां राजा । तद् अस्यैवोलूकस्य सकलविहगरा-
ज्याभिषेकः समस्तपश्चिभिर् निष्ठपित आस्ते । तत् त्वम् अपि 6
स्वमतं देहि । समये प्राप्नोऽसि । अष्टासौ विहस्य प्राह । भोः ।
न युक्तम् एतत् । हंसमयूरकोकिलचकोरचक्रवाकहारीतसारसादिषु
प्रधानेषु विद्यमानेष्व अस्य दिवान्धस्य करालवदनस्य यद् अभि- 9
षेकः क्रियते । तन् न मम मतम् । यतः ।

*वक्नासं सुजिसाक्षं । कूरम् अप्रियदर्शनम् ।

अकुद्बस्येदृशं वक्त्रं । भवेत् कुद्बस्य कीदृशम् ॥७८॥

तथा ।

स्वभावरौद्रम् अन्युयं । कूरम् अप्रियवादिनम् ।

उलूकं नृपतिं कृत्वा । का नु सिद्धिर् भविष्यति ॥७९॥ 15

अपरम् । वैनतेये स्वामिनि सति किम् अनेन प्रयोजनम् ।
यद्य अपि गुणवान् भवति । तथाप्य एकस्मिन् सति नान्यो
भूपः प्रशस्तः । उक्तं च ।

एक एव हितार्थाय । तेजस्वी पार्थिवो भुवः ।

युगान्त इव भास्वन्तो । वहवोऽच विपत्तये ॥७०॥

तत् तस्यैव नाम्ना यूयं परेषाम् अगम्याः । उक्तं च । यतः ।

गुरुणां नाममाच्चेऽपि । गृहीते स्वामिसंभवे ।

दुष्टानां पुरतः क्षेमं । तत्क्षणाद् एव जायते ॥७१॥

Tale i: Birds elect a king.

Tale ii: Elephant and rabbit and moon.

उक्तं च ।

व्यपदेशेन महतां । सिद्धिः संप्राप्यते परा ।
 शशिनो व्यपदेशेन । वसन्ति शशकाः सुखम् ॥७२॥

3

पश्चिमः पृच्छन्ति । कथम् एतत् । वायसः कथयति ।

॥ कथा २ ॥

*कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे चतुर्दन्तो नाम हस्तिराजो इनेकगजैः परि- 6
 वृतः प्रतिवसति स्म । तस्य च गजयूथं परिपालयतः कालो
 इतिवर्तते । अथ कदाचिद् द्वादशवार्षिक्यं अवृष्टिः संजाता । यथा
 तडागहृदपल्लसरांसि शोषम् उपगतानि । अथ तैः समस्तगजैः 9
 स यूथाधिपतिः प्रोक्तः । देव । पिपासाकुलाः कलभाः केचिन्
 मृतावस्थाः सन्ति । मृताश चापेरे । तच्च चिन्त्यतां कश्चित् पिपा-
 सापनयनायोपायः । ततस् तेनाशास्व । अपि दिष्टूदकान्वेषणाय 12
 वेगचरणानुचराः प्रेषिताः । अथ ये पूर्वेदिभागे गताः । तैर्
 उपलब्धं मुनिनिचयसंनिकृष्टे इधनि हंससारसंकुररंकारराङ्कचक्र-
 वाकंबलाकांजलचरोपशोभितं विविधतरुकुमुम्भरांवनतंशाखा- 15
 किसलयनिकरान्वितं पादपैर् अलंकृतोभयतटं पवनंतरलंतटस्व-
 लितंविमलंजलोर्मिसंघटृजायमानंफेनंनिकरोपसेवितंपारं गजप-
 तिसलिलांवगाहनोत्पतितंमधुपंनिधौतंकरटतटच्युतंमदसलिलंवा- 18
 सितंजलं तटस्त्रृतस्त्रृलनिकरातपचशतंसततंनिवारितंतरणितापं
 मज्जत्पुलिन्दयुवतिपृथुजघनंनितम्बस्तनंतटाघातव्यावर्तितंवीचिनि-
 चयंविरचितंगम्भीरवं विमलजलसंपूर्णे प्रोत्फुल्लकमलंवनंगहनो- 21
 पशोभितम् । किं बहुना । व्योमैकदेशपरिमाणं चन्द्रसरो नाम
 सरः । तच्च च दृष्ट्वा त्वरिततरम् आगत्य निवेदितं हस्तिराजाय ।

Tale ii: Elephant and rabbit and moon.

अथ तच्छ्रुत्वा चतुर्दशनस् तैः सह क्रमेण प्राप्नश्च चन्द्रसरः ।
 अवतरद्भिश्च च तैः समन्नात् सुखावतारे सरसि तत्त्वपूर्वकृता-
 लयाः संपिष्ठशिरोग्रीवाकरचरणाः सहस्रशः शशकाः कृताः । ३
 पीत्वाऽवगाह्य च पयः सपरिवार एव द्विरदपतिर् अपक्रम्य स्वव-
 नगहनम् अनुप्रविवेश । अथ ते हतशेषाः शशकाः परं संप्रहारं
 चक्रः । किम् अधुनास्माभिः कर्तव्यम् । दृष्टमार्गाः प्रत्यहम् अमी ६
 समागमिष्ठन्ति । यावच्च च पुनर् इह नायान्ति । तावन् निवा-
 रणोपायश चिन्त्यताम् । अथ तत्र विजयो नाम शशकस् तान्
 भीतान् प्रपिष्ठपुच्कलचबान्धवान् सुदुःखितान् वीस्यानुकम्पयेदम् ।
 आह । न भेतव्यं भवद्भिः । न ते पुनर् इहागमिष्ठन्ति । इति मे
 प्रतिज्ञा । यतो मम कर्मसाक्षिणा प्रसादः कृतोऽस्ति । तत्र
 च श्रुत्वा शिलीमुखो नाम शशकराजो विजयम् अब्रवीत् । भद्र । १२
 असंशयम् एतत् । यत्कारणम् ।

नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो । देशकालविभागवित् ।

विजयः प्रेषते यत्र । तत्र सिद्धिर् अनुज्ञमा ॥७३॥

अपि च ।

हितवक्ता मितवक्ता । संसृतवक्ता न चापि बहुवक्ता ।

अर्थान् विमृश्य वक्ता । स हि वक्ता सर्वकार्यकरः ॥७४॥

ar 18

भवतो वुद्धिप्रागलभ्यम् उपलभ्य मम दूरस्यस्यापि शक्तिचयं
 हस्तिनो ज्ञास्यन्ति । यतः ।

दूतं वा लेखं वा । दृष्ट्वा हं नरपतेर् अदृष्टस्य ।

21

जानामि तं नरेन्द्रं । प्राङ्मं प्रज्ञाविहीनं वा ॥७५॥

ar

Tale ii: Elephant and rabbit and moon.

उक्तं च ।

दूत एव हि संदध्याद् । दूतो भिन्द्याच् च संहतान् ।

दूतस् तत् कुरुते कर्म । येन सिध्यन्ति शब्दवः ॥ ७६ ॥

3

तथिं च गते स्वयम् एवाहं गत इव । इति । यत्कारणम् ।

यद् व्याकरणसंयुक्तं । यच् च मन्येत् साधुभिः ।

ब्रूयाद् अनुमतः सर्वम् । अस्मद्बचनम् एव तत् ॥ ७७ ॥

6

किं च ।

अयं दूतार्थसंक्षेपः । प्रत्यर्थनियता गिरः ।

प्रयोजनं क्रियोत्पादि । कियच् छक्षेत् भाषितुम् ॥ ७८ ॥

9

तत् । भद्रं गम्यताम् । अयम् एव ते द्वितीयः कर्मसाक्षी भवतु ।
इति ।

अय स गत्वा पुष्पितं कर्णिकारं शाखायं किसलं यं रचितं सप्तर- 12
 रजः पुञ्जपिञ्जरितं शरीरं विद्युत्प्रभापटलं संस्थिष्ठते जलं जलदं सदृशं
 प्रावृद्धालं प्रबलं च पलं मरीचिविद्युन्निवहसं घट्टगमीरभैरवं वरं वि-
 मलं कुवलं यपटलं दलं छविं प्रवरभुजगेन्द्राकारं संवेष्टितं करम् ऐरा- 15
 वतं समं महिमानं मधुवर्णं सुजातं स्तिर्घोपचितो भयं विषाणं करटं टो-
 झान्तं मदं जलं सुरभिपरिमलाकृष्टभरं गणं गीतं रमणीयं मुखं राङ्गलं
 तारडवितं कर्णिपल्लवानां यूथपतीनां च सहस्रैः परिवृतं तं गजेन्द्रं 18
 तस्यैव सरसोऽभिमुखम् आयानं दृष्टा विजयश चिन्तयाम्
 आस । अशक्योऽनेन सहास्मद्विधानां समागमः । यत्कारणम् ।

स्पृशन् अपि गजो हन्ति । इव उक्तम् एव । (viz. ii. 170)

21

तत् सर्वथाप्रधृथायां भूमौ संदर्शनम् अस्य प्रयच्छामि । इति
 विचिन्त्योच्चैस्तरविषमशिलासंघातोपरि स्थित्वाब्रवीत् । द्विरदपते ।
 अपि भवतः शिवम् । तच् छुत्वा सुनिपुणं वीक्ष्य गजपतिर् 24

अब्रवीत् । को भवान् । शशक आह । दूतोऽहम् । इति । स
आह । केन भवान् प्रेषितः । दूत आह । भगवता चन्द्रेण ।
गजपतिः पृष्ठवान् । कथय कार्यम् । इति । शशकः कथयति । ३
जानात्य् *एव भवान् । यथार्थवादिनो दूतस्य न दोषः करणीयः ।
दूतमुखा हि राजानः सर्व एव । उक्तं च ।

उद्गृतेष्व् अपि शस्त्रेषु । बन्धुवर्गवधेष्व् अपि । ६

परुषाण्य् अपि जल्पन्तो । वधा दूता न भूमुजा ॥७९॥

सोऽहं भवन्तं चन्द्राङ्गया ब्रवीमि । कथं नाम । मनुष्य । आत्मानं
परं चापरिच्छिद्य शक्तिः परापकारैर् वर्तितः । इति । उक्तं च । ९

परेषाम् आत्मनश्चैव । योऽविचार्य बलाबलम् ।

कार्यायोऽन्तिष्ठते मोहाद् । आपदः स समीहते ॥८०॥

तत् त्वयासन्नामप्रसिद्धं चन्द्रसरोऽन्यायेन धर्षितम् । तत्र चा- 12
स्मदीयाङ्गलालितशशकेन्द्रजातीया अस्मत्संरक्षणीयाः शशका
ब्यापादिताः । तद् एतद् अयुक्तम् । अन्यच्च च । किं न ज्ञातवान्
असि । यल् लोके प्रख्यातनामास्मि । शशाङ्कः । इति । तत् किं 15
बहुना प्रलिपितेन । यदि त्वम् अस्माद् ब्यापारान् न निवर्त्तसे ।
ततोऽस्मत्सकाशान् महान्तम् अनर्थं प्राप्त्यसि । इति । यदि
त्वम् अद्यदिवसाद् आरभ्य निवर्त्तसे । तत् ते महान् विशेषो 18
भविष्यति । यक्तारणम् । अस्मत्सक्तया ज्योत्त्वयाप्यायितशरीरः
सपरिवारः सुखेनास्मिन् वने यथेष्टचेष्टं विहरिष्यसि । अन्यथा-
स्मकृतरश्मसंरोधाद् घर्मेण परितापितशरीरः सपरिवारो वि- 21
नाशम् एष्यसि । इति श्रुत्वा हस्तिराजोऽतीवष्टुभितहृदयश्चिरं
विचिन्न्याब्रवीत् । भद्र । सत्यम् । मयापकृतं भगवतश्चन्द्रमसः ।
सोऽहम् अधुना तेन सह विरोधं न करिष्यामि । तद् आशु 24

Tale ii: Elephant and rabbit and moon.

Tale i: Birds elect a king.

दर्शय पन्थानम् । येनाहं तत्र गत्वा भगवन्तं चन्द्रमसं क्षमयामि ।
 शशकोऽब्रवीत् । आगच्छतु भवान् एकाकी । येनाहं तं दर्शयामि ।
 इत्य् उह्ना चन्द्रसरो गत्वा स्फुरितप्रभामण्डलं रुचिरच्छायं विपु-
 लंगगनंतलोऽल्पासितं यहसप्रधितारकं गणं परिवृतं संपूर्णकलाकला-
 पाखरण्डमण्डलम् उदकप्रतिविस्तिं रात्रौ चन्द्रमसम् अदर्शयत् ।
 असाव् अपि दृष्ट्वा । शुचिर् भूत्वा देवताप्रणामं करोमि । इति 6
 पुरुषद्वयवाहुयाद्यप्रमाणं करम् अम्भसि क्षिप्रवान् । अथ संक्षुभि-
 तो दक्षवशाद् इतश्चेत्तश्च चक्राहृष्ट इव भ्रमति चन्द्रमण्डले
 चन्द्रमहस्यम् अपश्यत् । अथ विजयः सुतराम् उद्दिग्नहृदयः प्रति-
 निवृत्य हस्तिराजम् अब्रवीत् । देव । कष्टं कष्टम् । भवता * द्वि-
 गुणम् आरोषितश्च चन्द्रः । स आह । केन हेतुना भगवांश्च चन्द्रो
 मयि प्रकुपितः । विजयोऽब्रवीत् । स्पर्शनाद् अस्य पानीयस्य । 12
 अथ तत्र छुत्वा संलीनकण्ठे गजपतिर् अवनितलनतशिरसा
 प्रणम्य भगवन्तं चन्द्रमसं क्षमयाम् आस । भूयश्च च विजयं
 प्रत्य् एवम् आह । भद्र । अशेषकार्येष्व् अपि महाचनाद् भगवांश्च 15
 चन्द्रो ममोपरि प्रसादयितव्यः । न चाहं पुनर् इहागमिष्यामि ।
 इति । एवम् उह्ना यथागतम् एव प्रायात् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । व्यपदेशेन महताम् । इति । अपि च । 18
 क्षुद्रोऽयं दुरात्मा पापबुद्धिः । अशक्तश्च प्रजां पालयितुम् ।
 तद् दूरे तावद् अस्माद् रक्षणम् । यावद् इत एव भयम् अपि
 संभाव्यते । उक्तं च ।

क्षुद्रम् अर्थपतिं प्राण । कुतो विवदतां सुखम् ।

उभाव् अपि क्षयं प्राप्नौ । मार्जाराच् छशतित्तिरी ॥ ८१ ॥

पश्चिण ऊचुः । कथय । कथम् एतत् । वायस आह ।

Tale iii: Cat as judge between partridge and hare.

॥ कथा ३ ॥

अस्ति । कस्मिंश्चिद् वृक्षे पुरा स्वयम् अहम् अवसम् । अथ तस्यैव
वृक्षस्याधस्तात् तित्तिरिपक्षी प्रतिवसति । तत आवयोर् एकावा- ३
सगुणाद् अभेद्या प्रीतिर् उत्पन्ना । प्रतिदिनं च कृताहारविहार-
योः प्रदोषसमये ऽनेकं सुभाषितं पुराणां दिक्षां प्रश्नं प्रहेलिकां दानां-
दिभिर् विनोदैः कालोऽतिवर्तते । अथ कदाचिद् अन्यैः पक्षिभिः ६
सह तित्तिरिः पक्षशालिप्रायं कम् अपि देशं प्राणायाचार्थं गतो
वेलायां न समायातः । तद् अहम् अपि तद्वियोगदुःखितश्
चिन्तितवान् । अहो । किम् अद्य मम भित्रं तित्तिरिर् नायातः । ९
तत् किं केनापि पाशेन बझो व्यापादितो वा भविष्यति । इति
मम व्याकुलितमनसो बहूनि दिनानि व्यतिचक्षमुः । अथ कदा-
चित् तच्चैव कोटरे ऽस्तसमये शीघ्रगो नाम शशकः प्रविष्टः । १२
मयापि तित्तिरिसमागमनिराशेन न निवारितः । अथाच्यस्मिन्
अहनि स तित्तिरिः शालिभक्षणाद् अतीव पीवरतनुः स्वाश्रयं
संस्मृत्य तच्चैव समायातः । युक्तं चैतत् ।

15

न तादृग् जायते सौख्यम् । अपि स्वर्गे शरीरिणाम् ।

दारिद्र्ये ऽपि हि यादृक् स्यात् । स्वदेशे स्वगृहे पुरे ॥८२॥

अथासौ कोटरगतं शशकं दृष्ट्वा साक्षेपम् इदम् आह । भो भोः १८
शशक । न त्वया सुन्दरं कृतम् । यन् ममावसर्थे प्रविष्टो ऽसि ।
तच्च छीघ्रम् अपगम्यताम् । सो ऽब्रवीत् । मूर्खं । किं न ते विदि-
तम् । यद् उपस्थानमाचभोग्य एवावासः । तित्तिरिर् अब्रवीत् । २१
यद्य एवम् । तर्हि । प्रातिवेशिमकाः पृच्छन्नाम् । उक्तं च
धर्मशास्त्रे ।

वापीकूपतडागानां । गृहस्योपवनस्य च ।
 सामन्तप्रत्यया सिद्धिर् । इत्य् एवं मनुर् अब्रवीत् ॥८३॥
 तथा च । 3
 गृहस्थेचविवादेषु । कूपोपवनभूमिषु ।
 समुत्पन्ने विवादे तु । सामन्तात् प्रत्ययो भवेत् ॥८४॥
 अथ शशकः प्राह । मूर्खे । किं त्वया न श्रुतं स्मृतिवचः ।
 यद् आह ।
 प्रत्यक्षं यस्य यद् भुक्तं । क्षेचाद्यं दश वत्सरान् ।
 प्रमाणं नाक्षराण्य् अत्र । साक्षी वा तस्य तद् भवेत् ॥८५॥
 तथा । मूर्खे । त्वया न श्रुतं नारदस्य मतम् ।
 मानुषाणां प्रमाणं स्याद् । भुक्तिर् वै दशवार्षिकी ।
 विहगानां तिरश्चां च । यावद् एव समाश्रयः ॥८६॥
 तद् यद्य् अपि तवायम् आश्रयः । तथापि शून्यः सन् मयूराश्रितः ।
 इति मदीय एवायम् । तित्तिरिः प्राह । भोः । यदि स्मृतिं प्रमा-
 णीकरोषि । तद् आगच्छ मया सह । स्मार्तान् पृच्छावः । तैर् 15
 दत्तं तव मम वा भवतु । तथा । इति प्रतिपद्य व्यवहारप्रत्यार्थम्
 अभिप्रस्थितौ । अहम् अपि कौतुकात् तयोर् एव पृष्ठतो लग्नः ।
 पश्याम्य् अत्र किं भविष्यति । इति । अथ नातिदूरं गत्वा शशकस् 18
 तित्तिरिम् अपृच्छत् । भद्र । को नामावयोर् व्यवहारं द्रष्ट्यति ।
 सो ऽब्रवीत् । नन्व् अयं प्रबलं मारुतोऽबूतं सलिलं चलं तरङ्गं भङ्गं सं-
 घट्टं जनितं कलं कलारवाया भगवत्या गङ्गायाः पुलिने गतस् 21
 तपोनियमवतयोगसंस्थितः सत्त्वजातानुकम्पो दधिकर्णे नाम
 मार्जारः । इति । अथ दृष्ट्वा च तं भयप्रणोदितान्तरात्मा शशकः
 पुनर् अब्रवीत् । अलम् अनेन सुद्रेण । उक्तं च । 24

न हि विश्वसनीयं स्यात् । तपश्छद्मस्थिते ऽधमे ।

दृश्यन्ते चैव तीर्थेषु । *गलवार्तास् तपस्त्विनः ॥८७॥

तदुक्तं श्रुत्वा सुखोपायवृत्तिप्रसाधनश्छद्मरूपो दधिकर्णस् तयोर् ।
विश्वासनार्थं सुतराम् आदित्याभिमुखो भूत्वा द्विपादावस्थित
ऊर्ध्वबाहुर् निमीलितनयनः शुभबुद्ध्या तयोर् वञ्चनार्थम् एवं
धर्मदेशनाम् अकरोत् । अहो । असारो ऽयं संसारः । क्षणभङ्गुराः ॥६
प्राणाः । स्वप्नसदृशाः प्रियसमागमाः । इन्द्रजालवत् कुटस्त्रपरि-
यहः । तद् धर्मं मुक्तान्या गतिर् नास्ति । उक्तं च ।

यस्य धर्मविहीनानि । दिनान्य् आयान्ति यान्ति च । 9

स लोहकारभस्त्रैव । श्वसन् अपि न जीवति ॥८८॥

तथा च ।

नाच्छादयति कौपीनं । न दंशमशकापहम् । 12

श्रुनः पुच्छम् इवानर्थं । पागिडत्यं धर्मवर्जितम् ॥८९॥

अनु च ।

पुलाका इव धान्येषु । कूतिका इव पक्षिषु ।

मशका इव मर्येषु । येषां धर्मो न कारणम् ॥९०॥

श्रेयः पुष्पफलं वृक्षाद् । दधः श्रेयो धृतं सृतम् ।

श्रेयस् तैलं च पिण्याकाच् । छेयो धर्मश च मानुषात् ॥९१॥ 18

स्वैर्यं सर्वेषु कृत्येषु । शंसन्ति नयपणिताः ।

बद्धन्तराययुक्तस्य । धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥९२॥

संक्षेपात् कथ्यते धर्मो । जनाः किं विस्तरेण वः ।

परोपकारः पुण्याय । पापाय परपीडनम् ॥९३॥

अथ तस्य तां धर्मदेशनां श्रुत्वा शशक आह । भोस् तित्तिरे । एष
नदीतीरे तपस्त्री धर्मवादी तिष्ठति । तद् एनं पृच्छावः । तित्तिरिः 24

Tale iii: Cat as judge between partridge and hare.

प्राह । ननु स्वभावशबुद्भूतोऽयम् अस्माकम् । तद् दूरे स्थितौ
पृच्छावः । तत् उभाव् अपि तं प्रष्टुम् आरब्धौ । भोस् तपस्त्विन्
धर्मदेशक । आवयोर् विवादो वर्तते । तद् धर्मशास्त्रेणावयोर्
निर्णयं हेहि । यो हि मिथ्यावाही भवति । स ते भस्यः । इति ।
सोऽब्रवीत् । भद्रौ । मा मैवं वदतम् । निर्विषोऽहं नरकमार्ग-
प्रदर्शयितुर् हिंसाकर्मणः । उक्तं च ।

अहिंसापूर्वको धर्मो । यस्मात् सर्वहिते रतः ।

यूकामत्कुण्ठंशादींस् । तस्मात् तान् अपि रक्षयेत् ॥१४॥

हिंसकान्य् अपि भूतानि । यो हिनस्ति स निर्घृणः ।

स याति नरकं घोरं । किं पुनर् यः श्रुभानि च ॥१५॥

एते ऽपि । ये यज्ञकर्मणि पशून् ब्रापादयन्ति । ते ऽपि मुग्धाः
परमार्थं श्रुतेर् न जानन्ति । यच् च केनचिद् उक्तम् । अजैर्¹²
यष्टव्यम् । इति । तत्राजा व्रीहयः सप्तवार्षिका उच्यन्ते । न जायन्ते ।
इत्य् अन्वर्थबलात् । उक्तं च ।

वृक्षांश् छित्वा पशून् हत्वा । कृत्वा रुधिरकर्दमम् ।

यद्य् एवं गम्यते स्वर्गे । नरके केन गम्यते ॥१६॥

तन् नाहं भक्षयिष्यामि । किं त्व अहं वृद्धो दूराद् युवयोर् भाषा-
न्तरं न सम्यक् शृणोमि । तत् कथं जयपराजयं करिष्यामि । एवं¹³
ज्ञात्वा *समीपवर्तिनौ भूत्वा मम न्यायं निवेदयतम् । येन विज्ञा-
तविवादपरमार्थं *वचो वदतो मे परलोकबाधा न भवति ।
उक्तं च ।

मानाद् वा यदि वा लोभात् । क्रोधाद् वा यदि वा भग्यात् ।

यो न्यायम् अन्यथा ब्रूते । स याति नरकं नरः ॥१७॥

तथा च ।

पञ्च पश्चनृते हन्ति । दश हन्ति गवानृते ।

शतं कन्यानृते हन्ति । सहस्रं पुरुषानृते ॥१८॥

3

तस्माद् विश्रब्धौ भूत्वा मम कर्णोपान्तिके स्फुटम् आवेदयतम् ।
किं बहुना । तथा तेन स्तुद्रेण तौ विश्वासितौ । यथा तदन्तिकम्
उपगतौ । ततश्च समकालम् एकः पादेनाक्रान्तः । द्वितीयो
दंष्ट्राक्रकचेन । एवं द्वाव् अपि गतप्राणौ भक्षितौ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । स्तुद्रम् अर्थपतिं प्राप्य । इत्यादि । तद्
भवन्तोऽप्य एनं दिवान्यं स्तुद्रम् अधिपतिं कृत्वा * राचन्याः सन्तः ।
शशतित्तिरिमार्गेण यास्यन्ति । इति विचार्य यद् उचितम् । तद्
विधीयताम् । अथ तस्य वचनम् आकरण्ये । साध्य अनेनाभिहितम् ।
इत्युक्ता । भूयोऽपि नृपार्थे समेत्यान्योन्यं मन्त्रयिष्यामहे । इति 12
ब्रुवाणाः सर्वपक्षिणो यथागतं जग्मुः । केवलं भद्रासनोपविष्ठो
अभिषेकाभिमुखो दिवान्यः कृकालिकया सहास्ते । आह च । कः
कोऽच । भोः । किम् अद्याप्य अभिषेको न क्रियते । इति श्रुत्वा 15
कृकालिकयाभिहितम् । भद्र । कृतस् ते अभिषेकविघ्नोपायो वाय-
सेन । गताश्च ते विहगा यथेष्ट दिश्यु । केवलम् अयम् एव
वायस एकाकी केनापि हेतुना तिष्ठति । तत् त्वरितम् उत्तिष्ठ । 18
येन त्वां स्वाश्रयं प्रापयामि । तच्च छुत्वा सविषादम् उलूकः
प्राह । भो दुष्टात्मन् । किं मया ते अपकृतम् । येन राज्याभिषेको
विघ्नितस् त्वया । तद् अद्यप्रभृत्य आवयोर् वैरम् । उक्तं च । 21

रोहति सायकविष्टं । वनं परशुना हतम् ।

वाचा *दुरुक्तं बीभत्सं । न प्ररोहति वाङ्कृतम् ॥१९॥

अथ कृकालिकया सह तस्मिन् स्वाश्रयं गते वायसोऽपि अचिन्तयत् । अहो ! अकारणवैरम् आसादितम् । यद् इदं व्याहृतं मया । उक्तं च ।

3

अदेशकालज्ञम् अनायतिक्षमं
यद् अप्रियं लाघवकारि चात्मनः ।
यो भाषते कारणवर्जितं वचो
न तद् वचः स्याद् विषम् एव तद् भवेत् ॥१००॥

upa

6

तथा ।

बलोपपन्नोऽपि हि बुद्धिमान् नरः
परं नयेन् न स्वयम् एव वैरिताम् ।
भिषग् ममास्तीति विचिन्त्य भक्षयेद्
अकारणे को हि विचक्षणे विषम् ॥१०१॥

vamśa 12

9

परपरिवादः परिषदि । न कथंचित् परिडतेन कर्तव्यः ।
सत्यम् अपि तन् न वाच्यं । यद् उक्तम् असुखावहं भवति ॥१०२॥

ār 15

किं च ।

सुहन्त्रिर् आप्नैर् असकृद् विचारितं
स्वयं च बुद्धा प्रविचारिताश्रयम् ।
करोति कार्यं खलु यः स बुद्धिमान्
स एव लक्ष्म्या यशसां च भाजनम् ॥१०३॥

vamśa

18

एवं विचिन्त्य काकोऽपि ततः स्यानात् प्रायात् ॥

तत् । वत्स । अस्माकम् इत्यं कौशिकैः सहान्वयवैरम् । इति । मेघवर्ण आह । तात । 21
एवं गते किं द्वयम् अस्माभिः । स प्राह । एवं गते ऽपि षाढुखाद् अपरः स्थूलोऽभिप्रायो
इति । तम् अङ्गीष्ठय स्वयम् एवाहं तद्विजयाय यास्यामि । वञ्चयिला तान् रिपून्
वधान् करिष्यामि । उक्तं च ।

24

बङ्गुद्धिसमायुक्ताः । सुविज्ञाना बलोत्कटाः ।
शक्ता वज्चयितुं धूर्ताश् । व्हागकब्राह्मणं यथा ॥ १०४ ॥
मेघवर्ण आह । कथम् एतत् । सो ऽब्रवीत् ।

३

॥ कथा ४ ॥

कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने मित्रशर्मा नाम ब्राह्मणः कृताग्निहोत्रपरि-
अमः प्रतिवसति स्म । तेन कदाचिन् माघमासे प्रवाति सौन्या- १
निले मेघाच्छादितगग्ने मन्दं मन्दं वर्षति पर्जन्ये पशुयाचनार्थे
किंचिद्ग्रामान्तरं गत्वा कश्चिद् यजमानो याचितः । भो यजमान ।
आगामिन्याम् अमावास्यायाम् अहं यक्ष्यामि यज्ञम् । तद् देहि ०
पशुम् एकम् । अथ तेनापि तस्य शास्त्रोक्तः पीवरः पशुर् दत्तः ।
तम् अपि समर्थम् इतश्चेत्तश्च च गच्छन्तं विज्ञाय स्कन्धे कृत्वा
सत्वरं स्वपुराभिमुखः प्रतस्थे । अथ तस्य मार्गेण गच्छतस् चयो १२
धूर्ताः स्फुत्क्षामकरणाः संमुखा बभूवुः । तैश्च तं पीवरपशुं
स्कन्धारूढम् अवलोक्य मिथो ऽभिहितम् । अहो । अस्य पशोर्
भक्षणाद् अद्यदिनजो हिमपातो वर्यथां नीयते । तद् एनं १५
वज्चयित्वा पशुम् आदाय शीतत्राणं कुर्मः । अथ तेषाम् एकतमो
वेषप्रावर्तनं विधाय संमुखो भूत्वापमार्गेण तम् आहिताग्निम्
ऊचे । भो भो अग्निहोत्रिन् । किम् एवं जनविरुद्धं हास्यकरम् १८
अनुष्टीयते । यद् एष सारमेयो ऽपविचः *स्कन्धाधिरूढो नीयते ।
उक्तं च । यतः ।

श्वानकुरुटचारणालाः । समस्पर्शाः प्रकीर्तिताः । २१
रासभोष्ट्राविशेषेण । तस्मात् तान् न तु संस्पृशेत् ॥ १०५ ॥
ततश्च तेन कोपाभिभूतेनाभिहितम् । किम् अन्यो भवान् ।
यत् पशोः सारमेयत्वं प्रतिपाद्यसि । सो ऽब्रवीत् । ब्रह्मन् । २४

कोपस् त्वया न कार्यः । यथेच्छं गम्यताम् । इति । अथ यावत्
किंचिद् अधान्तरं गच्छति । तावद् द्वितीयो धूर्तः संमुखम्
अभेत्योवाच । अहो कष्टं कष्टम् । भगवन् । यद् अपि वल्लभोः
इयं ते मृतवत्सः । तद् अपि स्कन्धम् आरोपयितुं न युक्तः । उक्तं
च । यतः ।

तिर्यञ्चं पुरुषं वापि । यो मृतं संस्पृशेत् कुर्धीः ।

6

पञ्चगव्येन प्रुद्धिः स्यात् । तस्य चान्द्रायणेन च ॥ १०६ ॥

अथासौ सकोपम् आह । अहो । किम् अन्यो भवान् । यत् पशुं
वत्सं वदसि । सो ऽब्रवीत् । भगवन् । मा कोपं कुरु । अज्ञानान्,
मयाभिहितम् । तत् त्वम् आत्मरुचितं समाचर । इति । अथ
यावत् स्तोकं वनान्तरं गच्छति । तावत् तृतीयो धूर्तो वेषपरिवर्तं
कृत्वा संमुखम् उपेत्योवाच । भोः । अयुक्तम् एतत् । यत् त्वं रासभं १२
स्कन्धारुदं नयसि । उक्तं च ।

यः स्पृशेद् रासभं मर्त्यस् । त्वं अज्ञानाज् ज्ञानतोऽपि वा ।

सचेलं स्नानम् उद्दिष्टं । तस्य पापस्य शान्तये ॥ १०७ ॥

15

तत् त्यज्यताम् अयम् । यावद् अन्यः कश्चिन् न पश्यति । अथासौ
तं पशुरुपं राक्षसं मत्वा भूमौ प्रक्षिप्य भयाद् गृहम् उद्दिश्य
प्रपलायितः । ते ऽपि च चयोऽपि मिलिता तं पशुम् आदाय १८
यथाचिन्तितं कृतवन्तः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । बड्डुद्धिसमायुक्ताः । इति । अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

21

अभिनवसेवकविनयैः । प्राघुणकोक्त्रिर् विलासिनीरुद्दितैः ।

धूर्तं जनवचननिकरैर् । इह कश्चिद् अवच्चितो नाम्नि ॥ १०८ ॥

22

किं च । दुर्बलैर् अपि बड्डभिः सह विरोधो न कार्यः । उक्तं च ।

बहवो न विरोद्धव्या । दुर्जयो हि महाजनः ।

23

स्फुरन्तम् अपि नागेन्द्रं । भक्षयन्ति पिपीलिकाः ॥ १०९ ॥

मेघवर्णं आह । कथम् एतत् । खिरजीवी कथयति ।

24

॥ कथा ५ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वल्मीके महाकायः कृष्णसर्पोऽतिर्दर्शो नाम ।
स कदाचिद् विलानुसारमार्गम् उत्सृज्यान्येन लघुद्वारेण निष्क्र- ३
मितुम् आरब्धः । निष्क्रामतश्च तस्य महाकायत्वाद् दैववशाच्
च लघुविवरतया शरीरे ब्रणः समुत्पन्नः । अथ ब्रणशोणितग-
न्धानुसारिणीभिः पिपीलिकाभिः सर्वतो व्याप्तो व्याकुलीकृतश् ६
च । कति व्यापादयति । कति वा ताडयति । अतिप्रभूतत्वाद्
विस्तारितवहुवणाभिः क्षतसर्वाङ्गोऽतिर्दर्शः पञ्चत्वम् उपगतः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । बहवो न विरोद्धव्याः । इति । अपरं च । देव । अस्ति किंचिन् १
मे वक्तव्यम् । तच् चात्रधार्य विचार्य चानुष्टेयम् । मेघवर्ण आह । तात । ब्रूहि । यत् ते
द्वदि स्थितम् । स्थिरजीव्य आह । वत्स । आकर्णय । तर्हि । सामादीन् अतिक्रम्य यः
पञ्चमोपायो मया निरूपितः । यथा । मां विपक्षीक्रत्यात् निष्ठुरवचनैर् निर्भर्त्य विप- 12
चप्रयुक्त*प्रणिधीनां प्रत्ययार्थम् आहतरुधिरैर् आलिष्यास्यैव न्यगोधस्याधस्तात् प्रचिष्य-
*र्थमूकपर्वते गम्यताम् । तच्चैव च सपरिवारेण भवता स्थातव्यम् । यावद् अहं समस्तान्
रिपुन् सुप्रणीतेन विधिना विश्वास्य ज्ञाततदुर्गमधो दिवसान्धान् व्यापादयामि । अनु- 15
मानतोऽपि ज्ञातं मयैदम् । यत् तदीयदुर्गम् अपसाररहितं केवलं भविष्यति । उक्तं च ।

अपसारसमायुक्तं । नयज्ञैर् दुर्गम् उच्यते ।

अपसारपरित्यक्तं । दुर्गव्याजेन वन्धनम् ॥ ११० ॥

18

न च त्वया मां प्रति कृपा कार्या । उक्तं च ।

अपि प्राणसमान् इष्टान् । पालितांल् लालितान् अपि ।

भृत्यान् युद्धे समुत्पन्ने । पश्चेच्च कुप्कम् इवैन्धनम् ॥ १११ ॥

21

तत् त्वयाच् विषये नाहं निषेधनीयः । यतः ।

रक्षेद् भृत्यान् यथा प्राणान् । स्वकायम् इव पोषयेत् ।

सदैकदिवसस्यार्थे । यत्र स्थाद् रिपुसंगमः ॥ ११२ ॥

24

इत्युत्का तेन सह शुक्कलहं कर्तुम् आरब्धः । अथान्ये तस्य भृत्याः स्थिरजीविनम्
उच्छृङ्खलतया राजानं प्रति जल्पन्नम् आलोक्य तदधाय समुद्यता मेघवर्णेनाभिहिताः ।
अहो । अपसर्पत यूयम् । अहम् एवास्य शत्रुपक्षपातिनो दुरात्मनः स्वयं निग्रहं करि- 27

Frame-story: War of crows and owls.

षामि । इत्य् अभिधाय तस्योपरि समारह्या लघुभिश् चञ्चुप्रहरैः प्रहृत्याहृतरुधिरालोडितं वृत्ता तदुपदिष्टम् च्छथमूकपर्वतं सपरिवारो जगाम ।

एतस्मिन् अन्तरे क्वालिकया *शतुप्रणिधिभूतया तत् सर्वं मेघवर्णस्यामाव्यवसनम् ३ उलूकाधिपतेर् गत्वा निवेदितम् । अथोलूकाधिपोऽपि तद् आकर्णास्तमनवेलायां सपरिवारो वायसवधार्थं वृतप्रयाणकः प्रोवाच । अहो । त्वर्यतां त्वर्यताम् । भीतः शतुः पलायनपरः पुण्येर् लभ्यते । उक्तं च ।

6

शत्रोः पलायने छिद्रम् । एकम् अन्यच संश्यम् ।

कुर्वाणो जायते वशो । व्यग्रते राजसेविनाम् ॥ ११३ ॥

एवं ब्रुवाणाः समन्तान् न्ययोधपादपाभिमुखं प्रस्थिताः । यावन् न कश्चिद् वायसो दृश्यते । ९ तावद् वृचशाखाम् अधिरुद्य *हृष्टमना वन्दिभिः सूयमानोऽरिमर्दनः प्रोवाच । अहो । ज्ञायते तेषां मार्गक्रमणम् । कतमेन मार्गेण ते नष्टाः । यावद् दुर्गं नाश्रयन्ति । तावद् एव पृष्ठतो गत्वा व्यापाद्यामि ।

12

अथैतस्मिन् प्रस्तावे स्थिरजीवी चिन्तयाम् आस । यद् एते शत्रवोऽनुलब्धास्तदृत्तान्ता यथागतम् एव यान्ति । ततो मया न किंचित् कृतं भवति । उक्तं च ।

अनारभो हि कार्याणां । प्रथमं बुद्धिलक्षणम् ।

15

प्रारब्धस्यान्तगमनं । द्वितीयं बुद्धिलक्षणम् ॥ ११४ ॥

तद् वरम् अनारभः । न चारभ्यविधातः । तद् अहम् एताच् शब्दं संशायात्मानं दर्शयामि । इति विचार्य मन्दं मन्दं शब्दम् अकरोत् । तं च शुत्वा त उलूकास् १८ तद्धार्थम् अभ्युदयताः । स्थिरजीविनाभिहितम् । अहो । अहं मेघवर्णमन्तो स्थिरजीवी नाम मेघवर्णेनैवेदृशीम् अवस्थां नीतः । तन् निवेदाताम् आत्मस्वाभिनः । तेन सह बड़ वक्तव्यम् अस्ति । अथ तैर् आवेदित उलूकराजः सविस्थयो बड़ब्रणकिणाङ्कितस्य २१ समीपं गत्वा प्रोवाच । भोः । कथम् एतां दशां गतोऽसि । तत् कथताम् । स्थिरजीवी प्राह । देव । शूद्रयताम् । अतीतदिवसे युष्माभिर् व्यापादितान् अनेकवायसान् दृष्ट्वा कोपशोकाकुलमतिः स दुरात्मा मेघवर्णो युष्मदुर्गं प्रति चलितः । ततो मयाभिहितम् । २४ न युक्तं भवतस् तं प्रति गन्तुम् । यतो बलवन्त एते । हीनबलाश् च वयम् । उक्तं च ।

बलीयसा हीनबलो विरोधं

न भूतिकामो मनसापि कुर्यात् ।

27

न वध्यते ऽत्यनबलो हि यसाद्

एकान्तनाशोऽस्ति पतङ्गवृत्तेः ॥ ११५ ॥

upa

तत् तस्योपप्रदानेन संधिर् एव युक्तः । तच् कुत्ता दुर्जनजनप्रकोपितेन त्वत्प्रपातिनं ३० माम् आशङ्कमानेनेवं दशा मे विहिता । तत् तव पादाः सांप्रतं शरणं मे । किं बड़ना । यावद् अहं प्रचलितुं शक्तः । तावत् त्वां तस्यावासे नीत्वा सर्ववायसक्षयं विधास्यामि ।

इति शुत्वाऽरिमर्दनः पितृपितामहक्रमागतमन्तिभिः सार्धं मन्त्रयां चक्रे । तस्य च पञ्च ३३

मन्त्रिणः । तद् यथा । रक्ताक्षः । क्रूराक्षः । दीप्ताक्षः । वक्रनासः । प्राकारकर्णश्
च । इति ।

तन्नादौ रक्ताक्षं पृष्ठवान् । भद्र । किम् एवं गते कार्यम् । सो त्रिवीत् । देव । किम् ३
अत्र चिन्त्यते । अविचारम् अयं हन्तव्यः । यतः ।

हीनः शत्रुर् निहन्तव्यो । यावन् न बलवान् भवेत् ।

संजातपौरुषबलः । पश्चाद् भवति दुर्जयः ॥ ११६ ॥

किं च । स्वयम् उपगता श्रीस ल्यज्यमाना शृणति । इति लोकप्रवादः । उक्तं च ।

कालो हि सकृद् अभ्येति । यन् नरं कालकाङ्क्षिणम् ।

दुर्लभः स पुनस् तेन । कालः कर्म *चिकीर्षता ॥ ११७ ॥

श्रूयते च । यथा ।

चितिकां दीपितां पश्य । स्फुटां भयां समैव च ।

भिन्नस्थिष्टा तु या प्रीतिर् । न सा स्त्रेहेन वर्धते ॥ ११८ ॥

अरिमर्दन आह । कथम् एतत् । रक्ताक्षः कथयति ।

6

9

12

15

21

24

॥ कथा ६ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने कोऽपि ब्राह्मणः । तस्य च कृषिं 15
कुर्वतः सदैव निष्फल एव कालोऽतिवर्तते । अथैकस्मिन्
दिवसे ब्राह्मण उष्णकालावसाने घर्मार्त्तः स्वक्षेचमध्ये वृक्षच्छा-
यायां प्रसुप्तः । अनन्तिरूरे वल्मीकोपरि प्रसारितबृहत्फटाटोपं 18
भीषणं भुजंगमं दृष्ट्वा चिन्तयाम् आस । नूनम् एषा क्षेचदेवता
मया कदाचिद् अपि न पूजिता । तेनेदं मे कृषिकर्म विफली-
भवति । तद् अस्याः पूजाम् अहं करिष्यामि । इत्य् अवधार्य कुतो 21
ऽपि क्षीरं याचिन्वा शरावे निष्क्रिय वल्मीकान्तिकम् उपगम्यो-
वाच । भोः क्षेचपाल । मयैतावन्तं कालं न ज्ञातम् । यत् त्वम्
अत्र वससि । तेन पूजा न कृता । तत् सांप्रतं क्षमस्व । इति । 24
एवम् उक्ता दुर्गं च निवेद्य गृहाभिमुखं प्रायात् । अथ प्रातर्
यावद् आगत्य पश्यति । तावद् दीनारम् एकं शरावे दृष्टवान् ।

Tale vi: Gold-giving serpent.

Tale vii: Gold-giving birds.

एवं प्रतिदिनम् एकाकी समागत्य तस्मै क्षीरं ददाति । एकैक-
दीनारं च गृह्णाति । अथैकस्मिन् दिवसे वल्मीके क्षीरानयनाय
पुचं निरूप्य ब्राह्मणो यामं जगाम । पुचोऽपि तत्र क्षीरं नीत्वा ३
संस्थाप्य च पुनर् गृहं समायातः । दिनान्तरे तत्र गत्वा दीनारम्
एकं च दृष्ट्वा चिन्तितवान् । नूनं दीनारपूर्णोऽयं वल्मीकः । तद्
एनं हत्वा सर्वे *यहीषामि । एवं संप्रधार्यान्येव्युः क्षीरं ददता ६
ब्राह्मणपुत्रेण सर्पो लगुडेन शिरसि ताडितः । कथम् अपि दैव-
वशाद् अमुक्तजीव एव रोषात् तम् एव तीक्ष्णायदशनैस् तथा-
दशत् । यथा सद्यः पञ्चतम् उपगतः । स्वजनैश्च च नानिदूरे,
क्षेत्रस्य काष्ठसंचयैः संस्कृतः । अथ द्वितीयदिने तस्य पिता
समायातः । स्वजनेभ्यः सुतविनाशकारणं श्रुत्वा तथैव समर्थित-
वान् । अब्रवीच् च ।

12

भूतान् यो नानुगृह्णाति । गृह्णाति शरणागतम् ।

भूतार्थास् तस्य नश्यन्ति । हंसाः पद्मवने यथा ॥११७॥

मानुषैर् उक्तम् । कथम् एतत् । ब्राह्मणः कथयति ।

15

॥ कथा ७ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने राजा चित्ररथो नाम । तस्य योद्धैः
सुरस्यमाणं पद्मसरो नाम सरस् तिष्ठति । तत्र च प्रभूता जामू- १८
नदमया हंसास् तिष्ठन्ति । घण्मासे घण्मासे पिञ्चम् एकैकं
त्यजन्ति । अथ तत्र सरसि सौवर्णो बृहत्पक्षी समायातः । तैश्च
चोक्तः । अस्माकं मध्ये त्वया न वास्तव्यम् । येन कारणेनास्माभिः २१
घण्मासान्तपिञ्चैकदान*दात्या गृहीतम् एतत् सरः । एवं च ।

किं बहुना । परस्परं द्वैधम् उत्पन्नम् । स च राज्ञः शरणं गतो
ऽब्रवीत् । देव । एते पश्चिण एवं वदन्ति । यद् अस्माकं राजा
किं करिष्यति । न कस्याप्य आवासं दद्धः । मया चोक्तम् । न ३
शेभनं युष्माभिर् अभिहितम् । अहं गत्वा राज्ञे निवेदयिषामि ।
एवं स्थिते देवः प्रमाणम् । ततो राजा भृत्यान् अब्रवीत् । भोः ।
गच्छत । सर्वान् पश्चिणो गतासून् कृत्वा शीघ्रम् आनयत । राजा- ६
देशानन्तरम् एव प्रचेलुस ते । अथ लगुडहस्तान् राजपुरुषान्
दृष्ट्वा तच्चैकेन पश्चिणा वृद्धेनोक्तम् । भोः स्वजनाः । न शेभनम्
आपत्तितम् । ततः सर्वे एकमतीभूय शीघ्रम् उत्पत्तितव्यम् । तैश् ९
च तथानुष्ठितम् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । भूतान् यो नानुगृह्णाति । इत्यु उक्ता पुनर् १२
अपि ब्राह्मणः प्रत्यूषे क्षीरं गृहीत्वा तत्र गत्वा सर्पप्रत्यायनार्थं
निवेदितवान् । यन् मटीयपुत्रः स्वबुद्ध्या पञ्चत्वम् उपगतः ।
ततो भुजंगोऽब्रवीत् । चितिकां दीपितां पश्य । इत्यादि ॥

तद् अस्मिन् हते ऽयत्राद् एव राज्यम् अकाण्डकं भवतो भवति । १५

तस्यैतद् वचनं श्रुत्वा कूराचं पप्रच्छ । भद्र । त्वं तु किं मन्यसे । सोऽब्रवीत् । देव ।
निर्देशम् एतत् । यद् अनेनाभिहितम् । चक्कारणम् । शरणागतो न वधते । सुषु खत्वा
इदम् आख्यानम् । १८

श्रूयते हि कपोतेन । शत्रुः शरणम् आगतः ।

पूजितश्च यथान्यायं । स्वैश्च मांसैर् निमन्त्रितः ॥ १२० ॥

अरिमर्दनोऽब्रवीत् । कथम् एतत् । कूराचः कथयति । २१

॥ कथा ८ ॥

कश्चित् *क्षुद्रसमाचारः । प्राणिनां कालसंमितः ।

विचचार महारण्ये । घोरः शकुनिलुभ्यकः ॥ १२१ ॥ २४

नैव कश्चित् सुहृत् तस्य । न संबन्धी न बान्धवः ।
स तैः सर्वैः परित्यक्तस् । तेन रौद्रेण कर्मणा ॥१२२॥

अथवा ।

3

ये नृशंसा दुरात्मानः । प्राणिनां प्राणनाशकाः ।
उद्देजनीया भूतानां । व्याला इव भवन्ति ते ॥१२३॥
स पञ्चरकम् आदाय । पाशं च लगुडं तथा ।
नित्यम् एव वनं गच्छेत् । सर्वप्राणिविहिंसकः ॥१२४॥

6

अथ कृष्णा दिशः सर्वा । वनस्यस्याभवन् घनैः ।
वातवृष्टिश्च महती । क्षयकाल इवाभवत् ॥१२५॥

9

ततः संचल्लहृदयः । कम्पमानो मुहुर् मुहुः ।
अन्वेषयन् परिचाणम् । आससाद् वनस्पतिम् ॥१२६॥

12

यावद् आस्ते मुहूर्तैकं । वियद् विमलतारकम् ।

स तु प्रायावदद् बुद्धा । देवता शरणं मम ॥१२७॥

अथ तस्य तरोः स्तन्ये । कपोतः सुषिरोषितः ।

भार्याम् अपश्यन् मुचिराद् । विललाप सुदुःखितः ॥१२८॥

15

वातवर्षो महान् आसीन् । न चागच्छति मे प्रिया ।

तया विरहितं ह्य् एतच् । छून्यम् अद्य गृहं मम ॥१२९॥

न गृहं गृहम् इत्य् आहुर् । गृहिणी गृहम् उच्यते ।

18

गृहं च गृहिणीहीनम् । अरण्यसदृशं मम ॥१३०॥

पतिव्रता पतिप्राणा । पत्न्युः प्रियहिते रता ।

यस्य स्याद् ईदृशी भार्या । धन्यः स पुरुषो भुवि ॥१३१॥

21

पञ्चरस्या ततः श्रुत्वा । भर्तुर् दुःखान्वितं वचः ।

कपोतिका सुसंतुष्टा । वाक्यं चेदम् अथाह च ॥१३२॥

Tale viii: Self-sacrificing dove.

न सा स्त्रीत्य् अभिमन्तव्या । यस्या भर्ता न तुष्टति ।
 तुष्टे भर्तरि नारीणां । तुष्टाः स्युः सर्वेदेवताः ॥१३३॥
 दावाग्निनेव निर्देश्या । सपुष्पस्तबका लता ।
 भस्मीभवतु सा नारी । यस्या भर्ता न तुष्टति ॥१३४॥
 पुनश् चाब्रवीत् ।

शृणोत्व अवहितः कान्तो । यत् ते वस्याम्य् अहं हितम् ।
 प्राणैर् अपि त्वया नित्यं । संरस्यः शरणागतः ॥१३५॥
 एष शाकुनिकः शेते । तदावासं समाप्तिः ।
 शीतार्तश्च सुधार्तश्च । पूजाम् अस्मै समाचर ॥१३६॥
 श्रूयते च ।

यः सायम् अतिथिं प्राप्न । यथाशक्ति न पूजयेत् ।
 तस्यासौ दुष्कृतं दत्त्वा । सुकृतं चापकर्षति ॥१३७॥
 मा चास्मै त्वं कृथा द्वेषं । बद्धानेनेति मत्प्रिया ।
 स्वकृतैर् एव बद्धाहं । प्राक्तनैः कर्मवन्धनैः ॥१३८॥

यतः ।

दारिद्र्यरोगदुखानि । बन्धनव्यसनानि च ।
 आत्मापराधवृक्षस्य । फलान्य् एतानि देहिनाम् ॥१३९॥
 तस्मात् त्वं द्वेषम् उत्सृज्य । मद्बन्धनसमुद्भवम् ।
 धर्मे मनः समाधाय । पूजयैनं यथाविधि ॥१४०॥
 ततस् तद्वचनं श्रुत्वा । धर्मयुक्तिसमन्वितम् ।
 उपगम्य ततो धृष्टः । कपोतः प्राह लुभ्यकम् ॥१४१॥
 भद्र सुस्वागतं ते इस्तु । ब्रूहि किं करवाणि ते ।
 संतापश्च च न कर्तव्यः । स्वगृहे वर्तते भवान् ॥१४२॥

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा । प्रत्युवाच विहंगहा ।
 कपोत खलु शीतं मे । हिमचाणं विधीयताम् ॥ १४३ ॥
 स गत्वाङ्गारकर्मान्तम् । आनयाम् आस पावकम् । ३
 ततः शुष्केषु पर्णेषु । तम् आशु समदीपयत् ॥ १४४ ॥
 प्रतापयस्व विश्रब्धं । स्वगाचारण् अत्र निर्भयः ।
 न चास्ति विभवः कश्चिद् । येन ते *नाशये क्षुधम् ॥ १४५ ॥ ६
 सहस्रं बिभर्ति कश्चिच् । छतम् अन्यो दशापरः ।
 मम त्वं अकृतपुण्यस्य । क्षुद्रस्यात्मापि दुर्भरः ॥ १४६ ॥
 एकस्याप्य अतिथेर् अन्नं । यः प्रदातुं न शक्तिमान् । ९
 तस्यानेकपरिक्लेशे । गृहे किं वसतः फलम् ॥ १४७ ॥
 तत् तथा साधयाम्य एतच् । छरीं दुःखजीवितम् ।
 यथा भूयो न वस्यामि । नास्तीत्य अर्थिसमागमे ॥ १४८ ॥ १२
 स निनिन्द किलात्मानं । न तु तं लुभ्यकं पुनः ।
 उवाच तर्पयिथे त्वां । सुहूर्तं प्रतिपालय ॥ १४९ ॥
 एवम् उक्ता स धर्मात्मा । प्रहृष्टेनान्तरात्मना । १५
 तम् अग्निं संपरिक्रम्य । प्रविवेश स्ववेशमवत् ॥ १५० ॥
 ततस् तं लुभ्यको दृष्ट्वा । कृपया भृशपीडितः ।
 कपोतम् अग्नौ पतितं । वाक्यम् एतद् अभाषत ॥ १५१ ॥ १८
 यः करोति नरः पापं । न तस्यात्मा ग्रुवं प्रियः ।
 आत्मना हि कृतं पापम् । आत्मनैव हि भुज्यते ॥ १५२ ॥
 सोऽहं पापमतिश चैव । पापकर्मरतिः सदा । २१
 पतिष्ठामि महाघोरे । नरके नाच संशयः ॥ १५३ ॥
 नूनं मम नृशंसस्य । प्रत्यादर्शस् तु दर्शितः ।
 प्रयच्छता स्वमांसानि । कपोतेन महात्मना ॥ १५४ ॥ २४

अद्यप्रभृति देहं स्वं । सर्वभोगविवर्जितम् ।

तोयं स्वस्यम् इव *यीष्मे । शोषयिष्याम्य् अहं ततः ॥ १५४ ॥

शीतवातातपसहः । कृशाङ्गो मलिनस् तथा ।

3

उपवासैर् बहुविधैश् । चरिष्ये धर्मम् उत्तमम् ॥ १५५ ॥

ततो *यष्टिं शलाकां च । जालकं पञ्चरं तथा ।

6

बभञ्ज लुभ्यको दीनां । कपोतीं च मुमोच ताम् ॥ १५६ ॥

लुभ्यकेन ततो मुक्ता । दृष्ट्यामौ पतितं पतिम् ।

9

कपोती विललापार्ता । शोकसंचस्तमानसा ॥ १५७ ॥

न कार्यम् अद्य मे नाथ । जीवितेन त्वया विना ।

दीनायाः पतिहीनायाः । किं नार्या जीविते फलम् ॥ १५८ ॥

मानो दर्पस् त्व अहंकारः । कुलपूजा च वन्धुषु ।

12

दासभृत्यजनेष्व आज्ञा । वैधव्येन प्रणश्यति ॥ १५९ ॥

एवं विलय बहुशः । कृपणं भृशदुःखिता ।

पतिव्रता सुसंदीप्तं । तम् एवाग्निं विवेश सा ॥ १६० ॥

15

ततो दिव्याम्बरधरा । दिव्याभरणभूषिता ।

भर्तारं सा विमानस्यं । ददर्श च कपोतिका ॥ १६१ ॥

सोऽपि दिव्यतनुर् भूत्वा । यथार्थम् इदम् अब्रवीत् ।

18

अहो ममानुगच्छन्या । कृतं साधु श्रुभे त्वया ॥ १६२ ॥

तिसः कोट्योऽर्धकोटी च । यानि रोमाणि मानवे ।

तावल्कालं वसेत् स्वर्गे । भर्तारं यानुगच्छति ॥ १६३ ॥

21

एवं हर्षाविष्टस् तां विमानम् आरोप्य परिष्वज्य च सुखेन तस्यौ ।

लुभ्यकोऽपि परमनिर्वेदं कृत्वा मरणाभिमुखो महद् वनं विवेश ।

तत्र दावानलं दृष्ट्वा । निविष्टो विरताशयः ।

24

निर्दग्धकल्मषो भूत्वा । देववद् दिवि मीदते ॥ १६४ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । श्रूयते च कपोतेन । इति ।
तच् कुलार्मिदनो दीप्ताकं पृष्ठवान् । एवम् अवस्थिते किं भवान् मन्यते । सो
ब्रवीत् ।

3

या ममोद्विजते निवं । सा माम् अद्यावगृहते ।

प्रियकारक भद्रं ते । यन् ममस्ति हरस्त तत् ॥ १६६ ॥

6

चौरिणाथ उक्तम् ।

हर्तव्यं ते न पश्यामि । हर्तव्यं चेद् भविष्यति ।

पुनर् अथ आगमिष्यामि । यदीयं नावगृहते ॥ १६७ ॥

अरिमर्दनः पृष्ठवान् । का च नावगृहते । कश् चायं चौरः । इति विस्तरतः श्रोतुम् ॥
इच्छामि । दीप्ताकः कथयति ।

9

॥ कथा ९ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने कामातुरो नाम वृद्धवणिक् । तेन च 12
कामो पहतचेतसा मृतभार्येण काचिन् निर्धनवणिकसुता प्रभूतधनं
दत्त्वोद्बाहिता । अथ सा दुःखाभिभूता तं वृद्धवणिजं दृष्टुम् अपि न
शशाक । युक्तं चैतत् ।

15

श्रेतं पदं शिरसि यत् तु शिरोरुहाणां

स्थानं परं परिभवस्य तद् एव पुंसाम् ।

आरोपितास्थिशकलं परिहृत्य यान्ति

18

चारडालकूपम् इव दूरतरं तस्यायः ॥ १६८ ॥

vasa

तथा च ।

गाचं संकुचितं गतिर् विगलिता दन्ताश् च नाशं गता

21

दृष्टिर् भश्यति रूपम् अथ उपहतं वक्त्रं च लालायते ।

वाक्यं नैव करोति वान्धवजनः पल्ली न शुश्रूषते

हा कष्टं जरसाभिभूतपुरुषं पुचोऽप्य् अवज्ञायते ॥ १६९ ॥

sārdū 24

अथ कदाचित् सा तेन सहैकशयने पराङ्मुखी यावत् तिष्ठति ।

Tale ix : Old man, young wife, and thief.

Frame-story.

Tale x : Ogre, thief, and Brahman.

तावत् तज्ज्रहे चौरः प्रविष्टः । सापि तं चौरं दृष्टा भयव्याकुलिता
 वृद्धम् अपि तं पतिं समालिलिङ्गं । सो ऽपि विस्मयात् पुलका-
 ङ्कितसर्वगाचश् चिन्तयाम् आस । अहो । किम् एषा माम् ३
 अद्यावगूहते । यावन् निपुणतया पश्यति । तावद् गृहकोणैकदेशे
 चौरं दृष्टा व्यचिन्तयत् । नूनम् एषास्य भयान् *माम् आलि-
 ङ्गति । इति ज्ञात्वा तं चौरम् आह । या ममोऽविजते नित्यं । सा ६
 *माम् अद्यावगूहते । इति । तच् छुत्वा चौरोऽप्य् आह । हर्तव्यं
 ते न पश्यामि । इति ॥

तस्माच् चौरस्याप्य् उपकारिणः श्रेयश् चिन्त्यते । किं पुनर् न शरणागतस्य । अपि ९
 च । अयं तैर् विप्रकृतोऽसाकम् एव पुष्टये भविष्यति तदीयरन्धदर्शनाय वा । इति ।
 अनेन वारणेनायम् अवध्यः । इति ।

एतद् आकर्ष्णारिमर्दनोऽन्यं सचिवं वक्ननासं पप्रच्छ । भद्रं । सांप्रतम् एवं स्थिते किं १२
 कर्तव्यम् । सोऽब्रवीत् । देव । अवध्योऽयम् । यतः ।

शत्रवोऽपि हितायैव । विवदन्तः परस्परम् ।

चौरिण जीवितं दत्तं । राच्चसेन तु गोयुगम् ॥ १७० ॥

अरिमर्दनः प्राह । कथम् एतत् । वक्ननासः कथयति ।

15

॥ कथा १० ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने दरिद्रो ब्राह्मणः प्रतियहृधनः सततं १८
 विशिष्टवस्त्रानुलेपनं गन्धमाल्यालंकारं तामूलादिभोगं परिवर्जितः
 प्रहृष्टकेशं शमश्रुनखरोमौपचितः शीतोष्णवर्षादिभिः परिशोषित-
 शरीरः । तस्य च केनाप्य् अनुकम्पया शिश्रुगोयुगं दत्तम् । ब्राह्मणेन २१
 च बालत्वाद् आरभ्य याचित्पृतैलयवसादिभिः संवर्ध्य सुपुष्टं
 कृतम् । तच् च दृष्टा सहस्रैव कश्चिच्च चौरश् चिन्तितवान् । अहम्
 अस्य ब्राह्मणस्य गोयुगम् इदम् अपहरिष्यामि । इति निश्चित्य २४

निशायां बन्धनपाशं गृहीत्वा यावत् प्रस्थितः । तावद् अर्धमार्गे
प्रविरलतीक्षणदन्तपङ्किर् उन्नतनासावंशविषमीकुतनयन *उप-
चितस्त्रायुसंततगाचः शुष्ककपोलः सुहुतहुतवहपिङ्गश्मश्रुशरीरः ३
कश्चिद् दृष्टः । दृष्ट्वा च तं तीव्रभयोन्वस्तश चौरोऽब्रवीत् । को
भवान् । इति । स आह । सत्यवचनोऽहं ब्रह्मराक्षसः । भवान्
अथ आत्मानं निवेदयतु । सोऽब्रवीत् । अहं क्रूरकर्मा चौरः । ६
दरिद्रब्राह्मणगोयुगं हर्तुं प्रस्थितोऽस्मि ।

अथ जातप्रत्ययो राक्षसोऽब्रवीत् । भद्र । षष्ठान्नकालिको
ऽहम् । अतस् तम् एव ब्राह्मणम् अद्य भक्षयिथामि । तत्^९
सुन्दरम् इदम् । एककार्याव् एवावाम् । अथ तौ तत्र गत्वैकान्ते
कालम् अन्वेषयन्तौ स्थितौ । प्रसुप्ते च ब्राह्मणे तज्जक्षणार्थं प्रस्थितं
राक्षसं दृष्ट्वा चौरोऽब्रवीत् । भद्र । नैष न्यायः । यतो गोयुगे^{१२}
मयापहृते पश्चात् त्वम् एनं ब्राह्मणं भक्षय । सोऽब्रवीत् । कदा-
चिद् अयं प्रतिशब्देन ब्राह्मणो बुध्येत । तदानर्थकोऽयं ममारम्भः
स्यात् । चौरोऽब्रवीत् । तवापि यदि भक्षणायोपस्थितस्यान्तरा^{१५}
कोऽप्य अन्तरायः स्यात् । तदाहम् अपि न शक्नोमि गोयुगम्
अपहर्तुम् । अतः प्रथमं मयापहृते गोयुगे पश्चात् त्वया ब्राह्मणो
भक्षयितव्यः । इत्थं चाहमहमिकया तयोर् विवदतोः समुत्पन्ने^{१८}
द्वैधे प्रतिरववशाद् ब्राह्मणो जजागार । अथ तं चौरोऽब्रवीत् ।
ब्राह्मण । त्वाम् अयं राक्षसो भक्षयितुम् इच्छति । राक्षसोऽप्य
आह । ब्राह्मण । चौरोऽयं गोयुगं ते ऽपहर्तुम् इच्छति । एवं^{२१}
श्रुत्वोत्याय ब्राह्मणः सावधानो भूत्वैष्टदेवतामन्त्वध्यानेनात्मानं
राक्षसाद् उद्गूर्णलगुडेन च चौराद् गोयुगं रक्ष ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । शत्रवोऽपि हितायैव । इति । अपि च ।
शिविनापि स्वमांसानि । कपोतार्थे महात्मना ।
श्वेनाय किल दत्तानि । श्रूयन्ते पुण्यकाम्यद्या ॥ १७१ ॥

तन् नायं धर्मः । यच्च क्षरणागतो हन्त्यते । इति ॥

अथ तस्य वचनम् अवधार्य प्राकारकर्णम् अपृच्छत् । कथय । किम् अत्र मन्त्रे
भवान् । सोऽब्रवीत् । देव । अवध एवायम् । यतो रचितेनानेन कदाचित् परस्परप्रीत्या ६
कालः सुखेन गच्छति । उक्तं च ।

परस्परस्य मर्माणि । ये न रक्षन्ति जन्तवः ।
त एव निधनं यान्ति । वल्लीकोदरसर्पवत् ॥ १७२ ॥

अरिमर्दनोऽब्रवीत् । कथम् एतत् । प्राकारकर्णः कथयति ॥

3

9

॥ कथा ११ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिन् नगरे राजा देवशक्तिर् नाम । तस्य च पुचो¹²
जठरवल्मीकाश्रयेणोरगेण प्रतिदिनं प्रत्यङ्गं क्षीयते । अथासौ
राजपुचो निर्वेदाद् देशान्तरं गतः । कस्मिंश्चिन् नगरे भिक्षाटनं
कृत्वा महति देवालये कालं यापयति । अथ तत्र नगरे बलिर्¹⁵
नाम राजास्ते । तस्य च द्वे दुहितरौ यौवनस्ये तिष्ठतः । अथ
तयोर् एका प्रतिदिवसं पितुः पादान्तिकम् आगत्य । विजयस्व
महाराज । द्वितीया तु । विहितं भुङ्ग महाराज । इति ब्रवीति ।¹⁸
तत्र छुत्वा प्रकुपितो राजाब्रवीत् । भो मन्त्रिणः । एनां दुष्टभा-
षिणीं कुमारिकां कस्यचिद् वैदेशिकस्य प्रयच्छत् । येन विहितम्
इयम् एव भुङ्गे । अथ । तथा । इति प्रतिपद्यात्परिवारा सा²¹
कुमारिका मन्त्रिभिस् तस्य देवकुलाश्रितराजपुत्रस्य प्रतिपा-
दिता ।

सापि हृष्टमानसा तं पतिं देववत् प्रतिपद्यादाय चान्यविषयं²⁴
गता । ततः कस्मिंश्चिद् दूरतरनगरप्रदेशे तडागतटे राजपुत्रम्

आवासरक्षणे निरुप्य स्वयं च घृतैल्लवण्ठराङ्गुलांदिक्रयनिमित्तं
सपरिवारा गता । कृत्वा च क्रयविक्रयं यावद् आगच्छति । तावत्
स राजपुत्रो वल्मीकीपरिकृतमूर्धा प्रसुप्तः । तस्य च मुखाद् भुज- 3
गफणा निष्क्रम्य वायुम् अश्वाति । तत्रैव च वल्मीके ऽपरः सपौं
निष्क्रम्य तथैवासीत् । अथ तयोः परस्परदर्शनेन क्रोधसंरक्तलो-
चनयोर् मध्याद् वल्मीकस्थेन सर्पेणोक्तम् । भो दुरात्मन् । कथं 6
सुन्दरसर्वाङ्गं राजपुत्रम् इत्यं कदर्थयसि । मुखस्थो ऽब्रवीत् ।
त्वयापि दुरात्मना कथम् इदं दूषितं हाटकपूर्णं कलशयुगलम् ।
इति । एवं परस्परमर्माण्य उद्घाटितवन्तौ । पुनर् वल्मीकस्थो 9
ऽब्रवीत् । भो दुरात्मन् । किं को ऽपि भेषजम् इदं न जानाति । यद्
राजिकापानेन भवान् विनाशम् उपयाति । अथोदरस्थो ऽब्रवीत् ।
तथापि एतद् भेषजं किं कश्चिद् अपि न वेत्ति । यथोष्णोदकेन 12
तव विनाशः स्यात् । इति । एवं च सा राजकन्या विटपान्तरिता
तयोः परस्परालापम् आकर्ष्य तथैवानुष्ठितवती । विधायाव्यङ्गं
भर्तारम् चृद्धिं च पराम् आसाद्य स्वदेशाभिमुखं प्रायात् । 15
पितृमातृस्वजनैः प्रतिपूजिता विहितोपभोगं प्राप्य सुखेनाव-
स्थिता ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । परस्परस्य मर्माणि । इत्यादि ।

18

तच्च च श्रुत्वारिमद्दनोऽप्य एवं समर्थितवान् । तथा चानुष्ठितं दृष्टान्तर्लोनम् अवहस्य
रक्ताच्चः पुनर् अब्रवीत् । कष्टं कष्टम् । विनाशितोऽयं भवद्विरु अन्यायेन स्वामी । उक्तं च ।

अपूज्या यत्र पूज्यन्ते । पूज्यानां तु विमानना ।

21

चीणि तत्र प्रवर्तन्ते । दुर्भित्तं मरणं भयम् ॥ १७३ ॥

तथा च । प्रत्यक्षे ऽपि कृते पापे । मूर्खः साम्ना प्रतुष्यति ।

24

रथकारः स्वकां भार्यी । सजारां शिरसावहत् ॥ १७४ ॥

मन्त्रिणः प्राङ्गः । कथम् एतत् । रक्ताच्चः कथयति ।

॥ कथा १२ ॥

अस्ति कस्मिंश्चित् स्थाने रथकारः । तस्य भार्या पुंश्चली जनाप-
वादसंयुक्ता च । सोऽपि तस्याः परीक्षणार्थम् अचिन्तयत् । कथं ३
मयास्याः परीक्षणं कर्तव्यम् । उक्तं च । यतः ।

यदि स्यात् पावकः शीतः । प्रोष्णो वा शशलाञ्छनः ।

स्त्रीणां च तत् सतीत्वं स्याद् । यदि स्याद् दुर्जनो हितः ॥१७५॥ ६
जानामि चैनां लोकवचनाद् असतीम् । उक्तं च ।

यच् च वेदेषु शास्त्रेषु । न दृष्टं न च संश्रुतम् ।

तत् सर्वं वेत्ति लोकोऽयं । यत् स्याद् ब्रह्मागडमध्यगम् ॥१७६॥ ९
एवं संप्रधार्य भार्याम् अवोचत् । प्रिये । प्रभाते ऽहं यामान्तरं
यास्यामि । तत्र दिनानि कतिचिल् लगिष्ठन्ति । तत् त्वया
किंचित् पाथेयं मम योग्यं विधेयम् । तस्य वचनं श्रुत्वा हर्षित- १२
चित्ता सोऽसुका सर्वकार्याणि संत्यज्य सिद्धम् अन्नं घृतशर्कराप्रायम्
अकरोत् । अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

दुर्दिवसे घनतिमिरे । दुःसंचारेषु नगरमार्गेषु ।

15

पत्युर् विदेशगमने । परमसुखं जघनचपलायाः ॥१७७॥ १८
अथासौ प्रत्यूष उत्थाय स्वगृहान् निर्गतः । सापि तं प्रस्थितं
विज्ञाय प्रहसितवदनाङ्गसंस्कारकर्म कुर्वाणा कथंचिद् दिनम् १९
अत्यवाहयत् । अथ पूर्वपरिचितविटगृहे गत्वा तं प्रत्य उक्तवती ।
स दुरात्मा मे पतिर् यामान्तरं गतः । तत् त्वयास्मद्गृहे प्रसुप्ते
जन आगन्तव्यम् । तथानुष्ठिते स रथकारोऽरण्ये दिनम् अति- २१
वाह्य प्रदोषे स्वगृहे ऽपद्वारेण प्रविश्य शय्याधस्तले निभृतो

भूत्वा स्थितः । एतस्मिन् अन्तरे स देवदत्तः समागत्य तत्र शयन उपविष्टः । तं दृष्ट्वा कोपाविष्टचिन्तो रथकारो व्यचिन्तयत् । किम् एनम् उत्थाय हन्मि । अथ हेलयैव प्रसुप्तौ द्वाव् अपि व्यापाद-³ यामि । यद् वा । पश्यामि तावद् अस्याश चेष्टितम् । शृणोम्य् अनेन सहालापान् । एतस्मिन् अन्तरे सा गृहद्वारं निभृतं *पिधाय शयनतलम् आरुढा ।

6

अथारोहन्त्या रथकारशरीरे पादो विलग्नः । ततो व्यचिन्तयत् । नूनम् एतेन दुरात्मना रथकारेण मत्परीक्षार्थं भाव्यम् । तत् स्त्रीचरितविज्ञानं किम् अपि करोमि । एवं तस्याश चिन्त-⁹ यन्त्या देवदत्तः स्पर्शोत्सुको बभूव । अथ तया कृताञ्जलिपुटयाभिहितम् । भो महानुभाव । मे शरीरं त्वयाऽस्पर्शनीयम् । स आह । यद् एवम् । तर्हि । किम् अहं त्वयाहूतः । साक्रवीत् । भोः । अहं¹² प्रत्यूषे देवतादर्शनार्थं चण्डिकायतनं गता । तत्राकसिकी खे वाचा संजाता । पुच्छि । किं करोमि । भक्तासि मे त्वम् । परं षण्मासा-भ्यन्तरे विधिनियोगाद् विधवा भविष्यसि । ततो मयाभिहितम् ।¹⁵ भगवति । यथा त्वम् आपदं वेत्सि । तथा प्रतीकारम् अपि जानासि । तद् अस्ति कश्चिद् उपायः । येन मे पतिः शतसं-वत्सरजीवी भवति । ततस् तयाभिहितम् । अपि चास्ति । यतस्¹⁸ तवायत्तः स प्रतीकारः । तच्च छुत्वा मयाभिहितम् । देवि । यदि मम प्राणैर् भवति । तद् आदिश । येन करोमि । अथ देव्याभिहितम् । यद् *अन्येन पुरुषेण सहैकस्मिन् शयनीय आस्त्वा-²¹ लिङ्गनं करोषि । तत् तव भर्तुः सक्तोऽपमृत्युर् अस्य संचरति । भर्ता च पुनर् वर्षशतं जीवति । तेन त्वं मयाभ्यर्थितः । तद् यत् किंचित् कर्तुमनाः । तत् कुरु । न हि देवतावचनम् अन्यथा²⁴

भविष्यति । इति निश्चयः । ततो ऽन्तर्हासविकाशमुखः स तदुचितम् आच्चार ।

सोऽपि रथकारो मूर्खस् तस्या वचनम् आकर्ण्य पुलकि- 3
ततनुः श्याधस्तलान् निष्क्रम्योवाच । साधु । पतिव्रते । साधु ।
कुलनन्दनि । अहं दुर्जनवचनशङ्कितहृदयस् तत्परीक्षानिमित्तं
ग्रामव्याजं कृत्वा च खट्टाधस्तले निभृतं लीनः स्थितः । तद् एहि । 6
आलिङ्गं माम् । एवम् उक्ता ताम् आलिङ्गं स्कन्धे कृत्वा तम्
अपि देवदत्तम् उवाच । भो महानुभाव । मत्पुण्यैस् तम्
इहागतः । तत्प्रसादान् मया प्राप्नं वर्षेशतप्रमाणम् आयुः । तत् 9
तम् अपि स्कन्धे समारुह । अनिच्छन्ताम् अपि तं बलात् स्कन्ध
आरोपितवान् । ततश्च नृत्यन् सकलस्वजनगृहद्वारेषु बभ्राम ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । प्रव्यक्ते ऽपि द्वते *दोषे । इत्वादि । तत् सर्वथा मूलोरुखाता वयं 12
विनष्टाः स्तः । सुषु खल्ल इदम् उच्यते ।

मित्ररूपा हि रिपवः । संभावन्ते विचक्षणैः ।

ये हितं वाक्यम् उत्सृज्य । विपरीतोपसेविनः ॥ १७८ ॥

तथा च । सन्तोऽप्य् अर्था विनश्शन्ति । देशकालविरोधिताः । 15

अप्राज्ञान् मन्त्रिणः प्राप्य । तमः सूर्योदये यथा ॥ १७९ ॥

ततस् तद्वचोऽनादृत्य सर्वे ते स्थिरजीविनम् उत्तिष्ठ सदुर्गम् आनेतुम् आरभ्याः । 18
अथूनीयमानः स्थिरजीव्य आह । देव । अद्याकिंचित्करेरणैतदवस्थेन किं मयोपसंगृहीतेन ।
यत्कारणम् । इच्छामि दीप्तं वह्निम् अनुप्रवेष्टुम् । तद् अर्हसि माम् उद्बर्तुम् अभिदानेन ।
इति । अथ रक्ताचस् तस्यान्तर्गतभावं ज्ञात्वाब्रवीत् । किमर्थम् अप्रिपतनम् इच्छसि । सो 21
ऽव्रीत । अहं *भवदर्थं इमाम् आपदां भेदवर्णेन प्रापितः । तद् इच्छामि तेषां *वैरया-
तनार्थम् उलूकत्वम् । इति । तच्च च शुत्वा राजनीतिकुशलो रक्ताचः प्राह । भद्र । कुटिलस्
त्वं कृतकवचनचतुरश्च । तत् त्वम् उलूकयोनिगतोऽपि स्वकीयाम् एव वायस्योनिं 24
बड़ मन्यसे । श्रूयते चैतद् आख्यानकम् ।

सूर्यं भर्तारम् उत्सृज्य । पर्जन्य मारुतं गिरिम् ।

स्वयोनिं मूषिकी प्राप्ता । सज्जातिर् दुरतिक्रमा ॥ १८० ॥

सोऽव्रीत । कथम् एतत् । रक्ताचः कथयति ।

Tale xiii : Mouse-maiden will wed a mouse.

॥ कथा १३ ॥

अस्ति विषमशिलांतटसखलिताम्बुनिघोषं श्रवणं संचर्त्तमत्यं परिव-
 र्तनां संजनितं सितं फेनं शबलं तरङ्गाया गङ्गायास् तटे जपं नियमं त- ३
 पः स्वाध्यायौ पवासंयागं क्रियानुष्ठानं परायणैः परिपूतं परिभितं जल-
 जिघृष्टुभिः कन्दमूलं फलं *शैवालाभ्यवहारकदर्थितं शरीरैर् वल्क-
 लं कृतं कौपीनं माचं प्रच्छादनैस् तपस्विभिर् आकीर्णम् आश्रम- ६
 पदम् । तत्र याङ्गवल्क्यो नाम कुलपतिः । तस्य जाहृव्यां स्नात्वो-
 पस्प्रष्टुम् आरब्धस्य करतले श्येन मुखात् परिभ्रष्टा मूषिकी पतिता ।
 तां दृष्ट्वा न्यग्रोधपत्ते इवस्याप्य पुनः स्नात्वोपस्पृश्य च प्रायश्चि- ९
 त्तादिक्रियां कृत्वा च तां मूषिकीं स्वतपोबलेन कन्यकां कृत्वा
 समादाय स्वाश्रमम् आशिश्राय । अनपत्यां च जायाम् आह ।
 भद्रे । गृह्यताम् । इयं तत्र दुहितोत्पन्ना प्रयत्नेन संवर्धनीया । १२
 इति । ततस् तया संवर्धिता लालिता च । यावद् द्वादशवर्षा
 संजडे । अथ विवाहयोग्यां दृष्ट्वा भर्तारम् एवम् ऊचे । भो
 भर्तः । किम् इदं नावबुध्यसे । यथास्याः स्वदुहितुर् विवाहसम- १५
 यातिक्रमो भवति । असाव् आह । प्रिये । साधूक्तम् । उक्तं च ।

स्त्रियः पूर्वे सुरैर् भुक्ताः । सोमगच्छर्ववह्निभिः ।

भुज्ञते मानुषाः पश्चात् । तस्माद् दोषो न विद्यते ॥ १८१ ॥

सोमस् तासां ददौ शौचं । गच्छर्वाः शिक्षितां गिरम् ।

पावकः सर्वमेध्यत्वं । तस्मान् निष्कलमषाः स्त्रियः ॥ १८२ ॥

असंप्राप्नरजा गौरी । प्राप्ने रजसि रोहिणी ।

अव्यञ्जना भवेत् कन्या । कुचहीना च नग्निका ॥ १८३ ॥

Tale xiii: Mouse-maiden will wed a mouse.

व्यञ्जनैस् तु समुत्पन्नैः । सोमो भुङ्गे हि कन्यकाम् ।
 पयोधरेषु गन्धर्वा । रजस्य अग्निः प्रतिष्ठितः ॥१८४॥
 ३
 तस्माद् विवाहयेत् कन्यां । यावन् नर्तुमती भवेत् ।
 विवाहश चाष्टवर्षायाः । कन्यायास् तु प्रशस्यते ॥१८५॥
 व्यञ्जनं हन्ति वै पूर्वे । परं चैव पयोधरौ ।
 रत्नर इष्टांस् तथा लोकान् । हन्याच् च पितरं रजः ॥१८६॥
 ६
 चृतुमत्यां तु तिष्ठन्त्यां । स्वेच्छादानं विधीयते ।
 तस्माद् उद्भाहयेन् नग्नां । मनुः स्वायंभुवो ऽब्रवीत् ॥१८७॥
 ९
 पितृवेशमनि या कन्या । रजः पश्यत्य असंस्कृता ।
 अविवाह्या तु सा कन्या । जघन्या वृषली स्मृता ॥१८८॥
 श्रेष्ठेभ्यः सदृशेभ्यश च । जघन्येभ्यो रजःस्वला ।
 पित्रा देया विनिश्चित्य । यतो दोषो न विद्यते ॥१८९॥
 १२
 अतोऽहम् एनां सदृशाय प्रयच्छामि । उक्तं च ।
 ययोर् एव समं वित्तं । ययोर् एव समं कुलम् ।
 तयोर् विवाहः सख्यं च । न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥१९०॥
 १५
 तथा ।

कुलं च शीलं च सनाथता च
 विद्या च वित्तं च वपुर् वयश च ।
 एतान् गुणान् सप्त विचिन्य देया
 कन्या बुधैः शेषम् अचिन्तनीयम् ॥१९१॥

upa

तद् यद् *अस्या रोचते । तदा भगवन्तम् आदित्यम् आहूय तत् ॥२१
 तस्मै प्रदीयते । स्राह । को दोषः । क्रियताम् एतत् । अथ मुनिना
 सवित्ताहूतः । तत्क्षणाद् एवाभ्युपगत्य प्रोवाच । भगवन् । किम्
 अहम् आहूतः । सोऽब्रवीत् । एषा मदीया कन्यका तिष्ठति । २४

तत् त्वम् उद्बहस्व । इति । एवम् उक्ता स्वदुहितरम् उवाच ।
 पुच्छि । किं तव रोचत एष भगवांस् चैलोक्यदीपकः । पुच्छिका-
 ब्रवीत् । तात । अतिदहनात्मकोऽयम् । नाहम् एनम् अभिल-
 षामि । तद् अस्माद् अन्यः कश्चिद् उत्कृष्टतर आहूयताम् । अथ
 तस्यास् तद् वचनं श्रुत्वा मुनिर् भास्तरम् उवाच । भगवन् ।
 तद् अधिकोऽस्ति कश्चित् । भास्तरः प्राह । अस्ति मद् अप्य्
 अधिको मेघः । येनाच्छादितोऽहम् अदृष्टो भवामि । अथ
 मुनिना मेघम् अप्य् आहूय कन्याभिहिता । पुच्छिके । अस्मै
 प्रयच्छामि । स्राह । कृष्णवर्णोऽयं जडात्मा च । तद् अस्य
 सकाशाद् अन्यस्य प्रधानस्य मां प्रयच्छ । अथ मुनिना मेघः
 पृष्ठः । भो मेघ । तद् अप्य् अधिकोऽस्ति कश्चित् । मेघेनोक्तम् ।
 मत्तोऽप्य् अधिकोऽस्ति वायुः । अथ तेन वायुर् आहूतः । पुच्छिके ।
 अस्मै प्रयच्छामि । सांब्रवीत् । तात । अतिचपलोऽयम् । तद्
 अस्माद् अप्य् अधिकः कश्चिद् आनीयताम् । मुनिर् आह ।
 भो वायो । तत्त्वोऽप्य् अधिकोऽस्ति कश्चित् । पवनेनोक्तम् ।
 मत्तोऽप्य् अधिकोऽस्ति पर्वतः । अथ मुनिः पर्वतम् आहूय
 कन्याम् उवाच । पुच्छिके । अस्मै त्वां प्रयच्छामि । स्राह । तात ।
 कठिनात्मकोऽयं स्तव्यश च । तद् अन्यस्मै देहि माम् । मुनिना
 पर्वतः पृष्ठः । भोः पर्वतराज । तद् अप्य् अधिकोऽस्ति कश्चित् ।
 गिरिणोक्तम् । मत्तोऽप्य् अधिकाः सन्ति मूषकाः । मुनिना मूषकम्
 आहूय तस्या अदर्शयत् । आह च । पुच्छिके । एष प्रतिभाति ते
 मूषकः । सापि तं दृष्ट्वा । स्वजातीयः । इति मन्यमाना पुलको-
 ङ्गुष्ठितशरीरोवाच । तात । मां *मूषिकीं कृत्वास्मै प्रयच्छ । येन

स्वजातिविहितं *गृहिणीर्धर्मम् अनुतिष्ठामि । सोऽपि स्वतपो-
बलेन तां मूषिकीं कृत्वा तस्मै प्रादात् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । सूर्यं भर्तारम् उत्सूच्य । इत्यादि । अथ रक्ताच्चवचनम् अनादृत्य 3
तैः स्वंश्चिनाशाय स स्वदुर्गम् उपनीतः । नीयमानश्चान्तलीनम् अवहस्य स्थिरजीवी
व्यचिन्तयत् ।

हन्यताम् इति येनोक्तं । स्वामिनो हितवादिना ।

6

स एवैकोऽत्र सर्वेषां । नीतिशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ १५२ ॥

तद् यदि तस्य वचनम् *अकरिष्यन् एते । ततो न स्वत्पोऽप्य अनर्थोऽभिष्यद्
एतेषाम् । अथ दुर्गद्वारं प्राप्यारिमद्दनोऽब्रवीत् । भो भो हितैषिणोऽस्य स्थिरजीविनो 9
यथासमीहितं स्थानं प्रयच्छत् । तच्च च श्रुत्वा स्थिरजीवी व्यचिन्तयत् । मया तावद्
एतेषां वधोपायश्च चिन्तनीयः । स च मथस्थेन न साधते । यतो मदीयम् इङ्गितादिकं
विचारयन्तस् ते ऽपि सावधाना भविष्यति । दुर्गद्वारम् एवाश्रितोऽभिप्रतं साधयामि । 12
इति निश्चियोलूकपतिम् आह । देव । युक्तम् इदम् । यत् स्वामिना प्रोक्तम् । परम्
अहम् अपि नीतिज्ञस् ते हितश्च । यद् अप्य अनुरक्तः शुचिः । तथापि दुर्गमध्य
आवासो नार्हः । तद् अत्रैव दुर्गद्वारस्थः प्रत्यहं भवत्पादपद्मरजःपवित्रीकृतततुः सेवां 15
करोमि । तथा । इति प्रतिपत्ति प्रतिदिनम् उलूकपतिसेवकास् ते प्रकामम् आहारं
क्षत्पोलूकराजादेशात् प्रकृष्टमांसाहारं स्थिरजीविने प्रयच्छन्ति । अथ कतिपयैर् एवाहो-
होभिर् मयूर इव स बलवान् संवृत्तः । अथ रक्ताच्चः स्थिरजीविनं पोष्यमाणं दृष्टा 18
सविस्यो मन्त्रिजनं राजानं च प्रत्य आह । अहो । मूर्खोऽयं मन्त्रिजनो भवांश्चैति ।
एवम् अहम् अवगच्छामि । उक्तं च ।

पूर्वं तावद् अहं मूर्खोऽपि । द्वितीयः पाशवन्धकः ।

21

ततो राजा च मन्त्री च । सर्वं वै मूर्खमण्डलम् ॥ १५३ ॥

ते प्राङ्गः । कथम् एतत् । रक्ताच्चः कथयति ।

॥ कथा १४ ॥

24

अस्ति कस्मिंश्चित् पर्वतैकदेशे महावृक्षः । तच्च च कोऽपि पक्षी
प्रतिवसति । यस्य पुरीषे सुवर्णम् उत्पद्यते । अथ कदाचित् तम्
उद्देशं व्याधः कोऽपि समाययौ । स च पक्षी तद्यत एव 27
पुरीषम् उत्सर्ज । अथ पातसमकालम् एव तत् सुवर्णभूतं दृष्टा

व्याधो विस्मयम् अगमत् । अहो । मम शिशुकालाद् आरभ्य
शकुनिबन्धव्यसनिनोऽशीति वर्षाणि समभूवन् । न च कदाचित्
अपि पक्षिपुरीषे सुवर्णं दृष्टम् । इति विचिन्त्य तत्र वृक्षे पाशं³
बवन्ध । अथासाव् अपि पक्षी मूर्खो विश्वस्तचित्तो यथापूर्वम्
उपविष्टः । तत्कालम् एव पाशेन बद्धः । व्याधस् तु तं पाशाद्
उन्मुच्य पञ्चरके संस्थाप निजावासं नीत्वा चिन्तयाम् आस ।⁶
किम् अनेन सापायेनाहं करिष्यामि । यदि कदाचित् कोऽप्य्
अमुम ईदृशं ज्ञात्वा राज्ञे निवेदयिष्यति । तन् नूनं मम प्राणसं-
शयोऽपि भवेत् । अतः स्वयम् एव पक्षिणं राज्ञे निवेद्यामि ।⁹
इति विचार्ये तथैवानुष्ठितवान् । अथ राजापि तं पक्षिणं दृष्ट्वा
विकसितनयनकमलः परां तुष्टिम् उपागतः प्राह । हंहो । आरक्ष-
कपुरुषाः । एनं पक्षिणं यन्नेन रक्षत् । अशनपानादिकं चास्य¹²
यथेच्छं प्रयच्छत् । अथ मन्त्रिणाभिहितम् । किम् अनेनाप्यद्वेय-
आधवचनं प्रत्ययमाचं परिगृहीतेनाराडजेन । किं कदाचित् पक्षि-
पुरीषे सुवर्णं संभवति । तन् मुच्यतां पञ्चरबन्धनाद् अयं पक्षी ।¹⁵
इति मन्त्रिवचनाद् राजा मोचितोऽसौ पद्म्य उन्नतवारतोरणे
समुपविश्य सुवर्णमयीं विष्टां कृत्वा । पूर्वं तावद् अहं मूर्खो ।
इति श्वीकं पठित्वा यथासुखम् आकाशमार्गेण प्रायात् ॥¹⁸

अतोऽहं ब्रवीमि । पूर्वं तावद् अहम् । इत्यादि । अथ ते पुनर् अपि प्रतिकूलदैवतया
हितम् अपि रक्ताच्चवचनम् अनाद्वय भूयस् तं प्रभूतमांसादिविविधाहरिणं पीषयाम्
आसुः ।²¹

अथ रक्ताच्चः स्वर्ग्यान् आहय रहः प्रोवाच । अहो । एतावद् एवास्मद्गृपतेः कुशलं
दुर्गं च । तद् उपदिष्टं मया । यत् कुलक्रमागतः सचिवोऽभिधत्ते । तद् वयम् अन्यत्
पर्वतदुर्गं संप्रति समाश्रयामः । उक्तं च । यतः ।²⁴

अनागतं यः कुरुते स शोभते
स *शोचते यो न करोत्य् अनागतम् ।
वने वसन् एव जराम् उपागतो
बिलस्य वाचा न कदापि हि श्रुता ॥ १५४ ॥

ते प्रोचुः । कथम् एतत् । रक्ताक्षः कथयति ।

vampsa

3

॥ कथा १५ ॥

6

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे खरनखरो नाम सिंहः । कदाचिद्
इतश्च चेतश्च च परिभ्रमन् शुन्धामकण्ठो न किंचिद् अपि सत्त्वम्
आससाद् । ततोऽस्तसमये महतीं गिरिगुहाम् आसाद्य प्रविष्टशः
चिन्तयाम् आस । नूनम् एतस्यां गुहायां रात्रौ केनापि सत्त्वेनां-
गत्तव्यम् । तन् निभृतो भूत्वा तिष्ठामि । अथ गुहास्वामी दधि-
मुखो नाम शृगालो इवारि *फूल्कर्तुम् आरेभे । अहो *बिलाः । 12
अहो *बिलाः । इत्य् उक्ता तूष्णीभूय भूयोऽपि तथैव प्रत्य-
भाषत । भोः । किं न स्मरसि । यन् मया त्वया सह समयः
कृतोऽस्ति । यन् मया बाह्यायातेन त्वं वक्तव्यः । त्वया चाहम् 15
आकारणीयः । इति । तद् अद्य मां नाह्यसि । ततोऽहं द्वितीयं
तद् एव बिलं यास्यामि । यत् पश्चान् माम् आह्यास्यति ।
अथ तच्च छुत्वा सिंहश्च चिन्तितवान् । नूनम् अस्यायातस्यैषा 18
गुहा सदा समाह्यानं करोति । परम् अद्य मद् भयान् न किंचिद्
ब्रूते । युक्तं चैतत् ।

भयसंचस्तमनसां । हस्तपादादिका क्रिया ।

21

प्रवर्तते न वाणी च । वेपथुश्चाधिको भवेत् ॥ १५५ ॥

तद् अहम् अस्याह्यानं करोमि । येन तदनुसारेण प्रविष्टोऽयं मे
भौज्यताम् एति । एवं संप्रधार्य सिंहस् तस्याह्यानम् अकरोत् । 24

अथ सिंहशब्देन सा गुहा प्रतिरवपूर्णदिग्भोगान्यान् अपि
दूरस्थान् अरण्यजीवांस् चासयाम् आस। शृगालोऽपि पला-
यमान इमं श्वोकम् अपठत्। अनागतं यः कुरुते स शोभते । 3
इत्यादि ॥

तद् एवं मत्वा युष्माभिर् मया सहागम्यताम्। इत्य् अवधार्यात्मानुयायिपरिवारा-
नुगतो रक्ताचो दूरदेशान्तरं जगाम । 6

अथ रक्ताचे गते स्थिरजीव्य अतिहृष्टमना व्यचिन्तयत्। अहो। कल्याणम् अस्त्राकम्
उपस्थितम्। यद् रक्ताचो गतः। यतः स दीर्घदर्शी । एते च मूढमनसः। ततो मम
सुखधार्याः संजाताः। उक्तं च। यतः। 9

न दीर्घदर्शिनो यस्य। मन्त्रिणः स्तुर महीपतेः।

क्रमायाता ध्रुवं तस्य। न चिरात् स्थात् परिक्षयः॥ १५६॥

अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

मन्त्रिरूपा हि रिपवः। संभावने विचक्षणैः।

ये सन्तं नयम् उत्सृज्य। सेवने प्रतिलोभतः॥ १५७॥

एवं विचिन्य स्वकुलाय *एकैकां वनकाष्ठिकां गुहादीपनार्थं दिने दिने प्रचिपति । न 15
च ते मूर्खा उलूका जानन्ति । यद् एष कुलायम् असहाहाय वृद्धिं नयति । अथवा
साध्य इदम् उच्यते ।

अमित्रं कुरुते मित्रं। मित्रं द्वेष्टि हिनक्षियः।

मित्राणि तस्य नशन्ति । अमित्रं नष्टम् एव च॥ १५८॥

अथ कुलायव्याजेन दुर्गद्वारे छते काष्ठनिवये संजाते सूर्योदये इन्धतां प्राप्तेषुलूकेषु स्थिर-
जीवी शीघ्रं गत्वा मेघवर्णम् आह। स्वामिन्। दाहसाधा छता मया रिपुगुहा । तत् 21
सपरिवारः समेल्यैकैकां वनकाष्ठिकां ज्वलन्तीं गृहीत्वा गुहाद्वारे इस्वकुलाये प्रक्षिप ।
येन सर्वशक्तवः कुम्भोपाकनरकप्रायेण दुःखेन मियन्ते । तच् कुत्वा प्रहृष्टो मेघवर्ण आह ।
तात । कथयात्मवृत्तान्तम्। चिराद् दृष्टोऽसि । स आह । वत्स । नायं वक्तव्यस्य कालः। 24
कदाचित् तस्य रिपोः कश्चित् *प्रणिधिर् ममैहागमनं निवेदयिष्यति । तज्ज्ञानाद् अन्धो
इन्द्रियापसरणं करिष्यति । तत् ल्यर्थां ल्यर्थताम्। उक्तं च ।

शीघ्रक्षत्येषु कार्येषु । विलम्बयति यो नरः ।

तत् क्षत्यं देवतास् तस्य । कोपाद् विघ्नन्य् असंशयम्॥ १५९॥

तथा च । यस्य तस्य हि कार्यस्य । फलितस्य विशेषतः ।

क्षिप्रम् अक्रियमाणस्य । कालः पिबति तद्रसम्॥ २००॥

तद् *गृहायातस् ते हतश्चोः सर्वं निर्वाकुलतया कथयिष्यामि ।

Frame-story: War of crows and owls.

अथूसौ तद्वचनम् आकर्षं सपरिज्ञ एकेकां ज्वलनीं वनकाष्ठिकां चञ्चुयेण गृहीत्वा
तमुहाद्वारं प्राय खिरजीविकुलाये प्राक्षिपत् । ततः सर्वे ते दिवान्धा रक्ताच्चवाक्यानि
स्मरन्तः कुशीपाकन्यायम् आपत्ताः । एवं शत्रून् निःशेषतां नीत्वा भूयोऽपि मेघवर्णसः ३
तद् एव व्यग्रोधपादपदुर्गं जगाम ।

ततः सिंहासनस्थो भूला सभामधे प्रमुदितमनाः खिरजीविनम् अपृच्छत् । तात ।
कथं त्वया शत्रुमधे गतेन कालो यापितः । यतः । 6

वरम् अपौ प्रदीप्ते *तु । प्रपातः पुण्यकर्मणाम् ।

न चारिजनसंसर्गो । मुहूर्तम् अपि सेवितः ॥ २०१ ॥

तद् आकर्षं खिरजीव्य् आह । भद्र । 9

उपनतभयैर् यो यो मार्गो हितार्थकरो भवेत्

स स निपुणया बुद्धा सेव्यो महान् कृपणोऽपि वा ।

करिकरनिभौ ज्याधाताङ्कौ महास्वविशारदौ 12

रचितवलयैः स्त्रीवद् बड्डी करौ हि किरीटिना ॥ २०२ ॥

hari

शक्तेनापि सदा नरेन्द्र विदुषा कालान्तरपित्तिणा

वास्तव्यं खलु वाक्यवच्चविषमे चुद्रे ऽपि पापे जने । 15

दर्वीव्यग्रकरेण धूममलिनेनायासयुक्तेन च

भीमेनातिबलेन *मत्थ्यभवने किं नोषितं सूदवत् ॥ २०३ ॥

śārdū

यद् वा तद् वा विषमपतितं साधु वा गर्हितं वा

कालापेच्ची हृदयनिहितं बुद्धिमान् कर्म कुर्यात् । 18

किं गाण्डीवस्फुरदुरुगुणास्फालनकूरपाणिर्

नासील् लीलानटनविलसन्मेखलः सव्यसाची ॥ २०४ ॥

mandā

सिद्धिं प्रार्थयता जनेन विदुषा तेजो निगृह्य स्वकं

सत्त्वोत्साहवत् *प्रदेवविधिषु स्थियं समीक्ष्य क्रमम् ।

देवेन्द्रद्रविणेश्वरान्तकसमैर् अथ अर्चितो भ्रातुभिः 24

किं क्लिष्टं सुचिरं त्रिदण्डम् अवहच् ब्रीमान् न धर्मात्मजः ॥ २०५ ॥

śārdū

रूपामिजनसंपन्नौ *कुन्तीपुच्चौ बलान्वितौ ।

गोकर्मसंख्याच्चापारे विराटप्रेष्टां गतौ ॥ २०६ ॥

27

रूपेणाप्रतिमेन यौवनगुणैर् वंशे शुभे जातया

कान्त्या श्रीर् इव यात्र सापि विदशां कालक्रमाद् आगता ।

सैरन्ध्रीति सगर्वितं युवतिभिः साक्षेपम् आज्ञप्रया 30

द्रौपदा ननु मत्थ्यराजभवने घृष्टं न किं चन्दनम् ॥ २०७ ॥

śārdū

मेघवर्ण आह । तात । असिध्याराव्रतम् इव मन्ये । यद् अरिणा सह संवासः । सो

इब्रवीत् । एवम् एतत् । परं न तादृग् मूर्खसमागमः क्वापि मया दृष्टः । न च महाप्राज्ञम् 33

अनेकशास्त्रेष्व् अप्रतिहतवुद्धिं रक्ताक्षं विना धीमान् । यत्कारणम् । तेन मदीयं यथा-
वस्थितं चित्तं ज्ञातम् । ये पुनस् त्वा अन्ये मन्त्रिणः । ते महामूर्खा मन्त्रिमात्रव्यपदेशोप-
जीविनोऽतत्कुशलाः । चैरै इदम् अपि न ज्ञातम् ।

3

अरितोऽभ्यागतो मृत्यो । दुष्टस् तत्सङ्गतत्परः ।

अपसर्थं सधमत्वान् । निवोदिगी च दूषितः ॥ २०८ ॥

आसने शयने याने । पानभोजनवस्तुषु ।

6

दृष्टादृष्टाः प्रमत्तेषु । प्रहरन्त्य् अरयोऽरिषु ॥ २०९ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन । चिर्वर्गनिलयं बुधः ।

आत्मानम् आदृतो रक्षेत् । प्रमादाद् धि विनश्यति ॥ २१० ॥

9

साधु चैदम् उच्यते ।

दुर्मन्त्रिणं कम् उपयान्ति न नीतिदोषाः

12

संतापयन्ति कम् अपश्चभुजं न रोगाः ।

कं श्रीर् न दर्पयति कं न निहन्ति मृत्युः

कं स्वीकृता न विषयाः परितापयन्ति ॥ २११ ॥

vasa

स्त्रव्यस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री

15

नष्टक्रियस्य कुलम् अर्थपरस्य धर्मः ।

विद्याफलं व्यसनिनः क्षपणस्य सौख्यं

राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ २१२ ॥

vasa 18

तत् । राजन् । असिधारारात्रं मयाचरितम् अरिसंसर्गात् । इति यद् भवतोऽत्म । तन्
मया साक्षाद् एवानुभूतम् । उत्तमं च ।

स्त्रन्येनापि वहेच्च क्वनुं । कालम् आसाद् बुद्धिमान् ।

21

महता द्वाषणसर्पेण । मण्डूका वहवो हताः ॥ २१३ ॥

मेघवर्णं आह । कथम् एतत् । स्थिरजीवी कथयति ।

॥ कथा १६ ॥

24

अस्ति कस्मिंश्चित् प्रदेशे परिणतवया मन्दविषो नाम कृष्णसर्पः ।

स एवं चित्तेन समर्थितवान् । कथं नाम मया सुखोपायवृत्त्या

वर्तितव्यम् । इति । ततो बहुमराङ्कं हृदम् उपगम्याधृतिपरीतम् ॥ 27

इवात्मानं दर्शितवान् । अथ तथा स्थिते तस्मिन् उद्कप्रान्तगते-

नैकेन मण्डूकेन पृष्ठः । माम । किम् अद्य यथापूर्वम् आहारार्थं

Tale xvi: Frogs ride a serpent.

न विहरसि । सोऽब्रवीत् । भद्रं कुतो मे मन्दभाग्यस्याहारे
ऽभिलाषः । यत्कारणम् । अद्य रात्रौ प्रदोष एव मयाहारार्थं
विहरमाणेन दृष्टं एको मण्डूकः । तद्रहणार्थं मया क्रमः सज्जितः । ३
सोऽपि मां दृष्ट्वा मृत्युभयेन स्वाध्यायप्रसक्तानां ब्राह्मणानाम्
अन्तर् अपक्रान्तो न विभावितो मया छापि गतः । तत्सादृश्य-
मोहितचित्तेन मया कस्यचिद् ब्राह्मणसूनोर् हृदतट*जलान्तःस्यो ६
ऽङ्गुष्ठो दृष्टः । ततोऽसौ सपदि पञ्चत्वम् उपगतः । अथ तत्पित्रा
दुःखितेनाहं शप्तः । यथा । दुरात्मन् । त्वया निरपराधो यन्
मत्सुतो दृष्टः । तद् अनेन दोषेण त्वं मण्डूकानां वाहनं भविष्यसि । ९
तत्प्रसादलब्धजीविकया वर्तिष्यसे । इति । ततोऽहं युष्माकं
वाहनार्थम् आजगाम ।

तेन च सर्वमण्डूकानाम् इदम् आवेदितम् । तत्सत्त्वैः १२
प्रहृष्टमनोभिः सर्वैर् एव गत्वा जलपादनाम्नो *दर्दुरराजस्य
विज्ञप्तम् । अथासाव् अपि मन्त्रिपरिवृतः । अत्यङ्गुतम् । इति
मन्यमानः ससंभ्रमं हृदाद् उत्तीर्यं मन्दविषस्य फणप्रदेशम् अधि- १५
रुद्धः । शेषा अपि यथाज्येष्टं तत्पृष्ठोपरि समारुह्युः । किं वहुना ।
तदपरे स्थानम् अनाप्नुवन्तास् तस्यानुपदम् एव धावन्ति ।
मन्दविषोऽप्य् आत्मपुष्ट्यर्थम् अनेकप्रकारगतिविशेषान् अर्दश- १८
यत् । अथ जलपादो लब्धतदङ्गसंस्पर्शसुखस् तम् आह ।

न तथा करिणा यानं । तुरगेण रथेन वा ।

नरयानेन वा यानं । यथा मन्दविषेण मे ॥२१४॥

21

अथान्येद्युर् मन्दविषश छद्मना मन्दं मन्दं विसर्पति । तद् दृष्ट्वा
जलपादोऽब्रवीत् । भद्रं मन्दविष । यथापूर्वं किम् अद्य न
साधूह्यते । मन्दविषोऽब्रवीत् । देव । अद्याहारवैकल्यान् न मे २४

Tale xvi: Frogs ride a serpent.

Tale xvii: Cuckold's revenge

वोदुं शक्तिर् अस्ति । अथासाव् अब्रवीत् । भद्रं भक्षय क्षुद्रम-
राडूकान् । तच् कृत्वा प्रहर्षितसर्वगाचो मन्दविषः ससंभ्रमम्
अब्रवीत् । ममायम् एव *विप्रशापोऽस्ति । तत् तवानेनाज्ञाव-³
चनेन प्रीणितोऽस्मि । ततोऽसौ नैरन्तर्येण मरणूकान् भक्षयन्
कतिपयैर् एवाहोभिर् बलवान् संवृत्तः । प्रहृष्टश्चान्तलीनिम्
अवहस्येदम् अब्रवीत् । ६

मरणूका विविधा ह्य एताच्छलपूर्वोपसाधिताः ।

कियन्तं कालम् अक्षीणा । भवेयुः खादतो मम ॥२१५॥

जलपादोऽपि मन्दविषेण कृतकवचनव्यामोहितचित्तः किम् अपि,
नाववुध्यते । अचान्तरे ऽन्यो महाकायः कृष्णसर्पस् तम् उद्देशम्
आयातः । तं च मरणूकैर् वाह्यमानं दृष्ट्वा स विस्मयम् अगमत् ।
आह च । वयस्य । यद् अस्माकम् अशनम् । तैर् वाह्यसे । ¹²
विरुद्धम् एतत् । मन्दविषोऽब्रवीत् ।

सर्वम् एतद् विजानामि । यथावाह्योऽस्मि *दर्दुरैः ।

किंचित्कालं प्रतीक्षे ऽहं । घृतान्धो ब्राह्मणो यथा ॥२१६॥

सोऽब्रवीत् । कथम् एतत् । मन्दविषः कथयति । 15

॥ कथा १७ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने यज्ञदत्तो नाम ब्राह्मणः । तस्य ¹⁸
भार्या पुंश्चल्य अन्यासक्तमना अजस्रं विटाय सखरण्डघृतपूरान्
कृत्वा भर्तुश्च चौरिकया प्रयच्छति । अथ कदाचिद् भर्ता दृष्टा ।
उक्ता च । भद्रे । किम् एतत् परिपत्यते । कुच वाजस्रं नयसि । ²¹
कथय सत्यम् । सा चोत्पन्नप्रतिभा कृतकवचनैर् भर्तारम् अब्रवीत् ।

अस्त्य अत्र नातिदूरे भगवत्या देव्या आयतनम् । तच्चाहम् उपोषिता सती बलिं भस्यविशेषांश्चापूर्वान् नयामि । अथ तस्य पश्यतो गृहीत्वा देव्यायतनाभिमुखी प्रतस्थे । यत्कारणम् । देव्या ३ निवेदितेनानेन मदीयो भर्तैवं मंस्यते । यन् मम ब्राह्मणी भगवत्याः कृते भस्यविशेषान् नित्यम् एव नयति । इति । अथ देव्यायतने गत्वा स्नानार्थं नद्याम् अवतीर्य यावत् स्नानक्रियां ६ करोति । तावद् भर्ता मार्गान्तरेणागत्य देव्याः पृष्ठतोऽदृश्योऽवतस्थे । अथ सा ब्राह्मणी स्नात्वा देव्यायतनम् आगत्य स्नानानुलेपनं धूपबलिक्रियादिकं कृत्वा देवीं प्रणम्य व्यजिज्ञपत् । भगवति । ९ केन प्रकारेण मम भर्तान्यो भविष्यति । तच्च छुत्वा स्वरभेदेन देवीपृष्ठस्थितो ब्राह्मणो जगाद् । यदि तस्य त्वम् अजस्रं घृतघृतपूरादि भस्यं प्रयच्छसि । ततः शीघ्रम् अन्यो भविष्यति । सा १२ तु बन्धुकी कृतकवचनवच्चित्तमनास् तस्मै ब्राह्मणाय तद् एव नित्यं प्रददौ । अथान्येद्युर् ब्राह्मणेनाभिहितम् । भद्रे । नाहं सुतरां पश्यामि । तच्च छुत्वा चिन्तितम् अनया । देवीप्रसादोऽयम् । १५ इति । अथ *तस्या हृदयवल्लभो विटस् तत्सकाशम् । अन्धीभूतोऽयं ब्राह्मणः किं मम करिष्यति । इति निःशङ्कं प्रतिदिनम् अभ्येति । अथान्येद्युस् तं प्रविशन्तम् अभ्याशगतं दृष्ट्वा केशेर् १८ गृहीत्वा लगुडपार्षिं प्रहारैस् तावद् अताडयत् । यावद् असौ पञ्चतम् आप । ताम् अपि दुष्पल्नीं छिन्ननासिकां कृत्वा विसर्जे ॥ २१

अतोऽहं ब्रवीमि । सर्वम् एतद् विजानामि । इत्यादि । अथ मन्दविषोऽन्तर्लीनिम् अवहस्य पुनर् अपि । मण्डूका विविधाः स्वादाय । इति तद् एवाब्रवीत् । अथ जलपादस् २४

तत्र छुत्वा सुतराम् आविग्रहदयः । किम् अनेनाभिहितम् । इति
तम् अपृच्छत् । भद्र । किं त्याभिहितम् इदं विसङ्घवचः । अथा-
साव् आकारप्रच्छादनार्थम् । न किंचित् । इत्य् अब्रवीत् । तथैव ३
कृतकवचनव्यामोहितचित्रो जलपादस् तस्य दुष्टाभिसंधिं नावबु-
ध्यते । किं बहुना । तथा तेन ते सर्वे ऽपि भस्त्रिताः । यथा
बीजमाचम् अपि नावशिष्टम् ॥ ४

अतो ऽहं ब्रवीमि । खन्येनापि वहेच् छत्रम् । इति । तथा । राजन् । यथा मन्दविषेण
बुद्धिवलेन मण्डुका निहताः । तथा मयापि सर्वे वैरिणः । इति । साधु चैदम् उच्यते ।

वने प्रज्जवलितो वह्निर् । दहन् मूलानि रक्षति । ९

समूलोन्यूलनं कुर्याद् । वायोघो मृदुशीतलः ॥ २१७ ॥

मेघवणो ऽब्रवीत् । एवम् एतत् । अपि च ।

महत्त्वम् एतन् महतां । नयालंकारधारिणाम् । १२

न मुच्चन्ति यहू आरब्धं । छक्षे ऽपि व्यसनोदये ॥ २१८ ॥

सो ऽब्रवीत् । एवम् एतत् । उक्तं च ।

ऋणशेषम् अभिशेषं । शत्रुशेषं तथैव च । १५

व्याधिशेषं च निःशेषं । छत्वा प्राज्ञो न सीदति ॥ २१९ ॥

देव । भाग्यवासं त्वम् एवासि । यस्यारब्धं सर्वम् अपि संसिध्यति । तन् न केवलं श्रौर्यं
ष्ट्रावं साधयति । किं तु प्रज्ञया यत् क्रियते । तद् एव विजयाय भवति । उक्तं च । १८

शस्त्रैर् हता न हि हता रिपवो भवन्ति

प्रज्ञाहतास् तु रिपवः सुहता भवन्ति ।

शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरम् एकं

प्रज्ञा कुलं च विभवं च यशश् च हन्ति ॥ २२० ॥

vasa

तद् एवं प्रज्ञापुरुषकाराभ्यां युक्तस्यायत्रेन कार्यसिद्धयः संभवन्ति । यतः ।

प्रसरति मतिः कार्यारम्भे दृढीभवति सूतिः

21

स्वयम् उपनमन्त्य अर्था मन्त्रो न गच्छति विस्तवम् ।

स्फुरति सफलस् तर्कश् चित्तं समुन्नतिम् अभ्युते

भवति च रतिः श्वाष्ये छत्वे नरस्य भविष्यतः ॥ २२१ ॥

hari 27

तथा नयत्यागश्रौर्यसंपत्ते पुरुषे राज्यम् । इति । उक्तं च ।

त्यागिनि शूरे विदुषि च । संसर्गरूचिर् जनो गुणी भवति ।

गुणवति धनं धनाच् छ्रीः । श्रीमत्य आज्ञा ततो राज्यम् ॥ २२२ ॥

ār 30

G g

मेघवर्ण आह । नूनं सद्यःफलानि नीतिशास्त्राणि । यत् खयानुकूलेनानुप्रविश्शारिमर्दनः
सपरिजनो निःशेषितः । स्थिरजीव्य आह ।

तीक्ष्णोपायप्राप्तिगम्योऽपि योऽर्थस्
तस्याप्य आदौ संश्रयः साधु युक्तः ।
उत्तुङ्गायः सारभूतो वनानां
नानभ्यर्च्य च्छ्वते पादपेन्द्रः ॥ २२३ ॥

3

śāli 6

अथवा । स्वामिन् । किं तेनाभिहितेन । यद् अनन्तरकाले क्रियारहितम् असुखसाधं
वा भवति । साधु चैदम उच्यते ।

अनिश्चितैर् अध्यवसायमीरुभिः
पदे पदे दोषशतानि दर्शिभिः ।
फलैर् विसंवादम् उपागता गिरः
प्रयान्ति लोके परिहास्यवस्तुताम् ॥ २२४ ॥

9

vampsa 12

न च लघुष्व अपि कर्तव्येषु धीमद्विर् अनादरः कार्यः । यतः ।
*शृच्यामि कर्तुम् इदम् अत्यम् अयत्नसाध्यम्
अच्छादरः क इति क्वत्यम् *उपेक्षमाणाः ।
केचित् प्रमत्तमनसः परितापदुःखम्
आपत्यसङ्गसुलभं पुरुषाः प्रयान्ति ॥ २२५ ॥

vasa

15

तद् अब जितारेऽ मद्विभोर् यथापूर्वं निद्रालाभो भविष्यति । उच्यते चैतत् ।
निःसर्पे वद्वसर्पे वा । भवने सुष्ठृते सुखम् ।
दृष्टनष्टभुजगे तु । निद्रा दुःखेन लभ्यते ॥ २२६ ॥

18

तथा च । विस्तीर्णाव्यवसायसाध्यमहतां स्तिर्गम्यैः प्रयुक्ताशिषां
कार्याणां नयसाहसोन्नितिमताम् इच्छापदारोहिणाम् ।
मानोत्सेकपराक्रमव्यसनिनः पारं न यावद् गताः
सामर्थं हृदये ऽवकाशविषया तावत् कथं निर्वृतिः ॥ २२७ ॥

śardū 24

तद् अवसितकार्यारभस्य विश्राम्यतीव मे हृदयम् । तद् इदम् अधुना निहतकाष्टकं
राज्यं प्रजापालनतत्परो भूत्वा पुत्रपौत्रादिक्रमेणाचलच्छासनश्रीश्चिरं भुज्ञ । अपि च ।

27

प्रजा न रञ्जयेद् यस् तु । राजा रक्षादिभिर् गुणैः ।
अजागलस्तनस्यैव । तस्य राज्यं निरर्थकम् ॥ २२८ ॥

किं च । गुणेषु रागो व्यसनेष्व अनादरो
रतिः सुनीतेषु च यस्य भूपतेः ।
चिरं स भुज्ञे चलचामरांशुकां
सितातपचाभरणां नृपश्रियम् ॥ २२९ ॥

30

vampsa

न च खया । प्राप्तराज्योऽहम् । इति मत्वा श्रीमदेनात्मा व्यंसयितव्यः । यत्कारणम् । ३३

Frame-story: War of crows and owls.

चला हि राज्ञां विभूतयः । वंशारोहणवद् राज्यलक्ष्मीरुदुरारोहा । क्षणविनिपातरता
प्रथलश्तैरु अपि धार्यमाणा दुर्धरा । स्वाराधिताप्य् अन्ते विप्रलभ्निनो । वानरजातिरु
इवानेकचिन्ना । पद्मपत्रोदकम् इवाधटितसंझेषा । पवनगतिरु इवातिचपला । *अनार्य- 3
संगतम् इवास्थिरा । आशीविष इव दुरुपचारा । संधाभ्लेखेव मुहर्तरागा । जलबुद्धुदा-
लीव स्वभावभजुरा । शरीरप्रष्टतिरु इव क्षतद्वा । स्वप्नलभ्दव्यराश्विरु इव क्षणदृष्टनष्टा ।

अपि च । यद्वै राज्ये क्रियते उभिषेकस् ।

6

तदैव बुद्धिरु व्यसनेषु योज्या ।

घटा हि राज्ञाम् अभिषेककाले

सहाभसैवापदम् उन्निरन्ति ॥ २३० ॥

upe 9

न च कश्चिद् अनधिगमनीयो नामास्त्व्य आपदाम् । उत्तं च ।

रामस्य व्रजनं बलेत् नियमनं पाण्डोः सुतानां वनं

वृष्णीनां निधनं नलस्य नृपते राज्यात् परिभंशनम् ।

12

नाव्याचार्यकम् अर्जुनस्य पतनं संचिन्त्य लङ्घिश्वरे

सर्वं कालवशाज् जनो च सहते कः कं परिचायते ॥ २३१ ॥

śārdū

क्व स दशरथः स्वर्गे भूत्वा महेन्द्रसुहृद् गतः

15

क्व स जलनिधेरु वैलां बद्धा नृपः सगरस् तथा ।

क्व स करतलाज् जातो वैष्णः क्व सूर्यतनुरु मनुरु

ननु बलवता कालेनैते प्रबोध निमीलिताः ॥ २३२ ॥

hari 18

अपि च । मान्धाता क्व गतस् चिलोकविजयी राजा क्व सत्यव्रतो

देवानां नृपतिरु गतः क्व नघुषः सच्छास्त्रवित् केशवः ।

मन्ये ते सरथाः सकुञ्जरवराः शक्रासनाधासिनः ।

कालेनैव महात्मना ननु द्राताः कालेन निर्नाशिताः ॥ २३३ ॥

21

śārdū

अपि च । स च नृपतिस् ते सचिवास् । ताः प्रमदास् तानि काननवनानि ।

स च ते च ताश् च तानि च । द्रातानादष्टानि नष्टानि ॥ २३४ ॥

ār 24

एवं मन्तकरिकर्णचद्वलां राज्यलक्ष्मीम् अवाप्य न्यायैकनिष्ठो भूत्वोपभुद्ध्वः ॥

समाप्तं चैदं

संधिविग्रहादिषाङ्गुखसंबद्धं काकोलूकीयं नाम नृतीयं तत्त्वम् । यस्यायम् आद्योकः ।

27

न विश्वसेत् पूर्वविरोधितस्य

शत्रोस् तु मित्रत्वम् उपागतस्य ।

दुर्घां गुहां पश्यत घूकपूर्णां

80

काकप्रणीतेन इताश्वनेन ॥ ३ ॥

upa

॥ अहं ॥

अथेदम् आरभते लभ्यप्रणाशं नाम चतुर्थं तत्त्वम् । यस्यायम् आद्यस्तोकः ।

प्राप्तम् अर्थं तु यो मोहात् । सान्त्वनैः प्रतिमुच्छति ।

3

स तथा वज्यते मूढो । मकरः कपिना यथा ॥१॥

राजपुत्राः पृच्छन्ति । कथम् एतत् । विष्णुशर्मा कथयति ।

अस्मि समुद्रोपकण्ठे महान् सदाफलो जम्बूपादपः । तत्र रक्तमुखो नाम वानरः ।
प्रतिवसति स्म । अथ कदाचित् तस्य तरीर् अधखात् समुद्रसलिलान् निक्षम्य विकरा-
लमुखो नाम मकरः सुकोमलवालुकासनाथे तीरोपान्ते न्यविशत । ततश्च रक्तमुखेन
प्रोक्तः । भवान् अतिथिः । तद् भक्त्य मया दत्तान्य् अमृततुल्यानि जम्बूफलानि । उक्तं च ।

प्रियो वा यदि वा द्वेष्यो । मूर्खः पण्डित एव वा ।

वैश्वदेवे तु संप्राप्ते । सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥२॥

न पृच्छेद् गोचर्चरणं । स्वाध्यायं देशम् एव वा ।

12

अतिथिं वैश्वदेवान्ते श्राद्धे च मनुर् अत्रवीत् ॥३॥

तथा च । दूरायातं पथश्रान्तं । वैश्वदेवान्तम् आगतम् ।

अतिथिं पूजयेद् यस्तु । स याति परमां गतिम् ॥४॥

15

अन्यच् च । अपूजितोऽतिथिर् यस्य । गृहाद् याति विनिःश्वसन् ।

गच्छन्ति पितरस् तस्य । विमुखाः सह दैवतेः ॥५॥

एवम् उक्ता जम्बूफलानि तस्ये प्रददौ । सोऽपि तानि भक्त्यित्वा तेन सह चिरं ।
गोष्ठीसुखम् अनुभूय भूयोऽपि स्वगृहम् अध्यास्ते । एवं नित्यम् एव तौ वानरमकरौ
जम्बूच्छायाश्रितौ विविधसाधुगोष्या कालं नयन्तौ सुखेन तिष्ठतः । सोऽपि मकरो
भचितशेषाणि जम्बूफलानि गृहं गत्वा स्वपत्न्याः प्रयच्छति । अथ तयान्यतमस्मिन् अहनि ।
स पृष्ठः । नाथ । क्षीरविधान्य् अमृतमयफलानि प्राप्नोषि । सोऽत्रवीत् । भद्रे । ममास्ति
परमसुहृद् रक्तमुखो नाम वानरः । स प्रीतिपूर्वम् इमानि फलानि प्रयच्छति । अथ
तयाभिहितम् । यः सदैवेदृशान्य् अमृतफलानि भक्त्यति । तस्य हृदयम् अमृतमयं भवि-

24

Frame-story: Ape and crocodile.

थति । तद् यदि मया भार्यया प्रयोजनम् । तत् तस्य हृदयं मे प्रयच्छ । येन तद्
भक्षयित्वा जरादिरहिता ल्यया सह क्रीडामि । सो इव्रीति । भद्रे । एकं तावत्
प्रतिपत्तभ्राता सो इस्ताकम् । अपरं फलदाता । ततो व्यापादितुं न शक्यते । तत् ३
त्यजामुं मिथ्यायहम् । उक्तं च ।

एका प्रसूयते माता । द्वितीया वाक् प्रसूयते ।

वाग्जातम् अधिकं प्रोचुः । सोदर्धाद् अपि बान्धवात् ॥६॥

6

सांत्रवीत् । ल्यया मद्वचनं कदाचिन् नान्यथा दृष्टम् । तन् नूनम् एषा वानरी भविष्यति ।
तदमुरागतस् ल्यं सकलम् अपि दिनं तत्र गमयसि । ततो मे वाञ्छितं न प्रयच्छसि ।
अतः कारणान् मया सह संगमे प्राप्ते रात्रौ प्रायो ऊतवहज्जालासमं प्रोच्छसिसि ।
कण्ठास्थेषु चुम्बने च मयि शिथिलताम् आलम्बसे । तन् नूनं तत्र हृदये काञ्चिद् अपरा
महिला स्थिता । अथासौ स्वपत्न्याः पुरतः सुदीनम् उवाच ।

मयि तत्पादपतिते । किंकरत्वम् उपागते ।

12

ल्यं प्राणवस्त्रमे कस्तात् । कोपने कोपम् एषसि ॥७॥

सांपि तद्वचनम् आकर्ण्यशुम्भुतमुखी तम् उवाच ।

सार्धं मनोरथशतैस् तव धूर्तं कान्ता

15

सैव स्थिता मनसि क्वचिमभावरम्या ।

अस्ताकम् अस्ति न च किञ्चिद् इहावकाशम्

तस्मात् क्षतं चरणपातविडब्बनामिः ॥८॥

vasa 18

अपरम् । यदि ते न वज्रभा सा । तत् किं मया प्रोक्तो इपि न व्यापादयसि । अथ
स मर्कटः । तत् कस्तेन सह स्नेहः । तत् किं बज्जना । यदि तस्य हृदयं न भक्षयामि ।
तदा तवोपरि प्रायोपवेशनं कृत्वा प्राणांस् त्यक्ष्यामि ।

21

एवं तस्या निश्चयं ज्ञात्वा चिन्ताकुलितचित्तः स प्राह । अहो । साध्वै इदम् उच्यते ।

वज्रलेपस्य मूर्खस्य । नारीणां कर्कटस्य च ।

24

एको यहस् तु भीनानां । नीलीमद्यपयोस् तथा ॥९॥

तत् किं करोमि । कथम् असौ मे वध्यः स्थात् । इति विचिन्य वानरपार्श्वम् अगमत् ।
वानरो इपि तं चिरायातं सोद्देशम् इव्रालोक्य प्राह । भो मित्र । किम् अद्य चिरवेलया
समायातो इसि । कथं साह्वादं नूलपसि । न च सुभाषितादि पठसि । सो इव्रीति । 27
मित्र । अद्याहं तव भ्रातृजायथा निषुरगिरभूमिहितः । यथा । भोः द्वतन्न । मा मे
ल्यं स्वमुखं दर्शय । यतस् ल्यं प्रतिदिनं मित्रम् उपजीवसि । न च तस्य स्वगृहद्वारदर्शने-
नांपि प्रत्युपकारं करोषि । तत् ते प्रायश्चित्तम् अपि नास्ति । उक्तं च ।

30

ब्रह्मद्वये च सुराये च । चौरे भयव्रते तथा ।

निष्क्रतिर् विहिता सद्ग्निः । द्वतन्ने नास्ति निष्क्रतिः ॥१०॥

तत् ल्यं मम देवरं प्रत्युपकारार्थं गृहम् आनय । नो चेत् । ल्यया सह मे परलोके दर्शनम् । 33

Frame-story: Ape and crocodile.

तद् अहं तया प्रोक्तस् तव सकाशम् आगतः । तेन मे तया सह त्वदर्थे कलहायमानस्यैयती
वेला वभूव । तद् आगच्छ मे गृहम् । तव भ्रातुजाया रचितचतुष्का प्रगुणितवस्त्रमणिमा-
णिक्वादुचितसत्कारद्वारदेशबद्वन्नमालिका सोल्कण्डा तिष्ठति । मर्कट आह । भो ३
मित्र । उचितम् अभिहितं मे भ्रातुपत्न्या । उक्तं च । यतः ।

ददाति प्रतिगृह्णाति । गृहम् आख्याति पृच्छति ।

भुङ्गे भोजयते चैव । घट्टिधं प्रीतिलक्षणम् ॥ ११ ॥

6

परं वनचरा वयम् । युप्मदीयं च जलान्तर् गृहम् । तत् कथं तत्र गन्तु शक्यते । तस्मात्
ताम् अपि भ्रातुपत्नीम् अच्छ्रानय । येन प्रणम्य तस्या आशीर्वादं गृह्णामि । सोऽब्रवीत् ।
मित्र । अस्मि समुद्रान्तः सुरस्ये पुलिनप्रदेशे इस्त्रान्तहम् । तन् मम पृष्ठम् आरूढः सुखेनाकु- 9
तोभयो गच्छ । सोऽपि तच् कुत्वा सानन्दम् आह । भद्र । यद् एवम् । तर्हि । त्वर्यताम् ।
किं विलम्बितेन । एषोऽहं तव पृष्ठम् आरूढः । तथानुष्ठिते इगाधि जलधौ गच्छन्तम्
आलोक्य भयचरस्तमना वानरः प्रोवाच । भ्रातः । श्वेतर् गम्यताम् । स्नाव्यते जलकञ्जोलैर् 12
मे शरीरम् । तच् कुत्वा मकरश् चिन्तयाम् आस । एष तावन् मत्पृष्ठच्युतो इगाधसलि-
लत्वात् तिलमात्रम् अपि गन्तुं न शक्तः । इति मम वशीभूतः । तत् कथयाम्य् अस्य
स्वाभिप्रायम् । येनाभीष्टदेवताम् अनुस्मरति । उक्तवांशं च । भद्र । मया त्वं भार्या- 15
वाक्येन विश्वास्य वधार्थम् आनीतः । तत् स्वर्यताम् अभीष्टदेवता । सोऽब्रवीत् । भ्रातः ।
किं मयापक्षतं तस्या भवतो वा । येन वधोपायश् चिन्तितः । मकर आह । भोः ।
तस्यास् तावद् अमृतरसफलास्त्रादनमुखादत्स् तव हृदयस्य भक्षणे दौहृदः संजातः । 18
तेनैतद् अनुष्ठितम् । ततः प्रत्युत्पन्नमतिर् वानरः प्राह । भद्र । यद् एवम् । किं त्वया
*तचैव मम न कथितम् । येन जम्बूकोटरान्तरस्यापितं सुखादु हृदयं सहैव समानेष्यम् ।
तद् वृथाहं स्वादुहृदयेन विना शून्यहृदयोऽच्छ्रानीतः । तच् कुत्वा मकरः सानन्दम् 21
आह । भद्र । यद् एवम् । तद् अर्पय मे तद् एव हृदयम् । येन सा दुष्टपत्नी तद्
भक्षयित्वा त्वं अनश्नान् निवर्तते । अहं च त्वां च तस् एव जम्बूपादपं प्रापयामि ।

एवम् उक्ता निवृत्य तद् एव जम्बूतरुतलम् अगमत् । वानरोऽपि जल्पितविविध- 24
देवतोपयाचितशतः कथम् अपि जलधितीरम् आसाद् दीर्घदीर्घतरक्रमङ्गमणेन तम्
एव जम्बूपादपम् आरूढश् चिन्तयाम् आस । अहो । मंथा लङ्घाः प्राणाः । अथवा साध्य-
इदम् उच्यते ।

न विश्वसेद् अविश्वसे । विश्वसे ऽपि न विश्वसेत् ।

विश्वासाद् भयम् उत्पन्नं । मूलाद् अपि निष्ठन्ति ॥ १२ ॥

27

तन् ममैतद् अद्य पुनर्जन्मदिनम् इव संजातम् । मकर आह । भो मित्र । अर्पय मे 30
हृदयम् । येन ते भ्रातुपत्नी तद् भक्षयित्वानश्नाद् उत्तिष्ठति । अथ विहस्य निर्भर्त्समानो
मर्कट आह । धिग् मूर्ख । विश्वस्त्रघातक । किं कस्यचिद् धृदयं द्वितीयं भवति । तद्
गम्यतां स्वस्थानम् । अस्य जम्बूवृक्षस्याधस्तान् न पुनर् आगन्त्यम् । इति । उक्तं च ।

33

सद्गृह दुष्टं च यो मित्रं । पुनः संधातुम् इच्छति ।

स मृत्युम् उपगृह्णाति । गर्भम् अश्वतरी यथा ॥ १३ ॥

तच्च कुत्त्वा सविलक्षो मकरश्च चिन्तितवान् । अहो । किं मूढेनास्य स्वाभिप्रायो निवेदितः । ३
तद् यदि कथंचित् पुनर् अपि विश्वासं गच्छति । तद् भूयोऽपि विश्वासयामि । इति
विचिन्त्य प्रोवाच । मित्र । *अस्या न किञ्चिद् धृदयेन प्रयोजनम् । मया तव हृदयाभि-
प्रायपरीक्षणार्थं हास्येनैदम् अभिहितम् । तद् आगच्छ प्राघुणकन्यायेनास्तदावासम् । ६
त्वद्वातृपत्नी लां प्रत्य उत्कण्ठोत्कण्ठा तिष्ठति । वानर आह । भो दुष्ट । गम्यताम्
अधुना । नाहम् आगमिष्यामि । यतः ।

बुमुचितः किं न करोति पापं

क्षीणा नरा निष्कर्षणा भवन्ति ।

आख्याहि भद्रे प्रियदर्शनस्य

न गङ्गदत्तः पुनर् एति कूपम् ॥ १४ ॥

मकर आह । कथम् एतत् । सोऽव्रवीत् ।

9

upa 12

॥ कथा १ ॥

अस्ति कुचापि कूपे गङ्गदत्तो नाम मराठूकराजः । स कदाचिद् १५
दायादैर् उद्देजितोऽरघृघटीमालाम् आरुद्य कूपात् क्रमेण
निष्क्रान्तः । अथ तेन चिन्तितम् । कथं तेषां दायादानां मया
प्रत्यपकरणीयम् । उक्तं च ।

18

आपदि येनोपकृतं । येन च हसितं दशासु विषमासु ।

उपकृत्य तयोर् उभयोः । पुनर् अपि जातं नरं मन्ये ॥ १५ ॥

ār

इति । एवं चिन्तयन् स विले प्रविशन्तं प्रियदर्शनाभिधं कृष्णसर्पम् २१
अपश्यत् । तं दृष्ट्वा भूयोऽप्य अचिन्तयत् । एनं कृष्णसर्पं तत्र
कूपे नीत्वा सकलदायादानाम् उच्छ्रेदं करोमि । उक्तं च । यतः ।

शत्रुम् उत्पाटयेत् प्राज्ञस् । तीक्ष्णं तीक्ष्णेन शत्रुणा ।

24

*व्यथाकरं सुखार्थाय । करटकेनैव करटकम् ॥ १६ ॥

एवं संपरिभाव्य बिलद्वारं गता तम् आहूतवान् । एत्य एहि ।

Tale i: Frog's revenge overleaps itself.

प्रियदर्शनं । एहि । इति । तच् छुत्वा सर्पश्च चिन्तयाम् आस । य
एष माम् आहूयति । स स्वजातीयो न भवति । नैषा च
सर्पवाणी । अन्येन केनापि सह मम मर्त्यलोके संधानं नास्ति ।³
तद् अचैव स्थितस् तावद् वेद्मि । को ऽयं भविष्यति । उक्तं
च । यतः ।

यस्य न ज्ञायते शीलं । न कुलं न पराक्रमः ।⁶

न तेन संगतिं कुर्याद् । इत्युवाच बृहस्पतिः ॥१७॥
कदाचित् कोऽपि मन्त्रवाद्य ओषधिचतुरो वा माम् आहूय
बन्धने क्षिपति । अथवा कश्चित् पुरुषो वैरम् अनुसृत्य कस्यचित्,
पाष्ठिकस्यार्थं आहूयति । आह च । को भवान् । स आह ।
अहं गङ्गदत्तो नाम मण्डूकाधिपतिस् तत्सकाशं मैत्र्यर्थम्
अभ्यागतः । तच् छुत्वा सर्प आह । भोः । अश्रव्येम् एतत् ।¹²
तृणानां वह्निना सह प्रेमवन्धः । उक्तं च ।

यो यस्य जायते वध्यः । स स्वप्ने ऽपि कथंचन ।

न तत्समीपम् अभ्येति । तत् किम् एतत् प्रजल्पसि ॥१८॥¹⁵
गङ्गदत्त आह । भोः । सत्यम् इदम् । स्वभाववैरी भवान् अस्मा-
कम् । परं परिभवाद् अहं तत्सकाशं प्राप्नः । उक्तं च । यतः ।

सर्वस्वनाशे संजाते । प्राणानाम् अपि संशये ।

अपि शत्रुं प्रणाम्योच्चै । रक्षेत् प्राणान् धनानि च ॥१९॥
सर्प आह । अथ कस्मात् ते परिभवः । स आह । दायादेभ्यः ।
सर्पोऽब्रवीत् । तत् श त आश्रयः । हृदे । कूपे । वायाम् । तडागे²¹
वा । स आह । कूपे ममाश्रयः । सर्प आह । तन् नास्ति तच् मे
प्रवेशः । प्रविष्टस्य स्थानं नास्ति । यत्र स्थितस् तव दायादान्
व्यापादयामि । तद् गम्यताम् । इति । उक्तं च ।²⁴

Tale i: Frog's revenge overleaps itself.

यच्च छक्यं यस्तुं ग्रासं । यस्तुं परिणमेच् च यत् ।

हितं च परिणमे यत् । तद् भस्यं भूतिम् इच्छता ॥२०॥

गङ्गदत्त आह । भोः । समागच्छ त्वम् । अहं सुखोपायेन तव तत्र³ प्रवेशं करिष्यामि । तथा तस्य मध्ये जलोपान्ते रम्यतरं कोटरम् अस्ति । तत्र स्थितस् त्वं लीलया तान् दायादान् साधयिष्यसि । तच्च छुत्वा सर्पो व्यचिन्तयत् । अहं तावद् वृद्धः । कदाचित्⁶ कथंचिन् मूषकम् एकं प्राप्नोमि । न वा । अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

यो हि प्राणपरिक्षीणः । सहायैः परिवर्जितः ।

सो ऽति सर्वसुखोपायां । वृत्तिम् आरभते बुधः ॥२१॥

एवं विचिन्य तम् आह । भो गङ्गदत्त । यद्य एवम् । तद् अग्ने भव । येन तत्र गच्छावः । गङ्गदत्त आह । भोः प्रियदर्शन । अहं¹² त्वां सुखोपायेन तत्र नयामि स्थानं च दर्शयिष्यामि । परं त्वया-स्मत्परिज्ञनो रक्षणीयः । केवलं यान् अहं दर्शयामि । त एव भक्षणीयाः । इति । सर्प आह । भद्र । सांप्रतं त्वं मे मित्रत्वम्¹⁵ उपागतः । तन् न भेतव्यम् । यद् एव तवाभिरुचितम् । तद् एवाचरिष्यामि । इति । एवम् उह्ना बिलान् निष्क्रम्य तम् आलिङ्ग्य च तेनैव सह प्रस्थितः । अथ कूपान्तम् आसाद्यारघट्-¹⁸ घटिकामार्गेण सर्पस् तेन सह तस्यालयं गतः । ततश्च गङ्गदत्तेन कृष्णसर्पे कोटरे धृत्वा दर्शितास् ते दायादाः । तेन च ते सर्वे शनैः शनैर् भक्षिताः । तदभावे केचित् तदीया अपि²¹ साशङ्कं विश्वास्य निःशेषिताः । अथ सर्पेणाभिहितम् । भद्र । निःशेषितास् ते रिषवः । तत् प्रयच्छ मे किंचिद् भोजनम् । यतो²⁴ इहं त्वयानीतः । गङ्गदत्त आह । भद्र । कृतं त्वया मित्रकृत्यम् ।

Tale i: Frog's revenge overleaps itself.

तत् सांप्रतम् अनेनैव घटिकामार्गेण गम्यताम् । इति । सर्पे
 आह । भो गङ्गादत्त । न सम्यग् अभिहितं भवता । कथम् अहं
 तत्र गच्छामि । मदीयबिलदुर्गम् अन्यै रुद्धं भविष्यति । अत्र ३
 स्थितस्य मे मराडूकम् एकैकं स्ववर्गीयम् अपि प्रयच्छ । नो
 चेत् । सर्वान् अपि भक्षयिष्यामि । तत्र छुत्वा गङ्गादत्तो व्याकु-
 लितमना व्यचिन्तयत् । अहो । किम् एतन् मया कृतम् एनम् ६
 आनीय । तद् यदि निषेधयिष्यामि । तत् सर्वान् अपि भक्षयि-
 ष्यति । अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

यो ऽमित्रं कुरुते मित्रं । वीर्याभ्यधिकम् आत्मनः । ९

स करोति न संटिग्धम् । आत्मना विषभक्षणम् ॥२२॥

तत् प्रयच्छाम्य् अस्यैकैकं दिनं प्रति सुहृदम् अपि । उक्तं च ।

सर्वस्वहरणे शक्तं । शत्रुं बुद्धियुता नराः । १२

तोषयन्य् अल्पदानेन । वाडवं सागरो यथा ॥२३॥

तथा च ।

सर्वनाशे समुत्पन्ने । अर्धं त्यजति परिग्रहः । १५

अर्धेन कुरुते कार्ये । सर्वनाशो हि दुःसहः ॥२४॥

तथा च ।

न स स्वल्पकृते भूरि । नाशयेन् मतिमान् नरः । १८

एतद् एव हि पागिडत्यं । यत् स्वल्पाद् भूरिरक्षणम् ॥२५॥

एवं निश्चित्यैकैकं मराडूकं नित्यम् एवादिशत् । सो ऽपि तं
 भक्षयित्वान्यम् अपि तस्य परोक्षं भक्षयति । अथवा साध्य इदम् २१
 उच्यते ।

यथा हि मलिनैर् वस्त्रैर् । यत्र तत्रोपविश्यते ।

एवं चलितवृत्तस् तु । वृत्तशेषं न रक्षति ॥२६॥

Tale i: Frog's revenge overleaps itself.

अथान्यसिन् अहनि तेन मणूकान् भक्षयता गङ्गदत्तसुतः सुन-
दत्तो नाम मणूको भक्षितः । तं दृष्टा गङ्गदत्तः सुतारस्वरेण
विललाप । ततः स्वपन्याभिहितम् ।

3

किं क्रन्दसि निराक्रन्द । स्वपक्षस्थयकारक ।

स्वपक्षस्थ ल्ये जाते । परिचां कः करिष्यति ॥२७॥

तद् अद्यापि चिन्त्यताम् आत्मनो निष्क्रमणम् । अस्य वधोपायो
वा । अथ गच्छता कालेन समस्ता अपि निःशेषितास् ते
मणूकाः । केवलं गङ्गदत्तस् तिष्ठति । ततश्च प्रियदर्शनेनोक्तम् ।
भद्र गङ्गदत्त । बुभुक्षितोऽहम् । निःशेषिताः सर्वे मणूकाः । तद्,
दीयतां किंचिद् भोजनं मे । यतोऽहं त्वयानीतः । स आह । भो
मित्र । न त्वयाच विषये मयि विद्यमाने चिन्ता कार्या । तद्
यदि मां प्रेषयसि । तद् अन्येषाम् अपि कूपानां विश्वास्य सर्वान्
मणूकान् अचानयामि । सोऽब्रवीत् । मम तावत् त्वम् अभस्यो
भ्रान्तस्याने । तद् यद् एवं करोषि । तत् सांप्रतं पितृस्याने भवसि ।
तद् एवं कृतोपायचित्तस् तस्मात् कूपान् निष्क्रान्तः । प्रियदर्शनो
अपि तदगमनकाङ्क्षया तत्स्यः *प्रतीक्षमाणस् तिष्ठति । अथ
चिरात् प्रियदर्शनस् तस्मिन् एव कूपे ऽन्यकोटरवासिनीं गोधाम्
उवाच । भद्रे । क्रियतां मे स्तोकं साहाय्यम् । यतश्च चिरपरिचित्तस्
ते गङ्गदत्तः । तद् गत्वा तत्सकाशं कुचच्चिज् जलाशये मम संदेशं
कथय । यद् आगम्यतां द्रुततरम् एकाकिनापि भवता । यद् अन्ये
मणूका नागच्छन्ति । नाहं त्वया विनाच्च वस्तुं शङ्कोमि । तथाहं
यदि त्वां प्रति विरुद्धम् आचरामि । तन् मदीयं जन्मसुकृतं तव ।
इति । गोधा च तस्य वचनाद् द्रुततरम् अन्विष्य गङ्गदत्तम् आह ।
भद्र । तव सुहृत् प्रियदर्शनस् तव मार्गे *समीक्षमाणस् तिष्ठति ।

24

Tale i: Frog's revenge overleaps itself.

Frame-story.

Tale ii: Ass without heart and ears.

ततः शीघ्रम् आगम्यताम् । अपरं च । तेन त्वां प्रति विरुद्धपाच-
रणार्थे जन्मसुकृतम् अन्तरे धृतम् । तन् निःशङ्केन मनसा समा-
गम्यताम् । इति । तच् छुत्वा गङ्गदत्त आह ।

3

बुभुक्षितः किं न करोति पापं
स्त्रीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ।
आख्याहि भद्रे प्रियदर्शनस्य
न गङ्गदत्तः पुनर् एति कूपम् ॥२८॥

6

upa

एवम् उक्ता तां विसर्जयाम् आस ॥

तत् । भो दुष्ट जलचर । अहम् अपि गङ्गदत्त इव त्वन्नृहि न कथंचिद् अथ् ९
आयास्यामि । तच् कूत्वा मकर आह । भो मित्र । नैतद् युज्यते कर्तुम् । सर्वं त्रैव मे
क्षतध्रुतादोषम् अपनय गृहागमनेन । अन्यथा तवोपरि प्रायोपविश्नं करिष्यामि । वानर
आह । मृढ । किम् अहं लम्बकण्णो नाम *दृष्टापायोऽपि स्वयम् एव त्रैव गत्वा तान् १२
व्यापादियथामि । मकर आह । कोऽसौ लम्बकण्णो नाम । कथं *दृष्टापायो मृतः । तन्
मे निवेदयताम् । इति । वानर आह ।

॥ कथा २ ॥

15

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोदेशे करालकेसरो नाम सिंहः । तस्य च
धूसरको नाम शृगालः सदानुयायी परिचारकोऽस्ति । अथ
कदाचित् सिंहस्य हस्तिना सह युध्यमानस्य शरीरे गुरुतरप्रहाराः १८
संजाताः । तैः पदम् अपि चलितुं न शक्नोति । तस्य *चाचलनाद्
धूसरकः सुत्क्षामकण्ठो दौर्बल्यं गतोऽन्यस्मिन् अहनि तम्
अवोचत् । स्वामिन् । बुभुक्षया पीडितोऽहं पदान् पदम् अपि २१
चलितुं न शक्नोमि । तत् कथं ते शुश्रूषां करोमि । सिंह आह ।
भो धूसरक । अन्वेषय किंचित् सत्त्वम् । येनेमाम् अवस्थां गतो
ऽपि व्यापादयामि । तच् छुत्वा शृगालोऽन्वेषणं कुर्वन् किंचित् २५

समीपवर्तिनं यामम् आसाद्य लघ्वकर्णनामानं रासभं तडागोपान्ते
 प्रविरलदूर्वाङ्कुराणि कृच्छाद् आस्वादयनं दृष्टवान् । ततश्च
 तेन समीपवर्तिना भूत्वाभिहितः । माम् । मदीयोऽयं नमस्कारः ३
 संभाव्यताम् । चिराद् दृष्टः । कथम् एवं दुर्बलतां गतः । लघ्वकर्ण
 आह । भो भगिनीसुत । किं करोमि । रजकोऽनिनिर्देयो माम्
 अतिभारेण पीडयति । घासमुष्टिम् अपि न प्रयच्छति । केवलं ६
 ममात्र धूलिमिश्रितानि दूर्वाङ्कुराणि भक्षयतो नास्ति शरीरपु-
 ष्टिः । इति । श्रृगाल आह । माम् । यद्य एवम् । तद् अस्ति
 *मरकतसदृशशष्पप्रायो नदीसनाथो रमणीयप्रदेशः । तत्रागत्य ९
 मया सह सुभाषितगोष्ठीसुखम् अनुभवंस् तिष्ठ । लघ्वकर्ण आह ।
 भो भगिनीसुत । युक्तम् उक्तं भवता । परं यास्याः पश्वो
 ऽरण्यचराणां वध्याः । तत् किं तेन भव्यप्रदेशेन । श्रृगाल आह । १२
 मा मैवं वद । मङ्गुजपञ्चरक्षितः प्रदेशोऽसौ । तन् नास्ति
 कस्यचिद् अपरस्य तत्र प्रवेशः । परम् अनेनैव भवदीयविधिना
 रजककर्त्तिनास् तिस्रो रासभ्योऽनाथाः सन्ति । ताश्च पुष्टिम् १५
 आपन्ना यौवनोत्कटा माम् इदम् आहुः । भो मातुलक । त्वं कम्
 अपि यामं गत्वास्मदुचितं पतिम् आनय । तदर्थं च त्वाम् अहम्
 आनेतुम् आयातः । अथ श्रृगालवचनं श्रुत्वा कामपीडिताङ्गो १८
 लघ्वकर्णस् तम् उवाच । भद्र । यद्य एवम् । तद् अये भव ।
 त्वरितं तत्र गच्छावः । युक्तं चैतत् ।

नामृतं न विषं किंचिद् । एकां मुह्का नितस्त्रिनीम् ।

21

जीव्यते सङ्गतो यस्या । मियते च वियोगतः ॥२७॥

श्रृगालेन सहासौ सिंहान्तिकम् उपगतः । सिंहोऽप्य अतिमूर्ख-
 तया क्रमान्तिकप्राप्तम् अपि खरं दृष्ट्वातिहर्षाद् उत्सुक्य तदुपरि २५

दूरं गत्वा पपात् । गर्दभोऽपि तं वज्रपातम् इव मन्यमानः ।
किं किम् इदम् । इति विचिन्तयन्न अष्टततनुर् एव दैवात्
कथम् अपि तस्माद् अपेतः । यावच् च पश्चाद् अवलोकयति ।³
तावत् क्रूरं रक्तान्तनयनम् अतिभयानकम् अदृष्टपूर्वे सत्त्वं दृष्ट्वा
भयार्तस् त्वरितपदं तद् एव नगरं जगाम । इति ।

अथ गोमायुना सिंहोऽभिहितः । भोः । किम् एतत् ।⁶
दृष्टस् ते विक्रमो मया । अथ सिंहः सविस्मयम् आह । भोः ।
मया न क्रमः सज्जित आसीत् । तत् किम् अहं करोमि । किं
मत्क्रमाक्रान्तो गजोऽपि गच्छेत् । शृगालः प्राह । संप्रत्य् अपि ।
त्वया सज्जितक्रमेण स्यातव्यम् । यतः पुनर् अप्य् अहम् एनं
त्वदन्तिकम् आनेष्यामि । सिंहः प्राह । भद्र । यो मां प्रत्यक्षं
दृष्ट्वा गतः । स कथं पुनर् अत्र समेष्यति । तद् अन्यत् किंचित्¹²
सत्त्वम् आनय । शृगालः प्राह । किं तवान्या चिन्तया । अत्रार्थे
ऽहम् एव जागरूकस् तिष्ठामि । इत्य् उक्ता शृगालो रासभ-
मार्गेण यावद् गच्छति । तावत् तत्रैव स्याने चरंस् तिष्ठति ।¹⁵
अथ शृगालं दृष्ट्वा रासभः प्राह । भो भागिनेय । भव्यस्याने
त्वयाहं नीतः । यद् दैवान् मृत्युवशं न गतः । तत् कथय । किं
तत् सत्त्वम् अतिरौद्रम् । यस्य वज्रोपमप्रहाराद् अहं मुक्तः । तच्¹⁸
छुत्वा शृगालः प्रहसन् आह । माम । सा रासभी विहिताङ्गुत-
शृङ्गारा त्वाम् अवलोक्य सानुरागालिङ्गितुम् उत्थिता । त्वं च
कातरतया नष्टः । तया पुनर् नश्यतो भवतोऽवलम्बनार्थं हस्तः²¹
प्रसारितः । न चान्यद् अत्र कारणम् । तद् आगच्छ । सा त्वकृते
प्रायोपवेशनकृतमतिर् एतद् वदति । यदि मे लम्बकण्ठे भर्ता न
भवति । तद् अहम् अग्निं जलं *वा प्रविशामि । विषं वा²⁴

भक्षयामि । तथा पि तद्वियोगं सोहुं न शक्नोमि । तत् प्रसादं कृत्वा
तच्चागच्छ । नो चेत् । स्त्रीहत्या ते भविष्यति । मन्मथश्च च कोपं
करिष्यति । उक्तं च ।

3

स्त्रीमुद्रां मकरध्वजस्य जयिनीं सर्वार्थसंपादनीम्
एनां ये प्रविहाय यान्ति कुधियः स्वर्गापवर्गेच्छया ।
तद्वैषैर् विनिहत्य ते द्रुततरं नमीकृता मुरिडताः
केचिद् रक्तपटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्च चापरे ॥३०॥

śārdū 6

तथासौ तद्वचनप्रत्ययितो भूयोऽपि तेन सह प्रस्थितः । साध्य
इदम् उच्यते ।

9

जानन् अपि नरो दैवात् । प्रकरोति विगर्हितम् ।
कस्मैचित् कर्म किं लोके । गर्हितं रोचते कृतम् ॥३१॥

अचान्तरे धूर्तवचनशतविप्रतारितो रासभः पुनर् अष्ट उपान्तिकम् 12
आगतः प्राक्सज्जितक्रमेण सिंहेन तत्कालं व्यापादितः । ततश्च च
तं हत्वा शृगालं रक्षपालं विधाय स्वयं स्नानार्थं नद्यां गते सिंहे
शृगालेनातिलौल्यात् खरस्य कर्णहृदयं भक्षितम् । स्नाना च 15
कृतयथोचितविधिः सिंहो यावद् आगच्छति । तावत् कर्णहृदय-
रहितं खरं दृष्ट्वा कोपपरीतात्मा शृगालम् आह । आः पाप ।
किम् इदम् अनुचितम् अनुष्ठितम् । यत् कर्णहृदयभक्षणेनायम् 18
उच्छिष्टां नीतः । शृगालः सविनयम् आह । स्वामिन् । मा
मैवं वद । कर्णहृदयरहित एवायम् आसीत् । कथम् अन्यथेहागत्य
स्वयं त्वाम् अवलोक्य भयाद् गत्वा भूयोऽप्य् आगतः । अत 21
एवोच्यते ।

आगतश्च गतश्चैव । दृष्ट्वासौ त्वां भयानकम् ।

अकर्णहृदयो मूर्खोः । गत्वा यः पुनर् आगतः ॥३२॥

24

Tale ii: Ass without heart and ears.

Frame-story.

Tale iii: Potter as warrior.

अथ शृगालवचनेन जातप्रत्ययः सिंहस् तेनैव सह संविभज्याश-
द्धितमनास् तं भक्षितवान् ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । नाहम् अपि लभकर्णे रासमः । इति । तत् । मूर्खः । कपटं छतं ३
ल्या । परं युधिष्ठिरेणैव सत्यवचनेन विनाशितम् । साध्व इदम् उच्यते ।

स्वार्थम् उत्सृज्य यो दभी । सत्यं ब्रूते स मन्दधीः ।

स स्वार्थाद् भश्यते नूनं । युधिष्ठिर इवापरः ॥ ३३ ॥

मकर आह । कथम् एतत् । वानरः कथयति ।

6

॥ कथा ३ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने कोऽपि कुम्भकारः । स कदाचित् ९
प्रमत्तस् तीक्षणायस्य भग्नभागडकर्परस्योपरि महता वेगेन धाव-
मानः पपात् । ततश्च कर्परकोद्या पाटितललाटतटो रुधि-
राम्बुतशरीरः कथंचिद् उत्थितः । ततश्चापय्यसेवनात् कर्पर- १२
प्रहारः करालतां गतः । अथ कदाचिद् दुर्भिक्षपीडिते देशे
स्फुत्क्षामोऽसौ कैश्चिद् राजसेवकैः सह देशान्तरं गत्वा राजसेवको
बभूव । स च राजा तस्य ललाटे ऽतिकरालाकारं कर्परप्रहारं १५
दृष्ट्वा चिन्तयाम् आस । नूनं वीरपुरुषोऽयं कश्चित् । तेन ललाटे
ऽस्य संमुखः प्रहारः । इति विचिन्त्य मानदानादिभिः सर्वेषाम्
अधिकं सप्रसादं तं पश्यति । ते ऽपि राजपुत्रास् तस्य प्रसादा- १८
तिशयं पश्यन्तः परम् ईर्षाधर्मं वहन्तो ऽपि राजभयान् न
किंचिद् ऊचुः । अथान्यस्मिन् अहनि क्रियमाणायां वीरसंभाव-
नायां *प्रकल्प्यमानेषु गजेषु संनह्यमानेषु वाजिषु विलोक्यमानेषु २१
योद्घृषु भूमुजा स कुम्भकारः प्रस्तावे पृष्ठः । भो राजपुत्र । किं ते
नाम । का च जातिः । कस्मिन् संयामे प्रहारोऽयं ते ललाटे

Tale iii: Potter as warrior.

Tale iv: Jackal nursed by lioness.

लयः । सोऽब्रवीत् । देव । युधिष्ठिराभिधः कुलालोऽहं जात्या ।
 न चायं शस्त्रप्रहारः । किं त्व अनेकर्परसंकुले प्राङ्गणप्रदेशे
 मद्यपानविकलः प्रधावन् कर्परोपरि पतितः । ततः कर्परप्रहारोऽयं
 करालतां गतः । ततो राजा व्यचिन्तयत् । अहो । वज्जितो
 ऽहम् अनेन राजपुत्रानुकारिणा कुलालेन । तद् दीयताम्
 अस्यार्थचन्द्रः । तथानुष्ठिते कुम्भकारः प्राह । देव । मैवं कुरु ।
 पश्य मे समरे हस्तलाघवम् । राजा प्राह । भोः । सर्वगुणनिधिर्
 भवान् । तद् अपि गम्यताम् । उक्तं च । यतः ।

९

श्रूरोऽसि कृतविद्योऽसि । दर्शनीयोऽसि पुत्रक ।
 कुले यस्मिंस् त्वम् उत्पन्नो । गजस् तत्र न हन्यते ॥३४॥

कुलाल आह । कथम् एतत् । राजा कथयति ।

॥ कथा ४ ॥

12

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे सिंहमिष्युनम् । अथ कदाचित् सिंही
 पुत्रद्वयं जनयाम् आस । सिंहोऽपि नित्यं मृगादीन् व्यापाद्य
 सिंह्या ददाति । अथ कदाचित् तेन वने परिभ्रमता न किंचिद्
 आसादितम् । भगवान् आदित्योऽस्तशिखरम् उपेतः । अथ
 तेन स्वगृहम् आगच्छता मार्गे शृगालशिषुः प्राप्तः । स च ।
 बालकोऽयम् । इति कृतानुकम्पेन दंष्ट्रामधे विधृत्य यत्नेन
 जीवन् आनीय सिंह्याः समर्पितः । ततश्च सिंहाभिहितम् ।
 भोः कान्त । आनीतं किंचिद् भोजनं त्वया । सिंह आह । प्रिये ।
 अद्यैनं शृगालशिषुं विना न किंचिद् आसादितम् । अयम् अपि
 च । स्वजातीयो बालकश्च । इति मत्वा मया न हतः । उक्तं
 च । यतः ।

I i

स्वीविप्रलङ्घिबालेषु । प्रहर्तव्यं न कर्हिचित् ।

प्राणात्यये ऽपि संजाते । विश्वस्तेषु विशेषतः ॥३५॥

इदानीं त्वम् एनं भक्षयित्वा पथ्यं कुरु । प्रातर् *अन्यत् किंचिद्^१
आनेष्यामि । सांब्रवीत् । कान्त । त्वयायम् । बालकोऽयम् ।
इति विचिन्त्य न व्यापादितः । तत् कथम् अहम् एनं स्वोदरार्थे
विनाशयामि । उक्तं च ।

अकृत्यं नैव कृत्यं स्यात् । प्राणत्यागे ऽप्य उपस्थिते ।

न च कृत्यं परित्याज्यम् । एष धर्मः सनातनः ॥३६॥

तस्मान् ममायं तृतीयः पुचो भविष्यति । इति । एवम् उक्ता^२
स्वस्तनक्षीरेण तं परां पुष्टिम् उपानयत् । एवं ते चयोऽपि
शिशवः परस्परम् अज्ञातजातिविशेषा एकाचारविहारा बाल-
कालं निर्वाहयां चक्रः । अथ कदाचित् तत्र वने भ्रमन् अरण्य-^{१२}
गजः समायातः । तं दृष्टा तौ सिंहसुतौ प्रकुपितौ हन्तुकामौ
तं प्रति प्रचलितौ । ततस् तेन शृगालसुतेनाभिहितम् । अहो ।
गजोऽयं युष्मकुलशच्चुः । तत् तत्र न गत्यम् । एवम् उक्ता^{१५}
स्वगृहं प्रति प्रधावितः । ताव् अपि ज्येष्ठबान्धवभङ्गान् निरु-
त्साहतां गतौ । साधु चेदम् उच्यते ।

एकेनापि सुधीरेण । सोत्साहेन रणं प्रति ।

सोत्साहं जायते सैन्यं । भग्ने भङ्गम् अवाप्न्यात् ॥३७॥

तथा च ।

अत एव हि वाञ्छन्ति । भूपा योधान् महाबलान् ।

शूरान् धीरान् कृतोत्साहान् । वर्जयन्ति च कातरान् ॥३८॥

अथ द्वाव् अपि भ्रातरौ गृहं प्राप्य विहसन्तौ पितृभ्यां ज्येष्ठभ्रा-
तृचेष्टिम् ऊचतुः । यत् किलायं गजं दृष्टा दूरतोऽपि प्रनष्टः ।^{२४}

इति । सोऽपि तद् आकर्ण्य कोपाविष्टमनाः प्रस्फुरिताधरपल्लवस्
ताम्रलोचनस् चिशिखां भृकुटिं कृत्वा तौ निर्भर्त्यमानः परुषम्
उवाच । अथ सिंहैकान्ते नीत्वा प्रबोधितोऽसौ । वत्स । कदा- 3
चिद् अपि मैवं वादीः । भवदीयभातराव् एतौ । अथासौ
सान्त्वचनेन प्रभूततरकोपाविष्टस् ताम् अप्यु उवाच । किम्
अहम् एताभ्यां शौर्येण रूपेण विद्याभ्यासकौशलेन वा हीनः । 6
येनैतौ माम् उपहसतः । तन् मयावश्यम् एतौ व्यापादनीयौ ।
तच् छुत्वा तस्य जीवितम् इच्छन्ती सिंहै अन्तर् विहस्य प्राह ।

शूरोऽसि कृतविद्योऽसि । दर्शनीयोऽसि पुत्रक । 9

कुले यस्मिंस् त्वम् उत्पन्नो । गजस् तत्र न हन्यते ॥ ३१ ॥

तत् सम्यक् शृणु । वत्स । त्वं शृगालीमुत्तो मया कृपापरया
स्वस्त्रनक्षीरिण पुष्टिं नीतः । तद् यावद् एतौ मत्पुत्रौ शिशुत्वात् 12
त्वां शृगालं न जानीतः । तावद् दुततरं गत्वा स्वजातीयानां
मध्ये भव । नो चेत् । एताभ्यां निहती मृत्युपथम् एष्यसि । सो
ऽपि तच् छुत्वा भीतभीतमनाः शनैः शनैर् अपसृत्य स्वजाती- 15
यानां मिलितः ॥

तस्मात् त्वम् अपि यावद् एते सुभटास् त्वां कुलालं न
जानन्ति । तावद् दुततरम् अपसर । नो चेत् । विडम्बनां प्राय- 18
मरिष्यसि । इति । कुलालोऽपि तद् आकर्ण्य सत्वरं प्रनष्टः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । स्वार्थम् उत्सृज्य यो दम्भी । इत्यादि । धिग् मूर्ख । यत् त्वया
स्त्रियोऽर्थं एतत् कार्यम् अनुष्ठातुम् आरम्भम् । न हि स्त्रीणां कथंचिद् विश्वासम् 21
उपगच्छेत् । सुषु खल्व् इदम् आख्यानकम् आख्यायते ।

यदर्थे स्वकुलं त्वत्तं । जीवितार्थं च हारितम् ।

सा मां त्वजति निःखेहा । कः स्त्रीणां विश्वसेन् नरः ॥ ४० ॥

मकर आह । कथम् एतत् । वानरः कथयति ।

॥ कथा ५ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने कोऽपि ब्राह्मणः । तस्य च प्रिया-
तिप्राणप्रिया । सापि कुटच्छेन सह प्रतिदिनं कलहं कुर्वाणा न ३
विश्राम्यति । सोऽपि ब्राह्मणः कलहम् असहमानो भार्यावा-
ल्लभ्यात् *स्वकुटच्छं परित्यज्य ब्राह्मण्या सह विप्रकृष्टं देशान्तरं
गतः । अथ महाटवीमध्ये ब्राह्मण्याभिहितम् । आर्यपुत्र । तृष्णा ६
मां बाधते । तद् उदकं क्लाप्य अन्वेषय । अथासौ तद्वचनानन्तरं
यावद् उदकं गृहीत्वा समागच्छति । तावत् तां मृताम् अपश्यत् ।
अतिवल्लभतया विषादं कुर्वन् यावद् विलपति । तावद् आकाशे ९
वाचं श्रृणोति । तथा हि । यदि । ब्राह्मण । त्वं स्वकीयजीवितस्यार्थं
ददासि । ततस् ते जीवति ब्राह्मणी । तच् छ्रुत्वा ब्राह्मणेन शुची-
भूय तिसृभिर् वाचाभिः स्वजीवितार्थं दत्तम् । *वाक्समम् एव १२
च जीविता सा ब्राह्मणी । अथ तौ जलं पीत्वा वनफलानि
च भक्षयित्वा गन्तुम् आरब्धौ । ततः क्रमेण कस्यचिन् नगरस्य
प्रवेशे पुष्पवाटिकां प्रविश्य ब्राह्मणो भार्याम् अभिहितवान् । १५
भद्रे । यावद् अहं भोजनं गृहीत्वा समागच्छामि । तावत् त्वयाच
स्यातव्यम् । इत्य् अभिधाय प्रायासीत् । अथ तस्यां पुष्पवाटि-
कायां पङ्कुर् अरघट्टं खेटयमानो दिव्यगिरा गीतम् उद्घिरति । १८
तच् च श्रुत्वा कुसुमेषुण्याभिहितया तत्सकाशं गत्वाभिहितम् । भद्र ।
यदि मां न कामयसे । तन् मम सक्ता ब्रह्महत्या तव । पङ्कुर्
अब्रवीत् । किं व्याधियस्तेन मया करिष्यसि । साब्रवीत् । किम् २१
अनेनोक्तेन । अवश्यं त्वया सह संगमः कार्यः । तच् छ्रुत्वा तथा
कृतवान् । सुरतानन्तरं साब्रवीत् । इतः प्रभृति यावज्जीवं मयात्मा

भवतो दत्तः । इति ज्ञात्वा भवान् अथ अस्माभिः सहागच्छतु ।
सो ऽब्रवीत् । एवम् अस्तु ।

अथ ब्राह्मणो भोजनं गृहीत्वा समागत्य तया सह भोक्तुम् ।
आरब्धः । साऽब्रवीत् । एष पङ्कुर् बुभुष्टितः । तद् एतस्यापि
कियन्तम् अपि यासं देहि । इति । तथैवानुष्टिते ब्राह्मणयाभि-
हितम् । ब्राह्मण । सहायहीनस् त्वं यदा यामान्तरं गच्छसि ।
तदा मम वचनसहायोऽपि नास्ति । तत एनं पङ्कुं गृहीत्वा
गच्छावः । सो ऽब्रवीत् । न शक्नोम्य आत्मानम् अथ आत्मना
बोद्धुम् । किं पुनर् इमं पङ्कुम् । साऽब्रवीत् । पेटाभ्यन्तरस्थम् अहं
नेष्यामि । अथ तत्कृतकवचनव्यामोहितचिन्तेन तेन प्रतिपन्नम् ।
तथानुष्टिते चान्यस्मिन् दिने कूपोपकण्ठविश्रान्तौ ब्राह्मणस् तया
पङ्कुपुरुषासक्तया संप्रेर्य कूपान्तः पातितः । साऽपि पङ्कुं गृहीत्वा 12
कस्मिंश्चिन् नगरे प्रविष्टा । तच च *शुल्कचौर्यरक्षानिमित्तं राज-
पुरुषैर् इतस् ततो भ्रमद्विस् तन्मस्तकस्था पेटा दृष्टा । बलाद्
आच्छिद्य राजाये नीता । राजा च यावत् ताम् उद्घाटयति ।¹⁵
तावत् पङ्कुं ददर्श । ततः सा ब्राह्मणी विलापं कुर्वती राजपुरुषा-
नुपदम् एव तच्चागता राजा पृष्ठा । को वृत्तान्तः । इति । साऽब्र-
वीत् । ममैष भर्ता व्याधिवाधितो दायादसमूहैर् उद्देजितो मया 18
स्तेहव्याकुलितमानसया शिरसि कृत्वा त्वसकाशम् आनीतः । तच्
छुच्चा राजाऽब्रवीत् । मम त्वं भगिनी । यामद्वयं गृहीत्वा भर्ता सह
भौगान् भुज्ञाना सुखेन तिष्ठ ।²¹

अथ स ब्राह्मणो दैववशात् केनापि साधुना कूपाद् उत्ता-
रितः परिभ्रमस् तद् एव नगरम् आयातः । तया दुष्टभार्यया
दृष्टः । राजे निवेदितश्च । राजन् । अयं मम भर्तुर् वैरी समा-²⁴

यातः । राज्ञापि वधादिष्टः सोऽब्रवीत् । देव । अनया मम सक्तं
किंचिद् गृहीतम् अस्ति । यदि त्वं धर्मवत्सलः । तदा दापय ।
राजाब्रवीत् । भद्रे । यत् त्वयास्य सक्तं किंचिद् गृहीतम् अस्ति ।
तत् समर्पय । सा प्राह । देव । मया न किंचिद् गृहीतम् ।
ब्राह्मण आह । यन् मया चिवाचिकं स्वजीवितार्थं तव दत्तम् ।
तद् देहि । अथ सा राजभयात् तथैव चिवाचिकम् एव । जीवितं
मया दत्तम् । इति जल्पन्ती प्राणैर् विमुक्ता । ततः सविस्मयं
राजाब्रवीत् । किम् एतत् । इति । ब्राह्मणेनापि पूर्ववृत्तान्तः
सकलोऽपि तस्मै निवेदितः ॥

9

अतोऽहं ब्रवीमि । यदर्थे खकुलं त्वक्तम् । इत्यादि । वानरः पुनर् अथ आह ।
साधु चेदम् उपाख्यानकं श्रूयते ।

न किं दद्यान् न किं कुर्यात् । स्त्रीभिर् अभ्यर्थितो नरः ।

12

अनश्चा यत्र हेषते । शिरोऽपर्वणि मुण्डितम् ॥४१॥

मकरः प्राह । कथम् एतत् । वानरः कथयति ।

॥ कथा ६ ॥

15

अस्ति प्रख्यातबलपौरुषोऽनेकनरेन्द्रवृन्दमुकुटमरीचिजालजटि-
लीकृतपादपीठः शरञ्छशाङ्किरणनिर्मलयशः समुद्रपर्यन्नायाः
पृथिव्या भर्ता नन्दो नाम राजा । तस्य सर्वशस्त्राधिगतसमस्ततत्त्वः
सचिवो वररुचिर् नाम । तस्य च प्रणयकलहेन जाया कुपिता ।
सा चातीवव्यभानेकप्रकारं परितोष्माणापि न प्रसीदति ।
ब्रवीति च भर्ता । भद्रे । येन प्रकारेण तुथसि । तं वद । निश्चितं
करोमि । ततः कथंचित् तयोक्तम् । यदि शिरो मुण्डयित्वा मम
पादयोर् निपत्तसि । तदा प्रसादाभिमुखी भवामि । तथा चानु-
ष्टिते प्रसन्नासौ ।

24

अथ नन्दस्य भार्या तथैव रुष्टा प्रसाद्यमानापि न तुष्टति ।
तेनोक्तम् । भद्रे । तथा विना मुहूर्तम् अपि न जीवामि । पादयोः
पतित्वा तां प्रसाद्यामि । साऽब्रवीत् । यदि खलीनं मुखे प्रक्षिप्याहं ३
तव पृष्ठे समारुद्ध तां धावयामि । धावितस् तु यद् अश्ववद्
धेषसे । तदा प्रसन्ना भवामि । तथैवानुष्टितम् ।

अथ प्रभातसमये सभोपविष्टस्य राज्ञो वरसच्चिर् आयातः । ६
तं च दृष्ट्वा *राजा पप्रच्छ । भो वरहुचे । किम् अपर्वणि मुरिडतं
शिरस् ते । सोऽब्रवीत् । न किं दद्यान् न किं कुर्यात् । इति ॥

तत् । मूढ । त्वम् अपि नन्दवरसच्चिवत् स्वीवशः । ततस् तद्विष्णितेन तथा मां प्रति ९
वधोपायप्रयासः प्रारब्धः । परं स्वावगदोषिणैव प्रकटितः । अथवा साध्यददम् उच्यते ।

आत्मनो मुखदोषिण । बध्यन्ते शुकसारिकाः ।

बकास् तत्र न बध्यन्ते । मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥४२॥

तथा च । सुग्रन्थं रत्यमाणोऽपि । दर्शयन् दारुणं वपुः ।

व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्नो । वाङ्गुते रासभो हतः ॥४३॥

मकर आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

12

15

॥ कथा ७ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने शुद्धपटो नाम रजकः । तस्य च
*गर्दभ एकोऽस्ति । सोऽपि घासाभावाद् अतिदुर्बलतां गतः । १८
तेन च रजकेनाटव्यां भ्रमता मृतव्याघ्रो दृष्टः । चिन्तितं च ।
अहो । शेभनम् आपतितम् । अनेन व्याघ्रचर्मणा प्रतिच्छाद्य
रासभं रात्रौ यवक्षेचेषु तृजामि । ते च क्षेचपाला व्याग्रं मत्वा २१
न निष्कासयिथन्ति । तथानुष्टिते रासभो यथेच्छं यवभक्षणं
करोति । प्रत्यूषे रजको भूयोऽपि स्वाश्रयं नयति । एवं च

Tale vii: Ass in tiger-skin.

Frame-story.

गच्छति काले स पीनतनुः संजातः । कृच्छ्राद् बन्धनस्थानम्
अपि नीयते ।

अथान्यस्मिन् अहनि रासभो दूरस्थरासभीशब्दम् अपृणोत् । ३
तच्छ्रवणमाचेणैव स्वयं शब्दायितुम् आरब्धः । अथ तैः क्षेचैः ।
रासभो इयं प्रतिच्छन्नः । इति ज्ञात्वा लगुडपाषाणशरप्रहारैर्
व्यापादितः ॥ ५

अतोऽहं ब्रवीमि । सुग्रन्थं रक्ष्यमाणोऽपि । इति । अथैतत् तेन सह वदतो जल-
चरेणैकनागत्याभिहितम् । भो मकर । त्वदीया भार्यानश्न उपविष्टा मृता । सोऽपि
तच्छ्रुत्वा व्याकुलितमनाः प्रालपत् । भोः । किम् इदं संजातं मे मन्दभाग्यस्य । उक्तं च । ९

माता यस्य गृहे नास्ति । भार्या च प्रियवादिनी ।

अरण्यं तेन गन्तव्यं । यथारण्यं तथा गृहम् ॥४४॥

तत् । मित्र । बन्ध्यताम् । यत् किंचिन् मयाप्रराङ्म । अहं तद्वियोगाद् वैश्वानरप्रवेशं १२
करिष्यामि । तच्छ्रुत्वा वानरः प्रहसन् प्रोवाच । भोः । ज्ञातस् त्वं मया प्रथमम्
एव । *आसीर् यत् स्त्रीवशः स्त्रीजितश् च । सांप्रतं च प्रत्ययः संजातः । तत् । मूढः ।
आनन्दे ऽपि जाते त्वं विषादं गतः । तादृगभार्यायां मृतायाम् उत्सवः कर्तुं युज्यते । उक्तं च । १५
यतः । या भार्या दुष्टचरिता । सततं कलहृप्रिया ।

भार्यारूपेण सा ज्ञेया । विदग्धैर् दारूणा जरा ॥४५॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन । नामापि परिवर्जयेत् । १३

स्त्रीणाम् इह हि सर्वासां । य इच्छेत् सुखम् आत्मनः ॥४६॥

यदृ अन्तस् तन् न जिह्वायां । यज् जिह्वायां न तदू वहिः ।

यदू वहिस् तन् न कुर्वन्ति । विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥४७॥ २१

आस्तां तावत् किम् अन्येन । *दौरात्म्येनेह योषिताम् ।

विधृतं स्वोदरेणापि । घन्ति पुचम् अपि स्वकम् ॥४८॥

रुचायां स्वेहसङ्खावं । कठोरायां च मार्दवम् । २१

नीरसायां रसं बालो । बालिकायां विकल्पते ॥४९॥

मकर आह । भोः । अस्त्व एतत् । परं किं करोमि । ममानर्थद्वयम् एव संजातम् ।
एकं तावद् गृहमङ्गः । अपरं मित्रेण सहासंतोषश् च । अथवा भवत्य एवं दैवोपह- २७
तानाम् । उक्तं च । यतः ।

यादृशं मम पाण्डित्यं । तादृशं द्विगुणं तव ।

नाभूज् जारो न भर्ता च । किं *नु पश्चसि नमिके ॥५०॥ ३०

वानर आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ८ ॥

कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने हालिकदम्पती प्रतिवसतः स्म । सा च हालिकभार्या पत्युर् वृद्धभावात् सदैवाच्यचित्रा न कथंचिद् गृहेः स्थैर्यम् आलज्जते । केवलं परपुरुषरता सा । अथ केनचित् परवित्रापहारकेण धूर्तेनोपलक्ष्य प्रोक्ता सा । सुभगे । मृतभार्योऽहं त्वद्वर्णनेन स्मरपीडितश्च । तद् दीयतां मे रत्नसर्वस्वद-क्षिणा । ततस् तयाभिहितम् । भोः सुभग । यद्य एवम् । तद् अस्ति मे पत्युः प्रभूतधनम् । स च वृद्धत्वात् प्रचलितुम् अथ असमर्थः । तत् तद् आदायागच्छामि । यथा त्वया सहान्यच्च । गत्वा रत्नसुखम् अनुभवामि । सोऽब्रवीत् । रोचते मह्यम् अथ एतत् । प्रत्यूषे ऽच स्थाने शीघ्रं समागत्यम् । येन सुन्दरं किंचिन् नगरं गत्वा त्वया सह जीवलोकः सफलीक्रियते । सापि ।¹² तथा । इति प्रतिज्ञाय प्रहसितवदना स्वगृहं गत्वा रात्रौ प्रसुप्ते भर्तरि सर्वे वित्तम् आदाय प्रत्यूषसमये कथितस्थानम् उपागमत् । धूर्तोऽपि ताम् अये विधाय दक्षिणां दिशम् आश्रित्य प्रस्थितः ।¹⁵ एवं च सप्रमोदं तया सह वार्तासुखम् अनुभवन् योजनङ्गये अतीते ऽये नदीं दृष्ट्वा धूर्तश्चिन्नतयाम् आस । किम् अहम् अनयार्धजरत्वा करिष्यामि । किं च । कदाचिद् अस्याः पृष्ठतः¹⁸ कोऽपि समेष्ठति । तन् मे महानर्थः स्यात् । केवलम् अस्या वित्तम् आदाय गच्छामि ।

इति संचिन्य ताम् उवाच । प्रिये । दुम्भरेयं महानदी । तद्²¹ अहं द्रव्यमाचां पारे धृत्वा समागच्छामि । यथा त्वाम् एकाकिनीं स्वपृष्ठम् आरोप्य सुखेनोऽत्तारयामि । सा प्राह । सुभग । एवं

Tale viii: Adulteress tricked by paramour.

Frame-story.

क्रियताम् । इत्यु उक्ताशेषं वित्तम् आदाय पुनर् अप्य् आह । भद्रे । परिधानाच्छादनवस्त्रम् अपि समर्पय । येन जलमध्ये निःशङ्का ब्रजसि । तथानुष्ठिते धूतों वित्तं वस्त्रयुगलं चादाय ॥ यथाचिन्तितविषयं गतः ।

सापि कण्ठनिवेशितहस्तयुगला सोडेगा नदीतीरे यावद् उपविष्टा तिष्ठति । तावत् काचिच्च छृगालिका गृहीतमांसपि- ६ रिडिका तच्चाजगाम । आगत्य च यावत् पश्यति । तावन् नदीतीरे महान् मत्स्यः सलिलान् निष्क्रम्य बहिः स्थित आस्ते । तं च दृष्ट्वा सा मांसपिण्डम् उत्सृज्य तं मत्स्यम् अभिययौ । अचान्तर ९ आकाशान् कोऽपि गृध्रस् तं मांसपिण्डम् आदायोत्पपात् । मत्स्योऽपि शृगालिकां दृष्ट्वा नद्यां प्रविवेश । अथ सा शृगा- १२ लिका वर्याश्रमा गृध्रम् अवलोकयन्ती नग्निकया सस्मितम् अभिहिता ।

गृध्रेणापहृतं मांसं । मत्स्योऽपि सलिलं गतः ।

मत्स्यमांसपरिभ्रष्टे । किं *नु पश्यसि जम्बुकि ॥ ५१ ॥

तच्च छुत्वा शृगालिका ताम् अपि पतिधनजारपरिभ्रष्टां दृष्ट्वा सोपहासम् आह ।

यादृशं मम पारिडत्यं । तादृशं ह्विगुणं तव ।

नाभूज् जारो न भर्ता च । जले तिष्ठसि नग्निके ॥ ५२ ॥

एवं तस्य कथयतः पुनर् अन्येन जलचरेणागत्य निवेदितम् । यद् अहो । त्वदीयगृहम् 21 अप्य् अपरेण महामकरेण संगृहीतम् । तच्च छुत्वासाव् अतिदुःखितमनास् तं गृहान् निःसारयितुम् उपायं चिन्तयति स्म । अहो । पश्शत मे *दैवहतकत्वम् । यत् किल

मित्रं चामित्रतां यातम् । अपरं मे प्रिया मृता ।

गृहम् अन्येन च व्याप्तं । किम् अद्यापि भविष्यति ॥ ५३ ॥

अथवा युक्तम् इदम् उच्यते ।

द्विद्रेष्व अनर्था वहलीभवन्ति ॥

इति । तत् किं करोम्य अनेन सह युद्धम् । किं वा सामैव संबोध्य गृहान् निःसारथामि । ३
किं वा भेदं दानं वा करोमि । अथवा मुम् एव वानरमित्रं पृच्छामि । उक्तं च ।

यः पृष्ठा कुरुते कार्यं । प्रष्टवान् स्वहितान् गुरुण् ।

न तस्य जायते विद्धः । कस्मिंश्चिद् अपि कर्मणि ॥ ४४ ॥ ६

इति विचिन्य भूयोऽपि तं जम्बूवृक्षम् आरूढं कपिम् अपृच्छत् । भो मित्र । पश्च मे
मन्दभाग्यताम् । यत् संग्रति गृहम् अपि मे बलवन्यकरेण रुद्धम् । तद् अहं त्वां पृच्छामि ।
कथय । किं करोमि । सामादीनाम् उपायानां मध्ये कस्यात् विषयः । स आह । भोः ९
क्षतद्वा । मया निषिद्धोऽपि किं भूयो माम् अनुसरसि । नाहं तत् मूर्खस्योपदेशम् अपि
ददामि । उक्तं च । यतः ।

उपदेशो न दातव्यो । यादृशे तादृशे नरे ।

पश्च वानरमूर्खेण । सुगृहा निर्गृहीक्षता ॥ ४५ ॥

मकर आह । कथम् एतत् । सोऽन्नवीत् ।

12

13

॥ कथा ९ ॥

कस्मिंश्चिद् अरण्ये वृक्षशाखाकृतकुलायौ पक्षिदम्पत्ती प्रतिवसतः
स्म । अथ कदाचिन् माघे मास्य अकालकरकावृष्टिसमाहतः
सौम्यवातकम्पिततनुः कश्चिद् वानरस् तद् एव वृक्षमूलम् । १८
उपागतः । सोऽपि दलावीणां वादयन् अतिदीनः संकुचितकर-
चरणश्च *चटिकया सानुकम्पम् अभिहितः । यथा ।

हस्तपादसमायुक्तो । दृश्यसे पुरुषाकृतिः ।

21

शीतवाताहतो मूढः । कथं न कुरुषे गृहम् ॥ ५६ ॥

सोऽपि तद् आकर्ण्य व्यचिन्नायत् । अहो । आत्मसंतुष्टो जीव-
लोकः । यद् एषापि *षुट्रचटिकात्मानं बहुमन्यते । युक्तं चैतत् । २४

स्वचित्तकल्पितो गर्वः । कस्य नाम न विद्यते ।

उत्क्षय टिटृभः पादौ । शेते भङ्गभयाद् *दिवः ॥ ५७ ॥

एवं विचिन्यं ताम् आह ।

सूचीमुखि दुराचारे । रगे परिडत्तमानिनि ।

तूष्णीं भव करिष्यामि । नो चेत् त्वां निर्गृहाम् अहम् ॥५८॥ 3

एवं तेन सा निषिद्धापि यदा पुनः पुनर् आश्रयकरणोपदेशेन
तम् उद्देजयति । तदासौ तं वृक्षम् आरुह्य तस्याः कुलायं खण्डशः
कृत्वा बभज्ञ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । उपदेशो न दातव्यः । इति । तच् कृत्वा मकरः प्राह । भो
मित्र । सापराधस्यापि मे पूर्वक्षेहम् अनुसृत्य हितोपदेशं देहि । वानर आह । नाहं
ते कथयिष्यामि । यदृ भार्यावाक्येन भवताहं समुद्रे प्रक्षिप्तुं नीतः । यद्य अष्ट्य अतीव- 9
वल्लभा भार्या । तद् अपि तद्वाक्येन मित्रबान्धवादयः समुद्रे किं प्रक्षिप्तन्ते । तच्
कृत्वा मकरः प्राह । भद्र । यद् एवम् । तथापि । सख्यं साप्तपदीनम् । इति विचिन्यं
किंचिन् मे हितं समुपदिश । उक्तं च । यतः ।

उपदेशप्रदातृताणां । नराणां हितम् इच्छताम् ।

परस्मिन् इहलोके च । व्यसनं नोपपवते ॥५९॥

तत् सर्वथा कृतागसोऽपि मे कुरु प्रसादम् उपदेशदानेन । उक्तं च ।

उपकारिषु यः साधुः । साधुत्वे तस्य को गुणः ।

अपकारिषु यः साधुः । स साधुः सञ्चिर् इष्यते ॥६०॥

तद् आकर्ष्य वानरः प्राह । भद्र । यद् एवम् । तहिं तत्र गत्वा तेन सह युद्धं कुरु । उक्तं 18
च । यतः ।

उत्तमं प्रणिपातेन । शूरं भेदेन योजयेत ।

नीचम् अत्यप्रदानेन । समशक्तिं पराक्रमैः ॥६१॥

मकर आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा १० ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् वनोद्देशे महाचतुरको नाम शृगालः । तेन 24
कदाचिद् अरण्ये स्वयं मृतो गजः समासादितः । परं तस्य
समन्नात् परिभ्रमति । कठिनां त्वचं भेद्युं न शङ्कोति ।

अथाचावसर इतश्चेत्तश्च परिभ्रमन् कश्चित् सिंहस् तत्रैव 27

प्रदेशे समाययौ । अथ तम् आगतं दृष्ट्वा स क्षितितलमिलन्मौ-
लिमण्डलः संयोजितकरकमलः सविनयम् उवाच । स्वामिन् ।
त्वदीयो ऽहं लागुडिकः । त्वर्थे गजम् इमं रक्षामि । तद् एनं ।
भक्षयतु स्वामी । अथ सिंहः प्राह । भोः । नाहम् अन्यहतं
कदाचिद् अपि भक्षयामि । तत् तवैव गजो ऽयं मया प्रसा-
दीकृतः । तच् छुचा शृगालः सानन्दम् आह । युक्तम् इदं ॥
स्वामिनो निजभृत्येषु ।

अथ सिंहे गते कश्चिद् व्याघ्रः समाययौ । तम् अपि दृष्ट्वा
सो व्यचिन्तयत् । एकस् तावद् दुरात्मा प्रणिपातेनापवाहितः । १२
तत् कथम् इदानीम् एनम् अपवाहयिष्यामि । नूनं शूरो ऽयम् ।
न खलु भेदं विना साध्यो भवति । उक्तं च ।

न यत्र शक्यते कर्तुं । साम दानम् अथापि वा ।

12

भेदस् तत्र प्रकर्तव्यो । यतो ऽसौ वशकारकः ॥६२॥
किं च । सर्वोऽपि भेदेन बध्यते । उक्तं च ।

*अन्तःस्थेनाविरुद्धेन । सुवृत्तेनातिचारुण्णा ।

15

अन्तभेदेन संप्राप्तं । मौक्किकेनापि बन्धनम् ॥६३॥

एवं संप्रधार्य तदभिमुखो गत्वैषदुन्नतकन्धरः सप्तभ्रमम् उवाच ।
माम् । कथम् अत्र भवान् मृत्युमुखे प्रविष्टः । येनैष सिंहेन गजो १८
व्यापादितः । स च माम् एतद्रक्षणे नियुज्य स्वयं स्नानार्थं गतः ।
तेन गच्छता समादिष्टम् । यदि कश्चिद् इह व्याघ्रः समेति । तत्
त्वया सुगुप्तं ममावेदनीयम् । येन वनम् इदं मया निर्वाघ्रं २१
कर्तव्यम् । यतः पूर्वं व्याघ्रेणैकेन मद्यापादितो गजः *शून्य उच्छ-
षतां नीतः । तहिनाद् आरभ्य व्याघ्रान् प्रति प्रकुपितो ऽस्मि ।
अथ तच् छुचा व्याघ्रः संचल्स् तम् आह । भो भागिनेय । देहि २२

मे प्राणदक्षिणाम् । यतस् त्वया तस्याच्च चिरायातस्यापि मदीया
कापि वार्ता नाख्येया । इति । एवम् अभिधाय सत्वरं पला-
यां चक्रे ।

3

अथ गते व्याघ्रे तत्र कश्चिद् हीपी प्राप । तम् अपि
दृष्ट्वासौ व्यचिन्तयत् । दृढदंष्ट्रोऽयं चित्रकः । तद् अस्माद् एवास्य
गजचर्मभेदं कारयामि । इति निश्चित्य तम् उवाच । भो भगि-
नीसुत । किम् इति चिराद् दृष्टोऽसि । कथं च बुभुष्ठित इव
लक्ष्यसे । तद् अतिथिर् असि मे । उक्तं च ।

6

समयाभ्यागतोऽतिथिः ॥

तद् एष गजः सिंहेन हतस् तिष्ठति । अहं चास्य तदादिष्टो
रक्षपालः । परं तथापि यावद् असौ न समायाति । तावद्
अस्य गजस्य मांसं भक्षयित्वा तृप्तिं कृत्वा द्रुतं वज । स आह । 12
माम । यद्य एवम् । तन् न कार्यं मे ऽस्य मांसेन । यतः ।

9

जीवन् नरो भद्रशतानि पश्यति ॥

तत् सर्वथा तद् एव भुज्यते । यद् एव परिणमति । तद् अहम् 15
इतीऽपयास्यामि । शृगाल आह । भो *अधीर । विश्रवो भूत्वा
भक्षय । तस्यागमनं दूरतोऽपि तवाहम् आवेदयिष्यामि । अथ
हीपिना तथानुष्ठिते भिन्नां त्वचं विज्ञायाभिहितं जम्बुकेन । भो 18
भगिनीसुत । गम्यतां गम्यताम् । एष सिंहः समायाति । तच्
छूत्वा चित्रकोऽपि दूरं प्रनष्टः ।

अथ यावद् असौ तज्जेदकृतद्वारेण मांसं भक्षयति । तावद् 21
अतिसंकुञ्जोऽपरः शृगालः समाययौ । अथ तम् आत्मतुत्यं
ज्ञातपराक्रमं दृष्ट्वा । उक्तमं प्रणिपातेन । इत्यादिष्टोकं पठंस-

Tale x: Jackal's four foes.

Frame-story.

Tale xi: Dog in exile.

तदभिमुखकृतप्रयाणः स्वदंष्ट्राभिस् तं विदार्ये दिग्नन्तभाजं कृत्वा
स्वयं सुखेन चिरकालं हस्तिमांसं बुभुजे ॥

एवं त्वम् अपि तं निजरिपुं सजातीयं युडेन परिभूय दिग्नलगतं कुरु । नो चेत् । ३
पश्चाद् बड्डमूलाद् अस्सात् त्वम् अपि विनाशम् अवाप्स्यसि । उक्तं च । यतः ।

संभाव्यं गोषु संपन्नं । संभाव्यं ब्राह्मणे तपः ।

संभाव्यं स्त्रीषु चापल्यं । संभाव्यं ज्ञातितो भयम् ॥ ६४ ॥

श्रूयते च । यतः ।

सुभिक्षाणि विचिच्छाणि । शिथिलाः पौरथोषितः ।

एको दोषो विदेशस्य । सजातिर् यहु विरुद्धति ॥ ६५ ॥

मकर आह । कथम् एतत् । वानरो इत्रवीत् ।

८

९

॥ कथा ११ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने चिच्छाङ्गो नाम सारमेयः । तत्र च १२
चिरकालदुर्भिक्षं पतितम् । अन्नाभावाच् च सारमेयादयो निष्क-
लतां गन्तुम् आरब्धाः । अथ चिच्छाङ्गः शृत्क्षामकण्ठस् तद्व्याद्
अन्यदेशान्तरं गतः । तत्र च कस्मिंश्चित् पुरे कस्यच गृहमेधिनो १५
गृहिण्याः प्रमादेन प्रतिदिनं गृहे प्रविश्य विविधान्नादि भक्षयन्
परां तृप्तिं गच्छति । परं तद्रहाद् बहिर् निष्क्रामन् अन्यैर् मदो-
द्वत्सारमेयैः सर्वदिष्टु परिवृत्य सर्वाङ्गं दंष्ट्राभिर् विदार्यते । ततस् १८
तेन विचिन्तितम् । वरं स्वदेशः । यत्र दुर्भिक्षेणापि सुखेन
स्थीयते । न च कोऽपि युज्ञं करोति । तद् वरं तद् एव
स्वनगरं व्रजामि । इत्य् अवधार्ये स्वस्थानं प्रति जगाम ।

२१

अथासौ देशान्तरायातः स्वजनैः पृष्ठः । भोः । कथय । कीटृग्
देशः । किंचेष्टो लोकः । क आहारः । कश च व्यवहारस् तत्र ।
इति । स आह । किं कथ्यते देशस्य तु । सुभिक्षाणि विचिच्छाणि । २२
इत्यादि ॥

सोऽपि तदुपदेशं श्रुत्वा छतमरणनिश्चयो वानरम् अनुज्ञाप्य प्राप्य च निजाश्रयं
तेन स्वगृहप्रविष्टेनात्तायिना सह विग्रहं श्रुत्वा दृढसत्त्वावष्टक्षाच् च तं व्यापाद स्वाश्रयं
च लब्ध्वा सुखेन चिरकालम् अतिष्ठत् ॥

3

साध्य इदम् उच्यते ।

अष्टत्वा पौरुषं या श्रीः । किं तयालसभाग्यया ।

कुरङ्गोऽपि समश्नाति । दैवाद् उपनतं तृणम् ॥६६॥

6

समाप्तं चेदं लभ्यप्रणाशं नाम चतुर्थं तत्त्वम् । यस्याद्यम् आद्यस्तोकः ।

प्राप्तम् अर्थं तु यो मोहात् । सान्त्वनैः प्रतिमुञ्चति ।

स एव वच्यते मूढो । मकरः कपिना यथा ॥४॥

9

॥ अर्हम् ॥

अथेदम् आरभते ३परीचितकारिलं नाम पञ्चमं तन्वम् । यस्यायम् आद्यशोकः ।

कुदृष्टं कुपरिज्ञातं । कुक्षतं कुनिरीचितम् ।

३

तन् नरेण न कर्तव्यं । नापितेनैव यत् व्रतम् ॥ १ ॥

राजपुत्राः पृच्छन्ति । कथम् एतत् । विष्णुशर्मा कथयति ।

अस्मि दाचित्तिणां ये जनपदे पाटलीपुर्वं नाम नगरम् । तत्र च माणिभद्रो नाम श्रेष्ठी ६
प्रतिवसति स्य । तस्य धर्मार्थकाममोक्षाणि कुर्वतो विधिवशाद् धनव्ययः संज्ञातः ।
ततश्च विभवव्याद् अपमानपरं परया परं विषादम् उपगतो रात्रौ चिन्तितवान् ।
अहो धिग् दद्यन् दरिद्रता । उक्तं च । यतः ।

९

शीलं शौचं चान्तिर् । दाचिणं मधुरता कुले जन्म ।

ar

न विराजन्ति हि सर्वे । विज्ञविहीनस्य पुरुषस्य ॥ २ ॥

12

मानो वा दर्पणे वा । विज्ञानं विभ्रमः सुवृद्धिर् वा ।

ar

सर्वं नश्वति सहसा । विभवविहीनो यदा पुरुषः ॥ ३ ॥

13

प्रतिदिनम् उपैति विलयं । वसन्तवाताहत्रैव शिशिरश्रीः ।

ar 15

बुद्धिर् बुद्धिमताम् अपि । कुटम्बभरचिन्तया सततम् ॥ ४ ॥

ar

विपुलमतेर् अपि नश्वति । बुद्धिः पुरुषस्य विभवहीनस्य ।

18

घृतलवणैलतएडुलावस्त्रिव्यनचिन्तया सततम् ॥ ५ ॥

ar

न विभाव्यन्ते लघवो । विज्ञविहीनाः पुरो ३पि निवसन्तः ।

ar

सततं जातविनष्टाः । पयसाम् इव बुद्धुदाः पयसि ॥ ६ ॥

ar

विरस इति हस्ति न जनः । कामं गर्जन्तम् अपि पतिं पयसाम् ।

21

सर्वम् अलज्जाकरम् इह । यद् यत् कुर्वन्ति परिपूर्णाः ॥ ७ ॥

इति । एवं संप्रधार्य भूयो ३पि व्यचिन्तयत् । तद् अहम् अनश्वनं छत्रा प्राणान् उज्ज्वामि ।

किम् अनेन वर्थजीवितव्यसनेन । एवं निश्चयं छत्रा प्रसुप्तः ।

अथ तस्य सर्वे पद्मनिधिः चपणकरुपी संदर्शनं गत्वा प्रोवाच । भोः श्रेष्ठिन् । 24
मा त्वं वैराग्यं गच्छ । अहं पद्मनिधिस् तव पूर्वपुरुषोपार्जितः । तद् अनेनैव रूपेण

Frame-story: Barber who killed the monks.

प्रातस् तव गृहं समागमिष्यामि । तत् खयाहं शिरसि लगुडप्रहारेण हन्तव्यः । येन कनकमयोऽचयो भवामि । इति ।

अथ प्रातः संप्रबुद्धः स तं स्वप्नं चिन्तयंस् तिष्ठति । अहो । स्वप्नोऽयं सत्योऽसत्योऽया भविष्यति । इति न ज्ञायते । नूनं मिष्यानेन भाव्यम् । यत्कारणात् । अहम् अहर्निशम् एव विच्छम् एव केवलं चिन्तयामि । उक्तं च । यतः ।

व्याधितेन सशोकेन । चिन्तायस्तेन जन्मना ।

6

कामार्तेनाथं भज्जेन । दृष्टः स्वप्नः फलोऽद्यतः ॥ ८ ॥

एतस्मिन्न् अन्तरे तद्वार्याद्याः कश्चिन् नापितो नखप्रदालनार्थं समायातः । ततश्च चासौ यावन् नखप्रदालनकर्म समाचरति । तावत् चपणकः सहसा प्रादुर्भूतः । अथ माणि- 9
भद्रस् तं समालोक्य प्रहृष्टमना आसन्नकाष्ठदण्डेन शिरस्य अताढयत् । सोऽपि सुवर्णमयो भूत्वा तत्कणाद् एव भूमौ निपपात ।

अथ स वणिकं तं गृहमध्ये संस्थाय नापितं संतोषं प्रोवाच । भद्र । न कस्यचिद् 12
आख्येयोऽयम् अस्मद्गृहवृत्तान्तः । नापितोऽपि तद्वचनम् अङ्गीकृत्य गृहं गत्वा व्यचिन्त-
यत् । नूनं सर्वे इष्य एते नमकाः शिरसि काष्ठदण्डहताः काञ्चनमया भवन्ति । तद्
अहम् अपि प्रातस् तान् प्रभूतान् आमन्त्य लगुडेर् हन्मि । येन प्रभूतं हाटकं भवति । 15
इति । एवं तस्य चिन्तयतस् तद् दिनं निशा च कथम् अपि व्यतिचक्राम ।

अथ प्रभाते समुत्थाय चपणकविहारं गत्वोऽन्तरासङ्गं विधाय जिनस्य प्रदक्षिणाच्यं
दत्त्वा जानुभाम् अवनीं गत्वा वक्त्रद्वारविन्यस्तोत्ररीयपञ्चवः क्षताङ्गलिस् तारस्वरेण्यम् 18
श्लोकम् अपठत् ।

ते जयन्ति जिना येषां । केवलज्ञानशालिनाम् ।

21

मनो भवाभिधे बीजे । मानसेनोषरायितम् ॥ ९ ॥

अन्यच् च । सा जिह्वा या जिनं स्तौति । तच् चिन्तं यत् तदर्पितम् ।

ताव् एव केवलौ स्थायौ । यौ तत्पूजाकरौ करौ ॥ १० ॥

इति । एवम् अन्यद् अपि बज्जधा संस्तुत्य ततः प्रधानचपणकम् आसाद् चितितलनिहित- 24
जानुचरणः । नमोऽस्तु । वन्दे । इत्य् उत्का लब्धमवृद्धाशीर्वादः सुकुमारिकाभियहल-
भ्रतादेशः सप्रथयम् इदम् आह । भगवन् । अद्य विहरणक्रिया समस्तमुनिसहितेनास्मद्गृहे
कर्तव्या । इति । स आह । भोः आवक । धर्मज्ञोऽपि किम् एवं वदसि । किं वयं 27
ब्राह्मणः । यद् आमन्त्रणं करोषि । यतो वयं सदैव तत्कालचर्यया भ्रमन्तो भक्तिभाजं
आवकम् अवलोक्य तस्य गृहे गच्छामः । तद् गम्यताम् । न भूयोऽप्य एवं वाच्यम् । तच्
कुत्वा नापितः प्राह । भगवन् । वैद्य अहम् । एतत् करिष्यामि । परं भवतः प्रभूतश्चावका 30
अर्हणां कुर्वन्ति । अस्माभिस् तु पुनः पुस्तकाच्छादनयोग्यपटिकपटानि प्रगुणीकृतानि
सन्ति । पुस्तकानां च लेखनाय लेखकानां च विन्तं प्रदत्तम् आस्ते । तत् सर्वथा कालोचितं
कर्तव्यम् । इति । एवम् उत्का स्वगृहं प्रति प्रस्थितः ।

33

तत्र गत्वा खदिरमयांलं लगुडान् सज्जीकृत्य कपाटकोणैकदेशे संस्थाय सार्धप्रहरोदेशे भूयोऽपि विहारद्वारम् आश्रित्य स्थितः । ततश्च सर्वान् क्रमेण निर्गच्छतो गुरुप्रार्थनया स्वगृहम् अनयत् । ते ऽपि सर्वे कर्पटवित्तलोभेन भक्तियुक्तान् अपि परिचितान् तथावकान् परित्यज्य प्रहृष्टास् तस्य पृष्ठतो जग्मुः । अथवा साध्वद्दम् उच्यते ।

एकाकी गृहसंत्यक्तः । माणिपात्रो दिग्म्बरः ।

सोऽपि संबाधते लोके । तुष्णया पश्च कौतुकम् ॥ ११ ॥

ततो नापितोऽपि गृहमधे तान् प्रवेश लगुडप्रहरैर् अताड्ययत् । ते ऽपि ताड्यमाना एके पञ्चत्वम् उपगताः । अन्ये भिन्नमस्तकाः *फूलतुम् आरेभिर् । अचान्तरे तदाकन्दश्वद्म् आकर्ष्य पुरकोटपालपुरुषैर् अभिहितम् । भोः । किम् एष नगरमधे महान् ९ कोलाहलः । तद् गम्यतां गम्यताम् । इति वदन्तस् ते सर्वे यावद् वैगाद् गत्वा पश्चन्ति । तावत् चपणका ऋधिराज्ञावितश्शरीरा नापितगृहात् पलायमाना दृष्टाः पृष्ठाश्च च । भोः । किम् एतत् । ते प्रोचुर् यथावस्थितं नापितवृत्तान्तम् । तैर् अपि नापितो दृढवन्धु- 12 नवद्वौ हतशेषक्षपणकैः सह धर्माधिष्ठानं नीतः कारणैः पृष्ठश्च । भोः । किम् एतद् भवता कुष्ठत्वम् अनुष्ठितम् । सोऽत्रवीत् । भोः । किं करोमि । एतद् अभिधाय तेषां माणिभद्रवृत्तान्तम् अकथयत् ।

तैश्च माणिभद्राकारणाय कश्चित् प्रेषितः । तेन च गत्वा माणिभद्रः समानीतः । तैः पृष्ठः । भोः श्रेष्ठिन् । किं त्वया कश्चित् चपणको व्यापादितः । ततस् तेनापि सर्वच्चपण-कवृत्तान्तः कथितः । अथ तैर् अभिहितम् । अहो । शूलायाम् आरोग्यताम् असौ 18 कुपरीक्षितकारी दुरात्मा नापितः ।

तथानुष्ठिते तैर् अभिहितम् ।

कुशतं कुपरिज्ञातं । कुश्रुतं कुपरीक्षितम् ।

तन् नरेण न कर्तव्यं । नापितेनात्र यत् छ्रुतम् ॥ १२ ॥

अथवा साध्वद्दम् उच्यते ।

अपरीक्षितं न कर्तव्यं । कर्तव्यं सुपरीक्षितम् ।

पश्चाद् भवति संतापो । ब्राह्मणीनकुलं यथा ॥ १३ ॥

माणिभद्रः प्राह । कथम् एतत् । ते प्रोचुः ।

21

24

24

27

॥ कथा १ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने देवशर्मा नाम ब्राह्मणः । तस्य भार्या पुत्रम् एकं नकुलं च सुषुवे । अथ सा सुतवत्सला सुतवन्

नकुलम् अपि स्तन्यदानाभ्यङ्गमज्जनादिभिः पुपोष । परम् ।
एष दुष्टजातिकात् कदाचित् सुतस्य विरुद्धम् आचरिष्यति । इति
न नकुलस्य विश्वसिति । अथवा साध्य इदम् उच्यते ।

3

कुपुचोऽपि भवेत् पुंसां । हृदयानन्दकारकः ।

दुर्विनीतः कुरुपोऽपि । मूर्खोऽपि व्यसनी खलः ॥१४॥

अथ सा कदाचित् पुत्रं शश्यायां सुस्थितं विधाय जलकुम्भं⁶
चादाय पतिम् उवाच । भो उपाध्याय । जलार्थम् अहं
यास्यामि । पुत्रोऽयं भवता नकुलाद् रक्षणीयः । अथ गतायां
तस्यां ब्राह्मणोऽपि गृहं शून्यीकृत्य स्वयम् अपि क्वचिद् भिक्षार्थं⁹
निर्ययौ ।

अचान्तरे कृष्णसर्पो बिलान् निष्क्रम्य दैववशान् तस्य
बालकस्य पर्यङ्गान्तिकम् आगमत् । अथ नकुलस् तं स्वभाव-¹²
वैरिणं मत्वा स्वभानुवधशङ्कयान्तराले संनिपत्य दुष्टसर्पेण सह
संयामं विधाय तं खण्डशः कृत्वा दूरतश्च चिक्षेप । ततो निज-
शौर्यप्रभुदितो रुधिराङ्गुतमुखः स्वव्यापारप्रकाशनाय मातुः संमु-¹⁵
खम् आजगाम । मातापि रुधिरङ्गिन्मुखम् अतिसंरब्धं तम्
आगच्छन्तम् अवलोक्य । नूनं भक्षितोऽनेन दुरात्मना मम
दारकः । इति शङ्कितचित्ता कोपाद् अविमृश्य तस्योपरि जल-¹⁸
कुम्भं चिक्षेप । कुम्भपात्माचगतजीवितं तं नकुलं तच्चैवावगण्य
यावत् स्वगृहम् आगच्छति । तावद् बालकस् तथैवास्ते । पर्य-
ङ्गान्तिके च महान्तं कृष्णसर्पं खण्डशः कृतं दर्श । अथ सोपका-²¹
रकपुत्रस्यानालोचितकृतवधशोकेनार्तहृदयात्मशिरोवक्षःस्यलादि-
ताडनम् अकरोत् । एतस्मिन् अवसरे ब्राह्मणोऽपि कुतश्चिद्
*गृहीतनिसावकः परिभ्रम्य यावद् आगतः । तावत् पश्यति ।²⁴

Tale i: Brahmanee and faithful mongoos.

Tale ii: Four treasure-seekers.

पुच्छोकाभिभूता ब्राह्मणी विलपति । भो भोः । लोभाभिभूतेन
भवता यन् न कृतं मम वचः । तद् अनुभव सांप्रतं निजटुष्ट्वृ-
क्षस्य पुच्छमृत्युदुःखफलम् । अथवा भवत्य् एवैतद् अतिलोभान्धा- 3
नाम् । उक्तं च । यथा ।

अतिलोभो न कर्तव्यो । लोभं नैव परित्यजेत् ।

अतिलोभाभिभूतस्य । चक्रं भ्रमति मस्तके ॥ १५ ॥

6

ब्राह्मण आह । कथम् एतत् । ब्राह्मणी कथयति ।

॥ कथा २ ॥

इह कसिंश्चिद् अधिष्ठाने चत्वारो ब्राह्मणाः परस्परं दृढसौहृदाः ९
प्रतिवसन्ति स्म । ते चातिशयदारिद्रोपहता मन्त्रयां चक्रिरे । अहो
धिग् अयं दरिद्रभावः । उक्तं च ।

स्वामी द्वैषि सुसेवितो ऽपि सहसा प्रोज्ञन्ति सङ्घान्धवा 12
द्योतन्ते न गुणास् त्यजन्ति तनुजाः स्फारीभवन्य् आपदः ।
भार्या नोक्तमवंशजापि भजते नो यान्ति मित्राणि च
न्यायारोपितविक्रमान् अपि नरान् येषां न हि स्याद् धनम् 15

॥ १६ ॥ sārdū

किं च ।

शूरः सुरूपः सुभगश च वाग्मी 18
शास्त्राणि सर्वाणि विदां करोतु ।
अर्थं विना नैव कलाकलापं
प्राप्नोति मत्योऽत्र मनुष्यलोके ॥ १७ ॥

18

indra 21

तद् वरं मरणम् । न च निर्धनत्वम् । उक्तं च ।

उत्तिष्ठ क्षणम् एकम् उद्वह सखे दारिद्र्यभारं मम
 आनन्दस् तावद् अहं चिरान् मरणं सेवे लदीयं सुखम् ।
 इत्य् उक्तो धनवर्जितेन सहसा गत्वा श्मशाने शब्दो
 दारिद्र्यान् मरणं परं सुखम् इति ज्ञानेव तूष्णीं स्थितः ॥ १६ ॥ sārdū

तत् सर्वथार्थार्जित एव यतितव्यम् । उक्तं च ।
 न हि तद् विद्यते किंचिद् । यद् अर्थेन न सिध्यति ।
 यत्नेन मतिमांस् तस्माद् । अर्थम् एकं प्रसाधयेत् ॥ १७ ॥

स चार्थः पुरुषाणां षड्ग्रीष्म उपायैर् भवति । तद् यथा । भिक्षया ।
 नृपसेवया । कृषिकर्मणा । विद्यार्जनेन । व्यवहारेण वणिकर्मणा ।
 च । परं सर्वेषाम् अप्य् एतेषां मध्ये वणिकर्मणा निर्गलो
 इर्थलाभः । उक्तं च ।

हता भिक्षा धाह्न्नैर् विचलति नृपाणाम् अपि मनः
 कृषिः क्लिष्टा विद्या गुरुविनयवृत्त्यातिविषमा ।
 कुसीदं दारिद्र्यं परकारगतार्थात्मकरणं
 न मन्ये वाणिज्यात् किम् अपि च श्रुभं वर्तनम् अहो ॥ २० ॥ sikha 15

तच् च वाणिज्यं सप्तधा विज्ञागमाय स्यात् । तद् यथा । कूटतु-
 लामानम् । मिथ्याक्रयकथनम् । निष्ठेपप्रवेशः । परिचितग्राह-
 कागमः । गोष्ठिकर्म । गान्धिकव्यवहारो देशान्तरभाग्नयनं च । 18
 इति । उक्तं च ।

पूर्णपूर्णे माने । परिचितजनवज्ज्वनं तथा नित्यम् ।
 मिथ्याक्रयस्य कथनं । स्वभावरूपं किराटानाम् ॥ २१ ॥ ar 21

अन्यच् च ।
 निष्ठेपे गृहपतिते । श्रेष्ठी संस्तौति देवतां नित्यम् ।
 निष्ठेपेशी मियतां । दास्याम्य् उपयाचितं तुभ्यम् ॥ २२ ॥ ar 24

तथा ।

गोष्ठिकर्मनियुक्तः । श्रेष्ठी चिन्तयति चेतसा हृष्टः ।

वसुधा वसुसंपूर्णा । प्राप्ना हि मया किम् अन्येन ॥ २३ ॥

ar 3

अपरम् ।

पण्यानां गान्धिकं पण्यं । किम् अन्यैः काञ्चनादिकैः ।

गृह्णते हि यद् एकेन । तत् सहस्रेण दीयते ॥ २४ ॥

6

देशान्तरभागानयनं विज्ञवताम् एवार्हति । उक्तं च ।

येषां स्याद् विपुलं विज्ञं । श्रूयन्ते ये ऽपि दूरतः ।

ते ऽर्थेर् अर्थान् निबध्नति । गजैर् इव महागजान् ॥ २५ ॥

9

द्विगुणं चिगुणं विज्ञं । क्रयविक्रयकोविदाः ।

प्राप्नुवन्त्य उद्यमाल् लोके । दूरदेशान्तरं गताः ॥ २६ ॥

किं च ।

सुभीताः परदेशेभ्यो । बह्वालस्याः प्रमादिनः ।

स्वदेशे निधनं यान्ति । काकाः कापुस्पा मृगाः ॥ २७ ॥

इति । एवं संप्रधार्य देशान्तरगमनं च निश्चित्य गृहं सुहृज्जनं च १५

परित्यज्य चत्वारोऽपि प्रस्थिताः । अथवा साध्व इदम् उच्यते ।

सत्यं परित्यजति मुञ्चति बन्धुवर्गं

शीघ्रं विहाय जननीम् अपि जन्मभूमिम् ।

13

संत्यज्य गच्छति विदेशम् अनिष्टलोकं

विज्ञाकुलीकृतमतिः पुरुषः किम् अन्यत् ॥ २८ ॥

vasa

एवं च क्रमेणावन्तिविषयं प्राप्नाः । तत्र च सिप्राजले स्नात्वा २१

श्रीमहाकालदेवं च प्रणम्य यावद् अग्रतो गच्छन्ति । तावद्

भैरवानन्दो नाम योगीन्द्रः संमुखो बभूव । तं च ब्राह्मणोचित-

विधिना संभाष्य ते सर्वे तेनैव सह तदीयं मठायतनं जग्मुः । अथ २४

ते योगिना पृष्ठाः । कुतो भवन्तः । क्व वा यास्यथ । किं प्रयो-
जनम् । ततस् तैर् अभिहितम् । वयं सिद्धयाचिकाः । तच
यास्यामः । यत्र धनतृप्तिर् मृत्युर् वा भविष्यति । इति । एष ३
निश्चयः । उक्तं च ।

पतति कदाचिन् नभसः । खाते पातालतोऽपि जलम् एति ।
दैवम् अचिन्यं बलवद् । बलवान् ननु पुरुषकारोऽपि ॥२७॥ ^{ar 6}
तथा ।

अभिमतसिद्धिर् अशेषा । भवति हि पुरुषस्य पुरुषकारेण ।
दैवम् इति यद् अपि कथयसि । पुरुषगुणः सोऽप्य् अदृ-
⁹ शास्यः ॥३०॥ ^{ar}

क्लेशस्याङ्गम् अदत्त्वा । सुखम् एव सुखानि नेत्रैः लभ्यन्ते ।
मधुभिन् *मथनायस्तैर् । आश्चिष्यति बाहुभिर् लक्ष्मीम् ॥३१॥ ^{ar 12}
तत् कथ्यताम् अस्माकं कश्चिद् द्रव्योपायः । विवरप्रवेशः । शाकि-
नीसाधनम् । शमशानसेवा । महामांसविक्रयप्रभृतिर् वा । तं
*चाङ्गुतसिद्धिः श्रूयसे । वयं चांतिसाहसिकाः । उक्तं च । यतः । ¹⁵

महान्त एव महताम् । अर्थं साधयितुं द्यमाः ।

ज्ञाते समुद्राद् अन्यः को । विभर्ति वडवानलम् ॥३२॥
सोऽपि तेषां शिष्याणां योग्यतां विज्ञाय सिद्धवर्तिं चतुर्षयं कृत्वा ¹⁸
प्रत्येकम् अर्पयाम् आस । आह च । गम्यतां हिमाचलोत्तरदिग्भागे ।
यत्र यस्य वर्तिः पतति । तच तेनासंदिग्धं निधिर् अवाप्तः ।

ततस् तथैव तेषां गच्छताम् अग्रेतनस्य वर्तिः द्वितौ पतिता । ²¹
अथासौ यावत् तं प्रदेशं खनति । तावत् ताम्रमयी भूमिः । ततस्
तेनाभिहितम् । अहो । गृह्यतां यथेच्छं ताम्रम् इदम् । अथान्ये
प्राहुः । भो मूढः । किम् अनेन । यत् प्रभूतम् अपि दारिद्र्यं न ²⁴

नाशयति । तद् उत्तिष्ठ । अयतो गच्छामः । इति । सो ऽब्रवीत् ।
यान्तु भवन्तः । नाहम् अयतः समेष्यामि । एवम् अभिधाय
ताम्रम् आदाय प्रथमो निवृत्तः ।

3

शेषास् चयो ऽप्य् अयतः प्रस्थिताः । अथ किंचिन्माचं
गतस्याग्रेसरस्य वर्तिर् निपपात । सो ऽपि यावत् खनति । तावद्
रूप्यमयी भूमिः । ततः प्रहर्षितः प्राह । भोः । गृह्यतां यथेच्छं⁶
रूप्यम् । नाये गत्यावद् । ताव् ऊचतुः । भो मूर्खः । पृष्ठतस्
ताम्रमयी भूमिः । अये रूप्यमयी भूमिः । तन् नूनम् अये सुव-
र्णमयी भविष्यति । तद् अनेन प्रभूतेनापि न तथा दारिद्र्यनाशी,
भवति । ततः स प्राह । यातां भवन्तौ । नाहम् आगमिष्यामि ।
एवम् अभिधाय रूप्यं गृहीत्वा पश्चान् निवृत्तः ।

अथ तयोर् अपि गच्छतोर् एकस्य वर्तिर् निपपात । सो¹²
अपि यावत् खनति । तावत् सुवर्णमयी भूमिः । तां दृष्ट्वा प्रहृष्टो
द्वितीयम् आह । भोः । गृह्यतां यथेच्छं सुवर्णम् । नातः परं
किंचिद् उत्तमम् अस्ति । सो ऽब्रवीत् । मूढः । किं न वेत्सि ।¹⁵
प्राक् ताम्रम् । ततो रूप्यम् । ततश्च सुवर्णे प्राप्तम् । तन् नूनम्
अतः परं रत्नानि भविष्यन्ति । तद् उत्तिष्ठ । अयतो गच्छावः ।
किम् अनेनापि प्रभूतेन भारभूतेन । सो ऽब्रवीत् । गच्छतु भवान् ।¹⁸
अहम् अच स्थितस् तां प्रतिपालयिष्यामि ।

ततः सो ऽपि गच्छन् एकाकी यीष्मार्ककिरणसंप्रगाचः पि-
पासाकुलितचित्तः सिङ्गभूमिमार्गान् इतश्चेतश्च बभ्राम । अथ²¹
स भ्रमत्स्थलोपरि मस्तकोपरि परिभ्रमच्च चक्रं रुधिरक्षित्वालेवरं
पुरुषम् एकम् अपश्यत् । ततो द्रुततरं गत्वा तम् अवोचत् । भोः ।

भवान् किम् एवं शिरसि भ्रमता चक्रेण तिष्ठति । तत् कथय मे ।
यदि कुच्चित् पानीयम् अस्ति । यतस् तृष्णातोऽस्मि । इति ।

एवं तस्य वदतस् तच् चक्रं तत्क्षणाद् एव तन्मस्तकाद् ब्रा- 3
ल्लणशिरसि समारुरोह । सोऽब्रवीत् । भद्र । किम् एतत् । स
आह । ममापीत्यम् एवैतच् छिरस्य आरुढम् । स आह । तत्
कथय । कदैतद् अवतरिष्यति । महती मे वेदना । स आह । यदा 6
त्वम् इव कश्चिद् धृतसिद्धवर्तिंहस्तः समागत्यैवम् आलापयिष्यति ।
तदा तस्य मस्तके समारोळ्यति । सोऽब्रवीत् । कियान् कालस्
तवैवं स्थितस्य । सोऽब्रवीत् । सांप्रतं को राजा धरणीतले । 9
चक्रधर आह । वीणावत्सराजः । पुरुष आह । रामो राजा यदा-
सीत् । तदूहं दारिद्र्योपहतः सिद्धवर्तिम् आदाय त्वम् इव समा-
गमम् । ततो मयान्यः पुमान् धृतचक्रमस्तको दृष्टः पृष्ठश च । 12
ततस् तवैव पृच्छत एव ममापि शिरसि तन्मस्तकाच् चक्रम्
आरुरोह । परं कालसंख्यां न वेद्मि । चक्रधरः प्राह । भद्र । कथम् ।
तर्हि । तवैवं स्थितस्य भोजनप्राप्निर् आसीत् । पुरुष आह । भद्र । 15
धनदेन निधानहरणभयान् सिद्धानाम् एतद् भयं दर्शितम् । येन
कश्चिद् अपि नागच्छति । अथ कथम् अपि कश्चिद् आयाति ।
स शुत्पिपासारहितो जरामरणवर्जितः केवलम् इत्यं वेदनाम् । 18
अनुभवति । तद् इदानीम् आज्ञापय माम् । मोचितोऽस्मि
त्वया *पुष्टाद् अनर्थात् । तत् सांप्रतं स्वस्थानं यास्यामि । इत्य-
उक्ता गतः ।

अथ तस्मिन् गते । कथं मे सहचरश चिरयति । इति तद-
न्वेषणपरस् तत्पदपङ्क्त्यनुसारेण स स्वर्णसिद्धः प्रस्थितो यावत्
किंचिन्मार्गान्तरं गच्छति । तावत् स रुधिरस्त्रावितशरीरं तीक्ष्ण- 24

Tale ii: Four treasure-seekers.

Tale iii: Lion-makers.

चक्रेण मस्तकोपरि भ्रमता वेदनार्ते स्वसहचरं नरं ददर्श । ततश्च समीपवर्तिना भूत्वा सबाष्यं पृष्ठः । भद्र । किम् एतत् । सोऽब्रवीत् । विधिविलसितम् । स आह । तत् कथय । किं तत् । सोऽपि तेन पृष्ठः सर्वं चक्रवृत्तान्तं तम् अकथयत् । तच्छुत्वासौ तं विगर्हमाणः प्राह । भोः । मया पुनः पुनर् निषिद्धः । परं बुद्धिहीनत्वान् मदाक्षं न कृतवान् । अथवा साध्य इदम् उच्यते । ६
 वरं बुद्धिर् न सा विद्या । विद्यातो बुद्धिर् उत्तमा ।
 बुद्धिहीना विनश्यन्ति । यथा ते सिंहकारकाः ॥ ३३ ॥
 चक्रधरः पृच्छति । कथम् एतत् । सुवर्णसिद्धः कथयति । ९

॥ कथा ३ ॥

कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने चत्वारो ब्राह्मणा मैत्रीभावम् उपागता निवसन्ति स्म । तेषां चयः सर्वशास्त्रपारगाः । परं बुद्धिरहिताः । १२ एकस् तु शास्त्रपराङ्मुखः । केवलं बुद्धिमान् । अथ कदाचित् तैर् मिलित्वा मन्त्रितम् । को गुणो विद्यायाः । यदि देशनारं गत्वा भूपतीन् परितोष्यार्थोपार्जना न क्रियते । तत् सर्वथा सर्वे १५ देशनारं गच्छामः । इति । अथ किंचिन्मार्गं गत्वा तेषां ज्येष्ठतरः प्राह । अस्माकम् एकश्च चतुर्थो मूढः । केवलं बुद्धिमान् । न च विद्यां विना राज्ञां प्रतियहः केवलबुद्ध्या लभ्यते । तद् अस्मै १८ स्वोपार्जनाविभागं न दास्यामः । तद् एष निवृत्य स्वगृहं गच्छतु । अथ द्वितीयेनाभिहितम् । अहो सुबुद्धे । विद्याहीनस्त्वम् । तद् गच्छ गृहम् । ततस् तृतीयेनाभिहितम् । अहो । न युज्यते कर्तुम् २१ एवम् । यतो वयं बालकालान् प्रभृत्य् एकत्र क्रीडिताः । तद्

आगच्छतु महानुभावः । अस्मदुपार्जितस्य वित्तस्य संविभागी
भवतु ।

तथानुष्ठिते तैर् मार्गम् अतिक्रामद्विर् अटब्यां मृतसिंहा- 3
स्यीनि दृष्टानि । ततश्चैकेनाभिहितम् । अहो । पूर्वाधीतवि-
द्यायाः प्रत्ययः क्रियते । किंचिद् एतन् मृतसञ्चं तिष्ठति । तत् । 6
सदभ्यस्तविद्याप्रभावेण प्रत्युज्जीवयामः । ततश्चैकेनाभिहितम् । 6
अहम् अस्थिसंचयं कर्तुं जानामि । द्वितीयेनाभिहितम् । चर्ममां-
सरुधिरं प्रयच्छामि । तृतीयेनाभिहितम् । अहं सजीवनं करोमि ।
तत् एकेनास्थिसंचयः कृतः । द्वितीयेन चर्ममांसरुधिरैः संयो- 9
जितः । तृतीयो यावज् जीवितब्यं योजयति लयः । तावत् स
बुद्धिमता निषिद्धः । उक्तश्च । एष सिंहः । यद्यु एनं सजीवं
करिष्यसि । तत् सर्वान् अप्य् अस्मान् व्यापादयिष्यति । इति । 12
ततस् तेनाभिहितम् । धिग् मूर्खं । नाहं विद्यां विफलतां
नेष्यामि । ततश्च तेनाभिहितम् । तर्हि । क्षणं प्रतीक्षस्व ।
यावद् अहम् एनं समीपतरुम् आरोहामि । तथानुष्ठिते यावत् 15
सजीवः कृतः । तावत् चयोऽपि ते तेनोत्थाय व्यापादिताः । स
च बुद्धिमान् सिंहे स्यानान्तरगते वृक्षाद् अवतीर्य गृहं गतः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । वरं बुद्धिर् न सा विद्या । इति । 18
तच्च छुत्वा चक्रधरः प्राह । अहो । अकारणम् एतत् । यतो
दैवहता बहुबुद्ययोऽपि विनश्यन्ति । स्वत्पदियोऽपि विधिर-
क्षिता अभिनन्दन्ति । उक्तं च ।

शतबुद्धिः शिरःस्योऽयं । लम्बते च सहस्रधीः ।

एकबुद्धिर् अहं भद्रे । क्रीडामि विमले जले ॥३४॥

सुवर्णसिद्ध आह । कथम् एतत् । चक्रधरः कथयति ।

॥ कथा ४ ॥

कस्मिंश्चिज् जलाशये शतबुद्धिसहस्रबुद्धिनामानौ द्वौ मत्स्यौ प्रति-
वसतः स्म । तयोर् एकबुद्धिर् नाम मण्डूको मिच्चताम् आज- ३
गाम । एवं ते चयोऽपि जलतीरे कियन्तम् अपि कालं
सुभाषितगोष्ठीसुखम् अनुभूय पुनर् जलं प्रविशन्ति । अथ तेषां
कदाचिद् गोष्ठीगतानां जालहस्ता धीवरा अस्तमयवेलायां समा- ६
याताः । तं च जलाशयं दृष्ट्वा ते मिथः प्रोचुः । अहो ! बहुमत्यो
ऽयं हृदो दृश्यते स्वल्पसलिलश च । तत् प्रभात आगमिष्यामः ।
इत्य उक्ता स्वगृहं गताः । ते च तद् वज्रपात्तसदृशं वचः श्रुत्वा,
परस्परं मन्त्वं चक्रुः । तत्र मण्डूकोऽब्रवीत् । भो भद्रौ शतबुद्धि-
सहस्रबुद्धी । किम् अत्र * कर्तुं युज्यते । पलायनम् अवष्टमो वा ।
तच् छ्रुत्वा सहस्रबुद्धिर् विहस्योवाच । भो मिच्च । मा भैषीर् १२
वचनश्रवणमाचेणापि । आगमनम् अपि तावत् तेषां न संभा-
व्यते । अथ भविष्यति । तदा स्वबुद्धिप्रभावेण त्वाम् आत्मानं च
रक्षिष्यामि । यतोऽहम् अनेकजलगतीर् जानामि । तच् छ्रुत्वा १५
शतबुद्धिर् आह । भोः । युक्तम् उक्तं सहस्रबुद्धिना । यतः ।

न यच्चास्ति गतिर् वायो । रश्मीनां च विवस्ततः ।

तच्चापि हि विशत्य् आशु । बुद्धिर् बुद्धिमतां सदा ॥३५॥

तद् वचनमाचश्रवणाज् जन्मस्थानं *पितृपर्यायागतं त्यक्तुं न
*शक्यते । इति छचिद् अपि न गन्तव्यम् । अहं त्वां स्वबुद्धिप्र-
भावेण रक्षिष्यामि । मण्डूक आह । मम तावद् एकैव बुद्धिः २१
पलायनविषया । तद् अहम् अन्यं कंचिज् जलाशयं सभायो
ऽद्यैव यास्यामि ।

एवम् उक्ता मण्डूको राचिम् आसाद्यान्यं जलाशयं गतः ।
 अथान्येद्युस् तैर् यमकिंकराभैर् मत्स्यबन्धिभिः प्रभात आगत्य
 जालैर् आच्छादितो हृदः । सर्वे ऽपि मत्स्यकूर्ममण्डूककर्कटादयोः ।
 जलचरा जालैर् निबध्य गृहीताः । तौ च शतबुद्धिसहस्रबुद्ध्य
 आत्मानं गतिविशेषैर् अपि रक्षन्तौ जाले पतितौ व्यापादितौ
 च । अथापराह्लसमये हृषास् ते धीवरा गृहं प्रति प्रस्थिताः । ६
 शतबुद्धिर् गुरुचाद् एकेन शिरसि कृतः । अपरेण रजुबद्धः
 सहस्रबुद्धिर् नीयते । ततश्च वापीकरणस्थितेन मण्डूकेनाभिहितं
 पुरः स्वपत्न्याः । पश्य पश्य प्रिये ।

शतबुद्धिः शिरःस्थो ऽयं । लम्बते च सहस्रधीः ।

एकबुद्धिर् अहं भद्रे । क्रीडामि विमले जले ॥३६॥

अतो ऽहं ब्रवीमि । नैकान्तेन बुद्धिर् अपि प्रमाणम् । १२
 इति । सुवर्णसिद्ध आह । यद्य अप्य एतद् अस्ति । तथापि मिच-
 वचनम् अनुलङ्घनीयम् । परं किं क्रियते । मया निवारितो
 ऽपि न स्थितो ऽतिलौल्याद् विद्याहंकाराच्च च । अथवा साध्य- १५
 इदम् उच्यते ।

साधु मातुल गीतेन । वारितो न मया स्थितः ।

अपूर्वोऽयं मणिर् बद्धः । संप्राप्तं गीतलक्षणम् ॥३७॥

चक्रधर आह । कथम् एतत् । सो ऽब्रवीत् ।

॥ कथा ५ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठान उद्धतो नाम गर्दभः । स च दिवा २१
 रजकगृहे भारोद्वहनं कृत्वा रात्रौ स्वेच्छया पर्यटति । अथान्यदा

Tale v: Ass as singer.

तस्य राचौ क्षेचेषु पर्यटतः कदाचिच् छृगालेन सार्धे मैत्री बभूव।
 तौ च *वृतिभङ्गं कृत्वा कर्कटिकाक्षेचेषु प्रविश्य तत्फलभक्षणं
 स्वेच्छया कृत्वा प्रत्यूषे स्वस्थानं ब्रजतः । अथ कदाचित् क्षेचम- ३
 धस्थितेन मदोङ्गतरासभेन शृगालोऽभिहितः । भो भगिनीसुत ।
 पश्य । अतीवनिर्मला रजनी । तद् अहं गीतं करिष्यामि । तत्
 कतमेन रागेण करोमि । स आह । माम । किम् अनेनानुनर्थप्रचा- ६
 लनेन । यतश्च चौर्यकर्मप्रवृत्ता वयम् । चौरजारैर् निभृतैर् एव
 स्यात्थम् । इति । उक्तं च ।

कासी विवर्जयेच् चौर्ये । निद्रालुश चर्मचौरिकाम् । ९

जिद्वालौत्यं च रोगाद्बो । जीवितुं योऽच वाञ्छति ॥३८॥

*तथा त्वदीयगीतं शङ्खनादानुवादि न मधुरम् । इति दूराद् अपि
 शुब्लोत्थाय क्षेचरक्षापुरुषा बन्धं वधं च विधास्यन्ति । तद् भक्षय १२
 तावन् निभृतः । तच् छृत्वा रासभ आह । भोः । वनाश्रयत्वात्
 तं गीतरसं न वेत्सि । तेनैतद् ब्रवीषि । उक्तं च ।

शरज्ज्योत्त्वाहते दूरं । तमसि प्रियसंनिधौ । १५

धन्यानां विशति श्रोत्रे । गीतक्षंकारजा सुधा ॥३९॥

शृगाल आह । माम । अस्त्य् एतत् । परं कठोरम् उन्नदसि । तत्
 किं तेन स्वार्थभ्रंशिना । रासभ आह । धिग् धिग् मूर्खे । किम् १८
 अहं गीतं न जानामि । तच् छूयताम् । तस्य भेदाः । तद् यथा ।

सप्त स्वरास् चयो यामा । मूर्खनास् त्व- *एकविंशतिः ।

ताना एकोनपञ्चाशत् । तिस्रो मात्रा लयास् चयः ॥४०॥ २१

स्यानचयं यतीनां च । षड् आस्यानि रसा नव ।

वर्णाः षट्क्रिंशतिर् भाषाश । चत्वारिंशत् ततः स्मृताः ॥४१॥

Tale v: Ass as singer.

Tale ii: Four treasure-seekers.

पञ्चाशीत्यधिकं ह्य एतद् । गीतानां च शतं स्मृतम् ।
 सुवर्णरचितं प्रुद्धं । गीताङ्गैः सकलैर् वृतम् ॥४२॥
 नान्यद् *गीताद् वरं लोके । देवानाम् अपि दृश्यते । 3
 प्रुष्कस्तायुरवैर् ईशं । रज्जे रावणः पुरा ॥४३॥
 तत् कथं त्वं माम् अनभिज्ञं वदसि निवारयसि च । शृगाल
 आह । माम् । यद्य एवम् । तद् अहं वृतिद्वारदेशस्थः क्षेचपालम् ॥६
 अवलोकयामि । त्वं पुनः स्वेच्छया गीतं कुरु ।

तथानुष्ठिते गर्दभ उक्तन्धरो भूत्वा शब्दायितुम् आरब्धः । ततः
 क्षेचपाला रासभशब्दितं समाकर्ण्य क्रोधाद् दन्तान् दन्तैर् निपी- 9
 डयन्तो लगुडम् उद्यम्य प्रधाविताः । समेत्य च तावत् प्रता-
 डितः । यावद् भूमिपृष्ठे पतितः । ततश्च *सच्छिद्रोदूखलं गले
 बद्धा क्षेचपालाः सुप्ताः । रासभोऽपि स्वजातिस्त्वभावगतवेदनः 12
 द्यग्णेनाभ्युत्थितः । उक्तं च ।

सारमेयखराश्वस्य । गर्दभस्य विशेषतः ।

मुहूर्तात् परतो न स्यात् । प्रहारजनिता व्यथा ॥४४॥ 15
 ततश्च तम् *एवोदूखलम् आदाय वृतिं चूर्णयित्वा पलायितुम्
 आरब्धः । एतस्मिन् अन्तरे शृगालो दूराद् एव तं दृष्टा ससितम्
 इदम् आह । 18

साधु मातुल गीतेन । वारितो न मया स्थितः ।

अपूर्वोऽयं मणिर् बद्धः । संप्राप्तं गीतलक्षणम् ॥४५॥

इति ॥

तद् भवान् अपि निवार्यमाणोऽपि मया न स्थितः । तच्
 छुत्वा चक्रधर आह । भी मित्र । सत्यम् एतत् । अथवा साध्य इदम्
 उच्यते । 21

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा । मिचाणां न करोति यः ।
स एव निधनं याति । यथा मन्थरकौलिकः ॥४६॥
स्वर्णसिङ्ग आह । कथम् एतत् । चक्रधरः कथयति ।

3

॥ कथा ६ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने मन्थरको नाम कौलिकः । तस्य
कदाचित् सर्वाणि पटकर्मकाषानि भग्नानि । ततः स कुठारम् ६
आदाय काषार्थं परिभ्रमन् समुद्रतटं प्राप । तत्र च महान्तं शिंश-
पापादपं दृष्ट्वा चिन्तितवान् । महान् अयं वृक्षो दृश्यते । तद्
अनेन *कर्तितेन प्रभूतानि पटकर्मोपकरणानि भविष्यन्ति । इत्य् ९
अवधार्य तस्योपरि कुठारम् उद्यतवान् । अथ तत्र वृक्षे कश्चिद्
व्यन्तर आसीत् । तेनाभिहितम् । भोः । ममाश्रयोऽयं पादपः ।
तत् सर्वथा रक्षणीयः । यतोऽहम् इह समुद्रकल्पोलंसंस्पर्शशीत- १२
लानिलंस्पृश्यमानंशरीरः परमसुखेन तिष्ठामि । कौलिक आह ।
भोः । तद् अहं किं करोमि । दासमामयीं विना बुभुक्षया पीड्यते
मम कुटम्बम् । इति । तस्माद् अन्यच शीघ्रं गम्यताम् । अहम् १५
एनं कर्तिष्यामि । व्यन्तरोऽब्रवीत् । भोः । तुष्टस् तवाहम् ।
प्रार्थ्यतां किंचिद् अभीष्टम् । रक्षैनं पादपम् । इति । कौलिक
आह । यद्य् एवम् । तर्हि । अहं गृहं गत्वा स्वमित्रं पल्नीं च पृष्ठा १८
समागच्छामि । अथ । तथा । इति व्यन्तरेण प्रतिपन्ने कौलिकः
स्वगृहं प्रति निवृत्तो यावद् अधिष्ठाने प्रविशति । तावन् निज-
सुहृदं नापितम् अपश्यत् । आह च । अहो मित्र । मम कश्चिद् २१
व्यन्तरः सिङ्गः । तत् कथय । किं प्रार्थये । नापित आह । भद्र ।
यद्य् एवम् । तद् राज्यं प्रार्थयस्व । येन त्वं राजा । अहं मन्त्री ।

द्वाव् अपीहलोकसुखम् अनुभूय परलोकसुखम् अनुभवावः ।
कौलिक आह । भो मिच । भवत् एवम् । परं पल्लीम् अपि
पृच्छामि । नापित आह । न हि स्त्रीभिः सह मन्त्रयितुं युज्यते । ३
उक्तं च ।

भोजनाच्छादनं दद्याद् । चृतुकालं विशेषतः ।
भूषणाद्यं च नारीणां । न ताभिर् मन्त्रयेत् सुधीः ॥४७॥ ६

तथा च ।

यत्र स्त्री यत्र कितवो । बालो यत्र प्रशासिता ।
तद् गृहं क्षयम् आयाति । भार्गवो हीदम् अब्रवीत् ॥४८॥ ९

किं च ।

तावद् एव प्रधानं स्यात् । तावद् गुरुजने रतः ।
पुरुषो योषितां यावन् । न पृणोति रहो वचः ॥४९॥ १२

एताः स्वार्थपरा नार्यः । केवलं स्वसुखे रताः ।
न तासां वल्लभो यस्मात् । स्वसुतोऽपि सुखं विना ॥५०॥

कौलिक आह । यद् अप्य् एवम् । तथापि सा पतिव्रता प्रष्टव्या । १५

एवं तम् अभिधाय सत्वरं गत्वा पल्लीम् उवाच । भद्रे ।
अद्यास्माकं कश्चिद् व्यन्तरः सिङ्गः । स वाञ्छितं प्रयच्छति । तद्
अहं त्वां प्रष्टुम् आगतः । तत् कथय । किम् अर्थये । एष तावन् ॥५१॥
मम सुहन् नापितः । राज्यं प्रार्थ्यताम् । इति वदति । साब्रवीत् ।
आर्यपुत्र । का मतिर् नापितानाम् । तन् न कार्यं तद्वचः । उक्तं
च । २१

चारणैर् वन्दिभिर् नीचैर् । नापितैर् बालकैर् अपि ।
न मन्त्रो यतिभिः कार्यः । सार्धं भिष्णुभिर् एव च ॥५२॥

Tale vi: Two-headed weaver.

Tale ii: Four treasure-seekers.

अपरम् अतिक्लेशपरं परैषा राज्यस्थितिः संधिं विग्रहयानासनं संश्र-
यद्वैधीभावादिचिन्ता पुरुषस्य कदाचित् अपि न सुखं प्रयच्छति ।
तथा ।

3

यदर्थे भ्रातरः पुत्रा । अपि वाञ्छन्ति ये निजाः ।

वधं राज्यकृते राज्ञां । तद् राज्यं दूरतस् त्यजेत् ॥ ५२ ॥

कौलिक आह । सत्यम् उक्तं भवत्या । तत् कथय । किं याचे । ६
साब्रवीत् । त्वं तावद् एकं पटं नित्यम् एव निष्पादयसि । तेन
सर्वव्ययशुद्धिः संपद्यते । इदानीम् आत्मनो ऽन्यद् बाहुयुगलं
शिरश् च याचस्व । येन पुरतः पृष्ठतश् चैकैकं पटं संपादयसि । ९
तत्रैकस्य मूल्येन गृहव्ययः श्रुध्यति । द्वितीयस्य मूल्येन विशेषकृ-
त्यानि कुर्वाणस्य जातिमध्ये श्वाद्यमानस्य कालो गच्छति । सो
ऽपि तच् छुत्वा प्रहृष्टः प्राह । साधु । पतिव्रते । साधूक्तं भवत्या । १२
एवं करिष्यामि । इति निश्चयः । अथ कौलिको गत्वा व्यन्तरं
प्रार्थयां चक्रे । भोः । यदि वाञ्छितं प्रयच्छसि । तद् देहि मे
द्वितीयं बाहुयुगलं शिरश् च । एवम् अभिहिते तत्क्षणाद् एव १५
द्विशिराश् चतुर्बाहुः संजातः । ततश् च प्रहृष्टमना यावद् गृहम्
आगच्छति । तावल् लोकैः । राक्षसौ ऽयम् । इति मन्यमानैर्
लगुडपाषाणादिभिस् ताडितो मृतश् च ॥

18

अतोऽहं ब्रवीमि । यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा । इति । चक्रधरः
पुनर् एवाह । सर्वोऽपि जनोऽश्रद्धेयकदाशापिशाचिकाग्रस्तो
हास्यपदवीं याति । अथ साध्व इदम् उच्यते ।

21

अनागतवतीं चिन्ताम् । असंभाव्यां करोति यः ।

स एव पारादुरः शेते । सोमशर्मपिता यथा ॥ ५३ ॥

स्वर्णसिद्धं आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

24

॥ कथा ७ ॥

अस्ति कस्मिंश्चिद् अधिष्ठाने स्वभावकृपणो नाम ब्राह्मणः । तेन
भिक्षार्जितैः सकुभिर् भुक्तोऽविष्टैः कलशः संपूरितः । तं च कलशं ३
नागदन्ते ४ वलम्ब्य तस्याधस्तात् खट्टां निधाय सततम् एकदृष्ट्या-
वलोकयन् रात्रौ चिन्तयाम् आस । सकुभिः परिपूर्णोऽयं तावद्
घटो वर्तते । तद् यदि दुर्भिक्षं भविष्यति । तदा रूपकाणां शतम् ६
अस्मिन् उत्पस्त्यते । ततश्च तेनाजाङ्गयम् अहं *ग्रहीये । ततः
षण्मासे षण्मासे प्रसववशाद् अजायूषं भविष्यति । ततोऽजाभिर्
गावः । गवां प्रसवात् तदपत्यविक्रयं करिष्यामि । ततो गोभिर् ९
महिष्यः । महिषीभिर् वडवाः । वडवाप्रसवतो मम प्रभूता अश्वा
भविष्यन्ति । तेषां विक्रयात् प्रभूतं सुवर्णं भविष्यति । सुवर्णेन
चतुःशालं गृहं संपत्स्यते । ततश्च कश्चिन् मम गृहम् अभ्येत्य १२
प्राप्नवरां रूपाद्यां कन्यां प्रदास्यति । तस्याः पुत्रो भविष्यति ।
तस्याहं सोमशर्मा । इति नाम करिष्यामि । ततस् तस्मिन्
जानुचलनयोग्ये संजाते ५ हं पुस्तकं गृहीत्वा अश्वचलस्यापृष्ठेशे १५
समुपविश्यावधारयिष्यामि । एतस्मिन् अन्तरे सोमशर्मा मां दृष्ट्वा
जनन्या उत्सङ्गाज् जानुप्रचलनपरोऽश्वानां समीपवर्ती गमि-
ष्यति । ततोऽहं ब्राह्मणों कोपाद् अभिधास्यामि । गृह्यतां गृह्यतां १८
बालकः । सापि गृहकर्मव्यग्रतयास्मद्बचनं न श्रोष्यति । ततोऽहं
समुत्थाय पादप्रहारेण तां ताडयिष्यामि । एवं तेन तद्यानाव-
स्थितेन पादप्रहारस् तथा मुक्तः । यथा घटो भयः । घटान्तर्व- २१
र्तिभिः सकुभिश्च पाण्डुरतां गतः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । अनागतवतीं चिन्ताम् । इति । सुवर्णसिद्ध
आह । एवम् एवैतत् । यतः ।

यो लौत्यान् कुरुते कर्म । नैवानर्थम् अपेक्षते ।

विडम्बनाम् अवाप्नोति । स यथा चन्द्रभूपतिः ॥५४॥

3

चक्रधर आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

॥ कथा ८ ॥

6

अस्ति कस्मिंश्चिन् नगरे चन्द्रो नाम भूपतिः । तत्पुच्छ्रीडार्थं
वानरयूथं तिष्ठति । तन् नित्यम् एवानेकभोजनभस्यादिभिः पुष्टिं
नीयते । तस्यैव कुमारस्य क्रीडार्थं मेषयूथम् अस्ति । तन्मध्याद् ९
एको जिह्वालौत्याद् अहर्निंशं महानसे प्रविश्य यत् किंचित्
पश्यति । तत् सर्वे भक्षयति । तं च सूपकारा यत् किंचित् काष्ठा-
दिकम् अये पश्यन्ति । तेन ताडयन्ति । सोऽपि वानरयूथ- १२
पस् *तद् दृष्टा व्यचिन्तयत् । अहो । मेषसूपकारयोः कलहो
ऽयं वानराणां क्षयाय भविष्यति । यतः स्वादलम्पटोऽयं
मेषः । महाकोपाश च सूपकारा यथास्थानासन्नेन वस्तुना १५
प्रहरन्ति । तद् यदि वस्त्रन्तराभावात् कदाचिद् उल्मुकेन ताड-
यिष्यन्ति । तद् ऊर्णप्रस्तरोऽयं मेषः स्वल्पेनापि प्रज्वलिष्यति ।
तद् दद्यमानः पुनर् अश्वकुद्धां समीपवर्तिन्यां प्रवेश्यति । सापि १८
तृणप्राचुर्याज् ज्वलिष्यति । इति । ततोऽश्वा *वह्विदाहम् अवा-
प्यन्ति । शालिहोत्रे पुनर् एतद् उक्तम् । यद् वानरवसयाश्वानां
वह्विदाहदोषः प्रशास्यति । तन् नूनम् अस्माकम् उपस्थितो २१
मृत्युः । इति । एवं निश्चित्य सर्वान् वानरान् आहूय ग्रोवाच ।

मेषेण सूपकाराणां । कलहो यो इच्च वर्तते ।
 स भविष्यत्य असंदिग्धं । वानराणां क्षयावहः ॥५५॥

तस्मात् स्यात् कलहो यच्च । गृहे नित्यम् अकारणः । 3
 तद् गृहं जीवितं वाञ्छन् । दूरतः परिवर्जयेत् ॥५६॥

तथा च ।

*कलहान्तानि हर्ष्याणि । कुवाक्यान्तं च सौहृदम् । 6
 कुराजान्तानि राष्ट्राणि । कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ॥५७॥

तन् न यावत् सर्वेषां क्षयो भवति । तावद् गृहं परित्यज्य वनं
 *गच्छामः । 9

अथ तस्य तद् वचनं श्रुत्वा ते *मदोङ्गता विहस्य तम् *ऊचुः ।
 भोः । वृद्धभावाद् भवतो वैकल्यं बुद्धेः संजातम् । येनैतद्
 ब्रवीषि । न वयं राजपुत्रैः स्वहस्तप्रदत्तान् अमृतकल्पान् भक्ष्य- 12
 विशेषान् परित्यज्य तच्चाटव्यां कषायकटुतिक्षाराणि वृक्षफलानि
 भक्षयिष्यामः । तच्च छुत्वा कलुषां दृष्टिं कृत्वा यूथपः प्रोवाच ।
 रेरे । मूर्खा यूयम् । नैतस्य सुखस्य परिणामं जानीय । यस्माद् 15
 आपातमाचमधुरम् एतत् सुखं परिणामे विषवद् भविष्यति ।
 तद् अहं कुलक्षयं स्वयं नावलोकयिष्यामि । सांप्रतं तद् एव
 वनं यास्यामि । उक्तं च । 18

परहस्तगतां भार्या । मित्रं च विषमस्थितम् ।
 धन्यास् तात न पश्यन्ति । देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥५८॥

इति । एवम् अभिधाय सर्वान् परित्यज्य स यूथपो इटव्यां गतः । 21

अथ तस्मिन् गते इन्यतमे इहनि स मेषो महानसे प्रविष्टः ।
 यावत् सूपकारेण किंचिद् अपि नासादितम् । तावद् अर्धदग्ध-
 ज्वलितकाष्ठम् आदाय स ताडितः । सो इपि तेन ताडितः सन् 24

Tale viii: Ape's revenge.

अर्धज्वलच्छरीरः शब्दायमानः प्रत्यासन्नवर्तिन्याम् अश्वकुद्धां
 प्रविष्टः । तत्र च लुठतस् तृणप्राचुर्यात् सर्वतोऽपि वह्निज्वालाः
 समुत्थिताः । कुद्धां च निबड्धा घोटकाः केचित् स्फुटितनयनाः ३
 पञ्चतं गताः । केचिच् च बन्धनानि चोटयित्वार्धदग्धशरीरा
 हेषायमाणाः सर्वम् अपि जनं व्याकुलीचक्रः । एतस्मिन् अन्तरे
 राजा सविषादः शालिहोवज्ञान् चिकित्सकान् आहूय प्रोवाच । ६
 प्रोच्यताम् अश्वानाम् एतेषां कश्चिद् दाहोपशमोपायः । ते ऽपि
 शस्त्राणि संचिन्य प्रोचुः । देव । प्रोक्तम् अत्र विषये भगवता
 शालिहोवेण ।

9

कपीनां वसयाश्वानां । वह्निदाहसमुद्भवा ।

यथा विनाशम् अभ्येति । तमः सूर्योदये यथा ॥५७॥

तत् क्रियताम् एतच् चिकित्सितम् । यावद् रोगेण ते न विन- १२
 श्यन्ति । सोऽपि तत्र छुत्वा वानरवधम् आदिष्टवान् । किं
 बहुना । सर्वे ते व्यापादिताः । इति । यूथपतिस् तु न तां
 कुलधर्षणां साक्षाद् दर्श । श्रुतिपरंपरया तु श्रुत्वा न सेहे । १५
 उक्तं च । यतः ।

धर्षणां मर्षयेद् योऽत्र । वंशजां परनिर्मिताम् ।

भयाद् वा यदि वा लोभात् । स ज्ञेयः पुरुषाधमः ॥६०॥

18

अथ तेन वृद्धवानरेण कुचचित् पिपासाकुलेन भ्रमता
 पद्मिनीखण्डमग्निं सरः समाप्तादितम् । तत्र च यावन् निपु-
 णतयावलोकयति । तावत् प्रविशद् एव पदं पश्यति । न च २१
 निर्गच्छत् । इति । ततश्च चिन्तयाम् आस । नूनम् अचान्तर्जले
 दुष्टयाहेण भाव्यम् । तत् पद्मिनीनालम् आदाय दूरस्थोऽपि
 जलपानं करोमि । तथानुष्ठिते तन्मध्याद् रत्नमालालंकृतकण्ठो २४

राक्षसो निष्क्रम्य तम् उवाच । भोः । यो ऽत्र सलिले प्रवि-
शति । तं भक्षयामि । इति । तन् नास्ति धूर्ततरस् तद् अन्यः ।
यो ऽनेन विधिना पानीयं पिबति । तत् तुष्टो ऽहम् । प्रार्थयस्व ३
हृदयवाञ्छितम् । कपिर् आह । भोः । कियती भक्षणशक्तिस्
ते । स आह । शतसहस्रायुतलक्षाण्य् अपि जलप्रविष्टानि भक्ष-
यामि । वाह्यतः शृगालोऽपि मां धर्षयति । वानरः प्राह । ६
अस्ति मे भूपतिना सहास्यन्तं वैरम् । यद्य् एनां रत्नमालां मे
प्रयच्छसि । तत् सपरिवारम् अपि तं भूपतिं वाक्प्रपञ्चेन लोभ-
यित्वाच सरसि प्रवेशयामि । अथ राक्षसस् तस्मै रत्नमालां ९
समर्पयाम् आस ।

वानरोऽपि रत्नमालाविभूषितकणो वृक्षप्रासादेषु परि-
भ्रमज् जनैर् दृष्टः पृष्ठश्च । भो यूथप । क्व भवान् इयन्तं कालं १२
गत्वा स्थितः । क्व भवते दृग् रत्नमाला लब्धा । या दीशा सूर्यम्
अपि तिरस्कुरुते । वानरः प्राह । अस्ति कुचिचिद् अरण्ये धनद-
विनिर्मितं सुगुप्ततरं सरः । तचाधोर्दिते सूर्ये सूर्यवारेण यः कश्चिन् १५
निमज्जति । स धनदप्रसादाद् ईदृग्रत्नमालाविभूषितकणो नि-
ष्कामति । अथ भूमुजा जनात् तद् आकर्ण्य स वानरः समाहूय
पृष्ठः । भो यूथपते । सत्यम् एतत् । कपिर् आह । स्वामिन् । एष १८
प्रत्यक्षतया मत्कणदस्थितया रत्नमालया प्रत्ययस् ते । यदि तवापि
तया प्रयोजनम् । तन् मया सह कम् अपि प्रेषय । येन
दर्शयामि । तच्च छुत्वा नृपतिः प्राह । यद्य् एवम् । तद् अहं २१
सपरिजनः स्वयम् एष्यामि । यथा प्रभूता रत्नमालाः संपद्यन्ते ।
वानर आह । स्वामिन् । एतद् एव चारु ।

अथ भूपतिः सपरिजनो रत्नमालालोभात् प्रस्थितः । वा- २४

Tale viii: Ape's revenge.

नरोऽपि राजा दीलाहृदेन स्वोत्सङ्गम् आरोपितः प्रतिपत्तिपूर्वं
गच्छति । अथवा साध्व इदम् उच्यते ।

लोभाद् एव नरा मूढा । धनविद्यान्विता अपि ।

3

अकुत्येषु नियोज्यन्ते । *भ्राम्यन्ते दुर्गमेष्व अपि ॥६१॥

तथा च ।

इच्छति शती सहस्रं । सहस्री लक्षम् ईहते ।

6

लक्षाधिपस् ततो राज्यं । राज्याच् च स्वर्गम् ईहते ॥६२॥

जीर्यन्ति जीर्यतः केशा । दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।

जीर्यतश्च चक्षुषी श्रोत्रे । तृष्णौका तु न जीर्यति ॥६३॥

9

अथ प्रत्यूषे तत् सरः समासाद्य वानरो राजानम् उवाच । देव ।

अचार्याधोर्दिते सूर्ये प्रविष्टानां सिद्धिर् भवति । इति । तत् सर्वो

अपि परिजनो वाच्यः । येनैकहेलया प्रविशति । त्वया पुनर् 12

मया सह प्रवेष्टव्यम् । येन पूर्वदृष्टस्थानम् आसाद्य प्रभूतास् ते

रलमाला दर्शयामि । अथ प्रविष्टास् ते सर्वे लोकाः । भक्षिताश्

च तेन राक्षसेन । इति ।

15

अथ चिरायमाणेषु तेषु राजा वानरम् उवाच । भो यूथा-

धिप । किम् इति चिरयति मे परिजनः । तच् छुत्वा वानरः

सत्वरं वृक्षम् आरुत्य राजानम् उवाच । भो दुष्टनरपते । राक्षसे- 18

नान्तःसलिलस्येन भक्षितस् ते परिजनः । साधितं कुलक्षयका-

रणोत्थं भवता सह वैरम् । तद् गम्यताम् । मया त्वं स्वामी

मत्वा नाच प्रवेशितः । उक्तं च । यतः ।

21

कृते प्रतिकृतं कुर्याद् । धिंसिते प्रतिहिंसितम् ।

न तच् दोषं पश्यामि । यो दुष्टे दुष्टम् आचरेत् ॥६४॥

तत् त्वया मम कुलक्षयो निर्मितः । मया तव । इति ।

24

एतद् आकर्ष्य राजा शोकाविष्टस् त्वरितपदं *यथायातं
प्रतिनिवृत्तः । इति । अथ तस्मिन् भूपतौ गते राक्षसः सुनृपो
जलान् निष्क्रम्य सानन्दम् इदम् आह ।

3

हतः शत्रुः कृतं मिचं । रत्नमाला न हारिता ।

नालेन पिबता तोयं । भवता साधु वानर ॥६५॥

अतोऽहं ब्रवीमि । यो लौल्यात् कुरुते कर्म । इति । ६
सुवर्णसिङ्घः पुनर् अप्य् आह । भोः । प्रेषय माम् । स्वगृहं
गच्छामि । चक्रधरः प्राह । कथं माम् एतदवस्थं मुक्त्वा यास्यसि ।
उक्तं च ।

9

यस् त्वक्त्वा सापदं मिचं । याति निष्ठुरतां वहन् ।

कृतभ्रस् तेन पापेन । नरके गच्छति भ्रुवम् ॥६६॥

सुवर्णसिङ्घः प्राह । भोः । सत्यम् एतत् । यदि गम्यस्याने शक्ति- 12
युक्तस् त्यजति । एतच् च मनुषाणाम् अगम्यस्यानम् । नास्ति
च कदाचिद् अपि शक्तिर् उन्मोचयितुम् । अपरम् । यथा यथा
तव चक्रभ्रमणवेदनया मुखविकारं पश्यामि । तथा तथा जा- 15
नामि । *यद् द्राग् इतः स्थानाद् गच्छामि । मा कथंचिद् अप्य्
अस्माकम् अप्य् अनर्थोऽयं भविष्यति । इति । अथ साध् इदम्
उच्यते ।

18

यादृशी वदनच्छाया । दृश्यते तव वानर ।

गृहीतोऽसि विकालेन । यः पैरति स जीवति ॥६७॥

चक्रधर आह । कथम् एतत् । सोऽब्रवीत् ।

21

॥ कथा ९ ॥

अस्ति कस्मिंश्चित् पुरे भद्रसेनो नाम राजा । तस्य सर्वलक्षणसं-
पूर्णा रत्नवती नाम कन्यास्ति । तां च कश्चिद् राक्षसो हर्तुम् ³
इच्छति । रात्राव् आगत्य नित्यम् एवोपभुङ्गे । परं कृताङ्गरक्षप-
रिवेषां तां हर्तुं न शक्नोति । सा च तत्सुरतसमये राक्षससांनिध्य-
जाम् अवस्थां कम्पज्जरादिभिर् अनुभवति । एवम् अतिक्रामति ⁶
काले राक्षसो गृहकोणे स्थितो राजदुहितुर् आत्मानम् अदर्शयत् ।
ततः सा सखीम् उवाच । सखि । पश्य । विकालसमये राक्षसो
⁹ इयं नित्यम् एवागत्य मां कदर्शयति । तद् अस्ति किंचिद् अस्य,
दुरात्मनः प्रतिषेधविधानम् । तच् छुत्वा राक्षसो व्यचिन्तयत् ।
नूनं यथाहम् ¹ । तथान्यः कश्चिद् विकालनामास्या हरणाय
नित्यम् एवागच्छति । परं सोऽपि हर्तुं न शक्नोति । तत् तावद् ¹²
अहम् अश्वरूपं कृत्वा अश्वमध्यस्थो निरीक्षे । किंरूपः किंप्रभावश्च
सः । इति ।

तथानुष्ठिते निशीथसमये राज्ञो गृहे कश्चिद् अश्वापहारकः ¹⁵
प्रविष्टः । स च सर्वान् अश्वान् अवलोक्य तं राक्षसाश्च शुभतरं
दृष्ट्वा खलीनं तन्मुखे निधाय समारूढः । एतस्मिन्न् अन्तरे
राक्षसश्च चिन्तयाम् आस । नूनं स एष विकालनामा मां दुष्टं ¹⁸
मत्वा कोपान् निहन्तुम् अभ्यागतः । तत् किं करोमि । एवं
चिन्तयन् सोऽश्वापहारकेण कशाघातेन ताडितः । अथ भयच-
स्त्रमनाः प्रधावित्तुम् आरब्धः । चौरोऽपि दूरं गत्वा खलीना-
कर्षणेन तं स्थिरीकर्तुम् आरेभे । तद् यदि वाजी भवति । तदा
खलीनं गणयति । स तु केवलं *वेगाद् वेगं गच्छति । अथ तं

Tale ix: Ogre, thief, and ape.

Tale ii: Four treasure-seekers.

तथावगणितखलीनाकर्षणम् अवलोक्य चौरश चिन्तयाम् आस ।
 अहो । नैवंविधा वाजिनो भवन्ति । तन् नूनम् एतेनाश्वरुपेण
 राक्षसेन भाव्यम् । तद् यदि पांसुलं भूतलम् अवलोकयामि । ३
 तच्चात्मानं पातयामि । नान्यथा मे जीवितव्यम् अस्ति । इति ।
 एवं चिन्तयत इष्टेवताम् अनुस्मरतोऽश्वापहारकस्य सोऽश्वरु-
 पराक्षसो वटवृक्षतले गतः । चौरोऽपि वटप्ररोहम् आसाद्य ६
 तच्चैव विलग्नः । ततश्च द्वाव् अपि पृथग्भूतौ लब्धजीविताशौ
 परमानन्दनिर्भरौ बभूवतुः ।

अथ तत्र वटे राक्षससुहृत् कश्चिद् वानर आसीत् । तेन ९
 नश्यन्त राक्षसम् अवलोक्य व्याहृतम् । भोः । किम् एवम् अली-
 कभयेन प्रणश्यसि । *भक्ष्योऽयं ते मानुषः । तद् भक्ष्यताम् । स
 तस्य वचनं श्रुत्वा स्वरूपम् आधाय शङ्खितमनाः स्वलितमतिर् १२
 वृत्तः । अथ चौरस् तं वानराहूतं ज्ञात्वा कोपाद् उपर्य उपविष्ट-
 वानरस्य लम्बमानलाङ्गूलं मुखे निधाय गाढतरं चर्वितुम् आर-
 व्यवान् । वानरोऽपि राक्षसाभ्यधिकं मन्यमानो भयान् न १५
 किंचिद् अप्य उक्तवान् । केवलं व्यथार्तो नितरां निमीलित-
 नयनो दन्तैर् दन्तान् निष्पीडयंस् तिष्ठति । राक्षसोऽपि तं
 तथाभूतम् अवलोक्य शौकम् एनम् अपठत् । १८

यादृशी वदनच्छाया । दृश्यते तव वानर ।

गृहीतोऽसि विकालेन । यः परैति स जीवति ॥६८॥

सुवर्णसिद्धः पुनर् अप्य आह । प्रेषय माम् । स्वगृहम् अनु- २१
 गच्छामि । तं पुनर् अत्र स्थितो दुर्विनयवृक्षफलम् अनुभुद्धः ।
 चक्रधर आह । भोः । अकारणम् एतत् । नयोऽनयो वा । यतो
 दैववशाच् छुभाशुभं नृणाम् उपतिष्ठते । उक्तं च । २४

Tale x: Blind man, hunchback, three-breasted princess.

Tale xi: Ogre-ridden Brahman.

अन्धकः कुञ्जकश्चैव । राजकन्या च चिस्तनी ।

अनयोऽपि नयं याति । यावच्छ्रीरभजते नरम् ॥६७॥

सुवर्णसिङ्ग आह । कथम् एतत् । चक्रधरः कथयति ।

४

॥ कथा १० ॥

अस्य उत्तरापथे मधुपुरं नाम नगरम् । तत्र मधुसेनो नाम राजा । तस्य कदाचित् चिस्तनी कन्या जडे । अथ तां चिस्तनीं जातां श्रुत्वा राजा कञ्चुकिनम् आहूय प्रोवाच । भोः । त्यज्यताम् इयम् अरण्ये । यथा न कश्चिद् एव जानाति । तत्र श्रुत्वा कञ्चुकी प्राह । महाराज । ज्ञायत एतत् । यद् अनिष्टकारिणी चिस्तनी कन्या भवति । तद् अपि ब्राह्मणा आहूय प्रष्टव्याः । येन लोकद्वये ऽपि विरुद्धता न भवति । उक्तं च । यतः ।

पृच्छकेन सदा भाव्यं । पुरुषेण विजानता ।

12

राक्षसेन्द्रगृहीतोऽपि । प्रश्नान् मुक्तो द्विजः पुरा ॥७०॥

राजाह । कथम् एतत् । कञ्चुकी कथयति ।

॥ कथा ११ ॥

15

अस्ति कुचचिद् अरण्ये चराङ्कर्मा नाम राक्षसः । एकदा तेन भ्रमता कश्चिद् ब्राह्मणः समाप्तादितः । ततस् तस्य स्कन्धम् आरुद्य प्रोवाच । भोः । अये गम्यताम् । ब्राह्मणोऽपि भयचस्तमनास् १८ तम् आदाय प्रस्थितः । अथ तस्य कमलोदरसोदरौ पादौ दृष्टा तम् अपृच्छत् । भोः । कथम् एवंविधौ भवतः कोमलौ पादौ । राक्षस आह । नाहम् अनुद्वानः पद्मां कदाचिद् अपि भूमिं २१ स्पृशामि । इति मे व्रतम् अस्ति । ब्राह्मणोऽप्य आत्मनो मोक्षो-

Tale xi: Ogre-riden Brahman.

Tale x: Blind man, hunchback, three-breasted princess.

पायं चिन्तयन् सरः प्राप्तः । ततो राक्षसेनाभिहितः । भोः ।
 यावद् अहं स्नानं कृत्वा देवार्चनं विधाय सरसो निःसरामि ।
 तावत् त्वया नातः स्थानात् क्लापि गन्तव्यम् । तथानुष्ठिते ब्रा- 3
 हसणश् चिन्तयाम् आस । नूनं देवतार्चनविधेर् ऊर्ध्वं माम् एष
 भक्षयिथति । तद् द्रुततरं गच्छामि । यतो नायम् अनुद्वानपादो
 मे पृष्ठतः समेष्यति । इति । तथानुष्ठिते राक्षसो व्रतभङ्गभयात् 6
 तत्पृष्ठतो न गतः ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । पृच्छकेन सदा भाव्यम् । इति । अथ
 तस्य वचनं श्रुत्वा राजा ब्राह्मणान् आहूय प्रोवाच । भो ब्रा- 9
 हसणाः । चिस्तनी मे कन्या जाता । तत् किम् एतस्याः प्रतिवि-
 धानम् अस्ति । न वा । ते प्रोचुः । देव । श्रूयताम् ।

हीनाङ्गी वाधिकाङ्गी वा । भवेद् या कन्यकाच सा ।

भर्तुश्च स्याद् विनाशय । स्वशीलनिधनाय च ॥७१॥

या पुनस् चिस्तनी कन्या । याति लोचनगोचरम् ।

पितरं नाशयत्य् एव । सा द्रुतं नाच संशयः ॥७२॥

तस्माद् एतदर्शनं परिहरतु देवः । यदि कश्चिद् एनाम् उद्वाह-
 यति । तत् तस्मै दत्त्वा देशत्यागेन नियोजयितव्यः । इति । एवं
 कृते लोकद्वयाविरुद्धता कृता भवति । इति । तेषां तद् वचनम् 18
 आकर्ण्य राजा सर्वत्र पटहघोषणाम् आज्ञापयाम् आस । यथा ।
 अहो । चिस्तनीं राजकन्यां यः परिणयति । तस्य राजा सुवर्णलक्ष्म-
 दत्त्वा देशत्यागं कारयति । एवम् आघोषणायां क्रियमाणायां 21
 प्रभूतकालो व्यतीतः । न च कश्चित् तां परिणयति । सापि
 गुप्तस्थानसंस्थिता यौवनाभिमुखी संजडे ।

अथ तच्चैव नगरे कश्चिद् अन्योऽस्ति । तस्य च मन्थरक- 24

Tale x: Blind man, hunchback, three-breasted princess.

नामा यष्टियाही कुञ्जः सहायो ऽस्ति । ततस् तौ पटहम् आकर्ण्य
मिथो मन्त्रयेते । स्पृश्यते ऽसौ पटहो यदि । कन्यका सुवर्णं च
लभ्यते । सुवर्णप्राशा सुखेन कालो ब्रजति । अथ कन्यकादोषेणः
मृत्युर् भवति । तद् अस्य दारिद्र्योत्थक्षेशस्य पर्यन्तो भवति ।
उक्तं च । यतः ।

लज्जा स्नेहः स्वरमधुरता बुद्धयो यौवनश्रीः 6

प्राणातङ्कः पवनसमता दुःखहानिर् विलासः ।

धर्मः शास्त्रं सुरगुरुमतिः शौचम् आचारचिन्ता

पूर्णे सर्वे जठरपिठरे प्राणिनां संभवन्ति ॥७३॥

mandā 9

एवं मन्त्रयित्वान्येन गत्वा पटहः स्पृष्टः । आह च । अहं तां कन्यां
परिणेष्यामि । ततस् तै राजपुरुषैर् गत्वा राजे निवेदितम् । देव ।
केनचिद् अन्येन पटहः स्पृष्टः । तद् अत्र विषये देवः प्रमाणम् । 12
राजा प्राह । भोः ।

अन्यो वा बधिरो वाग्य । *कुष्ठी वाग्य अन्यजो ऽपि वा ।

परिगृह्णातु तां कन्यां । सलक्षां स्याद् विदेशगः ॥७४॥

15

अथ राजादेशानन्तरम् एव तै राजपुरुषैर् नदीतीरे नीत्वा
सुवर्णलक्षं दत्त्वा चित्तनी तेनान्येन सह विवाहिता । ततो
यानपाचम् आरोप्य कैवर्ताः प्रोक्ताः । भोः । देशान्तरं नीत्वा 18
ङ्कचिद् अधिष्ठाने सकुञ्जपत्नीको ऽयम् अन्यो धारणीयः । तथा-
नुष्ठिते विदेशम् आसाद्य ङ्कचिद् अधिष्ठाने चयो ऽपि ते मूल्येन
गृहम् आदाय सुखेन कालं नयन्ति स्म । केवलम् अन्यः पर्यङ्कः 21
सदा सुप्रस् तिष्ठति । गृहव्यापारं कुञ्जः करोति ।

एवं गच्छति काले चित्तनी कुञ्जेन सह विनष्टा । आह च ।

भोः सुभग । यद्य अयम् अन्यः कथम् अपि व्यापाद्यते । तदावां 24

सुखेन कालं नयावः । तद् अन्विष्टतां कापि विषम् । येन तद्
 दत्त्वामुं व्यापाद्य सुखिनी भवामि । अथान्येद्युः कुञ्जेन मृतः
 कृष्णसर्पः कुचाप्य आसादितः । तं गृहीत्वा प्रहृष्टमनाः स्वगृहम् ३
 अभ्येत्य ताम् आह । सुभगे । लब्धो ऽयं कृष्णसर्पः । तद् एनं
 खण्डशः कृत्वा चारुवस्तुभिः संस्कृत्यामुष्मै विगतनयनाय । मत्स्या-
 मिषम् । इति कथयित्वा संप्रयच्छ । येन द्राग् विपद्यते । इति । ६
 एवम् उक्ता भूयोऽपि मन्थरको हट्टमार्गं प्रति प्रस्थितः । सापि
 कृष्णसर्पे खण्डीकृत्य सतक्रस्यात्यां निधाय चुल्लीमस्तकम् आरोप्य
 स्वयं गृहव्यापारत्याकुलतया तम् अन्यं सप्रश्रयम् इदम् आह । ९
 आर्यपुत्र । अहम् अद्य तवाभीष्टमान् मत्स्यान् समानीय पचन्ती
 तिष्ठामि । तद् यावद् अहं गृहव्यापारान्तरं करोमि । तावत् त्वं
 दर्वीं गृहीत्वैतान् प्रचालय । सोऽपि तच् छुत्वा प्रहृष्टमनाः १२
 मृक्षिणी परिलिहन् सत्वरम् उत्थाय दर्वीम् आदाय तान् प्रचा-
 लयितुम् आरभत् । अथ तान् प्रचालयतो विषगर्भवाष्पेण
 संस्पृष्टं दृष्टिपटलं शनैः शनैर् *अगलत् । सोऽपि तम् एव गुणं १५
 मन्यमानो विशेषेण बाष्पयहणम् अकरोत् । ततः स्पष्टदृष्टिर्
 यावत् पश्यति । तावत् स्थालीमध्ये कृष्णसर्पशकलानि केव-
 लानि । ततो व्यचिन्तयत् । अहो । किम् एतत् । ममाये मत्स्या- १८
 मिषं कथितम् आसीत् । एतानि पुनः कृष्णसर्पशकलानि । तत्
 तावज् जानामि सम्यक् । किं चिस्तन्याश्चेष्टितम् इदम् । किं
 वा मङ्गधायैष उपक्रमो मन्थरकस्य । उतान्यस्य वा कस्यचित् । २१
 एवं स चिन्तयन् आकारं निगृहयन् अन्यवत् कर्म करोति ।
 अचान्तरे मन्थरकः समागत्य निःशङ्कम् आलिङ्गनचुम्बनादिभिस्
 चिस्तनीम् उपभोक्तुम् उपचक्रमे । अन्योऽपि सर्वम् आलोकयन् २४

अपि किंचिच्च छस्त्रम् अपश्यन् क्रोधान्धः पूर्ववत् समीपं गत्वा
मन्थरकं चरणाभ्याम् आदाय शरीरवलसामर्थ्यान् मस्तकोपरि
*परिभ्राम्य तं चिस्तनीहृत्ये व्यताडयत् । अथ कुञ्जकशरीरप्रहारेण ३
तस्यास् तृतीयस्तनो इन्तः प्रविष्टः । पृष्ठप्रदेशस्तनस्पर्शात् कुञ्जकः
प्राञ्जलतां गतः ॥

अतो इहं ब्रवीमि । अन्धकः कुञ्जकश च । इति । सुवर्ण- ६
सिद्धः प्राह । भोः । सत्यम् एतद् अभिहितं त्वया । दैवानुकूलतया
सर्वच कल्याणं संपद्यते । परं तथापि पुरुषेण दैवम् अङ्गीकृत्य
नयो न त्याज्यः । यथा त्वया मम वाक्यम् अकुर्वता त्यक्तः । ९

एवम् उक्ता *सुवर्णसिद्धस् तम् अनुज्ञाय स्वगृहं प्रति
प्रतिनिवृत्तः ॥ इति ॥

समाप्तं चूदम् अपरीचितकारिता नाम पञ्चमं तत्त्वम् । यस्याऽयम् आद्योक्तः । 12
कुदृष्टं कुपरिज्ञातं । कुशतं कुपरीचितम् ।
तन् नरेण न कर्तव्यं । नापितेनैह यत् छत्तम् ॥ ५ ॥

एतत्समाप्तौ समाप्तं *पञ्चतत्त्वापरनामकं पञ्चाख्यानकं नीतिशास्त्रम् । 15
कथान्वितं सत्कविमूक्तयुक्तं । श्रीविष्णुशर्मा नृपनीतिशास्त्रम् ।

चकार येनैह परोपकारः । स्वर्गाय जायेत बुधा वदन्ति ॥ १ ॥ upa
श्रीसोममन्त्रिवचनेन विशीर्णवर्णम् । 18

आलोक्य शास्त्रम् अखिलं खनु पञ्चतत्त्वम् ।
श्रीपूर्णभद्रगुरुणा गुरुणादरेण
संशोधितं नृपतिनीतिविवेचनाय ॥ २ ॥ vasa 21

प्रत्यक्षरं प्रतिपदं । प्रतिवाक्यं प्रतिकथं प्रतिशोकम् ।
श्रीपूर्णभद्रमूरिर् । विशोधयाम् आस शास्त्रम् इदम् ॥ ३ ॥ ar

यद् यत् किंचित् क्वचिद् अपि मया नैह सम्यक् प्रयुक्तं
तत् चन्तव्यं निपुणंधिष्ठेः क्वान्तिमन्तो हि सन्तः । 24

*श्रीश्रीचन्द्रप्रभपरिवृढः पातु मां पातकेयो
यस्याऽयापि भ्रमति भुवने कीर्तिगङ्गाप्रवाहः ॥ ४ ॥ manda 27

स्मार्तं वचः क्लचन यत् समयोपयोगि		
प्रोक्तं *समस्तविदुषां तद् अदूषणीयम् ।		
सोमस्य मन्त्रविलासविशेषकस्य	3	
किं नाम लाञ्छनमृगः कुरुते न *लक्ष्मीम् ॥ ५ ॥		vasa
प्रत्यन्तरं न पुनर् अस्य अमुना क्रमेण		
कुचापि किंचन जगत् अपि निश्चयो मे ।	6	
किंत्वः *आद्यसत्कविपदाचतवीजमुष्टिः		
*सित्ता मया मतिजलेन जगाम वृद्धिम् ॥ ६ ॥		vasa
चत्वारीह सहस्राणि । तत्परं षट् शतानि च ।		9
यन्यस्यास्य मया मानं । गणितं स्नोकसंख्यया ॥ ७ ॥		
*श्रवाणतरणिवर्षे । रविकरवदि फाल्गुने तृतीयायाम् ।		
जीणोद्वार इवासौ । प्रतिष्ठितोऽधिष्ठितो विवृद्धैः ॥ ८ ॥		ar 12

A BRIEF GLOSSARY

THIS is restricted to three classes of words:—

1. Words which are not given at all in the minor St. Petersburg Lexicon (=pw). These are marked by me with a dagger (†).
2. Words marked with a star (*) in pw, as being not quotable; or words used in a certain meaning (marked with a star), for which words in that meaning no occurrence was quotable. These words or these meanings are marked by me with a star.
3. Words which are given in pw as ἄπαξ εἰρημένα, or as rare words. Some grammatical irregularities have been added.

अचर, *law, 125, 23.

***अग्र**, same as **अग्न**, Amyris Agallocha, 46, 5.

अङ्गन, n. of a tree, 81, 3 (cp. Jataka I, 331, 20).

†**अनर्थप्रचालनं**, see †**प्रचालनं**.

†**अनुज्वानः**, 285, 21 not bathed? †**अनुज्वानपादः**, 286, 5 without having bathed my feet? Hermann Jacobi says that in Marāthī both उधान and उधाण mean spring tide, and the extraordinary flow at the equinoxes; for उज्वान, pw, Nachtrag 5, gives from Hemacandra's Pariśiṣṭaparvan I, 223 the signification 'übergehend vor Freude (Augen)'.¹

अपद्वार, side-door, 210, 22.

अपवरक, see †**कारापवरक**.

अभिग्रह, see **सुकुमारिकामिग्रहः**.

अभ्युपपत्ति, †friendly reception, shelter, 164, 6.

अवज्ञायते, incorrect passive for active voice, 205, 24.

†**अशोकवर्ति**, an aśoka-roll, a kind of sweetmeats, 81, 14. pw has ' ***अशोकवर्तिका** f. ein best. Gericht GAL' Schiefncr, Mélanges asiatiques tirés du Bull. de l'Ac. Imp. des Sciences de St-Pétersbourg, tome vii, p. 720, last line, mentions a sweetmeat 'Kummerloswender', giving the Tibetan equivalent in the footnote. This would point to a Sanskrit word **अशोकवर्तिन्**. But as sweetmeats in India are often put in the form of a वर्ति, I suppose that वर्तिन् is a blunder

¹ But Jacobi thinks it impossible to separate our anuddhānapāda from Guzerati udhānapāyā, unsteady, eccentric, odd (Pariśiṣṭap. I, 223 he translates uddhānalocana with verwirrten Blicke). Moreover, he calls my attention to the popular belief prevailing among the Hindus, that bhūtas and rākṣasas have their feet turned backwards (cp. e. g. Crooke, Pop. Rel., p. 149; Mary Frere, Old Deccan Days, p. xv). But I can see no good sense in our passage with this explanation.

for वर्ति. My friend, Mr. F. W. Thomas, informs me that the beginning of the Tibetan equivalent, viz. smya (or mya). नान्. med., is the regular equivalent of असोका, and sgyur = vart.

†अश्वचलस्था (so also Hamb. MSS.), horses' stable? 276, 15. Cp. †परिचा.

अस्, अस्ति, with सम्, †to be indeed (pw sein, geben, existieren) SARVAD. 9, 15), 133, 29; 140, 21.

†अस्थ्यन्त (वैर), going to the very bones, i. e. implacable, 280, 7.

*आपदा, misfortune, 212, 22.

आप्यायना, satiety, 78, 19.

आयुक्त, an official, 179, 33.

†आसुरीवृष्टि (cp. Tantrākhyāyika, whence this word is taken), she-devil rain, i. e. excessive rain, 34, 15.

†उचिपिण्ठि, mulberry tree (cp. Hertel, Wiener Zs. f. d. Kunde des Morgenl., XX, 402 f.), 101, 15.

†उत्सङ्ग, the roof of a house (Apte), 148, 15.

†उद्धुषित, horripilated, in सततोद्धुषितगात्र 94, 12, and पुलकोद्धुषितशरीर 215, 22 (pw *उद्दुषण n. Haarsträubung).

†उपधारिन्, bearing (another's form or shape), 55, 11.

†ऋतुग्रहण, dwelling in a house during the rainy season, 137, 2.

कर्तृ, the Doer, †a genius who regulates fate (properly the representative of acting man), 157, 21; 158, 13; 162, 1. 11. Cp. विधातु.

कर्मन्, Deed, †the personified deeds which a man has performed in previous existences, 157, 24; 158, 16; 162, 3. 13.

कल्, sweet, melodious, 181, 11.

काकरवर्ग, a word of unknown meaning. Tantrākhyāyika has काकरावः. 4, 21.

†कारापवरक, inner room of a prison, 120, 19. Cp. Pāli ovaraka, above, p. xlvi f.

किंवृत्ति, a word of unknown meaning, taken from the Tantrākhyāyika. 4, 21.

†किंचित् for कंचित्, 236, 24.

†कूतिक or कूतिका, some malignant winged creature, 190, 15.

कृ with उप, 90, 20; 231, 20. See the forthcoming English translation and the variants.

कृकालिका, some bird, 192, 14. 16; 193, 1; 197, 3.

कृप with वि, suppose, 248, 25.

†क्रमयोगात् = क्रमात्, in course of time, gradually (pw क्रमयोग Reihenfolge), 122, 9.

†क्रिया, limb, 218, 21; 221, 16. (In the Tantrākhyāyika असंजातक्रिय occurs twice in the sense of असंजातपञ्च, whose wings had not yet grown, and as a variant of that word.)

†खेट्यते (अरघटु), to set in motion (a Persian wheel), 244, 18. According to Jacobi, this seems to be a metaphorical expression. Guzerati khedavum means to till, to cultivate; to navigate. The Persian wheel is set in motion by an ox under the superintendence of a man. The man, so to say, 'ploughs with the Persian wheel.'

†गोष्ठिकर्म (wrong form for गौष्ठिक०), work or trade for a company, 262, 18; 263, 2.

ग्रास, †neuter (also in Hamb. MSS.)

- mouthful, food, 233, 1 (=stanza IV, 20).
- *चतुर्जातक, *ta* sort of spice (pw eine best. Verbindung von vier Stoffen), 81, 14.
- †चन्द्रमती, n. pr., prākṛtism for चन्द्रवती, 148, 4.
- चर् with प्र, caus., †deceive, dupe, 80, 22. (The Tantrākhyāyika has प्रक्रामयसि, evidently in the same sense, in tale IV, ii.)
- †चरणमलित, soiled by foot-steps, 140, 24 (pw मलिनित besudelt BĀLAR, 153, 5).
- चिर्मिटिका, 21, 4, and †चिर्मिटी, 20, 20, a sort of cucumber.
- चुल्ली, fire-place, 288, 8.
- †चेलक (pw चेल GAUT.), cloth, 75, 23.
- †जीवितमात्रसार, see °सार.
- *झुएँ, shrub, bush, 170, 10.
- †तं, prākṛtism for तत्, 39, 23 (? see सूत्र); 150, 17; 235, 2.
- तृ with उद् for तु with अव, descend, prākṛtism (cp. e.g. Jacobi in his Preface to Hemacandra's Parīśataparvan, p. 9), 93, 12; 134, 11.
- चिंश्ति (घटचिंश्तिर) for चिंश्त, 271, 23.
- दाति, gift, offering, in घण्टासान्तपि-च्छैकदानदात्या (most MSS. °दान्या), 199, 22 (pw only हृष्टाति).
- †दुर्दुर, frog, MSS., 222, 13; 223, 14. Perhaps this form belongs to the author, as u and a are confounded in some other cases (कुटम्ब, अग्रह; cp. लुष्ट), not only in our text, but also in other MSS. of North-western India.
- †दुष् with परि (ex conj., MSS. परिद्रु-
- ह्यति), to become wholly bad, hostile to, 59, 3.
- देवमार्ग, anus, 2, 9; 53, 10.
- देवानां प्रिय, †dear to the gods, as title of a king, and, by pun, stupid (Hemacandra, Parīśataparvan II, 374, and pw s. v. देवानांप्रिय), 104, 2.
- धा with आ; वचनम्, approve, 165, 2 (or confused with अवधार्य?); खरूपम्, assume (confused with आस्थाय?), 284, 12.
- नमथ्रवण, see अवण.
- नघुष, wrong form occurring in Jain works for नङ्गप, 227, 20.
- नश् with चि (this reading, only with a blunder: vinasṭah, also in Hamb. MSS.), p. p., =शीलविनाशं (शीलविनाशं, शीलखण्डनं) व्रतवती, †destroyed her chastity, sinned (carnally), 287, 23.
- नास्तिक, one who says 'there is not', †a Jain (according to a gloss in MS. bh), 55, 17.
- *निस्त्रावक (MSS. नित्रावक), the scum of boiled rice, 260, 24.
- पञ्चष, five or six, 76, 10.
- †पटोला, a species of cucumber (pw *पटोली and पटोलिका), 100, 28.
- †पञ्चदन, viaticum, 81, 3.
- पद् with सम्, see संपन्न.
- †परिचा, shelter (r. चा, formed like परिखा; cp. †अश्वचलस्था), 235, 5.
- †परिवर्तकम् for परिवर्तम् (Whitney, § 995 b), turning round, 68, 2.
- *परिश्रय, refuge (reading of the original Pancatantra प्रतिश्रय), 66, 5.
- पात्रिक belonging to one's party, †an ally? 232, 10.
- †पुलकोद्धुषितशरीर, see †उद्धुषित.

- †पृष्ठ with अव्, to diminish (v. n.)—cp. glosses in MSS. bh and ψ—82, 18.
- †प्रचालन (यत् प्रचालयति तत्), stirring up (misfortune), 271, 6.
- प्रतिशब्द, echo, 207, 14.
- †प्रत्यादर्श, confounding example or lesson (दर्शितः in the same pāda shows that प्रत्यादर्श is not a false reading for प्रत्यादेश, as pw takes it to be), 203, 23.
- †प्रत्युत्पद, tripping gait? 141, 12.
- प्रदेष्ट्, chief justice? (so pw), 180, 2.
- †प्रधानपुत्रायमाण्, having become (!) an excellent son, 107, 15.
- प्ररोह in वटप्ररोह, tan aerial root, 284, 6.
- प्रशास्त्, an official who pays by order of the king? (pw Anweiser; Bühler, chief justice), 180, 2.
- प्रिय, see देवानां प्रिय.
- वाङ्, *fem., arm, 99, 24.
- विल, hole, cavern, used as †masculine in address, 218, 15, whereas in the following line it has the usual gender.
- †बूट (Prākṛt बोड and वोडियः, Leumann, ZDMG., LVII, 665, note), cut, rent, torn (in n. pr. बूटकर्ण), 134, 26, &c.
- †ब्रह्महृदय, gold, money (from the Tantrākhyāyika), 110, 12. Cf. यागेश्वर.
- †भगवद्विदितम्, adv., at sight of the Holy One (pw विदितम्, mit Wissen,—von), 96, 6.
- भविष्यत्, †having favourable prospects (cp. भविष्यु 3 in pw), 225, 27.
- भस्माङ्, †having smeared his body with ashes, 24, 10.
- भाषा, †same as रागिणी, a modification of a musical mode (pw *eine bestimmte Rāginī), 271, 23.
- भास? (pw ein best. Raubvogel ĀPAST.; Apte: a cock; a vulture), 180, 13.
- भू, caus. with †संपरि, reflect, 231, 26.
- मनुष्य, †a mortal being (elephant), 186, 8.
- †मलित, see चरणमलित.
- महत्तम, †same as गुरु, an elderly relative, 106, 1.
- †माठपत्य (MSS. māṭhapatya; Whitney, § 1211 a), the state or dignity of prior of a monastery, 136, 4.
- †यागेश्वर, Lord of sacrifice, i. e. gold (apparently a slang expression like ब्रह्महृदय, q. v.), 25, 15.
- योगिन, †skilful, cunning (see pw s. v. योग 1 h), 154, 5.
- लड्डुक, ‘a round ball of sugar, wheat or rice-flour, ghee, and spices’ (Apte), 81, 14.
- लल्ल with †समुद्, jump, shake the body up, 87, 19.
- लुण् with उद् (best MSS. उज्जंठितानाम्; cp. †दुर्दुर), †to search thoroughly in order to plunder (pw 7, 372 quotes Damayantikathā 168), 120, 7.
- वंशज, †referring, belonging to his family, inflicted upon his family, 279, 17.
- वटप्ररोह, see †प्ररोह.
- †वणिजारकसार्थ (MSS. वणिज्ञारकं and वणिज्ञारकं), a commercial caravan, 73, 14. वणिजारक, as Jacobi informs me, is an obvious Sanskritization of Guzerati vanajāro, ‘a travelling merchant who carries for sale goods in a caravan.’

- † विकापयिष्यति, fut. caus. क्री with वि (pw *क्रापयति), 63, 11.
- † विच् with प्र, caus., to scatter, waste (money), 3, 10.
- विधातु, same as कर्तु, q. v., 162, 21. 22.
- वैण, wrong but customary spelling of our MSS. for वैन्य, patron. of वैन. (King Vena or Veṇa was killed by the sages, who by rubbing the arm of the corpse produced from it King Pr̥thu—our वैण), 227, 17.
- शाम, *the Indian cuckoo, 180, 13. (Perhaps some distinct species of this bird is intended in our passage, as the कोकिल is mentioned before in the same compound.)
- अश्वण, same as अमण, in नपश्वण, wandering Digambara ascetic, 103, 24.
- † अश्वणक, id., 102, 24; 103, 4; 107, 16.
- † श्वेतभिजु, 181, 22. Jacobi informs me that this word is not an equivalent of श्वेताम्बर, and that in the Sa-maraicakahā a पण्डरभिरुक् is mentioned, whose principal ब्रत seems to have been to avoid all the products of the cow: गोरसवज्जणाइओ निययकिरियाकलावो.
- † सङ्कृत, wrong spelling of our author for शङ्कृत (pun with असङ्कृत), 56, 12.
- † सततोद्दुषितगात्र, see † उद्दुषित.

- सत्ता in विन्नरत्नसत्तासंशयः, existence, † presence, 121, 6.
- संपन्न, † sweet thing, milk (cp. pw संपन्नचीरा, adj. f. wohlschmeckende Milch gebend), 255, 5.
- संप्रहार, † a wrong Sanskritization of Prākṛt संपहार, Skt. † संप्रधार (for संप्रधारण or °णा), deliberation, 166, 2; 184, 5.
- °सार, destroying, 164, 12.
- † सुकुमारिकाभिग्रहलभ्यव्रतादेशः, 258, 25. Perhaps having received the advice of a promise to take the vow (of chastity) in his youth. I take सुकुमारिक as a wrong formation for सौकुमारक, adj. अभिग्रह, vow, pw Nachtr. 2. But this explanation is very uncertain. सुकुमारिकाभिग्रह is perhaps a technical expression.
- † सुहस्तिका, same as खनिचक, a small shovel, small spade, or, small pickaxe, 140, 22; 142, 1.
- सूत्र, *masc., string (or तं is Prākṛtism for तत्, q. v.), 39, 22 f.
- † सौधोत्सङ्घावलभित, see † उत्सङ्घ.
- स्थगिका (Prākṛt घट्या, Jacobi, Ausg. Erzählungen, glossary, p. 114, ‘etwa “Knapsack”’), betel-box, 69, 12.
- स्त्रूर, trug (of an elephant), 185, 12.
- † हले, vocative case of a Prākṛt word, my (female) friend, 148, 8.

ADDITIONS AND CORRECTIONS

THE angle (>) stands always *before* a sandhi-vowel, if the initial vowel of the second word is long. Wherever the initial vowel of the second word is short, the angle stands exactly *under* it.

Examples : तथा॑काशि॒ = तथा॑ + आ॒काशि॒ ; तथा॑न्यद्॒ = तथा॑ + अ॒न्यद्॒.

Down to p. 46, the small vertical stroke which separates stems of a compound is not always set with regard to the quantity of the following initial vowel. From p. 47 on, it stands *before* a long vowel, if the initial vowel of the following stem is long, and exactly over the contracted vowel, if the initial vowel of the following stem is short. In case of consonants we have endeavoured to set the horizontal stroke as exactly as possible.

Examples : p. 185, 13 f, विद्युत्॑ + प्रभा॑ + पटल॑ + संश्लिष्ट॑ + सजल॑ + जलद॑ + सदृशं॑ ; प्रावृद्ध॑ + काल॑ + प्रवल॑ + चपल॑ + मरीचि॑ + विद्युन्॑ + निवह॑ + संघट॑ + गम्भीर॑ + मैरव॑ + रवं॑ ; 1. 15, प्रवर॑ + भुजग॑ + इन्द्र॑ + आकार॑ + संवेष्टित॑ + करम॑.

For the benefit of beginners, we add here the cases in which, down to p. 46, the separations should be more exact. Read—

3, 5 ०पूर्ण॑० ; 7 परिखा॑० ; 4, 1 ०क्ष॑० ; 34, 15 ०दुर्भिक्तासुरी॑० ; 35, 3 छतोश्यौ॑ ; 7 कापुरुषा॑ ; 8 सत्पुरुषा॑ ; 14 बुधासमम्॑ ; 36, 1 महा॑विषो॑ ; 12 कदा॑चन॑ ; 38, 1 शिला॑तल॑० ; 2 परमहर्ष॑० ; 39, 6 शिरश्चिदम्॑ ; 9 तच्छिरश्चिह्न॑० ; 10 मिथ्यावादेन॑ ; 11 शिलातल॑० ; 21 ०मुक्ताहार॑० ; 46, 16 ०दोलासंवादि॑०.

A few minor errata follow. Some refer to types which are broken in some copies, but good in others.

7, 12	read	उदीरितो	154 put apa on line 25, and sikha on line 30.
34, 15	"	एवासुरी॑०	
35, 14	"	चापत्वसमः	183, 23 read तच्
40, 19	"	सविनयास	199, 19 " घण्मासे
46, 18	"	०ग्राहणी॑	200, head-line, at left, add 'Tale vii: Gold-giving birds'.
50, 3 f	"	आदायोपस्थितः	
70, 1	"	चूर्भन्तरा	217, 17 " मूर्खो॑
104, 16	"	यथासौ	218, 13 " तूष्णींभूय
128, 12	"	यन्॑ न	228, 13 insert half-stroke after वैश्वदेवाने
129, 30	"	अथवा	258, 21 read मनोभवाभिधि॑
130, 8	"	दुःसाधम्॑	259, 1 " खदिरमयांल्॑
130, 30	"	मैत्री॑	260, 6 " जलकुम्भं॑
142, 4	"	भो	276, 7 " उत्पत्यते॑

HARVARD ORIENTAL SERIES

Harvard Oriental Series. Edited, with the coöperation of various scholars, by CHARLES R. LANMAN, Professor of Sanskrit in Harvard University. Published by Harvard University, Cambridge, Massachusetts, U.S.A.—To be bought, in America, of GINN & COMPANY, 29 Beacon Street, Boston, Mass.; in England, of GINN & CO., 9 St. Martin's Street, Leicester Square, London, W.C.; in Continental Europe, of O. Harrassowitz, Leipzig.—The price of volume 3 is \$1.20; the price of each of the volumes 1, 2, 4, 5, 6, 9, and 11 is \$1.50; all these, post-paid. Price of volumes 7 and 8 (not sold separately) is \$5. Price of volume 10 is \$6.—One dollar (\$1.00) = Marks 4.18=frances or lire 5.15 = 4 shillings and 1 penny = 3 rupees.—Volume 10 is royal 4° (32 cm.); volumes 7 and 8 are super-royal 8° (28 cm.); the rest are royal 8° (26 cm.). All are now bound durably in full buckram with gilt top.

Volume 1. *Jataka-Mala*, by Arya Çūra. Edited in Sanskrit (in Nāgarī letters) by Professor H. KERN, University of Leiden, Netherlands. 1891. Pages, 270. (North Buddhistic stories. They have been translated by Speyer, London, 1895, Frowde.)

Volume 2. *Sankhya-Pravachana-Bhashya*, or Commentary on the exposition of the Sankhya philosophy, by Vijñāna-Bhikshu. Edited in Sanskrit (in Roman letters) by Professor R. GARBE, University of Tübingen, Germany. 1895. Pages, 210. (Translated by Garbe, Leipzig, 1889, Brockhaus.)

Volume 3. *Buddhism in Translations*. By the late HENRY CLARKE WARREN, of Cambridge, Mass. 1896. Fourth issue, 1906. Pages, 540. (Over 100 extracts from the sacred books of Buddhism, so arranged as to give a connected account of the legendary life of Buddha, of his monastic order, of his doctrines on karma and rebirth, and of his scheme of salvation. The work has been widely circulated and has been highly praised by competent authorities.)

Volume 4. *Karpura-Manjari*. A drama by the Indian poet Rājaçekhara (900 A.D.). Critically edited in the original Prākrit (in Nāgarī letters), with a glossarial index and an essay on the life and writings of the poet, by STEN KONOW, of the University of Christiania, Norway; and translated into English with notes by C. R. LANMAN. 1901. Pages, 318.

Volumes 5 and 6. *Brihad-Devata* (attributed to Çāunaka), a summary of the deities and myths of the Rig-Veda. Critically edited in the original Sanskrit (in Nāgarī letters), with an introduction and seven appendices (volume 5), and translated into English with critical and illustrative notes (volume 6), by Professor A. A. MACDONELL, University of Oxford. 1904. Pages, 234+350=584.

Volumes 7 and 8. *Atharva-Veda*. Translated, with a critical and exegetical commentary, by the late Professor W. D. WHITNEY, of Yale University; revised and brought nearer to completion and edited by C. R. LANMAN. 1905. Pages, 1212. (The work includes: critical notes on the text, with various readings of European

and Hindu MSS.; readings of the Cashmere version; notices of corresponding passages in the other Vedas, with report of variants; data of the scholiasts as to authorship and divinity and metre of each verse; extracts from the ancillary literature concerning ritual and exegesis; a literal translation; and an elaborate critical and historical introduction.)

Volume 9. *The Little Clay Cart* (*Mṛcchakaṭika*), a Hindu drama attributed to King Shūdraka. Translated from the original Sanskrit and Prākrits into English prose and verse by A. W. RYDER, Instructor in Sanskrit in Harvard University. 1905. Pages, 207.

Volume 10. *Vedic Concordance*: being an alphabetic index to every line of every stanza of the published Vedic literature, and to the liturgical formulas thereof, that is, an index (in Roman letters) to the Vedic mantras, together with an account of their variations in the different Vedic books. By Professor MAURICE BLOOMFIELD, of the Johns Hopkins University, Baltimore. 1906. Pages, 1102.

Volume 11. *The Pancha-Tantra* (a collection of ancient Hindu tales) in the recension (called *Panchākhyānaka*, and dated 1199 A.D.) of the Jaina monk, Pūrṇabhadra. Critically edited in the original Sanskrit (in Nāgarī letters: and, for the sake of beginners, with word-division) by Dr. JOHANNES HERTEL, Oberlehrer am Koeniglichen Real-Gymnasium, Doebeln, Saxony. 1908. Pages, 344.

PK2971 .H33 v. 11

The Panchatantra : a collection of

Princeton Theological Seminary-Speer Library

1 1012 00081 1788